

University of Groningen

Interviews met pleegouders

Grietens, Hans; Zevulun, Daniëlle; Piersma, Tessa; ten Brummelaar, Mijntje

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

2019

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Grietens, H., Zevulun, D., Piersma, T., & ten Brummelaar, M. (2019). *Interviews met pleegouders: Bronstudie 5 bij het Sectorrapport 'Geweld in de pleegzorg 1945 - heden'*. Rijksuniversiteit Groningen.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

Bronstudies bij het sectorrapport geweld in de pleegzorg 1945-heden

1. Een schets van de organisatie van de pleegzorgsector in de periode 1945-heden en van het wetenschappelijk onderzoek naar geweld ten aanzien van pleegkinderen

Hans Grietens, Daniëlle Zevulun, Esther Piersma en Mijntje ten Brummelaar

2. Archiefonderzoeken 1945-heden

Hans Grietens, Daniëlle Zevulun, Anne Steenbakkers, Esther Piersma en Mijntje ten Brummelaar

3. Media-analyse van incidenten van geweld in de pleegzorg in de periode 1945-heden

Hans Grietens, Daniëlle Zevulun, Esther Piersma en Mijntje ten Brummelaar

4. Interviews met pleegkinderen

Hans Grietens, Esther Piersma, Daniëlle Zevulun en Mijntje ten Brummelaar

5. Interviews met pleegouders

Hans Grietens, Esther Piersma, Daniëlle Zevulun en Mijntje ten Brummelaar

Een schets van de organisatie van de pleegzorgsector in de periode 1945-heden en van het wetenschappelijk onderzoek naar geweld ten aanzien van pleegkinderen

Bronstudie 1 bij het sectorrapport geweld in de pleegzorg 1945-heden

Hans Grietens, Daniëlle Zevulun, Esther Piersma en Mijntje ten Brummelaar



**rijksuniversiteit
 groningen**

**faculteit gedrags- en
 maatschappijwetenschappen**

Groningen: Rijksuniversiteit Groningen, 2019

Bronstudies bij het sectorrapport geweld in de pleegzorg 1945-heden

1. Een schets van de organisatie van de pleegzorgsector in de periode 1945-heden en van het wetenschappelijk onderzoek naar geweld ten aanzien van pleegkinderen

Hans Grietens, Daniëlle Zevulun, Esther Piersma en Mijntje ten Brummelaar

2. Archiefonderzoeken 1945-heden

Hans Grietens, Daniëlle Zevulun, Anne Steenbakkers, Esther Piersma en Mijntje ten Brummelaar

3. Media-analyse van incidenten van geweld in de pleegzorg in de periode 1945-heden

Hans Grietens, Daniëlle Zevulun, Esther Piersma en Mijntje ten Brummelaar

4. Interviews met pleegkinderen

Hans Grietens, Esther Piersma, Daniëlle Zevulun en Mijntje ten Brummelaar

5. Interviews met pleegouders

Hans Grietens, Esther Piersma, Daniëlle Zevulun en Mijntje ten Brummelaar

Een schets van de organisatie van de pleegzorgsector in de periode 1945-heden en van het wetenschappelijk onderzoek naar geweld ten aanzien van pleegkinderen

1. Inleiding	4
2. Methode	4
2.1 Design	4
2.2 Procedure dataverzameling	4
2.3 Data-analyse interviews met sleutelfiguren	6
3. Resultaten	6
3.1 Organisatie en ontwikkeling van de pleegzorgsector in de periode 1945-heden	6
3.2 Wetenschappelijk onderzoek naar negatieve ervaringen van pleegkinderen in de periode 1945-heden	30
Literatuur	39
Bijlagen	43

1. Inleiding

In deze bronstudie behandelen we twee vragen. De eerste vraag luidt: 'Hoe was de pleegzorg georganiseerd in de periode 1945-heden en welke ontwikkelingen hebben zich hierin voorgedaan?'. Om deze vraag te beantwoorden, maken we een historische en kritische schets van de organisatie en ontwikkelingen binnen de sector in deze periode. Op basis hiervan en de interviews met sleutelfiguren brengen we risicofactoren voor geweld ten aanzien van pleegkinderen in kaart.

De tweede vraag van deze bronstudie is: 'Wat weten we uit wetenschappelijk onderzoek in Nederland over negatieve ervaringen, in casu geweld, bij pleegkinderen in de periode 1945-heden?' We vatten de resultaten van dit onderzoek samen, in het bijzonder de studies waar pleegkinderen zelf aan het woord kwamen, en vullen dit aan met informatie die sleutelfiguren ons over dit thema hebben gegeven.

De data waarop we ons in deze bronstudie baseren, zijn de vakliteratuur over pleegzorg en de interviews met sleutelfiguren uit de sector.

2. Methode

2.1 Design

Het onderzoek van de vakliteratuur kunnen we typeren als een exploratief literatuuronderzoek. Het onderzoek met de sleutelfiguren heeft een kwalitatieve opzet, in aansluiting bij de onderzoeksvragen (Flick, 2014). Het betreft een interview-onderzoek met een beperkte groep, welbewust gekozen sleutelfiguren.

2.2 Procedure dataverzameling

2.2.1 De vakliteratuur

Het doel van het onderzoek naar de vakliteratuur was om de organisatie van de pleegzorgsector te bestuderen in de periode 1945-heden en de veranderingen na te gaan die de sector heeft doorgemaakt. Tevens hebben we geprobeerd om zicht te krijgen op aantallen kinderen die in die periode in pleeggezinnen verbleven. Verder wilden we aan de hand van vakliteratuur de professionalisering van de pleegzorgsector bestuderen en nagaan hoe de wetenschappelijke kennis over pleegkinderen, -ouders en -gezinnen zijn weg heeft gevonden naar de praktijk en het beleid. Tot

slot wilden we aan de hand van de vakliteratuur een beeld krijgen van hoe het pleegkinderen in die periode verging en wat er in Nederland werd gepubliceerd over geweld (in de brede zin van het woord) ten aanzien van pleegkinderen.

We hebben literatuur gezocht in relevante databases van de Rijksuniversiteit Groningen, onder andere in SmartCat (boeken, tijdschriften, rapporten) en Picarta (tijdschriften) en hiervoor diverse zoektermen gebruikt, onder andere de lijsten met synoniemen voor pleegzorg (bv. 'gezinsverpleging'), die de commissie ons heeft aangereikt en de suggesties vanuit de vooronderzoeken. Verder hebben we in de referentielijsten gekeken van de publicaties die we in de databases aantroffen en op deze manier de lijst met relevante vakliteratuur aangevuld. Een ander hulpmiddel om vakliteratuur te zoeken waren het eindrapport en de deelrapporten van de Commissie-Samson. Tot slot hebben we de archieven van Tot Steun ons aangereikt door collega-onderzoekster Marjoke Rietveld-van Wingerden doorgenomen, met name de archieven van de voogdijvereniging Tot Steun (1957, 1958, 1967-2003) en de beschikbare periodieken van deze voogdijvereniging tussen 1946 en 1976. Deze gingen niet altijd specifiek over pleegkinderen of -gezinnen, we hebben deze jaargangen gescreend op zoek naar relevante stukken voor de pleegzorgsector. Tot slot hebben we enkele jubileumboeken van voogdijverenigingen bestudeerd.

2.2.2 De interviews met sleutelfiguren

Het doel van de interviews met sleutelfiguren was om verder in kaart te brengen wat zich aan geweld ten aanzien van pleegkinderen heeft voorgedaan en om duidelijkheid te krijgen over de dynamieken en processen achter het geweld en de context waarin het zich voordeed. Ook wilden we met deze interviews te weten komen hoe er op incidenten van geweld werd gereageerd.

In totaal hebben 23 sleutelfiguren uit Nederland geparticipeerd in het onderzoek. De participanten zijn/waren allen als professional werkzaam in de sector pleegzorg (en breder: in de jeugdhulp) als direct betrokkene in beleid en/of praktijk, of zijn/waren betrokken bij (wetenschappelijk) onderzoek over pleegzorg.

In de periode juli 2017 tot en met maart 2018 zijn 50 mensen benaderd om mee te werken aan ons onderzoek. Er gingen 23 personen op ons verzoek in. In totaal hebben 18 mensen aangegeven niet mee te willen werken, vanwege tijdgebrek, vermeend gebrek aan expertise, of gezondheidsklachten. Negen personen hebben niet gereageerd op ons verzoek.

Wij hebben op basis van ons netwerk en onze kennis van de sector een eerste steekproef samengesteld van te interviewen sleutelfiguren. Daarnaast hebben sleutelfiguren zelf namen van te interviewen personen aangedragen. Via deze 'sneeuwbalmethode' hebben we onze steekproef uitgebreid. We hebben getracht sleutelfiguren te interviewen die verschillende rollen in de pleeg- en jeugdzorg hebben (hadden), waarbij rekening is gehouden met verschillende tijdspannes. Echter, het merendeel van de sleutelfiguren was werkzaam in de pleegzorg in de periode 1975-heden. De oudst geïnterviewde sleutelfiguur had ervaring in de pleegzorgsector vanaf medio jaren . We hebben onder andere gesproken met (voormalig) directeuren, managers en teamleiders, medewerkers van pleegzorg- en jeugdzorgorganisaties (zoals gedragswetenschappers en gezinsvoogden), beleidsmakers, kinderrechters, wetenschappelijk onderzoekers en medewerkers van de inspectie.

Op twee na zijn alle sleutelfiguren individueel geïnterviewd om zo hun verhaal en hun visie te horen. De sleutelfiguren konden aangeven waar zij het liefst geïnterviewd wilden worden. De interviews vonden op verschillende locaties plaats (o.a. op het werk, bij mensen thuis, of in een café). De interviews hadden een semigestructureerde opzet, waarbij gebruik gemaakt is van een topiclijst (zie Bijlage 1.1). Deze topiclijst is samengesteld op basis van literatuuronderzoek. In de interviewleidraad is een onderscheid gemaakt tussen topics voor sleutelfiguren actief in beleid en praktijk, en topics voor onderzoekers. Voorafgaand aan het interview zijn mensen geïnformeerd over het verloop van het interview en de ethische aspecten van het onderzoek, waaronder het toestemmingsformulier. Hierna richtte het interview zich op de volgende thema's: rol en expertise van de sleutelfiguur, meegemaakte incidenten van geweld, toezicht en begeleiding van pleeggezinnen, organisatie en ontwikkelingen in de sector, hoe over pleegkinderen en pleegouders wordt/werd gedacht in de maatschappij, en aanvullende informatie.

2.3 Data-analyse interviews met sleutelfiguren

De geluidsopnames van de interviews zijn niet in hun geheel getranscribeerd, maar uitgewerkt volgens de vragen in het interview (zie Bijlage 1.2). Hierbij is gebruik gemaakt van het programma F4. Deze uitwerkingen zijn vervolgens gecodeerd en geclusterd met behulp van Atlas.ti, versie 7. Vervolgens zijn clusters gegroepeerd tot grotere, meer omvattende clusters. Waar het incidenten van geweld betrof in de vakliteratuur en de interviews met sleutelfiguren, maakten we gebruik van het schema met vijf typen geweld (fysieke mishandeling, fysieke verwaarlozing, geestelijke mishandeling, affectieve verwaarlozing, seksueel misbruik) door de commissie opgesteld op basis van de daar binnengekomen meldingen. De clusters met informatie over risicofactoren die geweld ten aanzien van pleegkinderen kunnen uitlokken of in stand houden, linken we aan het ecologische model over risicofactoren dat we doorheen de rapportage gebruiken. We hebben aandacht voor risicofactoren op micro-, meso- en macrocontext.

3. Resultaten

3.1 Organisatie en ontwikkeling van de pleegzorgsector in de periode 1945-heden

Pleegzorg is momenteel een belangrijke pijler van de jeugdhulp en haar belang is sinds het begin van de eenentwintigste eeuw gestaag gegroeid. Het beleid heeft er in aansluiting met internationale trends (o.a. in Canada, de Verenigde Staten, Australië, de Scandinavische landen) recent voor gekozen dat wanneer het komt tot uithuisplaatsing van een kind, plaatsing in een pleeggezin de voorkeur heeft boven een tehuis of andersoortige residentiële setting, dit ongeacht de leeftijd en achtergrond van het kind. Deze beslissing is opgenomen in de nieuwe Wet op de Jeugdhulp van 2015. Die beleidskeuzes met de geleidelijke prioritering van pleegzorg ten opzichte van andere vormen van uithuisplaatsing hebben gemaakt dat sinds 2000 de instroom van pleegkinderen in pleeggezinnen en het aantal pleegzorgtrajecten aanzienlijk zijn gaan stijgen. Pas vanaf 2015 is enige stabilisatie in deze cijfers te zien (Pleegzorg Nederland, 2018).

De meest recente cijfers over de pleegzorgsector zijn van 2017 en laten zien dat in dat jaar 23.206 jeugdigen voor korte of langere tijd bij pleegouders hebben gewoond. Dat is een toename van ruim 700 kinderen in vergelijking met 2016 (Pleegzorg Nederland, 2018). Op 31 december 2017 verbleven 18.273 jeugdigen bij pleegouders. Vierenveertig procent van hen verbleef langer dan een jaar bij de pleegouders. Kinderen van alle leeftijden tussen 0 en 17 jaar worden geplaatst in pleeggezinnen, de laatste jaren ook steeds meer tieners. Het sterkst vertegenwoordigd in pleegzorg zijn kinderen in de categorie 5-11 jaar. Het aantal jongens en meisjes in pleegzorg is ongeveer gelijk (52% vs. 48%). Bij 58% van de kinderen is sprake van een kindbeschermingsmaatregel (in 23% gaat het om een ondertoezichtstelling en bij 35% ligt de voogdij bij de gecertificeerde instelling), bij 31% is sprake van een vrijwillige plaatsing en bij 11% is er pleegoudervoogdij, dat wil zeggen dat één of beide pleegouder(s) de voogdij hebben over hun pleegkind. Iets minder dan de helft (46%) van de pleegkinderen is bij familie of bekenden geplaatst, in het bijzonder bij grootouders, tantes en ooms, onderwijzers of burens. In 2017 bedroeg het aandeel pleegzorg bij jeugdhulp met verblijf 47% en lag het even hoog als het aandeel residentieel (gesloten plaatsingen niet meegerekend), maar iets lager dan het jaar voorheen (52%) (Jeugdzorg Nederland, 2018).

Het percentage voogdijkinderen dat in een pleeggezin terechtkwam, lag ook al hoog in de jaren 40, 50 en 60. Hoewel soms moeilijk te schatten omwille van het heterogene karakter van de sector en de beperkte registratie (Roeland, 1980), kunnen we aannemen dat gemiddeld 40 á 50% van alle voogdijkinderen uit die periode opgroeide in een pleeggezin (Dekker, 2012). Er waren dus tussen 1945 en vandaag steeds relatief veel voogdijkinderen in pleegzorg.

Toch had pleegzorg in de jeugdhulp niet altijd de plek die ze vandaag heeft en werd er lang niet zoveel in pleegzorg geïnvesteerd als nu. In de volgende paragrafen geven we een overzicht van de organisatie en voornaamste ontwikkelingen in de sector voor de periode 1945-heden. We staan tevens kort stil bij hoe de sector eruitzag vóór de Tweede Wereldoorlog. Ons overzicht is in belangrijke mate gebaseerd op van der Bij, Lechner en Dane (2006), Caris (2014), Dekker (2012), Grietens (2012), Kramer (2016), van der Lans (2016), van Lieshout (1977), den Otter (1963), Pleegzorg Nederland

(<https://pleegzorg.nl>), Rietveld-van Wingerden (2016), Roeland (1980), Wiarda (2012), Zandvoort (1984) en de archieven van Tot Steun.

3.1.1 Pleegzorg vóór de Tweede Wereldoorlog

Sinds de nieuwe Kinderwetten van 1905 groeide het aantal voogdijverenigingen in Nederland sterk en steeg ook het aantal kinderen dat op basis van deze wetten uit huis werd geplaatst omdat hun ouders hen niet voldoende konden beschermen ('voogdijkinderen'). Pleegzorg bestond in Nederland al enkele decennia, namelijk sinds 1874 en bood mogelijkheid voor opvang van armen en wezen. Na de invoering van de nieuwe Kinderwetten werd pleegzorg ook toegankelijk voor 'voogdijkinderen'. Toch kwamen er meer voogdijkinderen in particuliere tehuizen terecht dan in pleeggezinnen. Deze tehuizen werden hiervoor door de overheid gesubsidieerd. De investering in pleegzorg - toen nog 'gezinsverpleging' genoemd - was beperkter, al zag men wel in dat kinderen die te lange tijd in een tehuis verbleven later moeite hadden om zich aan te passen aan het maatschappelijk leven en een verblijf in een pleeggezin een goede invloed op kinderen kon hebben. Er werd bij uithuisplaatsing van kinderen duidelijk gekozen om het contact tussen het kind en de oorspronkelijke ouders te verbreken, om inhoudelijke zowel als pragmatische redenen. De inhoudelijke reden was dat werd aangenomen dat de kinderen die onder voogdij werden geplaatst uit verderfelijke milieus kwamen en maatschappelijk onaangepaste ouders hadden, die nooit goed voor hen zouden kunnen zorgen. De kinderen zouden waarschijnlijk hetzelfde gedrag gaan vertonen als hun ouders en daarom werd het wenselijk geacht om hen bij uithuisplaatsing definitief te scheiden van hun ouders. Ook in praktisch opzicht was dit een wenselijke keuze. Het maakte - zo dacht men - de uithuisplaatsing voor iedereen makkelijker. Contact met de oorspronkelijke ouders kon drie vormen aannemen: door middel van correspondentie (brieven), bezoek van de ouders aan het pleeggezin, en het pleegkind laten logeren (bv. in het weekend) bij de biologische ouders. Correspondentie was de vaakst voorkomende vorm van contact. De meeste verenigingen lieten de brieven van pleegkinderen aan hun oorspronkelijke ouders wel censureren door de pleegouders. Bezoeken van ouders aan het pleeggezin kwamen veel minder voor. Ze werden weinig gestimuleerd door de verenigingen en deze lieten het afhangen van het pleeggezin. Sommige verenigingen stelden een bezoekaart in, met in de regel twee bezoeken per jaar. Bezoeken van pleegkinderen aan hun oorspronkelijke ouders en logeerpartijen werden zeer uitzonderlijk toegestaan (Nederlandsche Bond tot Kinderbescherming, 1939).

Ongerustheid

Ook begin jaren 30 was het nog zo dat er meer voogdijkinderen in particuliere tehuizen dan pleeggezinnen werden geplaatst, al waren beleidsmakers het in toenemende mate eens dat vele kinderen als ze uit huis dienden te worden geplaatst in principe beter af waren in een pleeggezin dan in een tehuis en ook wetenschappelijk onderzoekers deze stelling ondersteunden (Mulock Houwer, 1940). De pleegzorgsector had echter niet zo'n goede naam opgebouwd: het ontbrak bij pleegouders aan deskundigheid, hun motieven waren niet altijd duidelijk en edel en er was eigenlijk haast geen voorbereiding of begeleiding van pleegouders. Bovendien was de organisatie van de pleegzorg zeer versnipperd en was het toezicht beperkt, niet goed geregeld en in sterke mate bepaald door de voogdijvereniging zelf.

Er was ongerustheid omtrent de gezinsverpleging. In diverse publicaties van onder andere Stark-Schimm van der Loef, Mulock Houwer, Grewel en Knuttel, alle vermeld in hogergenoemd rapport van de Nederlandsche Bond tot Kinderbescherming, werd een kritische analyse van de sector gemaakt en kwamen leemten en bezwaren aan het licht. Die kritiek was eigenlijk al begonnen in de jaren '20. In 1925 bijvoorbeeld verwoordde de inleidende spreker van de vergadering van de Nederlandsche Bond tot Kinderbescherming, die handelde over gezinsverpleging, zijn bezorgdheid als volgt: *'Gezinsverpleging is een prachtig ding, maar ook een uiterst gevaarlijk ding, dat uitsluitend door geoefenden ter hand mag worden genomen'* (Nederlandsche Bond tot Kinderbescherming, 1939, p. 5). En in 1929 toonde Ortt, directeur van Zandbergen, zich bezorgd over de gezinsverpleging. Hij beschreef in een artikel acht zorgpunten, die volgens hem toen en volgens sommige auteurs (zie Roeland, 1980) nog lang daarna aan de orde waren:

- 'Het is uitzondering, dat een pleegkind werkelijk behandeld wordt als een eigen kind;
- Uitbuiting en mishandeling worden vaak geconstateerd;
- De werkprestaties van pleegkinderen vinden niet dezelfde honorering als de werkprestaties van anderen;

- De financiële vergoeding aan pleegouders voor verblijf en kleding komt niet altijd aan het pleegkind ten goede;
- De dubieuze verhouding pleegvader-pleegdochter signaleert zich nogal eens;
- Het pleegkind durft geen klacht te uiten uit vrees of onzekerheid voor hetgeen zal volgen;
- Aan de geestelijke behoeften der pleegkinderen wordt door de pleegouders te weinig gedacht;
- Wat de motieven betreft die de verenigingen bewegen tot plaatsing van een kind in een pleeggezin: deze motieven zijn niet altijd geconcentreerd op het kind.' (Roeland, 1980, p.91).

Er werden door van Ortt en anderen misstanden in de sector vermoed. En met name wat de vrijwillige plaatsingen betreft deden zich problemen voor, onder andere omdat er zeer uiteenlopende plaatsers waren en er weinig toezicht was. Dit alles deed de pleegzorg geen goed en zij kon het heil dat men van haar verwachtte niet waarmaken. De sector kwam moeilijk van de grond.

Er werden naar aanleiding van deze bezorgdheden plannen gemaakt om de gezinsverpleging grondig te hervormen. Men wilde onder andere een betere inspectie van plaatsingen in pleeggezinnen en een begin maken met de professionalisering van de sector door het inzetten van opgeleide beroepskrachten. Twee publicaties waarin wordt ingegaan op hoe de sector zou kunnen worden hervormd, verdienen onze aandacht: het *Rapport inzake de gezinsverpleging van voogdij- en regeringskinderen uitgebracht in opdracht van het bestuur van den Nederlandschen Bond tot Kinderbescherming* uit 1939 en het boek *Gezinsverpleging* van Mulock Houwer uit 1940.

De Nederlandsche Bond tot Kinderbescherming liet middels een commissie onder leiding van Mr. Overwater een onderzoek uitvoeren bij de voogdijverenigingen die kinderen plaatsten in pleeggezinnen. Het doel van het onderzoek was om beter zicht te krijgen op wat er gebeurde in gezinsverpleging (met veel nadruk op het toezicht) en of dit spoorde met de richtlijnen die de commissie had opgesteld op basis van de wetgeving in Nederland, de Nederlandse praktijk en context en internationale standaarden, onder andere het in 1938 door de Volkenbond gepubliceerde rapport *Le placement familial des enfants*. Er deden 204 verenigingen uit diverse regio's in Nederland en van verschillende omvang en religieuze gezindte mee aan de schriftelijke bevraging die de commissie uitzette. Deze verenigingen hadden samen 4.857 pleegkinderen onder voogdij. De commissie hield met vertegenwoordigers van meer dan 50 verenigingen ook gesprekken. De conclusies van het rapport zijn hard. De gezinsverpleging faalt structureel. De grote versnippering der beschikbare krachten, de gebrekkige organisatie en de onvoldoende pedagogische en psychologische verdieping van het werk worden gelaakt. De regering wordt aangespoord om meer in te zetten op pleegzorg en de inspectie aan te scherpen. De Voogdijraden worden verzocht meer bij te dragen aan het vooronderzoek, zodat de verenigingen meer weten over de kinderen die ze moeten plaatsen en de plaatsing beter kan worden voorbereid. De verenigingen moeten de gezinsverpleging meer in handen nemen, onder andere door hun werk te professionaliseren. '*Zij hebben de verantwoordelijkheid voor de opvoeding van elk voogdijkind naar zijn bijzondere behoeften.*' (Nederlandsche Bond tot Kinderbescherming, o.c., p. 85).

Mulock Houwer betoogde in zijn boek dat gezinsverpleging de voorkeur moet krijgen bij uithuisplaatsing omdat de meeste kinderen meer gebaat zijn bij opgroeien in een gezin dan in een groep. Maar hij voegde eraan toe dat om een plaatsing in een pleeggezin te laten slagen aan een aantal voorwaarden dient te worden voldaan, met name een goed toezicht (Mulock Houwer vond het toezicht in de gezinsverpleging op dat moment 'chaotisch', zie ook Dekker, 2012) en een grondig medisch en pedagogisch vooronderzoek van het kind, zodat de voorgeschiedenis van het kind duidelijk was bij plaatsing en een geschikt pleeggezin kon worden gezocht. Zulk onderzoek, dat volgens Mulock Houwer best in een doorgangshuis plaatsvond, gebeurde in die tijd veel te weinig, waardoor men geen beeld had van de ontwikkeling en het welzijn van pleegkinderen en weinig gericht kon plaatsen. De selectie van pleeggezinnen diende verder te worden aangescherpt, evenals de voorbereiding van pleeggezin en -kind op de plaatsing, aldus nog Mulock Houwer.

De economische crisis en de Tweede Wereldoorlog maakten dat de adviezen van de Bond en Mulock Houwer om de gezinsverpleging te verbeteren niet konden worden omgezet in plannen om de sector te hervormen en de genoemde problemen aan te pakken. Het zou nog een hele tijd duren voor er iets ten gronde zou gebeuren met deze adviezen (Dekker, 2012; Lechner & Dane, 2006; van Lieshout, 1997).

De organisatie van het toezicht in de gezinsverpleging

Laten we nu even stilstaan bij de organisatie van het toezicht in de gezinsverpleging in die periode, in het bijzonder voor wat betreft de justitiële plaatsingen. We baseren ons voor deze beschrijving op het rapport van de Nederlandsche Bond tot Kinderbescherming (1939) en Dekker (2012). Er dient vooreerst een onderscheid te worden gemaakt tussen extern toezicht, dit is toezicht door het Rijk en andere officiële instanties, en intern toezicht vanuit de voogdijvereniging. Toezicht of inspectie, de termen lijken in deze periode inwisselbaar te zijn, heeft een controlerend en pedagogisch doel, die beide met elkaar zijn verbonden. Controle betreft de lichamelijke verzorging, huisvesting, kleding, voeding en medische verzorging van het pleegkind, alsook aandacht voor de besteding van de vergoeding en het voorkomen van exploitatie-gevaar (uitbuiting). De pedagogische kant van het toezicht betreft de verhouding van het pleegkind tot het pleeggezin, onder andere de sfeer, huiselijkheid, zorg en relatie tussen pleegkind en eigen kinderen.

Wat het externe toezicht betreft, waren diverse instanties betrokken. In de ogen van de Nederlandsche Bond tot Kinderbescherming (1939) hebben we hier eerder met een teveel dan een te weinig aan toezicht te maken, althans op papier.

Bij plaatsing vanuit justitie gebeurt het extern toezicht op pleegkinderen door:

- het Rijk;
- de Voogdijraden;
- de kinderrechtters en gezinsvoogden.

Vanuit het Rijk zijn er het Algemeen College van Toezicht, Bijstand en Advies en specifiek voor pleegzorg de rijksagenten voor gezinsverpleging (Dekker, 2012). Zij doen vooral een administratieve controle en kijken onder andere op het naleven van de subsidievoorwaarden. Voogdijverenigingen moeten zich door een wet van 1947 onderwerpen aan toezicht georganiseerd door het Rijk.

Voogdijraden, en ook de Officier van Justitie, kunnen pleeggezinnen bezoeken wanneer ze dit wenselijk achten. In de praktijk zijn er grote verschillen in hoe Voogdijraden dit oppakken. Afhankelijk van middelen en personeel organiseren zij het toezicht en door sommige raden worden meer bezoeken afgelegd aan pleeggezinnen dan door andere. Het toezicht van de Voogdijraden is er in principe voor alle voogdijkinderen, ook de niet-gesubsidieerde plaatsingen.

Vanaf 1922 en dit tot 1995 waren kinderrechtters in het civiele recht niet alleen betrokken bij de beslissingen tot uithuisplaatsing van kinderen, maar ook bij de uitvoering en begeleiding ervan (zie Dekker, 2012; van der Bij-de Puij, 2019). Zij hadden in deze een pedagogische functie. Hierdoor waren ze in de mogelijkheid om directe contacten te onderhouden met voogdijpupillen, waaronder pleegkinderen, dit via bezoeken, correspondentie of nauwe contacten met gezinsvoogden. Deze rol van de kinderrechtters werd als erg belangrijk gezien en ervaren door betrokkenen en was een vorm van laagdrempelig toezicht met een controlerend en pedagogisch karakter. Dit wordt onder andere geïllustreerd in de studie van Clemens-Schröner (1952) over gezinsvoogdij, het proefschrift van van der Bij-de Puij (2019) over de rol van de kinderrechtter in Groningen en het boek van de Fauwe (2008) over kinderrechtter Anita Leeser. Ook uit de interviews met enkele (oudere) sleutelfiguren komt het belang van deze taak van kinderrechtters naar voren. Sommige kinderrechtters namen de tijd voor deze taak en hadden op diverse manieren en langdurig contact met hun pupillen (zie voor voorbeelden van der Bij-de Puij, 2019, en de Fauwe, 2008), terwijl anderen hier vanwege tijdsgebrek niet toe kwamen en dit delegerden aan de gezinsvoogd.

Het intern toezicht op justitieel geplaatste pleegkinderen gebeurt door de voogdijverenigingen en kan op drie manieren worden vorm gegeven:

- via een centraal of direct stelsel;
- via een gedecentraliseerd of indirect stelsel;
- via een gecombineerd stelsel.

Met het centrale of directe stelsel wordt bedoeld dat de vereniging die pleegkinderen onder haar voogdij heeft de verzorging leidt en het toezicht houdt. Bij kleine verenigingen zijn het de bestuursleden zelf die het toezicht uitoefenen. Vaak hebben leden intensief contact met hun pupillen in pleeggezinnen. Voor de grotere verenigingen is het moeilijk om het toezicht door de bestuursleden zelf te laten uitvoeren. Een aantal van hen hebben daarom inspectrices/-eurs in dienst. Zij zijn geheel

beschikbaar voor het controlerend en pedagogisch toezicht op voogdijpupillen in pleeggezinnen. Het toezicht gebeurt door één persoon en dat biedt de pleegkinderen en -gezinnen continuïteit. Bovendien zijn het opgeleide krachten, die iets kunnen betekenen in de pedagogische begeleiding van pleeggezinnen. In de richtlijn die de Nederlandsche Bond tot Kinderbescherming heeft opgesteld, staat dat jonge kinderen en meisjes best aan een inspectrice worden toevertrouwd en tienerjongens best aan een inspecteur. Omwille van praktische redenen is het aan te raden om een kind te plaatsen in pleeggezinnen in de regio van de inspectrice/-eur die het onder zijn/haar hoede heeft. De inspectrices/-eurs mogen dan opgeleide krachten zijn, maar de Bond is er zich van bewust dat gezinsverpleging een complexe aangelegenheid is en raadt om dilettantisme tegen te gaan aan dat voogdijverenigingen zich aansluiten in een groter verband van verenigingen voor gezinsverpleging. Bovendien hebben lang niet alle verenigingen inspectrices/-eurs in dienst en dan komt zoals gezegd het toezicht op pleegkinderen bij de bestuursleden terecht. De facto blijken overigens maar weinig verenigingen het toezicht uit handen te (kunnen) geven van het bestuur. In 1949 hebben volgens schattingen (Roeland, 1980) minder dan 10% van de instellingen inspecteurs/-trices in dienst die pleeggezinnen een paar keer per jaar bezoeken ter uitoefening van het toezicht.

Het gedecentraliseerde of indirecte stelsel houdt in dat agenten of gemachtigden de zorg krijgen over een aantal pleegkinderen die in hun stad of dorp verblijven. Die gemachtigden zijn vaak notabelen (bv. onderwijzer, huisarts, dominee) en zijn ter plaatse goed bekend. Het kunnen voor pleeggezin en -kind vertrouwenspersonen worden, omdat ze dicht bij hen staan. Andere voordelen zijn de grote toewijding van deze mensen en de lage kosten voor de voogdijvereniging, in vergelijking met het centrale stelsel met betaalde krachten. De gemachtigden doen dit werk Pro Deo of tegen een kleine vergoeding. Als nadelen van dit model ziet de Bond dat in een aantal gevallen gemachtigden weinig contact met de vereniging hebben waardoor het toezicht oncontroleerbaar wordt, de te grote belasting bij toegewijde gemachtigden, een geringe deskundigheid inzake de begeleiding, een grote versnippering van het toezicht en discontinuïteit, met name bij overplaatsing van een pleegkind.

Het gecombineerde stelsel kan op twee manieren vorm krijgen. In het eerste geval kan men de verantwoordelijkheid leggen bij de inspectrice/-eur van de vereniging, waarbij de gemachtigde dan een helper wordt en aanvullend toezichtswerk verricht in opdracht van de inspectrice/-eur. In het tweede geval ligt de verantwoordelijkheid voor het toezicht bij de gemachtigde en wordt de inspectrice/-eur ingeschakeld als deskundige bij moeilijke gevallen, waarbij eerstgenoemde zich laat adviseren.

Uit het eerder genoemde onderzoek van de Bond bij 204 verenigingen die pleegkinderen onder hun voogdij hadden, kwam naar voren dat vele grote verenigingen het centrale stelsel prefereren, bij voorkeur met inzet van de inspectrices/-eurs (al is dat in de praktijk nog lang niet altijd het geval, cf. supra). Wanneer het toezicht over de bestuursleden moet worden verdeeld, dreigt het risico dat sommigen van hen overbelast raken en niet aan het in de richtlijnen vooropgestelde aantal van vier bezoeken per jaar komen of de rapportage te wensen overlaat. Verenigingen pleiten in dat geval voor de inzet van extra krachten, zogenaamde correspondenten. Deze hebben niet de rol van een gemachtigde, maar zijn een 'plaatselijk oog en oor'. Over het gedecentraliseerde stelsel klagen de verenigingen. Het contact tussen gemachtigden en bestuur is vaak erg gering, waardoor laatstgenoemde amper iets weet over de pupillen. De toewijding van de gemachtigden mag dan wel groot zijn en ook hun impact is een plus, organisatorisch is het geen fraai model en leidt het tot enorme versnippering. Verenigingen stellen verder vast dat nogal wat gemachtigden teveel hooi op hun vork nemen waardoor het werk aan kwaliteit inboet. Het gecombineerde stelsel, in welke vorm ook, stuit op verzet van de verenigingen en komt in de praktijk weinig voor.

In het rapport van de Bond krijgt de externe inspectie ervan langs. Inspectie vanuit het Rijk en de Voogdijraden schiet schromelijk tekort en de bijdrage van de Officiers van Justitie aan het toezicht in gezinsverpleging wordt beoordeeld als nihil. Voor het interne toezicht dienen verenigingen deskundige beroepskrachten aan te werven, ook de kleinere. Het bestuur dient het toezicht zelf in handen te houden. Eventueel kunnen gemachtigden of correspondenten worden ingeschakeld ter aanvulling, maar het zwaartepunt dient te liggen bij de inspectrices/-eurs van de verenigingen. *'Deskundige en beroepsmatige inspectie acht de commissie essentieel voor het welslagen van het werk.'* (Nederlandsche Bond tot Kinderbescherming, o.c., p. 85).

Tot slot van dit overzicht van het toezicht in de gezinsverpleging melden we dat er tot 1 februari 1948 de streekinspectrices van de Nederlandse Bond tot Kinderbescherming waren. Zij hadden eenzelfde taak als de interne inspecteurs/-trices van de Voogdijvereniging.

Het hoeft niet te verwonderen dat Mulock Houwer deze veelzijdigheid in toezicht problematisch en 'chaotisch georganiseerd' vond. Hij pleitte voor ingrijpende veranderingen, onder andere vereenvoudiging van het toezicht, professionalisering van de inspectrices/-eurs en andere toezichthouders, en betere registratie en rapportage, maar tot de invoering van de Pleegkinderenwet (cf. infra) blijft het toezicht in de pleegzorg ongewijzigd.

3.1.2 De periode 1945-1950

Na de Tweede Wereldoorlog was Nederland in chaos en diende het land te worden heropgebouwd, ook de kinderbescherming. Tussen 1945-1950 steeg het aantal voogdijkinderen zeer sterk, van 13.000 naar 19.000 (Caris, 2014). De meerderheid van deze kinderen werden geplaatst in tehuizen en niet in pleeggezinnen. Men was ervan overtuigd dat uithuisgeplaatste kinderen door beroepsopvoeders moesten worden opgevoed, en niet door non-professionals. Deze kinderen kwamen immers uit ontspoorde en onmaatschappelijke gezinnen. Ze hadden veel structuur en gezag nodig en desnoods een harde hand. Men was ook bang dat de oorlogsjaren een negatieve impact zouden hebben op kinderen en jeugdigen en zouden leiden tot verwildering van zeden (zie o.a. Dekker, 2012; van der Lans, 2016).

In de eerste jaren na de oorlog waren er behalve de 'gewone' voogdij- en regeringskinderen nog twee 'bijzondere' groepen van kinderen die in aanraking kwamen met de kinderbescherming en in pleeggezinnen werden geplaatst: Joodse kinderen en kinderen van 'foute ouders'.

Joodse Oorlogspeelkinderen

De kinderbescherming was in Nederland voor de oorlog erg verzuimd georganiseerd, er was de Protestant-Christelijke kinderbescherming, de Rooms-Katholieke kinderbescherming en de Joodse kinderbescherming. Tijdens de bezetting besloten de Duitsers dat Joodse ambtenaren niet meer mochten werken en werden de Ariërverklaringen van kracht. De Joodse instellingen konden hierdoor niet meer functioneren. Na de bevrijding had de Voogdijraad te kampen met duizenden kinderen, waaronder de Joodse oorlogspeelkinderen, die een onderkomen moesten hebben. De Joodse kinderbescherming was door de Jodenvervolging ernstig aangetast, maar probeerde de draad na de bevrijding weer op te pakken (Boomsma, 2018).

Op 13 augustus 1945 neemt de Nederlandse regering tijdelijk de Wet op de Oorlogspeelkinderen aan die de voogdij van de oorlogswezen bepaalt. De oorlogswezen worden volgens deze tijdelijke nieuwe wet een aparte groep binnen de wetgeving, namelijk Oorlogspeelkinderen (Fishman 1973; Fishman, 1984; Keilson, 1992). Het is de Commissie Oorlogspeelkinderen (OPK), die volgens de wet advies dient uit te brengen aan de kinderrechtster over de voogdij van deze kinderen. In die tijd was het niet gebruikelijk dat de overheid ingreep op het gebied van weeskinderen. Toch noemt Creveld (1951) de keuze van de overheid om in te grijpen noodzakelijk. De Joodse Oorlogspeelkinderen waren vanwege de onderduik verspreid over heel Nederland en van een groot gedeelte van deze kinderen was de identiteit onbekend. Echter is het opvallend dat na de inventarisatie en lokalisatie van de kinderen, ze niet werden overgedragen aan de Joodse gemeenschap, en men de eerder benoemde verzuiling losliet.

Het toewijzen van Joodse oorlogswezen aan een Joods pleeggezin gebeurde bij benadering van het Joods-zijn als religieuze aangelegenheid, wat werd gemeten door inschrijving bij een Joodse synagoge (Blom et al., 1995). De OPK onderzocht of de ouders van de Joodse Oorlogspeelkinderen werden ingeschreven bij een kerkgenootschap, maar zag dit gegeven niet als voldoende bewijs. Dit stuitte op controverse in de overgebleven Joodse gemeenschap die van mening was dat inschrijving bij een kerkgenootschap of bij jongens de besnijdenis, voldoende bewijs moest zijn voor de wens van ouders om het kind in een Joods milieu te laten opgroeien (Le-Ezrath Ha-Yeled archief 197k 2g documenten regeringsbeleid Oorlogspeelkinderen). Daarnaast liet onderzoek soms lang op zich wachten, in sommige gevallen wel drie jaar (Creveld, 1951).

De Joodse gemeenschap richtte de organisatie Le-Ezrath Ha-Yeled (Het Kind ter Hulp) op, die een steeds grotere rol kreeg bij de Joodse Oorlogspeelkinderen door ze onder andere te bezoeken

(Fishman, 1973). De Joodse gemeenschap vond dat de Joodse Oorlogspleegekinderen binnen de Joodse gemeenschap moesten worden opgevangen zoals voor de oorlog het geval was in Nederland. Volgens de OPK stond het belang van het kind op de eerste plaats (Fishman, 1973). Na tweemaal een interne crisis en steeds meer kritiek op het handelen van de OPK ontbond de minister op 12 augustus 1949 de OPK en werden de kinderen over wie nog een uitspraak gedaan moest worden, overgedragen aan de Voogdijraad in Amsterdam (Creveld, 1951).

In totaal werden 601 kinderen bij Joodse pleeggezinnen of bij overgebleven Joodse familieleden geplaatst en 403 kinderen bij niet-Joodse pleeggezinnen. De overgebleven 359 kinderen die nog wachtten op een uitspraak, werden overgedragen aan de Voogdijraad (Moore, 1997). Ondanks dat uiteindelijk een groot gedeelte van de kinderen toch in een Joodse omgeving terechtgekomen was, bleef de bittere nasmaak van het handelen van de Nederlanders voor de Joodse minderheid (Fishman, 1984). Naast de opvang van de kinderen in tehuizen en pleeggezinnen ging een deel van de kinderen onder begeleiding van de Joodse voogdijinstellingen naar Israël (Groenveld, Dekker, Willemse & Dane, 1997). Keilson (1992) omschreef de Joodse Kinderkwesitie als onderdeel van de derde fase van het sequentieel trauma bij deze kinderen, waarbij er voor sommige kinderen onduidelijkheid was over de plek om op te groeien en waar er om kinderen werd gestreden.

Kinderen van 'foute ouders'

Ter bescherming en heropvoeding van de kinderen van 'foute ouders' (NSB-ers) die tijdens de Tweede Wereldoorlog met de bezetter hadden gecollaboreerd werd eind 1945 het Bureau Bijzondere Jeugdzorg opgericht (http://www.oorlogsgetroffenen.nl/archiefvormer/Bureau_Bijzondere_Jeugdzorg). Deze landelijk werkende organisatie, die werd aangestuurd vanuit het ministerie van Justitie, had als opdracht de zorg voor de kinderen van politieke delinquenten. Daar kwam in 1946 ook de zorg voor jeugdige politieke delinquenten bij. De opvang van deze minderjarigen gebeurde in tehuizen voor de Bijzondere Jeugdzorg en bij daarvoor in aanmerking komende (pleeg-)gezinnen. De Bureaus Bijzondere Jeugdzorg zochten via mediacampagnes geschikte pleeggezinnen voor deze kinderen en hielden toezicht door middel van het inzetten van district-inspectrices.

Vlak na de oorlog (1944-1945) diende voor ongeveer 20.000 kinderen opvang te worden geboden. Circa 8.000 kinderen werden geplaatst in tehuizen voor de Bijzondere Jeugdzorg en circa 12.000 kinderen werden ondergebracht bij pleeggezinnen. In de periode 1946-1949 werden circa 2.500 jeugdige politieke delinquenten ondergebracht in tehuizen en circa 2.800 jeugdige politieke delinquenten kwamen in de gezinsverpleging. Meestal waren de plaatsingen van korte duur en konden de kinderen en jeugdigen snel weer naar huis toe bij hun ouders of alleenstaande moeder, in het geval de vader was veroordeeld tot gevangenisstraf. In 1946 waren de meesten al weg uit de pleeggezinnen en terug bij hun oorspronkelijke ouder(s) (Tames, 2009).

Tames beschrijft dat landelijke campagnes werden uitgezet om geschikte pleeggezinnen te vinden voor deze kinderen en jeugdigen. De overheid vreesde dat er weinig kandidaat-pleeggezinnen zouden zijn gezien de reden van uithuisplaatsing en de achtergrond van deze kinderen en jeugdigen, maar dat bleek erg mee te vallen. In 1946 al moesten heel wat kandidaat-pleeggezinnen worden teleurgesteld omdat alle aangemelde kinderen en jeugdigen een plek bij een pleeggezin hadden gevonden. Eens in het pleeggezin aangekomen werd een dossier bijgehouden met informatie over de gezinsachtergrond van het kind of de jeugdige, de materiële tegemoetkomingen voor het pleeggezin en het verloop van de plaatsing. Over dat laatste blijkt er, aldus Tames (2009), erg weinig, informatie aanwezig te zijn, er bestond immers nauwelijks toezicht.

In maart 1949 werd het Bureau Bijzondere Jeugdzorg als organisatie opgeheven en geïntegreerd in de reguliere kinderbescherming. Vanaf de jaren 80 groeide de aandacht voor de psychische problemen en trauma's van deze groep kinderen in Nederland en begon het onderzoek over dit thema op gang te komen (Berserk, 1985; Bolle, 2013; Tames, 2009). In datzelfde decennium kwamen ook verhalen naar buiten over geweld dat deze kinderen in tehuizen en pleeggezinnen hadden meegemaakt (Scheffel-Baars & Mantel, 1988). We komen hier op terug in paragraaf 3.2.1.

3.1.3 De jaren 50 en 60

Begin jaren 50 heeft de pleegzorgsector nog steeds een wat ondergeschoven positie in de jeugdzorg.

Een uithuisplaatsing wordt gezien als falen van een gezin en de kinderen uit deze gezinnen dienen te worden heropgevoed, bij voorkeur in een tehuis en door professionals. De gezinsverpleging heeft een minder sterke positie dan de tehuiszorg en pleegouders hebben nauwelijks rechten.

De Nederlandse Vereniging voor Pleeggezinnen

Om hieraan te verhelpen en om de positie van pleegouders te versterken, wordt in oktober 1950 de Nederlandse Vereniging voor Pleeggezinnen (NVP) opgericht (<https://www.denvp.nl/historie>). Deze vereniging wenst de belangen van alle pleegouders en -kinderen te dienen. Ze beoogt verder om pleegouders met elkaar in contact te brengen en te informeren over het beleid ten aanzien van pleegzorg en over de praktijk, alsook kennis over pleegkinderen te ontsluiten, die kan helpen bij hun opvoeding.

Het eerste programmapunt van de NVP is het ijveren voor een wettelijk kader inzake adoptie. Pleegkinderen, zo stelt een rapport van een speciale commissie van de NVP, genieten op basis van de huidige wetten te weinig bescherming en adoptie kan helpen hen betere bescherming te bieden (Haarlems Dagblad, 14 september 1953). Adoptie biedt tevens de zekerheid aan pleegouders dat hun pleegkind bij hen kan blijven en een thuis kan hebben. Een wettelijke adoptieregeling komt er echter niet zomaar en de NVP moet hier strijd voor voeren. In confessionele kringen wil men de regeling niet. Er blijven echter gevallen komen van moeders die hun kind afstaan na geboorte omdat ze er echt niet voor kunnen zorgen. Deze kinderen die niet terug kunnen bij hun oorspronkelijke ouder(s) zijn beter gebaat bij een adoptiegezin, aldus de NVP. In 1956 komt die wettelijke adoptieregeling er. Dat de NVP hierin een belangrijke stem heeft gehad, wordt geïllustreerd door het feit dat hun voorzitter mr. A. Sempels in de adviescommissie zat die deze wet heeft voorbereid. De adoptiewet geeft pleegouders de mogelijkheid om hun pleegkind als eigen kind te erkennen en heeft eenzelfde bedoeling als de pleegoudervoogdij. In de jaren 60 en 70 zal de NVP vooral met het thema adoptie van pleegkinderen bezig zijn.

Maar eind jaren 50 al komt er een kentering in het denken en handelen van de vereniging. Tot dusver werd enkel uitgegaan van het belang van het kind als criterium voor het afnemen van de voogdij van biologische ouders. Maar gaandeweg is men gaan inzien dat dit niet het enige criterium kan zijn en dat bij een dergelijke beslissing ook de belangen van de oorspronkelijke ouders dienen te worden meegewogen.

Verder wordt in 1973 in de vereniging geleidelijk een scheiding zichtbaar tussen adoptief en niet-adoptief ingestelde pleegouders. De sectie niet-adoptief heeft als doel de belangen te behartigen van niet-adoptieve pleegouders. Volgens de NVP worden die belangen door de voogdijverenigingen onvoldoende behartigd. Het betreft het opstellen van een verpleegcontract, waarin meer aandacht wordt besteed aan wat pleegouders van een voogdijvereniging mogen verwachten, de verbetering van de rechtspositie van pleegouders en het uitgeven van een objectief voorlichtingsboekje. De sectie is verder erg actief in het informeren van pleegouders over hun rechten en wat er kan worden verbeterd in de pleegzorg. Dit doet ze via het organiseren van contactavonden.

In 1983 splitst de sectie van adoptief-leden zich af van de NVP en gaat ze op in organisaties omtrent interlandelijke adoptie. Vanaf dat moment focust de NVP weer volledig op de pleegzorg en scherpt ze haar doelstellingen dienaangaande aan. De NVP wil de kwaliteit van de pleegzorg bevorderen, de belangen behartigen van pleegouders en -kinderen, haar leden steunen en advies geven, contacten tussen pleegouders initiëren en contacten tussen oorspronkelijke ouders, aspirant-pleegouders en professionele hulpverleners bevorderen. Sinds 2005 is de NVP een landelijke vereniging geworden en is ze verder geprofessionaliseerd.

Invoering van de Pleegkinderenwet

De pleegzorg was in de jaren 40 nog erg gefragmenteerd en sinds de opkomst van de vrijwillige hulpverlening verliepen plaatsingen soms chaotisch omdat er door zeer veel verschillende instanties en personen kon worden geplaatst. Onder andere de gemeentelijke sociale diensten, de gemeentelijke geneeskundige diensten, de medisch opvoedkundige bureaus, de kerk en zelfs kruisverenigingen en school- en huisartsen plaatsten kinderen bij pleegouders (Punselie, 2006). Ook was het aantal voogdijverenigingen in de loop der jaren sterk toegenomen. In 1956 waren er landelijk 249 verenigingen die verantwoordelijk waren voor de langdurige zorg voor kinderen van wie de ouders

waren ontheven of ontzet uit de ouderlijke macht en 46 gezinsvoogdijverenigingen (van der Bij-de Puij, 2019, p.158), die zich bezighielden met de werving en begeleiding van gezinsvoogden. Met name op particuliere plaatsingen, dat zijn de plaatsingen die buiten de verantwoordelijkheid van de justitiële kinderbescherming vallen, was nauwelijks controle mogelijk (Roeland, 1980). Zoals we eerder schreven, was de inrichting van het interne toezicht erg afhankelijk van instelling tot instelling en had een minderheid van de instellingen inspectrices/-eurs in dienst.

De overheid was zich bewust van deze fragmentatie in de sector en ook van het gebrek aan geformaliseerd toezicht voor een deel van de plaatsingen. Deze toestanden werden immers in diverse rapporten aan de kaak gesteld, onder andere in het rapport van Lamers (1949) over de voogdijraden. Om enige regulatie te verkrijgen in het plaatsen van kinderen in pleeggezinnen, te weten waar pleegkinderen zich bevinden en het externe toezicht op pleegkinderen aan te scherpen, wordt in 1953 de Pleegkinderenwet in werking gesteld (www.wetten.nl-Regeling-Pleegkinderenwet). Deze wet regelt dat alle plaatsingen die onder de wet vallen, door de pleegouders gemeld moeten worden aan het College van burgemeester en wethouders, die de gegevens doorzendt aan de Voogdijraden. In 1956 worden de Voogdijraden omgevormd tot de Raad voor de Kinderbescherming en komt het externe toezicht bij de Raad te liggen. Deze kan een onderzoek instellen naar het pleeggezin. Als het 'belang van het kind zulks vordert' kan de Raad bepalen dat het kind niet in het pleeggezin mag blijven of kan ze stellen dat een bepaald gezin niet als pleeggezin mag fungeren. Overtreding van een dergelijk verbod is strafbaar. Het pleeggezin kan tegen de beslissing van de Raad bezwaar aantekenen. De Pleegkinderenwet betekent een verandering in het externe toezicht op pleegkinderen. In het belang van het kind werden er voor die tijd verregaande toezichtmaatregelen voor pleegouders ingesteld. Zo kregen de Voogdijraden (en vanaf 1956 dus de Raad voor de Kinderbescherming) bijvoorbeeld de autoriteit om zonder toestemming van de pleegouders het huis te betreden waar een pleegkind verbleef, wanneer misstanden werden vermoed. De Pleegkinderenwet betrof echter enkel de niet-justitiële plaatsingen (men ging ervan uit dat bij justitiële plaatsingen het externe toezicht al goed was geregeld) en includeerde niet de netwerkpleegzorg. Ook de nieuwe Kinderbeginselenwet uit 1961 brengt weinig verandering in het externe toezicht op pleegkinderen. De Raad blijkt maar weinig meldingen te krijgen en van systematische controle op de naleving van de wet is geen sprake (Roeland, 1980; Zandvoort, 1984). Er gaan dan ook stemmen op om het toezicht door de Raad uit te breiden, evenals de reikwijdte van de wet. De Raden voor Kinderbescherming kampen echter met een gebrek aan geschikt personeel en hebben te weinig tijd om hun taak goed uit te voeren (Dekker, 2012).

Hoge caseload

Niet alleen de medewerkers van de Raad vonden dat ze te weinig tijd hadden om hun inspectietaken uit te voeren, ook de inspectrices/-eurs van de voogdijverenigingen en later de gezinsvoogden en de maatschappelijk werkers van de pleegzorginstellingen, klaagden hierover. Ze vonden dat ze voor teveel pleegkinderen het toezicht moesten uitvoeren. De Nederlandsche Bond tot Kinderbescherming had in haar rapport uit 1939 (zie paragraaf 3.1.1) al richtlijnen gegeven - op basis van onderzoek en praktijken in het buitenland - over wat het maximum aantal kinderen kon zijn onder de hoede van een toezichthouder (inspecteur/-rice, gemachtigde) van een voogdijvereniging, en dit vastgelegd op 30, weliswaar met de kanttekening dat het lastig is om een maximum aantal cases te bepalen, omdat sommige cases meer, en andere mindere intensief dienen te worden gevolgd. Verder spelen de geografische afstand tot de pleeggezinnen een rol en of men meerdere pleegkinderen in hetzelfde pleeggezin onder verantwoordelijkheid heeft. Zoals we eerder beschreven, kwam de Bond tot de conclusie dat een aantal toezichthouders de verantwoordelijkheid voor teveel cases had, hetgeen als problematisch werd gezien.

Gegevens over ervaringen van een te hoge caseload en de impact ervan vinden we ook in de studie van Wit e.a. (1971). Deze studie is van begin jaren 70 maar handelt over de praktijk in de jaren 60. De onderzoekers interviewden 75 maatschappelijk werkers omtrent hun caseload. Gemiddeld vonden deze maatschappelijke werkers 37,8 cases de ideale case-load, met de eerder genoemde relativerende kanttekening erbij. De resultaten van dit onderzoek tonen dat dit aantal in de praktijk flink wordt overschreden. '*De huidige positie van de maatschappelijk werker is verre van ideaal*', besluiten de onderzoekers (o.c., p.161). Hun caseload ligt hoger dan de vastgestelde norm en bovendien hebben ze een dubbele taak ten aanzien van de pleeggezinnen: een begeleidende en een controlerende. Die dubbele finaliteit van hun taak maakt het werk lastig en verwarrend. Maatschappelijk werkers worden

soms bijvoorbeeld zo opgeslorpt door het controleren, dat ze niet voldoende tijd kunnen vrijmaken voor gesprekken met pleegouders om naar hun problemen en behoeften te luisteren en gepast te handelen. Ook de omvang en kwaliteit van de rapportage komen door tijdsgebrek in het gedrang, zoals door de onderzoekers zelf werd vastgesteld in hun dossieranalyse. Er waren bijvoorbeeld grote verschillen tussen dossiers in omvang en informatieve waarde. En soms deden de maatschappelijk werkers tijdens de interviews uitspraken over zeer relevante gebeurtenissen en feiten omtrent pleegkind of -ouders die ze zich herinnerden, maar die niet werden teruggevonden in de dossiers, terwijl men dit wel zou verwachten. Ze hadden dit niet kunnen opschrijven vanwege drukte. Omwille van het gebrek aan tijd voor persoonlijke contacten met pleegouders vonden maatschappelijk werkers het vaak moeilijk om te beoordelen hoe de plaatsing nu eigenlijk liep, of er een goede relatie was tussen pleegouders en -kind, of het pleegkind zich goed voelde in het gezin, en hoe de pleegouders stonden tegenover contacten met de oorspronkelijke ouders.

Alsof het probleem van hun hoge caseload nog niet voldoende was, krijgen in deze periode de inspectrices/-eurs de opdracht om acute problemen in pleeggezinnen te melden en aan te pakken en werden ze ingeschakeld bij de werving en selectie van nieuwe pleeggezinnen. Nog een lastige taak erbij, want een 'goede', dit wil zeggen wetenschappelijk verantwoorde, methode om pleeggezinnen te selecteren is op dat moment nog niet aanwezig (Archief tot Steun RWTS 1957, 2 juli).

Pleegzorg weer in de lift

Intussen is midden jaren 50 pleegzorg weer wat aantrekkelijker en populairder geworden (Roelants, 1980). De wederopbouw na de Tweede Wereldoorlog gaat verder, de economie begint te bloeien. De hoeksteen van de samenleving is het gezin als plek waar kinderen in veiligheid dienen op te groeien. Pleeggezinnen kunnen ideale gezinnen zijn die zorgen voor een kind in nood en beantwoorden zo aan het maatschappelijk ideaal. Een nieuwe wetgeving omtrent uithuisplaatsing bij ondertoezichtstelling maakt het mogelijk om kinderen 'anders dan in een tehuis', dus bijvoorbeeld een pleeggezin te plaatsen. Dit doet het aantal pleegzorgplaatsingen toenemen (van der Bij-de Puij, 2019). Eind jaren 50 kampt de tehuizenzorg met een aantal problemen waardoor ze een slechtere naam krijgt en de pleegzorg aan een opmars begint. Rond 1960 zijn meer dan 50% van de voogdijpupillen in gezinnen ondergebracht.

In het in 1951 verschenen 'Handboek voor de kinderbescherming' van de Ruijter en Moltzer wordt beargumenteerd waarom gezinsverpleging de voorkeur zou moeten hebben op plaatsing in een tehuis ('gestichtsverpleging'). In een tehuis hebben kinderen minder persoonlijke aandacht van een moederfiguur omdat ze die aandacht met meerdere kinderen moeten delen. Er bestaat bovendien gevaar voor gevoelsvervlakking bij kinderen in tehuizen en voor isolement, wat later tot problemen met zich aanpassen aan de maatschappij kan leiden. Ook wordt de discontinuïteit in tehuizen - wisselingen van groepsopvoeders en overplaatsingen van de ene naar de andere groep - als negatief gezien voor de ontwikkeling van kinderen. Verder worden in het handboek ook economische argumenten voor gezinsverpleging aangedragen. Ze is minder duur dan gestichtsverpleging en voor vele kinderen is een tehuis niet nodig. Er wordt gepleit om de tehuizen te laten voor zeer moeilijke kinderen, bijvoorbeeld psychopaten, of kinderen die extra zorg nodig hebben, bijvoorbeeld kinderen met beperkingen. Evenals Mulock Houwer een decennium eerder, leggen de auteurs van het handboek er de nadruk op dat een gedegen vooronderzoek van kind en pleeggezin nodig is voor de plaatsing en dat de informatie over het kind in een dossier dient te worden vastgelegd. De kinderen die niet geschikt zijn voor gezinsverpleging en beter af zijn met plaatsing in een tehuis, kunnen in verschillende groepen worden verdeeld (Archief Tot Steun, RWTS 3 november 1957):

- kinderen die in hun aanpassing zo gestoord zijn dat een gezin hen niet kan opnemen en gespecialiseerde zorg in een tehuis nodig is;
- kinderen die een zo sterke band hebben met hun oorspronkelijke ouders dat ze geen pleegouders aanvaarden (om dit vast te stellen dient een Medisch Opvoedkundig Bureau of een kinderpsychiater te worden ingeroepen);
- kinderen die samen met meerdere broertjes of zusjes moeten worden opgevoed; voor hen zijn om praktische redenen vaak geen pleeggezinnen te vinden;
- tieners; van hen kan men niet verwachten dat ze nog een band met pleegouders zullen opbouwen.

Deze criteria voor niet plaatsen in een pleeggezin worden door de vereniging wel enigszins

genuanceerd. Het wordt mogelijk geacht dat er uitzonderingen op de gestelde regels zijn en in de praktijk dient men elk geval apart te bekijken.

Aandacht voor de band met de oorspronkelijke ouders

Interessant is verder dat er, zoals eerder aangegeven, vanaf midden jaren 50, een halve eeuw na de invoering van de Kinderwetten en in het zog van de hierboven geschetste nieuwe maatschappelijke idealen, meer aandacht in de kinderbescherming komt voor het perspectief van de oorspronkelijke ouders van voogdijkinderen. Kinderen dienen in een stabiele gezinssituatie op te groeien en bloedbanden worden als primair gezien. Als opgroeien bij de oorspronkelijke ouder niet langer kan, kan een pleeggezin een goede vervanging zijn, maar dient er nog steeds aandacht te blijven voor de primaire bloedband tussen het kind en de oorspronkelijke ouders. Samenwerking met hen wordt steeds belangrijker geacht in het werk van pleegzorginstellingen (zie bv. archief Tot Steun RWTS 1956, december en RWTS 1957, juli). Voorheen waren ouders meestal geen partij in de kinderbescherming. Hun gedrag en levensstijl hadden ertoe bijgedragen dat hun kinderen hen werden ontnomen. Ze werden gezien als schuldig aan de situatie. Men ging ervan uit dat het uithuisgeplaatste kind de ouder(s) uiteindelijk zou gaan verwerpen, wanneer de banden werden doorgeknipt. De praktijk liet echter zien dat dit lang niet altijd het geval was. Een aantal pleegkinderen wilden contact blijven houden met hun oorspronkelijke ouders en familie en vroeg naar hen. Dat kinderen hun ouders bij scheiding niet zomaar vergeten en dat bloedbanden heel fundamenteel zijn in de ontwikkeling van kinderen en ook in het latere leven, werd steeds meer duidelijk uit wetenschappelijk onderzoek, met name uit de psychoanalyse en in het bijzonder de gehechtheidstheorie van John Bowlby, die vanaf de jaren 50 in de klinische praktijk opgang begon te maken. Onder andere door de kindertherapeute Melanie Klein (1948) werd beschreven dat jonge kinderen de scheiding van hun ouders als een zeer groot verlies ervaren en onvoldoende kunnen en mogen rouwen om dit verlies aanleiding kan zijn tot het ontstaan van diverse psychische stoornissen bij kinderen. In het vroege werk van Bowlby (1952) vinden we al een pleidooi om (jonge) kinderen die uit huis geplaatst worden hier middels direct contact en gesprek goed op voor te bereiden, want *'nothing alarms a young child more than being left with strangers'* (o.c., p.120). Eind jaren 60 en vooral in de twee decennia daarna komt daar nog de vooral op klinische praktijk gebaseerde loyaliteitstheorie van Boszormenyi-Nagy en Spark (1973) bij. Deze theorie heeft het over bloedbanden tussen kinderen en ouders als bron van existentiële loyaliteiten die de levensloop omvatten en ook bij scheiding, bijvoorbeeld uithuisplaatsing, blijven bestaan.

'Psychologisering' van het pleegkind

Vanaf de jaren 50 ziet men ook in toenemende mate een 'psychologisering' van het kind ontstaan. Gedrag van kinderen wordt bestudeerd door academisch gevormde psychologen, kinderpsychiaters en later door orthopedagogen. Het gedrag en de ontwikkeling van kinderen worden verklaard aan de hand van psychologische theorieën en omgevingsinvloeden en vergeleken met wat als conform met de leeftijd wordt beschouwd. Ook naar het gedrag en de ontwikkeling van pleegkinderen wordt in toenemende mate vanuit een psychologisch perspectief gekeken. Onder andere in het werk van Mulock Houwer (zie Hellinckx & Pauwels, 1984), maar ook via andere bronnen waaronder de archieven van Tot Steun vinden we beschrijvingen voor professionals en pleegouders waarin het gedrag van pleegkinderen wordt uitgelegd. Er wordt onder andere ingegaan op het angstige, het liegende, het stelende, het excessief masturberende pleegkind, enzovoort. Telkens wordt in de uitleg over deze gedragsproblemen bij pleegkinderen genoemd dat pleegkinderen 'anders' zijn dan gewone kinderen. Met dit 'anders' zijn wordt doorgaans bedoeld dat pleegkinderen moeilijker zijn, meer structuur nodig hebben en meer geduld van hun opvoeders vergen. De koppeling tussen dit 'anders' zijn en de voorgeschiedenis van de pleegkinderen wordt in sommige gevallen gemaakt, maar in andere niet. In het artikel uit de eerder genoemde periodiek uit 1946 over angstige pleegkinderen lezen we dat men zich ervan bewust dient te zijn dat pleegkinderen vele verlieservaringen hebben gehad wanneer ze in een pleeggezin aankomen. Ze hebben ouders, vriendjes, huisdieren, bezittingen, enzovoort moeten achterlaten en dat kan maken dat ze zich gedesoriënteerd gaan voelen. De Tweede Wereldoorlog is nog maar net afgelopen en de auteur van het stuk maakt een vergelijking tussen uit huis geplaatst worden en vluchten voor oorlogsgeweld. Niet altijd echter wordt probleemgedrag van pleegkinderen in verband gebracht met hun verleden. Verklaringen blijven vaak erg 'kind-gericht'. De kinderen zijn 'labiel' en 'nerveus' en hoe het verleden hiervan de oorzaak zou kunnen zijn, wordt niet uitgelegd. Mulock Houwer bijvoorbeeld schrijft dat sommige pleegkinderen wel eens seksueel probleemgedrag manifesteren (i.h.b. openlijk en excessief masturberen) en geeft pleegouders tips hoe hiermee om te

gaan. Hij verklaart dit probleemgedrag echter niet door het te linken aan het seksueel misbruik dat vele van deze kinderen voor de plaatsing hebben meegemaakt.

Het is duidelijk dat men niet zomaar kan verwachten dat pleegouders meteen raad weten met het problematische gedrag van hun pleegkind en professionals proberen hen tips te geven over hoe te reageren op probleemgedrag, hoe pleegkinderen gedrag aan te leren in voor hen nieuwe situaties (bv. in bad gaan, zie voor een casus hieromtrent, Archief Tot Steun, Bouwstenen, voorjaar 1952), hoe pleegkinderen informatie te geven over hun afkomst en hoe de band met de oorspronkelijke ouders te onderhouden. Professionals zijn zich ervan bewust dat pleegouders niet te veel van hun pleegkind mogen verwachten. Het negatieve gedrag zal niet zomaar verdwijnen. Dat is ook de conclusie van een lezing uit 1957 van mevrouw Barwahser-Elle, die als supervisor is verbonden aan de Voogdijvereniging Tot Steun, op een conferentie over het contact tussen Voogdikinderen en hun oorspronkelijke ouders:

'De slotconclusie luidde dat er, waar de eisen die hierdoor aan de pleegouders worden gesteld zo zwaar zijn, andere pleeggezinnen nodig zijn dan vroeger, nieuwe categorieën (sic) mensen dus, die bereid en in staat zullen zijn de kinderen op te vangen, daarbij tevoren wetend, dat er veel van hen verlangd zal worden en hun weinig zal worden teruggegeven.' (Archief Tot Steun, RWTS46, juli 1957)

De betekenis van uithuisplaatsing voor kinderen

Ook de uithuisplaatsing op zich wordt voorwerp van reflectie en de psychologische consequenties ervan op kinderen worden beschreven in gepopulariseerde artikelen, onder andere in tijdschriften van Voogdijverenigingen. Er wordt gewezen op uithuisplaatsing als een trauma, een breuk in het leven van kinderen die diepe sporen kan nalaten wanneer zij onverwacht komt en niet is begeleid door leeftijdsspecifieke uitleg aan het kind. Dat deze breuk cumuleert met eerdere trauma's uit de voorgeschiedenis van pleegkinderen wordt stilaan duidelijk uit de klinische praktijk en ter voorkoming van ernstige psychische stoornissen bij deze kinderen worden door kinderpsychologen en -psychiaters tips gegeven over hoe om te gaan met een uithuisplaatsing. De klinische praktijk en de verhalen van ex-pleegkinderen die als (jong-)volwassenen over hun verblijf in een pleeggezin vertellen, geven aan dat verplaatsingen van het ene naar het andere pleeggezin een negatieve invloed hebben op hun gedrag en ontwikkeling. Men gaat er, zoals blijkt uit onderstaand citaat uit een artikel in het blaadje van Tot Steun (RWTS, juli 1957), wel van uit dat overplaatsing op hele jonge leeftijd nog wel kan en ook dat overplaatsing van 6- tot 12-jarigen minder schadelijk is dan overplaatsen van tieners:

'De gevaren zijn verschillend al naar gelang de leeftijd van het kind. De meest gunstige leeftijd voor overplaatsing is die van het heel jonge kind (liefst jonger dan drie maanden) terwijl ook een overplaatsing van een kind van de leeftijd van 6 tot 12 jaar betrekkelijk gunstig kan verlopen.' (o.c., p.7)

Voorwaarde is wel, zo vindt men, dat de kinderen over hun afkomst worden ingelicht:

'Voor alle kinderen geldt echter dat men het, zodra het hiernaar vraagt, moet inlichten over zijn afkomst. Verhalen hierover aan kinderen verteld, die niet op waarheid berusten, geven later tot de grootste moeilijkheden aanleiding. Contact met eigen ouders brengt vaak grote problemen, in het bijzonder daar waar geen werkelijke band van het kind met zijn ouders bestaat, terwijl het b.v. in het pleeggezin sterk is ingegroeid.' (o.c., p.7)

Dit reflecteren over de psychologie van pleegkinderen en hun begeleiding tijdens het pleegzorgproces wijst op een (beginnende) professionalisering in de sector. Het is een aantal betrokkenen duidelijk dat de pleegzorg meer specialistisch moet wil zij haar intrinsieke kracht - een veilige gezinssituatie bieden aan kinderen die niet bij hun oorspronkelijke ouders kunnen opgroeien - waarmaken.

In hoeverre deze nieuwe kennis over het 'anders' zijn van pleegkinderen, de achtergronden hiervan en de specifieke behoeften die deze met zich brengt in de jaren 50 en 60 al gemeengoed is geworden in de sector, valt te betwijfelen. Eind jaren 60 ontstaat wel de eerste vorm van specialistische pleegzorg in Nederland: therapeutische of orthopedagogische pleegzorg (Hart de Ruijter, Boeke, & van Beugen, 1968; Hart de Ruijter, 1983; van der Most e.a., 2001). Deze vorm van pleegzorg die vandaag nog steeds bestaat, is intensiever dan gewone pleegzorg, vraagt meer voorbereiding en training van pleegouders en is bedoeld voor kinderen met specifieke behoeften, bijvoorbeeld kinderen die door

chronische verwaarlozing, fysieke of emotionele mishandeling en/of seksueel misbruik in hun thuissituatie ernstig werden getraumatiseerd en kampen met ernstige geestelijke gezondheidsproblemen.

Opmars in de jaren 60

De opmars van de pleegzorg zet zich verder in de jaren 60. De kritiek op de tehuizen houdt aan en pleeggezinnen krijgen meer aandacht. Deze wordt versterkt door de opmars van het '*family social work*' en door de toenemende focus van professionals op de individuele behoeften van cliënten (Caris, 2014). Pleegzorg wordt nu echt gezien als een aanvulling van de zorg, niet louter als vervanging van de oorspronkelijke ouders. De waardering stijgt en ook de cijfers van plaatsingen in pleeggezinnen stijgen verder. Het is lastig om schattingen te maken van het aantal voogdijkinderen dat in een pleeggezin verblijft, omdat er diverse typen van pleeggezinnen bestaan (zie den Otter, 1963 en Roeland, 1980), de sector gefragmenteerd is en registraties niet altijd goed worden bijgehouden. Op basis van cijfermateriaal kwam Roeland (1980) tot de conclusie dat eind jaren 60 ongeveer 60% van de voogdijpupillen in een pleeggezin zat. In een periodiek uit het archief van de voogdijvereniging Tot Steun uit 1970 lasen we dat in 1967 ruim de helft (51%) van de voogdijkinderen in pleeggezinnen verbleef en bijna 40% in tehuizen. Andere auteurs (bv. den Otter, 1963; Zandvoort, 1984) kwamen tot gelijkaardige schattingen en ook Dekker (2012) stelde vast dat de pleegzorgsector in die periode groeiende was.

De Centrales voor Pleegzorg

Vanaf 1965 komt er een financieel vangnet voor pleegzorg en krijgen pleegouders een financiële bijdrage. Wettelijke erkenning voor pleegouders is er nog niet. In 1968 worden de Centrales voor Pleegzorg opgericht, vijf in totaal, verspreid over het land. Zij worden operationeel in 1970 en moeten zorgen voor meer structuur in de pleegzorg en betere opvolging van plaatsingen. Ook een betere werving, selectie en voorbereiding van pleeggezinnen staan op de agenda. Er is namelijk nog steeds een tekort aan pleegouders, de selectie van pleeggezinnen staat nog niet op punt en het schort aan de voorbereiding van pleegouders. Een betere pleegzorg moet bijdragen aan het herstel van de maatschappij en de hulp aan kinderen die omwille van falende en zich onmaatschappelijk gedragende ouders thuis niet meer kunnen opgroeien. Pleegouders kunnen deze ouders voor korte of langere tijd vervangen en aldus de kinderen 'redden' en hen helpen zich maatschappelijk aan te passen.

De Centrales voor Pleegzorg hebben de werving en selectie van pleeggezinnen in hun takenpakket en doen in principe ook de matching ('*homefinding*') van pleegkinderen met pleeggezinnen. Ze werken als volgt (Kaas-Fontaine, 1981). Nieuwe kandidaat-pleeggezinnen melden zich bij de Centrale, dit gebeurt via een aanmeldformulier. Wanneer de Centrale de melding bevestigt, komt het gezin op een rondzendlijst, bedoeld voor de instellingen, te staan. Dan wordt het pleegouderonderzoek gestart en wordt een profiel gemaakt van de pleegouders. Op de rondzendlijst staan zowel onderzochte als nog niet-onderzochte gezinnen. Pleegzorginstellingen kunnen pleeggezinnen kiezen uit deze lijst, maar aanbevolen wordt te wachten op de match vanuit de Centrale. In theorie - en ook in de realiteit (Kaas-Fontaine, 1981; Roeland, 1980) - kunnen instellingen dus pleeggezinnen kiezen waarbij nog geen pleegouderonderzoek is gedaan. Ze worden dan verondersteld zelf dit onderzoek te doen en pleegouderprofielen op te stellen. Soms zetten instellingen advertenties uit voor kinderen met specifieke problemen en behoeften, of wanneer een pleeggezin wordt gezocht voor meerdere kinderen uit eenzelfde gezin.

Met de komst van de Centrales voor Pleegzorg verwacht men meer centralisatie in de pleegzorgsector en meer structuur. De Centrales hebben in principe een dossier van alle plaatsingen, dat bestaat uit een kindprofiel, een aanmeldformulier van de kandidaat-pleegouders, een profiel van het pleegouderonderzoek en gegevens over de matching. Maar zoals gezegd doen de Centrales niet altijd zelf het pleegouderonderzoek en wachten de instellingen niet altijd op de uitkomsten van de matching. Het komt voor dat ook de instellingen geen pleegouderonderzoek of matching hebben gedaan en het kind toch werd geplaatst, en dan zijn dossiers van pleeggezinnen en -kinderen onvolledig en is er geen informatie over de voorbereiding en opstart van de plaatsing.

Het uit handen geven van werving en voorbereiding van pleegouders en van de matching pleeggezin-pleegkind aan de Centrales heeft een aantal voordelen, maar ook nadelen, zoals blijkt uit het

onderzoek van Kaas-Fontaine (1981). Dit onderzoek gaat eigenlijk over het voortijdig afbreken van pleegzorgplaatsingen ('breakdowns'). De auteur bestudeerde dossiers van 335 plaatsingen in de Centrales van Noord-Holland en Utrecht en stelde vast dat iets minder dan één op drie plaatsingen voortijdig werd stopgezet (bij kinderen ouder dan 10 jaar was er in bijna de helft van de gevallen een 'breakdown' geweest). Daarnaast biedt dit onderzoek relevante informatie over de werking van Pleegzorgcentrales en de werking van de sector vanaf de komst van de Centrales. Voordelen van uitbesteden aan de Centrales zijn dat deze een meer objectieve kijk hebben op pleegkinderen en -gezinnen dan de instellingen, meer tijd aan werving, voorbereiding en matching kunnen besteden, hier meer deskundig in zijn en gezinnen zich bij hen vrijer voelen tijdens het onderzoek dan in de instelling. Nadelen zijn dat de Centrales de pleeggezinnen minder goed kennen en er minder band mee opbouwen dan de instellingen kunnen doen. Ook kennen de Centrales de kinderen minder goed. Uitwisseling van informatie over pleegkinderen en -gezinnen tussen de Centrales en de pleegzorginstellingen is cruciaal. Wanneer dit niet of onvoldoende gebeurt, kan dit een negatieve invloed hebben op de uitkomst van een plaatsing.

Uit het onderzoek van Kaas-Fontaine blijkt verder dat de Centrales vooral kijken of gezinnen een warme en hartelijke sfeer kunnen scheppen, of ze bereid zijn samen te werken met de instelling en of er enig probleemoplossend vermogen in de gezinnen aanwezig is. De maatschappelijk werkers van de instellingen die in dit onderzoek werden geïnterviewd geven echter aan dat ze in de dossiers die de Centrales aanleveren bepaalde zaken missen, zoals informatie over de begeleidbaarheid van gezinnen, de rolverdeling in het gezin, negatieve kanten van het gezin en informatie over het verleden van de pleegouders. Gemiddeld, zo schrijft de auteur, duurt de voorbereiding vanuit de Centrale drie maanden en deze is langer bij jonge dan oudere pleegkinderen.

Begeleidbaarheid van pleeggezinnen blijkt inderdaad een factor te zijn die mede het voortijdig stopzetten van een plaatsing voorspelt, evenals het gedrag van pleegkinderen, zwakke pedagogische vaardigheden van pleegouders en geslacht van het pleegkind. Bij meisjes werden meer 'breakdowns' vastgesteld dan bij jongens, wellicht omdat 'moeilijke' meisjes eerst in een pleeggezin werden geplaatst, maar 'moeilijke' jongens meteen in een tehuis. Opvallend is nog dat de auteur noteert dat vele pleegkinddossiers uit de archieven van de Centrales hiaten bevatten en weinig informatief zijn.

3.1.4 De jaren 70 en 80

De visie op pleegzorg - en in een breder verband op jeugdzorg - die kaderde in de zogenaamde 'onmaatschappelijkheidsbestrijding' (Baartman, in druk; Caris, 2014; Dekker, 2012) brokkelt begin jaren 70 verder af. Men gaat inzien dat problemen in gezinnen en het opvoeden van kinderen niet altijd te maken hebben met falende en onmaatschappelijke ouders, maar evengoed en zelfs eerder een gevolg zijn van problemen in het maatschappelijk bestel.

Pleegzorg weer in de marge

In de loop van de jaren 70 komt pleegzorg opnieuw in de marge terecht van de jeugdzorg. Er vinden namelijk belangrijke veranderingen plaats in tehuizen. Deze leggen een sterke verbinding met nieuwe wetenschappelijke inzichten over de ontwikkeling en behandeling van kinderen met ernstige gedrags- en emotionele problemen. De begeleiding in de tehuizen professionaliseert en individualiseert waardoor deze wat meer een 'pleegzorggezicht' krijgen. Kinderen wonen in kleinere groepen, ze hebben hierdoor meer individuele contacten met groepsopvoeders en therapeuten. De pleegzorgsector heeft op dat moment nog niet in die mate verbinding gelegd met de wetenschap en blijft wat achter bij deze evoluties. Het gegeven dat pleegouders geen professionals zijn, speelt de sector parten. Ook de opkomst van het gezinsgericht werken in de jeugdzorg zet de pleegzorg in de schaduw. Immers, het gezinsgericht werken maakt dat banden met oorspronkelijke ouders van kinderen weer aan belang winnen in de ogen van professionals en dat pleegouders wat aan de kant blijven staan, net als in de jaren 50.

Het aantal kinderen dat in die periode in een pleeggezin verblijft, blijkt erg lastig te schatten (Roelofs, 1980). Dat komt mede door de gebrekkige registratie, met name van de niet-justitiële plaatsingen, dit ondanks de invoering van de Pleegkinderenwet die registratie verplicht (cf. supra). Een andere reden die becijfering van het aantal kinderen in pleeggezinnen bemoeilijkt, is de verscheidenheid in gezinsvormen voor pleegkinderen die zich aandient. Er is in die periode onder andere sprake van

adoptief-pleeggezinnen, tijdelijk vervangende pleeggezinnen, kostgezinnen, beroepspleeggezinnen, therapeutische pleeggezinnen en gezinshuizen. De werkelijkheid, aldus Roelofs, is nog complexer dan deze indeling doet vermoeden en dat maakt een goede telling van aantallen kinderen in pleegzorg haast onmogelijk. In 1975 wordt het aantal kinderen in pleegzorg (alle vormen samen, behalve uit het buitenland geadopteerde kinderen) geschat op zo'n 10.000.

Matching

De sector is zoekende naar verbetering, onder andere op het gebied van selectie en voorbereiding van kandidaat-pleegouders en matching van pleegkinderen met pleeggezinnen. De Pleegzorgcentrales zetten hieromtrent beleid en acties uit, onder andere door het ontwikkelen van pleegouder- en kindprofielen die moeten helpen om het onderzoek te structureren en door het ontwikkelen en implementeren van matchingsprocedures die '*homefinders*' moeten helpen bij het zoeken naar een geschikt pleeggezin. Ze roepen daarbij de steun in van psychologen en orthopedagogen.

Een voorbeeld vinden we bij de Centrale voor Pleeggezinnen Noord-Brabant en Utrecht die in 1970 een registratielijst ontwikkelde voor pleeggezinnen ten behoeve van de matching (Stichting Centrale voor Pleeggezinnen Noord-Brabant en Utrecht, 1970a; Stichting Centrale voor Pleeggezinnen Noord-Brabant en Utrecht, 1970b). Een werkgroep door de Centrale ingesteld had vastgesteld dat de selectie van pleeggezinnen beter kon en dat de rapporten van de '*homefinders*' steeds langer werden, maar veel niet-relevante informatie bevatten die het onderzoek er niet betrouwbaarder op maakte. Op basis van studie van een aantal geanonimiseerde pleeggezinrapporten heeft de commissie die uit sociologen, een psycholoog, een maatschappelijk werker en een orthopedagoog bestond, een registratielijst ontwikkeld die als geheugensteun moest dienen voor de '*homefinders*' bij het onderzoek en hun observaties en beslissingsprocessen moest aanscherpen. De lijst gaat uitgebreid in op zaken als de persoon van de pleegouders, huwelijk, kinderen, opvoeding, religie, gezinsleven, buurt, enzovoort. Er was door de commissie bij het opstellen van de lijst met vier criteria rekening gehouden:

- Zegt de informatie die wordt gevraagd iets over de minimumeisen die men aan een pleeggezin kan opleggen?
- Is de informatie over het aspirant-pleeggezin van belang voor de juiste plaatsing (matching) van een pleegkind met het pleeggezin?
- Kan de informatie worden gebruikt bij de begeleiding van pleeggezin en -kind en kan ze bijdragen aan een betere plaatsing?
- Kan de informatie helpen bij de werving van pleeggezinnen?

De lijst wordt gevolgd door uitgebreide instructies voor de '*homefinders*'. Op deze manier hoopte men hen een raamwerk te geven en zo hun beslissingsprocessen te sturen. Over de implementatie van deze lijst en haar eventuele effecten op de beoordelingen en toewijzing van pleegkinderen aan pleeggezinnen is ons geen informatie bekend. Het is hoe dan ook een van de eerste pogingen om het matchingsproces in pleegzorg te operationaliseren middels een methodische werkwijze en professionals een handreiking te bieden bij de praktijk van matching.

De rol van pleegouders

In de jaren 70 en 80 wordt ook nagedacht, voornamelijk door onderzoekers, over de rol die pleegouders tegenover hun pleegkind dienen aan te nemen en wat hier het best is. Onder andere van Spanje (1968) en Weterings (1977) reflecteren hierover. Over de 'ideale' rol en houding van pleegouders werd in het buitenland al vanaf de jaren 50 geschreven en we zien door de jaren heen een evolutie.

Grosso modo onderscheidden onderzoekers in Nederland twee typen van rollen voor pleegouders: de pleegouder als eerder afstandelijke (professionele) opvoeder, die zich liefst niet teveel aan het pleegkind hecht (o.a. op basis van de toenemende invloed van de gehechtheidstheorie en de idee die toen heerste dat een kind zich niet veilig aan meerdere personen kan hechten) versus de pleegouder als 'gewone', affectieve en ondersteunende opvoeder. Er is lange tijd een spanning geweest tussen beide rollen en ook is lange tijd de vraag geweest welke rol nu de beste is en dient te worden uitgedragen door professionals. Geleidelijk werd duidelijk dat de rol als affectieve en ondersteunende opvoeder de voorkeur geniet, zij het met het nodige professionalisme gezien de soms specifieke problematiek van pleegkinderen.

Nog steeds een tekort aan pleegouders

Eind jaren 70 komt er dan weer een omslag en wordt de pleegzorgsector weer wat populairder, maar nu gaat het om economische motieven. Immers pleegzorg is goedkoper dan een tehuis, een niet onbelangrijk element in tijden van crisis. De pleegzorgsector wint dit keer aan belang niet omwille van ideologische, maar economische motieven.

Het tekort aan pleeggezinnen blijft een probleem en in deze periode wordt bediscussieerd of ook 'niet-traditionele' gezinnen, in het bijzonder homoseksuele stellen, pleegkinderen mogen opvoeden. In het verslag van de werkgroep Konsult uit 1978 wordt vastgesteld dat deze 'uit nood geboren' optie moet kunnen, met name voor kinderen vanaf de leeftijd van 13 jaar. Verschillende groepen binnen de sector zijn het evenwel niet helemaal eens met elkaar en over het algemeen zijn de Pleegzorgcentrales meer voor de idee van homoseksuele pleegouders dan de kinderrechtters en de voogdijverenigingen. Kinderrechtters, zo blijkt uit een bevraging, denken dat de seksuele geaardheid van deze pleegouders een extra handicap, lees: risicofactor, betekent voor de plaatsing en vrezende dat homoseksuele pleegouders er niet aan zullen kunnen weerstaan een erotische band aan te gaan met hun pleegkind. Er zijn op dat moment weinig aanmeldingen van homoseksuele stellen en er worden extra wervingscampagnes door de Centrales uitgezet. De meeste plaatsingen bij homoseksuele stellen tot dan waren crisisplaatsingen, maar er wordt ook uitdrukkelijk gezocht naar stellen die voor langere tijd pleegkinderen willen.

Interessant in het onderzoek van de werkgroep is de discussie over de leeftijd die pleegkinderen die bij homoseksuele stellen worden geplaatst, dienen te hebben. Er wordt zoals gezegd geadviseerd om alleen oudere kinderen in deze gezinnen te plaatsen, ten vroegste vanaf 13 jaar, maar liever nog wat ouder, bij voorkeur 16-plussers. Er wordt verondersteld op basis van wetenschappelijke inzichten dat op 16 jaar de seksuele identiteit van een kind vastligt, en 'dan maakt het niet meer uit' of ze bij een hetero- dan wel homoseksueel stel worden geplaatst, aldus de onderzoekers. Uit het rapport, dat de neerslag is van bevestigingen bij diverse groepen professionals uit de sector, blijken een aantal vooroordelen tegenover alleenstaande homoseksuele mannen als pleegouder. Zij hebben, aldus de respondenten van het onderzoek, zichzelf seksueel niet in de hand, zijn vaak 'eenzaam en zielig' en velen hebben hun geaardheid nog niet verwerkt. Het is daarom niet wenselijk pleegkinderen bij hen te plaatsen, tenzij het niet anders kan, bijvoorbeeld vanwege tekort aan pleeggezinnen. Opvallend in dit rapport tot slot is de verwijzing naar de casus van een 16-jarige jongen die bij een homoseksueel pleegouderpaar werd geplaatst, met beide pleegouders een seksuele relatie had en dit positief leek te beleven.

Kentering in de jaren 80

De jaren 80 zijn het begin van een kentering voor de sector. Pleegzorg zit in de lift en past heel goed bij het 'zo, zo, zo'-beleid inzake jeugdhulpverlening dat de regering Lubbers voorstelt. De hernieuwde opmars van de pleegzorg als vierde pijler van de jeugdhulpverlening naast ambulante hulp, dagbehandeling en residentiële zorg wordt vastgesteld in de beleidsnota *Pleegzorg in perspectief* uit 1983. In deze voor de sector belangrijke nota wordt gepleit voor erkenning van de pleegzorg door invoering van een wettelijk kader en meer financieel draagvlak. Er wordt, mede onder druk van de steeds groter en belangrijker wordende Nederlandse Vereniging voor Pleeggezinnen (NVP), gevraagd om pleegouders meer rechten geven, zodat ze mondiger worden en voor zichzelf kunnen opkomen. Ook dient er meer continuïteit te komen in het contact tussen pleegkind en biologische ouders en moet de samenwerking tussen pleegouders en organisatie in een contract worden vastgelegd.

De regeringsnota '*Pleegzorg in perspectief*' definieert pleegzorg als: "De opvoeding en verzorging van één of meer minderjarigen door één of meer natuurlijke personen, zijnde niet de ouders, adoptief- of stiefouders van die minderjarige(n), in regelmatige samenspraak met een begeleidende instantie op basis van een indicatie tot (psychosociale) hulpverlening aan die minderjarige(n) én veelal zijn/hun ouders" (p.5). Volgend op de nota komen twee interdepartementale werkgroepen, één voor residentiële zorg en één voor ambulante zorg, tot het onderscheiden van vier werksoorten in de jeugdhulpverlening, namelijk: ambulant (bij ouders thuis), dagbehandeling of semi-residentieel, pleegzorg en residentiële zorg.

Het zou evenwel nog tot 1989 en de invoering van de nieuwe Wet op Jeugdhulpverlening duren eer de voorstellen uit de nota worden gerealiseerd. Met deze wet wordt pleegzorg voor het eerst officieel erkend als vorm van jeugdhulpverlening, de organisatie van de pleegzorg wordt regionaal (provinciaal) georganiseerd en de pleegzorginstellingen dienen elk jaar met een werkplan te komen. Per cliënt moet er een hulpplan worden gemaakt. De wet heeft verder veel aandacht voor de rechtspositie van pleegkinderen en die van de oorspronkelijke ouders. Met deze wet verandert echter niets aan de positie van pleegouders. Het blijft zo dat zij geen professionals zijn. Verder worden geen nieuwe wettelijke voorwaarden voor pleeggezinnen geformuleerd.

Tot de invoering van de nieuwe Wet op de Jeugdhulpverlening kampt de pleegzorgsector met haar gekende en chronische problemen. Er is nog steeds een groot tekort aan pleeggezinnen en er dienen landelijke campagnes te worden opgezet. In de begeleiding schort er nog veel, evenals in de opvolging van plaatsingen. Vele pleeggezinnen haken af.

Ook het interne toezicht op pleegkinderen wordt door de komst van de nieuwe Wet op Jeugdhulpverlening beter en strenger geregeld. De Wet legt namelijk taken voor toezicht door de pleegzorginstellingen vast. Deze intensiveren hun toezicht en regelen de frequentie van bezoeken (gemiddeld eens om de zes weken). Er wordt bij deze bezoeken nu vooral gekeken naar de kwaliteit van de interactie tussen pleegkind en -ouders en naar de ontwikkeling van het pleegkind, en niet meer enkel naar materiële omstandigheden (bv. behuizing) of primaire verzorging (bv. voeding, hygiëne). Daarnaast komt er eind jaren 80 een nieuwe, onafhankelijke Inspectie voor de Jeugdhulpverlening, de voorloper van de huidige Inspectie. Deze krijgt openbaarheid van rapportage. Sinds de invoering van deze nieuwe Inspectie is er toezicht op alle plaatsingen, justitiële en niet-justitiële.

3.1.5 De jaren 90

In 1991 wordt pleegzorg erkend als een afzonderlijke en zelfstandige vorm van jeugdhulpverlening (van Lieshout, 1997). De in 1991 verschenen nota '*Voorzien in Pleegzorg*' (Werkgroep Pleegzorg, 1991) en de adviezen van de Commissie Harmonisatie van Normen (1991) bevorderen de verdere professionalisering van de sector. Dit gaat gepaard met een regionalisatie en decentralisatie. De nota '*Voorzien in Pleegzorg*' geeft een antwoord op diverse gesignaleerde knelpunten en bevat uitgangspunten waaraan de nieuw op te richten Voorzieningen voor Pleegzorg moet voldoen. Dit leidt halverwege de jaren 90 onder andere tot de oprichting van verschillende Voorzieningen voor Pleegzorg (zgn. pleegzorgaanbieders), het organisatorisch scheiden van plaatsende en begeleidende instanties ('ontvlechting'), het versterken van de positie van pleegouders en pleegkind en het verplicht stellen van een hulpverleningsplan in de vorm van een pleegcontract. De Centrales voor Pleegzorg worden ontbonden en de nieuwe pleegzorgaanbieders worden belast met de werving, selectie en voorbereiding van de aspirant-pleegouders, alsook met de matching.

De pleegzorg krijgt in dit decennium zo stilaan de vorm die ze vandaag de dag kent met een hulpverlenings- en een opvoedingsvariant. Crisispleegzorg wordt geïntroduceerd en er wordt verder geëxperimenteerd met weekend- en vakantiepleegzorg. Selectie en voorbereiding van pleeggezinnen werden al vanaf de jaren 40 als belangrijke activiteiten erkend die professionalisering behoeven, evenals matching (zie hiervoor o.a. het boek '*Gezinsverpleging*' van Mulock-Houwer uit 1940, het proefschrift van Koekebakker uit 1941, het Handboek Kinderbescherming van Hart de Ruijter en Moltzer uit 1951 en de archieven van Tot Steun), maar vanaf de jaren 90 is er een doorbraak wat betreft de aandacht voor deze en andere componenten van het pleegzorgproces en voor de professionalisering van deze activiteiten.

Het voorbereidingsprogramma STAP

In verschillende regio's in Nederland wordt het STAP programma ingevoerd. STAP (Selectie Training Aspirant-Pleegouders) is gebaseerd op het Amerikaanse programma MAPP, wat staat voor Model Approach to Partnerships in Parenting, een programma voor toekomstige pleegouders dat in de jaren 80 in de Verenigde Staten werd ontwikkeld (van Lieshout, 1997; van Pagée, Miltenburg, & Mayers Pasztor, 1991).

STAP is een groepsgewijs programma en heeft als doel om aspirant-pleegouders voor te bereiden op pleegzorg. Het programma biedt een kennismaking met de complexiteit van pleegzorg en wil aspirant-

pleegouders attitudes en vaardigheden bijbrengen voor het pleegouderschap. Het STAP-programma bestaat uit in principe tien bijeenkomsten waarin een groep aspirant-pleegouders wordt begeleid door pleegzorgbegeleiders en een ervaren pleegouder. Er wordt informatie verstrekt (bijv. hoe zit de pleegzorg in Nederland in elkaar?; wat is de doelgroep van pleegzorg?) en ingegaan op concrete thema's (bijv. omgaan met gedragsproblemen bij het pleegkind). Er is kans tot het stellen van vragen en het oefenen in rollenspel. Telkens wordt stilgestaan bij de selectie van aspirant-pleegouders en de vraag of het wel iets voor hen is. Er worden vijf selectiecriteria voor ogen gehouden: openheid en duidelijkheid in contacten, ouderschap delen, kinderen helpen een positieve kijk op zichzelf te ontwikkelen, kinderen helpen hun gedrag te veranderen zonder daarbij lichamelijke straf te gebruiken en het inschatten van de impact van pleegouderschap op het eigen gezin. Om deze doelen te bereiken, werden werkboeken ontwikkeld (STAP, 1992). Tijdens de bijeenkomsten wordt een uitgebreid profiel van het aspirant-pleeggezin opgesteld en wordt gepeild naar de motivatie van de pleegouders. Aspirant-pleegouders kunnen op elk moment aangeven wanneer ze willen stoppen en zich terugtrekken uit de procedure.

Vóór de invoering van STAP verliep de selectie van pleegouders op individuele basis via gesprekken met de pleegzorgbegeleider. Selectie en matching waren zeer nauw met elkaar verbonden. Een van de punten van kritiek op deze werkwijze was dat toekomstige pleegouders zich soms erg bekeken en gecontroleerd voelden en dat ze te weinig informatie kregen om een juist beeld van pleegzorg te kunnen vormen (Bruil, Van der Veldt, & Mesman Schulz, 1992).

Het STAP programma werd populair in de pleegzorgsector en zeker in de eerste jaren na invoering werd het op grote schaal geïmplementeerd. Wetenschappelijk onderzoek over het programma is evenwel beperkt en de weinige studies die er bestaan rapporteren geen eenduidige resultaten (Strijker, 2009). Zo vonden Bruil, Van der Veldt en Mesman Schulz (1992) aanwijzingen dat aspirant-pleegouders door het volgen van het programma positievere attitudes kregen over pleegzorg, dat ze meer kennis verwierven en dat er een meer gedegen selectie kon worden doorgevoerd. De samenwerking tussen de pleegouders en de pleegzorgwerkers werd echter niet of nauwelijks door het programma bevorderd en er werd vastgesteld dat relatief weinig pleegzorgbegeleiders samen met aspirant-pleegouders het programma volgden, al was dit wel de bedoeling van de programmamakers.

Inmiddels is STAP niet meer het enige voorbereidingsprogramma bij de selectie van pleegouders en worden er diverse programma's gebruikt in Nederland (zie o.a. NVO, BPSW, & NIP, 2015). Het blijft wel zo dat het onderzoek over de effecten van deze programma's in Nederland beperkt is.

3.1.6 De periode 2000–heden

Vernieuwende projecten

Rond de eeuwwisseling vond – onder invloed van de ontwikkelingsprojecten 'Innovatieprogramma Pleegzorg' (1994-1996), 'Trillium' (1998-2001) en 'Pleegzorg 2' (2002- 2004) – verdere innovatie, kwaliteitsverbetering en professionalisering van de pleegzorg plaats (van Oijen, 2009). Het Innovatieprogramma Pleegzorg subsidieerde diverse deelprojecten. Deze deelprojecten betroffen de indicatiestelling (Robbroeckx & Emans, 1997), de ontwikkeling van een instrumentarium voor de pedagogische begeleiding van pleeggezinnen (Weterings, Bloemberg, Pruijs & Pool, 1998), een tevredenheidsonderzoek over de geboden hulp aan pleegouders (Van Beek, 1998a) en pleegkinderen (Van Beek, 1998b) en de matching (Strijker & Zandberg, 2001).

Het Trilliumproject kende diverse deelprojecten die samen hebben geleid tot verdere innovatie en kwaliteitsverbetering van de pleegzorg. In dit project zijn de uitgangspunten van de toekomstige Wet op de Jeugdzorg als leidraad genomen, waaronder een op de vraag van de cliënt ingericht jeugdzorgstelsel en een zorgaanbod in de vorm van modules (Dhuyvetter, 2001). Dit leidde onder andere tot het visiedocument '*Pleegzorg in een veranderende jeugdzorg*' (Hermanns & Horn, 2000) en een beschrijving van de varianten van pleegzorg (Dhuyvetter, 2001). Door deze varianten gedifferentieerd en flexibel aan te bieden in het zorgprogramma kon beter worden aangesloten bij de individuele vraag van de jeugdige en zijn gezin (Hermanns & Horn, 2000).

Het project Pleegzorg 2 had als doel om de verworvenheden van Trillium te verankeren en de randvoorwaarden te creëren voor de pleegzorg bij de uitwerking van de Wet op de Jeugdzorg. Dit hield

voornamelijk in het verder ontwikkelen van de in Trillium uitgewerkte visie ten aanzien van de hulpverlenings- en opvoedingsvariant van pleegzorg en het creëren van voorwaarden voor de implementatie van beide varianten (Van den Born, 2004).

Ook het Deltaplan Gezinsvoogdij en de bijhorende Deltamethode die deel uitmaakten van het landelijke traject 'Beter Beschermd en door het ministerie van Justitie in 2005 in gang werden gezet om de kwaliteit van de kinderbescherming te verhogen, hadden gevolgen voor de pleegzorgsector (PI Research & van Montfoort, 2009). De bedoeling van het Deltaplan was onder andere om gezinsvoogden intensiever en meer methodisch met (pleeg-)gezinnen te laten werken. Hiervoor werd de caseload van gezinsvoogden verlaagd. Deze lag tot de invoering van het plan op ongeveer 23 jeugdigen per fte en werd teruggebracht naar ongeveer 15 jeugdigen per fte. Al gauw na de invoering van de Deltamethode echter kwam deze verlaging van de caseload van gezinsvoogden flink onder druk te staan. Uit onderzoek werd duidelijk dat in 57% van de teams van gezinsvoogden het niet meer mogelijk was om een caseload van 15 jeugdigen per fte te handhaven en was de caseload opgelopen naar 18 tot 20 jeugdigen per fte. In de jaren daarna bleven gezinsvoogden de werklast als hoog ervaren (Stams e.a., 2010).

Status van het pleegouderschap en financieel draagvlak

In diezelfde periode verschijnt de discussienota 'Arbeid en pleegzorg in de 21^e eeuw' van de Nederlandse Gezinsraad (1999). Het pleegouderschap, aldus de Gezinsraad, zal in de toekomst steeds minder aantrekkelijk worden. Dit komt omdat we in een tijd leven waarin een combinatie van betaald werk en vrijwillige zorgtaken zeer moeilijk ligt en omdat de zorg voor pleegkinderen zeer zwaar is. Er is al een (chronisch) tekort aan pleegouders en dat zal alleen maar groter worden. Schrijnend in het bijzonder is het tekort aan pleeggezinnen met een migratie-achtergrond. Daarom is een discussie nodig over de positie van pleegzorg binnen de jeugdhulpverlening, met name over de vraag wat de status is van pleegouders. Zijn het opvoeders of hulpverleners? En wat met de vergoeding voor pleegouders en het bevorderen van hun deskundigheid?

Deze vragen zijn niet nieuw voor de sector, maar de discussie erover wordt aangezwengeld door de sociaal-economische veranderingen in de samenleving. Sinds jaar en dag zijn pleegouders vrijwilligers, op wie de overheid beroep doet om de zorg op zich te nemen voor kinderen die door omstandigheden niet langer thuis kunnen wonen. Dit appèl van de overheid op haar burgers is in strijd met het gegeven dat de overheid mannen en vrouwen stimuleert om zich beschikbaar te stellen voor de arbeidsmarkt. Er moet daarom gezocht worden naar oplossingen om het pleegouderschap weer aantrekkelijk en draaglijk te maken.

Op basis van modellen uit het buitenland (m.n. Zweden) en het onderzoek door Robbroeckx en Tamrouiti-Makkink (1998) over het profiel van het Nederlandse pleeggezin, doet de Gezinsraad een aantal adviezen die ze beschouwt als een voorzet voor verdere discussie en actie binnen het veld en de politiek. Er wordt onder andere gesteld dat het taboe van betaald pleegouderschap maar eens moet worden doorbroken en overheid, werkgevers en pleegzorginstellingen het werk van pleegouders ook financieel moeten erkennen (Nederlandse Gezinsraad, o.c., p.51). Er moet een systeem worden ontwikkeld waardoor pleegouders voor alle of voor bepaalde werkzaamheden financieel worden gecompenseerd en er zou ook flexibilisering van de arbeid moeten komen, bijvoorbeeld in de vorm van betaalde zorgverloven. Verder zouden pleegouders gratis een sociaal-pedagogische opleiding moeten kunnen volgen die uitmondt in een pleegoudercertificaat. Nog een andere manier om het pleegouderschap weer aantrekkelijker te maken is het bieden van zorgondersteuning aan pleeggezinnen, bijvoorbeeld door het inschakelen van huishoudhulp of professionele kinderverzorgers. Dit stelt pleegouders in de mogelijkheid hun (deeltijdse) baan te behouden en draagt bij aan de stabiliteit van het pleeggezin. Het maakt dat pleegkinderen in een zo gewoon mogelijke situatie opgroeien. De Gezinsraad adviseerde tot slot om niet te snel te kiezen voor een eenzijdige oplossing. 'Het dilemma van de pleegzorg is te complex om te worden teruggebracht tot bijvoorbeeld uitsluitend inhoudelijke innovatie of uitsluitend betaling van (bepaalde vormen van) pleegouderschap. Alleen in samenhang met elkaar kunnen beleidsaanbevelingen op alle terreinen ertoe leiden dat het pleegouderschap inderdaad aantrekkelijker wordt.' (Nederlandse Gezinsraad, o.c., p.62).

Hoewel deze nota interessante aanknopingspunten voor discussie in dialoog tussen veld en politiek bevatte en de complexiteit van pleegzorg goed in beeld bracht, heeft ze tot weinig daadwerkelijke

verandering geleid in de sector en is het tekort aan pleegouders evenals het taboe van betaald pleegouderschap er niet door opgelost.

In de nota werd verwezen naar een studie van Robbroeckx en Tamrouti-Makkink (1998) over het profiel van pleeggezinnen. Het is interessant om kort stil te staan bij dit onderzoek, omdat het niet alleen in kaart brengt hoe pleeggezinnen anno 1998 functioneren, maar ook wat hun behoeften zijn en wat ze veranderd willen zien in pleegzorg. De auteurs deden een schriftelijke enquête bij 88 pleeggezinnen verspreid over Nederland. Hoewel de steekproef eerder klein was en de respons beperkt (40%), geven de auteurs aan dat de pleegouders die ze hebben bereikt een goede afspiegeling vormen van de populatie pleegouders in Nederland.

Uit de enquête bleek dat de meerderheid van de pleegouders, zowel pleegvader als -moeder, een betaalde baan heeft. Ze combineren die baan dus met het pleegouderschap. Dat is zwaar en er moet continu worden ingezet op meerdere terreinen. Er wordt ingeleverd op vrije tijd en huishoudelijke hulp is wenselijk. De gezinnen van deze pleegouders zijn doorsnee gezinnen. Maar ze zijn wel bijzonder in de zin dat ze veel over hebben voor het pleegouderschap, vaak nemen ze meerdere pleegkinderen in huis en blijven ze voor hen zorgen, ook als deze meerderjarig zijn en het huis hebben verlaten. Ter verbetering van de pleegzorg pleiten de pleegouders voor een aanpassing van het belastingsysteem, betaald zorgverlof, een gratis opleiding, een salaris (voor een meerderheid is dit geen taboe), en flexibel werken.

Consolidatie van de positie binnen de jeugdhulpverlening en toenemende regulering

Het afgelopen decennium heeft de pleegzorgsector haar positie binnen de jeugdhulpverlening verder versterkt. Het aantal kinderen dat in een pleeggezin wordt geplaatst, nam sinds 2000 ieder jaar toe en is zoals we eerder schreven, pas vanaf 2015 enigszins gaan stabiliseren. De overheid heeft duidelijk de keuze gemaakt om prioriteit aan pleegzorg te geven wanneer het tot uithuisplaatsing komt, ongeacht de leeftijd van het kind. Om onnodige overplaatsingen en toename van gedrags- en emotionele problemen bij pleegkinderen te voorkomen, wordt gezocht hoe hen op korte termijn een stabiele plek te geven wanneer terugkeer naar de oorspronkelijke ouders niet meer mogelijk is. Crisispleegzorg met kort verblijf in een pleeggezin en dan overplaatsing naar een ander pleeggezin voor vast verblijf was lange tijd de praktijk, maar werd de laatste jaren geleidelijk afgebouwd en aan crisispleeggezinnen werd steeds meer gevraagd om de zorg en opvoeding voor langere tijd op zich te nemen.

In oktober 2013 werd een vernieuwd en uitgebreid kwaliteitskader uitgezet voor de screening en voorbereiding van aspirant-pleegouders (Jeugdzorg Nederland, 2013). In dit kader worden de wettelijke criteria voor screening opgesomd. Deze zijn (Jeugdzorg Nederland, 2013, p.4):

- a) De pleegouder heeft tenminste de leeftijd van eenentwintig jaren bereikt.
- b) De pleegouder is niet tevens degene, die door de desbetreffende zorgaanbieder van pleegzorg is belast met de begeleiding van pleegouder(s).
- c) De pleegouder beschikt over een Verklaring Geen Bezwaar die voor de aanvang van de opvoeding en verzorging van een jeugdige is afgegeven door de Raad voor de Kinderbescherming, waaruit blijkt dat er geen sprake is van bezwarende feiten en omstandigheden voor het verzorgen en opvoeden van een pleegkind. De verklaring is vereist voorafgaand aan de plaatsing van een eerste jeugdige, bij de komst van nieuwe inwonenden en indien de pleegouder gedurende twee jaren geen pleegouder is geweest. Een verandering ten opzichte van vroeger is dat deze voorwaarde tevens geldt voor alle personen van 12 jaar en ouder die als inwonenden op het adres van de pleegouder staan ingeschreven.
- d) de pleegouder heeft met goed gevolg een door de zorgaanbieder die pleegzorg biedt aangeboden voorbereidings- en selectietraject afgerond.
- e) Voorafgaand aan de plaatsing van een jeugdige in het gezin van de pleegouder beoordeelt de zorgaanbieder die pleegzorg biedt of de jeugdige in het gezin van de pleegouder kan worden geplaatst, gelet op de leeftijd en de problemen van de jeugdige, de samenstelling van het gezin van de pleegouder en de verwachte duur van de plaatsing van de jeugdige in het gezin van de pleegouder.

Daarnaast wordt in het kwaliteitskader ingegaan op de procedure omtrent het afgeven van een Verklaring Geen Bezwaar (VGB) aan aspirant-pleegouders door de Raad voor de Kinderbescherming. De Raad mag geen VGB afgeven als in het onderzoek feiten bekend worden die duiden op een zodanig

gedrag, mentaliteit of omstandigheden van (één van) de aspirant-pleegouders of leden van het aspirant-pleeggezin, dat het aan hen geven van verantwoordelijkheid voor de opvoeding of de (tijdelijke) zorg voor kinderen, een gevaar voor het welzijn van deze kinderen zou opleveren.

Wanneer er sprake is in het aspirant-pleeggezin van een veroordeling wegens een zedendelict of kindermishandeling, wordt de afgifte van een VGB zonder meer geweigerd. Verder is de Raad verplicht aan de pleegzorginstelling mee te delen of er al dan niet eerder voor de betreffende aspirant-pleegouder(s) een VGB is aangevraagd. Dit kan het geval zijn wanneer een aspirant-pleegouder in het verleden bij een andere pleegzorginstelling actief is geweest als pleegouder of de selectieprocedure bij een andere organisatie heeft doorlopen zonder positief resultaat. Deze informatie moet via de Raad dan bij de nieuwe pleegzorginstelling.

Een ander element uit het Kwaliteitskader zijn de landelijke criteria waaraan pleegouders moeten voldoen. Er zijn zes criteria. Vijf criteria waren al een tijd in voege en maken deel uit van voorbereidingsprogramma's zoals STAP (cf. supra). Het zesde criterium dat aan het kader werd toegevoegd betreft de veiligheid van pleegkinderen. Om te kunnen beoordelen of pleegouders in staat zijn en blijven een veilige leefomgeving te bieden voor hun pleegkind, wordt de pleegzorginstelling gevraagd om minimaal jaarlijks een veiligheidscheck te doen bij het pleeggezin thuis. Er wordt op basis hiervan een vragenlijst ingevuld om de veiligheid in pleeggezinnen in kaart te brengen. De veiligheidscheck dient onder andere als signaleringsmiddel voor onveilige situaties en als kapstok voor een open gesprek over dit lastige thema. In het kader van deze check spreekt de pleegzorgbegeleider ook met het pleegkind, zonder aanwezigheid van de pleegouders, voor zover de leeftijd van het pleegkind dat toelaat. Behalve de jaarlijkse veiligheidscheck wordt van de pleegzorgbegeleider verwacht dat zij/hij regelmatig huisbezoeken aflegt en andere vormen van contact (bv. telefonisch, e-mail) heeft met het pleeggezin. Leidraad voor de begeleiding en de huisbezoeken zijn het hulpverlenings- en pleegouderbegeleidingsplan, opgesteld bij de start van de plaatsing. Uit een rondvraag van de Nederlandse Vereniging voor Pleeggezinnen in 2018 blijkt echter dat er ongeveer voor 30% van de plaatsingen geen begeleidingsplan is. Bij navraag hoe dit komt zeggen pleegouders dat de plaatsing maar net opgestart was of pleegzorgbegeleiders vanwege drukte nog geen tijd hadden kunnen vinden om een plan met hen op te stellen. Er waren ook meerdere pleegouders die de reden voor de afwezigheid van een begeleidingsplan niet kenden (Nederlandse Vereniging voor Pleeggezinnen, 2018).

In het Kwaliteitskader van 2013 wordt uitgebreid ingegaan op de screening en voorbereiding van aspirant-pleegouders. Wat die voorbereiding betreft, wordt ervan uitgegaan dat de programma's die men de aspirant-pleegouders aanbiedt leiden tot zelfselectie en dat op deze manier de meest gemotiveerde en meest geschikte aspirant-pleegouders overblijven. Herscreening van een pleeggezin is aan de orde wanneer zich in het gezin een nieuwe situatie voordoet en kan door de pleegzorginstelling worden geëist.

Ook de netwerkpleegzorg dient aan de kwaliteitseisen uit het kader te voldoen. De pleegzorginstelling dienen bij netwerkpleegzorg het '*Protocol netwerkpleegzorg, begeleiding, informatie, onderzoek en betaling*' te volgen. De eisen zijn in principe dezelfde als bij bestandspleegzorg, maar de wet biedt de mogelijkheid om bij netwerkpleegzorg op bepaalde punten van de reguliere procedures af te wijken. Hierbij wordt artikel 28a lid 4 van de Wet op de Jeugdzorg gehanteerd, omtrent 'degene die een jeugdige reeds verzorgt en opvoedt op het moment dat bij een zorgaanbieder die pleegzorg biedt de aanspraak van die jeugdige op verblijf bij een pleegouder tot gelding wordt gebracht...'. De betrokken pleegzorginstelling dient in zulke gevallen vast te stellen 'dat de verzorging en opvoeding van de jeugdige door diegene niet schadelijk is voor de ontwikkeling van de jeugdige'. Vervolgens moet de pleegzorginstelling binnen dertien weken nadat de aanspraak tot gelding is gebracht vaststellen of de netwerkpleegouder definitief wordt geaccepteerd.

Op 1 juli 2013 is de Wet verbetering positie pleegouders in werking getreden (Kramer, 2016). Met deze wet wordt de positie van pleegouders op verschillende manieren versterkt. Zo komt er meer medezeggenschap voor pleegouders via pleegouderraden. Verder worden pleegouders betrokken bij de totstandkoming van een (gezins)voogdijplan of jeugdreclasseringsplan en mag dit plan pas worden vastgesteld als hierover overleg met de pleegouders heeft plaatsgevonden. Pleegouders krijgen een sterkere rol in het hulpverleningsplan en instemmingsrecht omtrent de wijze waarop de begeleiding vorm wordt gegeven. Ze hebben recht op informatie over de achtergrond van hun pleegkind, onder

andere de reden van uithuisplaatsing en medische gegevens over het pleegkind moeten worden gecommuniceerd. Pleegouders krijgen door deze wet recht op een vertrouwenspersoon bij wie ze terecht kunnen met problemen inzake begeleiding en er moet een klachtenprocedure zijn voor pleegouders (en -kinderen) in pleegzorginstellingen. Vermeldenswaard is nog dat in de wet ook opgenomen is dat pleegouders een verklaring moeten afleggen dat zij in het verleden niets hebben gedaan dat het pleegouderschap in de weg kan staan. Tevens dienen ze te verklaren melding te zullen doen bij de pleegzorginstelling, indien zij nu of in de toekomst iets doen dat het pleegouderschap in de weg kan staan. Deze zogenaamde 'pleegouderverklaring' geldt voor nieuwe en bestaande pleegouders, in bestands- zowel als netwerkpleegzorg. Bestaande pleegouders krijgen de verklaring ter ondertekening toegestuurd. De verklaring maakt deel uit van het pleegcontract.

De nieuwe Wet op de Jeugdzorg van 2015, de daarmee gepaard gaande transformatie waarbij de gemeenten verantwoordelijk zijn geworden voor de zorg en de 'civil society'-idee achter de transformatie bieden een wettelijke basis voor de prioritering van plaatsing in een pleeggezin ten opzichte van plaatsing in een tehuis, en dit in alle gevallen, ongeacht leeftijd en achtergrond van het kind. De 'civil society'-idee achter de nieuwe wet heeft het aantal plaatsingen in netwerkgezinnen verder doen toenemen (Pleegzorg Nederland, 2018).

In 2017 lanceerde de minister van VWS een Actieplan Pleegzorg, dat onder andere ingaat op de werving van nieuwe pleeggezinnen – er blijft een tekort aan pleeggezinnen bestaan – en op de ondersteuning van pleegouders. Het plan is een samenwerking tussen Jeugdzorg Nederland, de Nederlandse Vereniging voor Pleeggezinnen, het Nederlands Jeugdinstituut, de Vereniging Nederlandse Gemeenten en de Ministeries VenJ en VWS.

Sinds 1 juli 2018 is het mogelijk voor pleegkinderen om tot hun 21e (i.p.v. tot hun 18e) in een pleeggezin te verblijven. Hiermee wordt erkend dat achttienjarigen met een traject in de jeugdzorg en zonder stabiel netwerk, die onafhankelijk gaan wonen en geen steun van jeugdzorg of andere instanties meer krijgen, een kwetsbare groep in onze samenleving zijn, zoals blijkt uit vele buitenlandse studies (Stein & Munro, 2008).

3.1.7 Samenvatting: enkele belangrijke pijnpunten in de pleegzorgsector

In de voorgaande paragrafen hebben we de organisatie en ontwikkelingen in de pleegzorgsector geschetst voor de periode 1945-heden. In deze paragraaf geven we een samenvatting van dit overzicht. Deze linken we aan drie thema's die gelden als 'pijnpunten' van de sector en doorheen onze beschrijving aan bod kwamen: organisatiestructuur, toezicht en professionalisering.

Wat de *organisatiestructuur* betreft was de pleegzorgsector tot de reorganisatie in de jaren 90 met pleegzorginstellingen op provinciaal niveau, erg gefragmenteerd en gedecentraliseerd. Er waren vele instanties, in casu (gezins-)voogdijverenigingen, met pleegzorg bezig en de voorbereiding en begeleiding van plaatsingen verschilden nogal van instelling tot instelling, dit door gebrek aan regulatie, onder andere inzake procedures voor werving en selectie van pleeggezinnen en procedures voor toekenning van pleegkinderen aan pleeggezinnen. Pas midden jaren 90 is pleegzorg een erkende pijler van de jeugdhulpverlening geworden en is de overheid meer gaan investeren in de sector. Er was tot die tijd een vervlechting van plaatsende en begeleidende instanties. Samen met de ontvlechting is de centralisatie in de sector toegenomen, onder andere door invoering van wetten en kwaliteitskaders, het meest recente uit 2013, evenals het aantal regulaties en de controle op het naleven van deze regulaties.

Vóór de Tweede Wereldoorlog en ook in de eerste decennia na de oorlog was het vanuit de overheid gestuurde *toezicht* op pleeggezinnen erg fragmentarisch. Mulock Houwer beschreef het als 'chaotisch' omdat er teveel instanties bij waren betrokken en pleitte voor een grondige vereenvoudiging. Voor het interne toezicht op pleeggezinnen zette een minderheid van de voogdijverenigingen vanaf de jaren inspectrices/-eurs in, die geregeld de pleeggezinnen bezochten om te oordelen hoe het er aan toe ging. In de andere voogdijverenigingen was het gebruikelijk dat de leden van het bestuur of hun gemachtigden eens per jaar een rondje maakten bij alle pleegkinderen over wie ze voogdij hadden. Met de Pleegkinderenwet uit 1956 wilde de overheid het toezicht verstrengen en uitbreiden. Het was de bedoeling van deze wet om ook de niet-justitiële plaatsingen te controleren. Inspectrices en later maatschappelijk werkers van voogdijverenigingen konden onverwacht een bezoek brengen aan

pleeggezinnen en zonder toestemming van de pleegouders het huis betreden waar een pleegkind verbleef, wanneer zij misstanden vermoedden. De Pleegkinderenwet bereikte echter lang niet alle pleegkinderen, onder andere niet de kinderen in netwerkpleegzorg, en al snel werd duidelijk dat het toezicht weliswaar beter gereguleerd was op papier, maar niet in de praktijk. Niet alle plaatsingen werden gemeld bij de gemeenten en kwamen bij de Raad voor de Kinderbescherming. Maatschappelijk werkers hadden een te hoge caseload en de verstrengeling van toezicht en begeleiding maakte hun rol verwarrend. Het toezicht op alle plaatsingen in de sector kwam met de komst van de Pleegzorgcentrales eind jaren 60 weer onder de aandacht, maar raakte pas vanaf de jaren 90 geregeld, samen met de decentralisering (cf. supra) en de professionalisering (cf. infra) van de sector. Het ontwikkelen en implementeren van kwaliteitskaders binnen instellingen voor alle plaatsingen werd vanaf medio jaren 90 steeds belangrijker, evenals het nakomen van deze kwaliteitseisen en de rapportage van incidenten bij de eind jaren 80 geïnstalleerde landelijke Inspectie.

Al snel, dit wil zeggen vanaf de jaren 50, werd uit de praktijk en op basis van wetenschappelijk onderzoek duidelijk dat pleegkinderen vaak 'anders zijn' dan gewone kinderen en dat zij daarom speciale zorg behoeven. Ook was duidelijk dat pleegouders goed moeten worden voorbereid op de komst van deze pleegkinderen en bij de zorg en opvoeding door professionals moeten worden ondersteund. Selectie en screening van pleegouders werden belangrijk geacht, evenals een goede voorbereiding van de plaatsing en degelijke begeleiding door een deskundige professional. Een diagnose van de problematiek van het pleegkind werd hierbij zeer helpend geacht. In de praktijk was de pleegzorgsector echter veel minder professioneel. Uitkomsten van wetenschappelijk onderzoek sijpelden maar langzaam door naar de werkvloer en het ontbrak aan kaders en instrumenten voor werving en selectie van pleeggezinnen en voor het matchen van pleegkinderen met pleeggezinnen. Sommige voogdijverenigingen waren zich wel bewust dat meer deskundigheid vereist was en namen initiatieven, onder andere door scholing aan te bieden aan hun personeel en pleegouders te informeren over hoe om te gaan met de gedrags- en emotionele problemen van hun pleegkind. Ook de NVP pleitte voor meer *professionalisering* van de sector en betere ondersteuning en begeleiding van pleegouders. Het duurde evenwel tot midden jaren 90 vooraleer de pleegzorgsector op grote schaal begon te professionaliseren. Dit liet zich onder andere zien in de voorbereiding van pleegouders, bijvoorbeeld de invoering van verplichte cursussen voor aspirant-pleegouders en de ontwikkeling van matchingsprocedures, waarvoor specifieke teams werden opgericht. Het aanbod aan vorming en training voor pleegouders door pleegzorginstellingen nam vanaf die periode toe. Er kwamen meer (ortho-)pedagogische interventies voor pleegouders en -gezinnen. De sector ging zich geleidelijk aan landelijk organiseren om een professionaliseringsaanbod uit te werken, onder andere via de landelijke koepelorganisatie Pleegzorg Nederland.

3.1.8 Overzicht van risicofactoren voor geweld ten aanzien van pleegkinderen

We geven een schematisch overzicht van risicofactoren voor geweld ten aanzien van pleegkinderen, die we aan de hand van bovenstaande historische schets van de pleegzorgsector én informatie uit de interviews met sleutelfiguren konden identificeren. Het betreft risicofactoren op macro- en mesoniveau.

Risicofactoren op macroniveau

Risicofactoren op macroniveau voor geweld ten aanzien van pleegkinderen die naar voren komen uit onze historische schets van de organisatie van de pleegzorgsector in de periode 1945-heden en de informatie die we van sleutelfiguren kregen, zijn:

- de gedecentraliseerde en gefragmenteerde organisatie van de sector tussen 1945 en 1995, met onder andere vervlechting van plaatsende en uitvoerende instanties;
- de late erkenning van pleegzorg als een pijler in de jeugdhulpverlener en de beperkte investering van de overheid in de sector, onder andere in de opleiding van professionals;
- de visie op de oorspronkelijke gezinnen van pleegkinderen in de jaren 40 en 50, en ('onmaatschappelijke gezinnen') en de bejegening en pedagogische cultuur ten aanzien van pleegkinderen (ze worden gezien als medeschuldig, mogen geen contact hebben met hun ouders en moeten met harde hand worden opgevoed);
- de zwakke positie van pleegouders (weinig status, gering financieel draagvlak);
- het chronisch tekort aan pleeggezinnen doorheen de gehele periode.

Wat de eerste drie risicofactoren betreft, zien we positieve evoluties. De pleegzorgsector is strakker georganiseerd en nu volledig erkend als pijler in de jeugdhulpverlening, hoewel de transformatie van de jeugdzorg in 2015 naar de gemeenten een nieuwe decentralisatie inhoudt met mogelijk risico. De visie op de oorspronkelijke ouders van pleegkinderen is beginnen te veranderen midden jaren 50, het belang van contacten en aansluiting bij het familienetwerk wordt ingezien en de huidige pedagogische cultuur ten aanzien pleegkinderen draagt uit dat we hen de kans moeten bieden op een normale ontwikkeling met aandacht voor hun kwetsbaarheid en specifieke behoeften.

Met betrekking tot de vierde risicofactor - zwakke positie van de pleegouders - zijn vooral sinds 2000 gunstige veranderingen opgetreden, en zeker sinds de Wet versterking positie van pleegouders uit 2013. Wel blijft het pleegouderschap door haar vrijwilligheid en beperkte financiële draagvlak kwetsbaar.

Wat nauwelijks veranderd is sinds 1945, is het tekort aan pleeggezinnen. Dit tekort is chronisch te noemen en is er nagenoeg in de hele periode, ondanks diverse (landelijke) campagnes. Dit tekort beperkt de speelruimte van pleegzorginstellingen inzake rekrutering en selectie van pleegouders, matching van pleegkinderen met pleeggezinnen en overplaatsing van pleegkinderen wanneer zich problemen voordoen.

Risicofactoren op mesoniveau

Risicofactoren op mesoniveau, die uit onze historische schets van de sector en de gesprekken met sleutelfiguren naar voren komen, zijn:

- de beperkte informatie die professionals in pleegzorginstellingen hebben over pleegkinderen en hun achtergrond;
- de hoge caseload van de inspectrices/-eurs en later (gezins-)voogden en maatschappelijk werkers (pleegzorgbegeleiders) die toezicht houden op plaatsingen;
- het vrij laat (jaren 90) écht op gang komen van de professionalisering in de sector, met onder andere repercussies voor de screening, selectie en voorbereiding van pleegouders, de matching van pleegkinderen met pleeggezinnen, het zien van signalen van geweld, het ingaan op deze signalen en (meer algemeen) het praten met pleegkinderen over moeilijke thema's (bv. veiligheid, seksualiteit);
- de beperkte omvang en kwaliteit van het toezicht, onder andere omwille van te hoge caseload, en de rolverwarring die pleegzorgbegeleiders ondervinden, met name de spanning tussen inspectie (controle) van plaatsingen en pedagogische begeleiding van pleeggezinnen;
- de vele professionals die bij plaatsingen in pleegzorg zijn betrokken en de risico's op fouten in de communicatie tussen deze professionals.

Wat betreft de eerste en de derde risicofactor, zien we een verbetering doorheen de tijd. Er is doorheen de jaren verbetering opgetreden inzake informatie over de voorgeschiedenis van pleegkinderen en pleegouders hebben nu recht op deze informatie. Toch blijft de informatie die professionals in pleegzorginstellingen krijgen over pleegkinderen nog te vaak beperkt. Van een systematische diagnostische screening van pleegkinderen, een zaak waar Mulock Houwer al in de jaren voor pleitte, is nog geen sprake. Bij crisisplaatsingen hebben professionals en pleegouders meestal slechts zeer weinig informatie over de voorgeschiedenis.

De professionalisering van de pleegzorgsector is sinds de jaren 90 sterk toegenomen, onder andere door de implementatie van voorbereidingsprogramma's voor aspirant-pleegouders en de installatie van matchingteams. In 2013 zijn de eisen omtrent screening, selectie en voorbereiding van pleegouders vastgelegd in een kwaliteitskader, samen met criteria om veiligheid in pleeggezinnen te checken. Verder krijgen pleegzorgwerkers onder andere trainingen aangeboden over praten met pleegkinderen, signalen van kindermishandeling en pedagogische interventies voor pleegouders.

Met betrekking tot de tweede, vierde en vijfde risicofactor zien we relatief beperkte veranderingen doorheen de tijd. De rol van pleegzorgbegeleiders is niet veranderd en hun caseload blijven ze als te hoog ervaren, waardoor ze vaak niet toekomen aan het goed checken van de veiligheid in een pleeggezin, het praten met pleegkinderen en het begeleiden van het pleeggezin bij de opvoeding. De kans op communicatiefouten blijft bestaan, met name wanneer er vele partners bij een plaatsing zijn betrokken en een transparante verslaglegging in gebreke blijft.

3.2 Wetenschappelijk onderzoek naar negatieve ervaringen van pleegkinderen in de periode 1945-heden

We geven eerst een schets van het wetenschappelijk onderzoek in Nederland waarin negatieve ervaringen van pleegkinderen werden bestudeerd (3.2.1). We vullen deze schets aan met informatie van sleutelfiguren over incidenten van geweld ten aanzien van pleegkinderen en de reacties van professionals hierop (3.2.2). Tot slot formuleren we een korte conclusie (3.2.3).

3.2.1 Wetenschappelijk onderzoek over negatieve ervaringen van pleegkinderen

Rancune en verbittering in de verhalen van pleegkinderen?

In het boek *'Internaat of pleegzorg? 200 jaar discussie'* van Kruithof, Mous en Veerman (1981) schrijft van Marle dat wanneer oud-voogdijpupillen die opgroeiden in pleeggezinnen negatieve herinneringen ter sprake brengen over hun kindertijd, vaak rancune en verbittering doorklinken in hun verhalen. De herinneringen van oud-voogdijpupillen die in internaten opgroeiden hebben veel minder deze gevoelswaarde. Van Marle vraagt zich af wat deze verschillen zou kunnen verklaren. Een analyse levert drie mogelijke verklaringen op. Ten eerste is het zo dat er in een pleeggezin heel vaak geen lotgenoten zijn, en in een internaat altijd. Wanneer het pleeggezin niet meevalt, moet een pleegkind dit alleen verwerken. Ten tweede, aldus van Marle, kunnen de verwachtingen van pleegkinderen anders zijn dan die van kinderen die in een internaat worden geplaatst. Pleeggezinnen staan maatschappelijk in goed aanzien en de bedoeling is dat ze een 'thuis' bieden aan kinderen. Er zijn een moeder en een vader, en misschien ook zusjes en broertjes. Een internaat schept minder hoge verwachtingen, men komt in een groep terecht met meerdere en wisselende groepsopvoeders. Wanneer de hoge verwachtingen van pleegkinderen niet worden ingelost, kan de teleurstelling zeer groot zijn. Ten derde is het zo dat een pleeggezin, hoewel het erg op thuis lijkt, dit toch niet is, in de zin dat de relatie tussen pleegkind en pleegouder geen onvoorwaardelijk maar een voorwaardelijk karakter heeft. Als pleegkind is men niet het eigen kind van de pleegouders en moet men laten blijken dat men het naar zijn zin heeft. Als een pleegkind in de ogen van de pleegouders te weinig laat blijken het leven in het pleeggezin fijn te vinden, voelen deze zich niet geslaagd in hun rol en moet het misschien weg. Van Marle besluit dat een pleeggezin 'wonderen' kan verrichten, maar tegelijkertijd een 'sociale en pedagogische prothese' is. Vele pleeggezinnen ontkennen dit laatste en houden zichzelf en hun pleegkind een schijnwereld voor, tot het moment dat er spanningen komen met het pleegkind, bijvoorbeeld wanneer dit aangeeft het niet (meer) naar de zin te hebben.

De conclusie van van Marle spoort goed met de tien jaar eerder gepubliceerde juridisch-pedagogische analyse van Wit (1971) over pleegkind-zijn. Wit kwam in zijn analyse tot de conclusie dat pleegkind-zijn een 'leven in tegenspraak' is en doelde hiermee op het gebrek aan onvoorwaardelijk erbij horen dat vele pleegkinderen ervaren in hun pleeggezin en de existentiële vragen die dat bij hen oproept ('Wie ben ik?', 'Bij wie hoor ik?').

De vraag is of de uitkomsten van wetenschappelijk onderzoek waarin pleegkinderen het woord mogen nemen en vertellen over hoe het hen verging in hun pleeggezin, iets van deze complexiteit van ervaringen laten zien en of er rancune en verbittering doorklinken in hun verhalen, en deze eventueel teruggaan op meegemaakt geweld.

Weinig onderzoek vanuit pleegkindperspectief

We stellen vast dat het onderzoek in Nederland waarin pleegkinderen aan het woord zijn en vertellen over hun ervaringen in pleeggezinnen (het zgn. 'kindperspectief' onderzoek) beperkt is. Wellicht komt dit omdat dit perspectief in de sociale wetenschappen vooral de laatste twee decennia pas echt de volle aandacht heeft gekregen, mede onder invloed van het Kinderrechtenverdrag en veranderende maatschappelijke denkbepelden over kinderen als actoren en experts over hun eigen leven (Dekker, 2012; Grietens, 2011).

De meeste studies die we hebben gevonden zijn studies bij oud-pupillen van voogdijverenigingen of pleegzorginstellingen, die werden gevraagd om terug te kijken op hun jeugd. Onderzoek vanuit kindperspectief naar de ervaringen van kinderen die nog in een pleeggezin wonen, is zoals verwacht van relatief recente datum (zie bv. Spaans, Berben, & van Reeuwijk, 1989; van Beek, 1998a;

Weterings, 1998; Grietens, 2011; Schutte, 2012; Wubs, 2012; Steenbakkers, 2018). In oudere studies over pleegkinderen die nog in een pleeggezin wonen, worden dossiers bestudeerd en/of volwassenen geïnterviewd (bv. pleegouders, maatschappelijk werkers). Pleegkinderen worden geobserveerd en bevraagd via diagnostische (projectieve) technieken, maar zelden direct geïnterviewd over hun ervaringen (zie bv. Wit e.a., 1971).

Enkele interessante oudere studies

De eerste studie over de ervaringen van kinderen in pleeggezinnen die na de Tweede Wereldoorlog verschijnt, is deze van Servatius (1949). Hij bestudeerde via een (open) enquête de ervaringen van pleegkinderen die in de periode 1907-1947 onder de verantwoordelijkheid opgroeiden van Voogdijvereniging Kinderzorg uit Zwolle. Hoewel de meerderheid van de pleegkinderen positieve herinneringen overhield aan de periode in het pleeggezin, kwamen uit het onderzoek bij sommigen ook negatieve, zelfs pijnlijke herinneringen naar boven. Negatieve ervaringen hadden oud-pupillen bijvoorbeeld omtrent het onverwacht en zonder uitleg overgeplaatst worden naar een ander pleeggezin, hard moeten werken op het land, een strenge opvoeding, zich niet opgenomen voelen in het pleeggezin en zich uitbestede voelen. Pijnlijke herinneringen betroffen onder andere zich achtergesteld weten ten opzichte van de eigen kinderen van de pleegouders, niet naar school mogen, dronkenschap van pleegvader, ongepast gedrag van pleegvader, ontucht tussen (pleeg-)kinderen onderling. Servatius besluit dat deze negatieve ervaringen zich maar bij weinig oud-pupillen voordeden en dat velen klanken van dankbaarheid voor de genoten opvoeding lieten horen.

Kort na de studie van Servatius, in 1951, wordt door de Voogdijvereniging Tot Steun regio Assen een studie gepubliceerd waarbij 27 oud-pupillen rapporteerden over hun ervaringen in de gezinsverpleging. Hoewel de participanten in pleeggezinnen opgroeiden vóór 1945, zijn de uitkomsten van deze interviewstudie interessant voor ons, onder andere omdat wordt gerapporteerd over het interne toezicht, dat er toen nog grotendeels uit bestond dat alle leden van het bestuur van de Voogdijvereniging of hun gemachtigden eens per jaar een rondje deden bij alle pleeggezinnen uit hun bestand. Van de 27 ondervraagde participanten hadden er 12 'matige' herinneringen aan hun pleeggezin. Eén oud-pupil had 'slechte' herinneringen aan de tijd in pleegzorg, en vier oud-pupillen hadden geen herinneringen. De inhoud van de 'matige' en 'slechte' herinneringen kwam goed overeen met wat eerder door Servatius werd gerapporteerd. Zo vertelde een oud-pupil bijvoorbeeld dat men als pleegkind maar beter terecht kan komen bij een kinderloos stel, omdat men anders toch achtergesteld wordt. Een andere oud-pupil gaf aan nog steeds de tekortkomingen van zijn jeugd te voelen, hoewel hij al 50 was en lange tijd weg was uit het pleeggezin.

Opvallend was dat vijf oud-pupillen vertelden dat ze zeer matige herinneringen hadden aan de bestuursleden van de Voogdijvereniging of hun gemachtigden. Ze hadden nauwelijks contact met deze mensen en voelden zich door hen niet gesteund. Eén van deze pupillen zegde dat het bezoek door het inspecterend bestuurslid steeds lang van tevoren werd aangekondigd zodat pleegmoeder zich hier goed op kon voorbereiden en zich beter kon voordoen dan ze was. Tijdens de contacten werden pleegkinderen niet aangesproken en werd alles met de pleegouders geregeld. Haast nooit hadden pleegkinderen de gelegenheid te vertellen hoe het echt met hen ging en vaak moesten ze aanhoren hoe er negatief werd gesproken over hun achtergrond door bestuurslid of gemachtigde. Sommige oud-pupillen hadden wel positief contact met het bestuurslid of de gemachtigde en voelden dat deze naar hen probeerde te luisteren en zich in hen te verplaatsen.

Een andere negatieve ervaring die oud-pupillen rapporteerden was dat ze ver van hun oorspronkelijke ouders werden geplaatst en voor oud-pupillen die uit stedelijke gebieden afkomstig waren gold dat ze vaak in een pleeggezin op het platteland terechtkwamen. Deze oud-pupillen klaagden erover dat ze maar moeilijk konden aarden in het pleeggezin en de dorpsgemeenschap. Ze werden in het dorp gezien als 'zielige' kinderen en 'stumpers', die door de notabelen (bv. onderwijzer, dominee) werden opgevangen. Op het platteland kwamen deze pleegkinderen vaak terecht in boerengezinnen, waar ze werden geëxploiteerd en onderbetaald. En als deze zogenaamde 'werkgevers-pleeggezinnen' niet voldoende verdienden aan deze pleegkinderen, werden ze overgeplaatst naar een ander pleeggezin.

In 1957 publiceren Alten en Knuttel een studie in opdracht van het hoofdbestuur van Voogdijvereniging Tot Steun. De studie brengt door middel van een enquête de levensloop van 160 oud-pupillen in kaart, geboren tussen 1901 en 1925, en dus onder Voogdij vóór 1945. Honderdzeventwintig oud-pupillen

waren in een pleeggezin geweest. De oud-pupillen uitten vele klachten over hun pleeggezin en slechts 38 van hen beoordeelden de verhoudingen met het pleeggezin als 'goed'. Er werd vooral geklaagd over exploitatie door het pleeggezin en over de overplaatsingen. Er waren bij deze oud-pupillen vele overplaatsingen geweest en uit het onderzoek komt duidelijk naar voren dat scholing bij de maatschappelijk werker of het belangstellende bestuurslid hier een belangrijke rol speelde. De auteurs pleitten dan ook voor betere scholing, waardoor een juistere selectie van pleegouders mogelijk zou worden. Verder blijkt uit de enquête dat het bestuur van de Voogdijvereniging voor de pupillen erg onpersoonlijk was, dat pleegkinderen nauwelijks de kans kregen om hun belang naar voren te brengen en dat bij moeilijkheden steevast de pleegouders en niet het pleegkind werden geloofd. Wanneer er wel een persoonlijke band bestond tussen pleegkind en bestuurslid of gemachtigde, was de kans dat het pleegkind wel werd gehoord groter.

Zowel de studie van Servatius als de beide studies in opdracht van de Voogdijvereniging Tot Steun hadden als participanten oud-pupillen die grotendeels vóór 1945 in pleeggezinnen verbleven. De drie studies zijn interessant omdat ze een vrij genuanceerd beeld geven over hoe het pleegkinderen verging in die periode en we iets terugzien van de bezorgdheden over misstanden, door van Ortt gerapporteerd in de jaren 30 (cf. supra). We kunnen bovendien aannemen dat pleegkinderen die in het eerste decennium na de Tweede Wereldoorlog in een pleeggezin opgroeiden, vergelijkbare ervaringen moeten hebben gehad, daar de organisatie van de sector, de selectie van pleegouders en het toezicht en de begeleiding vanuit de verenigingen in die periode niet wezenlijk zijn veranderd. Wel stelt zich zoals in elk retrospectief onderzoek de vraag naar de invloed van het geheugen op de herinneringen van oud-pupillen. Naarmate participanten ouder zijn, kan hun herinnering aan het verleden in het pleeggezin meer vertekend zijn.

In 1963 verschijnt het proefschrift van den Otter met als titel '*Voogdijkinderen. Enige gedachten over de opvoeding van voogdijkinderen, gebaseerd op de gegevens verkregen uit een interview met 294 oud-pupillen van de vereniging Kinderzorg te Rotterdam*'. De oud-pupillen die participeerden aan deze studie waren geboren tussen 1 januari 1928 en 31 december 1934 en groeiden op in pleeggezinnen en/of tehuizen. In totaal waren er 179 oud-pupillen die als kind ooit in een pleeggezin waren geweest. Ruim de helft van hen (54%) was in meer dan één pleeggezin geweest. Den Otter stelde vast dat het lastig was om uit de interviews een algemeen beeld te halen van hoe het er in de pleeggezinnen aan toe was gegaan en hoe de oud-pupillen dit hadden ervaren. Er waren oud-pupillen die bij hun pleegouders echt een nieuw thuis hadden gevonden, terwijl anderen zich eenzaam of tekortgedaan bleven voelen in hun pleeggezin. Ze mochten bijvoorbeeld niet deelnemen aan het gezinsleven, moesten alleen of met hun mede-pleegbroertjes of -zusjes eten in de keuken, kregen eten van mindere kwaliteit en werden op allerlei andere manieren achtergesteld ten opzichte van de eigen kinderen van de pleegouders. In dit onderzoek werd duidelijk dat oud-pupillen overplaatsingen als erg traumatisch beleefden, vooral als deze plots en onaangekondigd kwamen. Verder bleek dat grotere pleeggezinnen - gezinnen met eigen kinderen en/of meerdere pleegkinderen - als onaangenamer werden beleefd dan kleinere pleeggezinnen. Pleegkinderen uit grotere pleeggezinnen hadden het moeilijker om een thuisgevoel op te bouwen. Dit gold ook voor pleegkinderen die in meerdere pleeggezinnen waren geweest.

De dossierstudie die den Otter uitvoerde, leerde dat er voor de pleegkinderen geen individueel opvoedings- of behandelingsplan was. De manier waarop naar de kinderen werd gekeken en de psychologische en pedagogische adviezen die in de rapporten van experts (kinderpsychologen, kinderpsychiaters) stonden, waren erg algemeen en weinig concreet. Incidenteel werd bij het plaatsen rekening gehouden met de persoonlijkheid van het kind en gezocht naar een bij het kind passend pleeggezin. In de meeste gevallen was er echter geen sprake van het zoeken naar een 'match' tussen pleegouders en -kind, en kenden de plaatsende instanties het pleegkind en het pleeggezin slechts oppervlakkig. Plaatsingen, stelt de auteur, '*werden dus door het toeval bepaald*' (p.131).

Toenemende aandacht geweldservaringen van pleegkinderen vanaf de jaren 80

Deze studies uit de jaren 40, 50 en 60 hadden aandacht voor de negatieve ervaringen en herinneringen van pleegkinderen, maar geen enkele studie behandelt expliciet het thema geweld. Dit kan worden verklaard door het gegeven dat in deze tijdsperiode onderzoekers en de maatschappij in het algemeen weinig belangstelling hadden voor het thema geweld ten aanzien van pleegkinderen. Tot de jaren 60 heerst de gedachte dat pleegkinderen uit onmaatschappelijke gezinnen komen en een

harde hand nodig hebben bij hun heropvoeding. Daarna worden pleegkinderen in toenemende gezien als kwetsbare kinderen, maar nog tot de jaren 90 wordt aangenomen dat kinderen ook een aandeel hebben in het geweld dat zich in relaties met volwassenen voordoet. In situaties die we nu als seksueel grensoverschrijdend gedrag van een volwassene zouden karakteriseren, wordt bijvoorbeeld vaak de nadruk gelegd op het 'wervend' gedrag van het kind (Grietens, 2012).

Vanaf eind jaren 80 neemt de publieke belangstelling voor geweldservaringen van kinderen die opgroeiden in pleeggezinnen toe. Er verschijnen getuigenissen van oud-pupillen die over deze ervaringen rapporteren. Een voorbeeld is het boek *'Als een rode draad'* van van Driften (1992), waarin vooral psychologisch geweld en de impact ervan op een pleegkind worden beschreven. Ook in jubileumboeken uitgegeven door voogdijverenigingen wordt gesproken over geweld. Voorbeelden uit verschillende tijdspannen zijn onder andere te vinden in het boek *'Gedeeld verleden. Een dorp vol verhalen'* (Krediet & Visser, 2017) over het jeugddorp De Glind. Oud-pupillen uit pleeggezinnen getuigen in dit boek over fysiek, seksueel en emotioneel geweld in pleeggezinnen, over exploitatie en diverse vormen van verwaarlozing. Andere voorbeelden kan men vinden in het jubileumboek van de voogdijvereniging Kinderzorg *'Een kind is geen postpakket'* (Stichting AZZ, 2004) en het jubileumboek *'Thuis bij Zandbergen. 140 jaar jeugdzorg'* (van Lieshout, 2014). Over geweldservaringen bij Joodse Oorlogspleegkinderen wordt geschreven door Evers-Emden en Flim (1995). In deze periode en de daaropvolgende decennia worden meerdere autobiografieën van Joodse Oorlogspleegkinderen gepubliceerd (Boomsma, 2018), waarin diverse vormen van geweld worden beschreven. Specifieke vormen van psychisch geweld die deze groep pleegkinderen heeft meegemaakt, zijn antisemitisme, verborgen worden voor de Joodse gemeenschap en de christelijke religie opgedrongen krijgen.

Eind jaren 80 groeide eveneens de maatschappelijke aandacht voor wat kinderen van NSB-ouders die na de Tweede Wereldoorlog in pleeggezinnen opgroeiden daar aan geweld hebben meegemaakt. De doctoraalscriptie van Scheffel-Baars en Mantel (1988) bevat meerdere getuigenissen over fysieke en emotionele mishandeling, uitbuiting, seksueel misbruik of verwaarlozing van deze kinderen in pleeggezinnen. Hun heftige verhalen staan in schril contrast met eerder gepubliceerd onderzoek, waarin voornamelijk positieve herinneringen aan pleeggezinnen staan vermeld (Tames, 2009). De tijd lijkt er rijp voor, de context waarin herinneringen worden opgehaald is veranderd - kinderen worden niet langer gezien als mede-schuldig aan het gedrag van hun ouders - en de slachtoffers worden minder terughoudend in het uiten van hun negatieve jeugdervaringen en het delen van hun verhalen (Tames, 2009). In 1988 verschijnt het boek *'De tweede generatie. Herinneringen van een NSB-kind'* van P. Berserk. De auteur was een kind van NSB-ouders en schrijft over de traumatische ervaringen die hij meemaakte tijdens en na de oorlog, onder andere in het streng gereformeerde pleeggezin waar hij een tijd had verbleven vóór hij met zijn moeder werd herenigd. Ook andere kinderen van NSB-ouders zetten hun verhaal over hun ervaringen in een pleeggezin op papier, onder andere Rijke (1982; 1985) en Visser (1989). In de jaren 80 werden trouwens meerdere onderzoeken gepubliceerd waarin de problematiek van deze tweede generatie-kinderen werd beschreven vanuit psychologisch-psychiatrisch perspectief, onder andere door Hofman (1984), Willemse (1986) en Montessori (1988) (zie Bolle, 2006 voor een overzicht). Het werd uit deze onderzoeken duidelijk dat de Tweede Wereldoorlog en vooral de periode erna voor deze kinderen erg traumatisch was geweest en grote impact had op hun ontwikkeling en verdere leven. Na de oorlog werden zoals we eerder schreven velen van hen uithuisgeplaatst, onder andere in pleeggezinnen. Hier, maar bijvoorbeeld ook op school, kregen ze te maken met afwijzing en pestgedrag omwille van het verleden van hun ouders. Vele NSB-kinderen ontwikkelden schaamtegevoelens ten aanzien van hun ouders, en dat bracht hen in verwarring. Daar kwamen nog de trauma's bij van de oorlog zelf (o.a. vluchten, ervaringen in kampen) en de trauma's door geweld en slechte behandeling in pleeggezinnen en/of tehuizen. Montessori (1988) besloot dat er bij deze kinderen sprake was van sequentiële traumatisering.

De Commissie-Samson

Eigenlijk staat geweld bij pleegkinderen pas echt op de agenda van onderzoekers sinds de oprichting van de Commissie-Samson in 2010 en de publicatie van haar rapport (Commissie-Samson, 2012; zie ook Grietens, 2012). De belangstelling voor het thema komt vanuit de politiek en kadert in een internationale Zeitgeist die wordt gekarakteriseerd als een *'age of apology'* (Gibney, 2008), waarbij overheden worden geacht zich publiekelijk te verontschuldigen voor leed dat zij burgers in het verleden hebben aangedaan en hen hiervoor moreel en financieel te compenseren.

Prevalentiestudies in het kader van het onderzoek van de Commissie-Samson (2012) tonen aan dat pleegkinderen aanzienlijk meer risico lopen om slachtoffer van intra-familiaal geweld te worden dan kinderen die bij hun oorspronkelijke ouders opgroeien. Dit geldt voor diverse vormen van geweld (fysiek, seksueel, geestelijk) en voor pleegkinderen van diverse leeftijden.

De uitkomsten van het onderzoek van de Commissie-Samson en de internationale belangstelling voor 'historic abuse' van kinderen in jeugdzorg maken dat in de recente richtlijn Pleegzorg (NVO, BPSW, & NIP, 2019) wordt ingegaan op het thema geweld ten aanzien van pleegkinderen in pleeggezinnen. De richtlijn vat het (schaarse) onderzoek over dit thema samen en besluit dat pleegkinderen die in een pleeggezin worden mishandeld, in feite dubbel worden getraumatiseerd. Het eerste trauma is de uithuisplaatsing (met daaraan voorafgaand eventueel mishandeling in het gezin van oorsprong), het tweede trauma is de mishandeling in het pleeggezin. Hierdoor lopen deze pleegkinderen een grote kans op allerlei psychische en ontwikkelingsproblemen, zoals onveilige gehechtheid, externaliserende en internaliserende problemen, problemen in de sociaal-emotionele of cognitieve ontwikkeling, posttraumatische stress en lichamelijk letsel. In de richtlijn worden op basis van onderzoek volgende risicofactoren genoemd die de kans op mishandeling in een pleeggezin vergroten:

- geslacht: meisjes lopen een tweemaal hoger risico op seksueel misbruik dan jongens. Jongens lopen meer risico op fysieke mishandeling;
- een (licht) verstandelijke beperking: uithuisgeplaatste kinderen met een verstandelijke beperking hebben een driemaal hoger risico op seksueel misbruik dan normaal begaafde jeugdigen die uit huis werden geplaatst;
- een voorgeschiedenis bij het pleegkind van seksueel misbruik;
- overmatige opvoedingsstress bij de pleegouders;
- plaatsing in een netwerkpleeggezin;
- tekortschietende screening en begeleiding van pleegouders door de pleegzorginstelling;
- verlaging van screeningsnormen als er weinig nieuwe pleegouders beschikbaar zijn;
- een hoge caseload van de pleegzorgbegeleider en (gezins-)voogd.

3.2.2 Sleutelfiguren over geweld ten aanzien van pleegkinderen en de reacties hierop

De sleutelfiguren uit onze steekproef waren van dichtbij betrokken bij de pleegzorgsector, sommigen gedurende meerdere decennia. We geven, in aanvulling op de wetenschappelijke literatuur, een overzicht van wat zij hebben gezegd over geweldsincidenten bij pleegkinderen en de reacties hierop door professionals.

Wat gebeurde er aan geweld?

Vooreerst dient te worden vermeld dat onze sleutelfiguren erg weinig incidenten van geweld ten aanzien van pleegkinderen hebben meegemaakt in hun carrière, dit ongeacht hun achtergrond en werkervaring. Bovendien waren ze meestal niet direct professioneel betrokken bij deze incidenten, maar waren het collega's in hun team die er mee te maken hadden of wisten ze het 'van horen zeggen'. Dat maakte dat ze niet altijd goed konden omschrijven wat zich precies had voorgedaan. Hierdoor en mede omdat voor sommigen de incidenten al van lange tijd geleden waren, waren de beschrijvingen vaak eerder vaag en leverde doorvragen niet altijd concrete informatie op. De meeste incidenten die werden genoemd vonden plaats in de periode 1985-heden.

Het geweld ten aanzien van pleegkinderen dat door sleutelfiguren werd genoemd, betrof vooral fysiek geweld en in mindere mate seksueel geweld.

Voorbeelden van fysiek geweld die werden genoemd, zijn een pleegkind slaan, het buiten in de kou of onder de douche zetten, of - algemener en vager -, 'harde opvoedingspraktijken' en 'lichamelijk geweld'.

'Zo weet ik ook incidenten van kinderen die buiten gezet werden in de kou. Dat waren eigenlijk altijd wat grotere gezinnen. Het kwam eigenlijk altijd wel bij de inspectie. En ik denk dat dit eind jaren 90 was.'

'Kinderen buiten zetten, echt in de vrieskou. Weet je, ik ken niet verhalen van dat een kind in elkaar geslagen is, die heb ik niet echt op mijn netvlies.'

Over seksueel geweld ten aanzien van pleegkinderen praatten sleutelfiguren in vrij algemene termen. Ze hadden het over seksueel grensoverschrijdend gedrag van een pleegouder ten aanzien van een pleegkind of tussen (pleeg-)kinderen onderling, 'losse handjes' bij een pleegvader, pleegkinderen (i.c. tienermeisjes) die een relatie hadden met hun pleegvader, pleegvaders die seksfilmpjes maakten van hun pleegkind, pleegkinderen die werden betast, seksueel geweld tussen pleegkinderen onderling, enzovoort.

'Een pleegvader die misbruik maakte van zijn dochter, dat is ook verschrikkelijk geweest. Daar kom je dan harstikke laat achter, er zat ook een pleegzorgwerker van ons in, was nog niet geregionaliseerd. Ook toen ik hier pas kwam werken... En dat pleeggezin woonde dus ook niet in deze regio, maar in een andere regio. Toen ik hier kwam werken was de zaak nog niet geregionaliseerd, dus onze pleegzorgwerkers tuften ook de hele provincie door, die zaten meer in de auto, dan in pleeggezinnen. Dit was zo'n zaak, dat was buiten onze regio, en dat meisje gaf op een bepaald moment aan bij de pleegzorgwerker dat het niet pluis was. Zelfs, dat ze een relatie had, een seksuele relatie, en zij was al, 17 ja... Nou ja dat klopt dus van geen kanten.'

'Ik herinner mij nu nog een casus, verschrikkelijk, waar twee kinderen, een pleegbroertje en een pleegzusje [niet broer en zus], waarvan de pleegmoeder die kinderen 's ochtends in bed aantrof, alle grenzen te buiten, jochie was 14, meisje was 6, je wil niet weten...Daar waren wij bij betrokken, het schiet me nu weer te binnen,...'

Psychisch geweld deed zich voor in verschillende vormen. De sleutelfiguren meldden onder andere dat sommige pleegkinderen in het pleeggezin niet echt serieus werden genomen. Ze kregen geen positie in het gezin of werden achtergesteld ten opzichte van de eigen kinderen. Andere pleegkinderen moesten op hun tenen lopen en waren bang om iets verkeerd te doen en uit het pleeggezin te worden gehaald. Ook hoorden de sleutelfiguren dat pleegkinderen wel eens werden vernederd door hun pleegouders of dat er nare opmerkingen over hen werden gemaakt. Pedagogische incompetentie en onmacht werden ook gezien als leidend tot geestelijke geweld ten aanzien van pleegkinderen. Psychisch geweld hing samen met affectieve verwaarlozing, in het bijzonder een tekort aan aandacht voor het pleegkind. Maar over het algemeen werden er weinig incidenten van psychisch geweld en affectieve verwaarlozing genoemd door de sleutelfiguren. Beide vormen van geweld zijn moeilijk te detecteren.

'...ook geestelijke mishandeling en ook gewoon heel denigrerend, nare uitingen, niet de kansen gegund krijgen, waar je eigenlijk wel recht op hebt als kind, in de veelheid der dingen, dingen moeten doen. Dat snap je wel, als je heel veel kinderen in zo'n huis hebt, moet je ook andere dingen doen. Dan is er ook weinig specifieke aandacht voor jou, en dat vind ik ook een vorm van ... geweld.'

'Niet veel, maar ik heb ze wel gehad. Ik ben er ook, nadat ik in de klachtencommissie zat een paar keer mee geconfronteerd, dat kinderen, nu volwassenen, terugkeken op wat er in het verleden is gebeurd. Dat zijn inderdaad alle vormen van geweld, waarbij het niet serieus genomen worden, het niet de positie hebben gekregen in het gezin dat het verdiende, toch ook een paar keer naar voren kwam, weet je wel, dat zijn die vernederende opmerkingen die kinderen dan kregen. Maar ik heb ze niet veel meegemaakt. Maar ze zijn er zeker geweest. En we hebben ook kinderen weggehaald bij incompetente pleeggezinnen. Zowel netwerkpleeggezinnen, want voor zit dat altijd toch ook... de screening van netwerkgezinnen, we deden de screening wel, maar die ging wel iets minder diep dan bij profielgezinnen. En daarin hebben we, kan ik me niet zo iets herinneren van seksueel misbruik in netwerkgezinnen, maar veel meer die psychologische tekorten en beschadigingen die door de partijdigheid, of door toch de pedagogische tekort, die er waren. [...] en grensoverschrijdend gedrag. Dat is voorgekomen in een aantal gezinnen. Een paar jaar geleden in een klacht, ben ik het nog tegen gekomen.'

Andere vormen van geweld die sleutelfiguren nog vermeldde, waren uitbuiting van pleegkinderen - ook nog in de jaren 80 en 90 - en het gebruiken van de pleegzorgvergoedingen voor andere doeleinden.

'...sommige pleegouders, ja je wordt er niet rijk van, maar je krijgt natuurlijk een vergoeding voor pleegkinderen. En af en toe hoorde ik bedragen, waarvan ik dacht 'hoe kan het nou dat je zo weinig kleedgeld of zakgeld geeft aan kinderen?' Dat ik dacht, waar doe je het dan voor?'

'Ook daarin zag je heel vaak ook weer dat door geld of zo, weet je, dat de zakgelden niet gegeven werden. Wat je vroeger ook wel zag, van uitbuiten van kinderen, dat kinderen echt aan het werk gezet werden, min of meer zag je dat ook nog wel in de jaren 80, 90, zag je nog wel gebeuren. Dat de pleegzorgvergoeding niet gebruikt werd voor het versterken van het leven van het kind, maar voor gewoon andere dingen gebruikt werd. Je moet daar altijd alert op zijn.'

Sommige sleutelfiguren reflecteerden op het gegeven dat ze zich maar weinig (concrete) incidenten van geweld ten aanzien van pleegkinderen konden herinneren. Ze stelden zich hier vragen bij. Kwam dit omdat geweld in pleeggezinnen überhaupt weinig voorkwam? Was het er wel, maar hadden ze een blinde vlek en hebben ze het niet gezien? Hebben ze te weinig stilgestaan bij de mogelijkheid dat pleegkinderen leden onder geweld in hun pleeggezin? Komt het omdat sommige vormen van geweld moeilijk te identificeren waren? Hebben ze het niet gezien omdat ze te weinig waren opgeleid om gedrag van pleegkinderen te interpreteren als mogelijk signaal van kindermishandeling? Zijn ze de incidenten vergeten?

'Geweld, ongetwijfeld heeft zich dat onder mijn neus voorgedaan. Ik heb het niet gezien en naar mijn idee heb ik mijn best gedaan om door te vragen, omdat ik juist altijd het idee gehad heb, wat moet het vreselijk zijn voor een kind, zeker van onder de 12 helemaal maar ook onder de 14-15. Hoe vreselijk moet het zijn om uit, ja niet alleen uit je gezin maar ook uit je hele omgeving te worden weggerukt. Dat moet verschrikkelijk zijn. Dus ik heb echt altijd mijn best gedaan om wat informatie uit het kind te krijgen,...'

'En psychisch geweld heb je ook nog... daar krijg je nog moeilijker de vinger op he? Weet je als ze, dat is hartstikke lastig, dat zijn altijd verhalen dat pleegkinderen zich dat realiseren op het moment dat ze uit het pleeggezin zijn hé, wat hen aangedaan is...'

'Wat ik zei in het begin, je wordt opgeleid, maar je wordt niet specifiek opgeleid voor. Dat kwam pas later, dat je in de gezinsvoogdij opleidingen kreeg, gespecialiseerde gezinsvoogdijopleidingen kreeg, maar niet als je begon. Je ging het gewoon doen. Dus je zag ook niet alles en als je uit een eigen situatie komt waarin andere normen en waarden, waar je geweld niet gewend bent, ik ben het niet gewend, geen seksueel misbruik gewend, kijk je dus blijkbaar, let je daar ook minder op. Ik vermoed dat daar iets zit, hoor. Daar zit bij mij best wel een idee, van het kan best zijn dat ik het niet gezien heb.'

'Ik weet dat wij twee of drie zaken hebben gehad, waarin strafrechtelijk vervolgd is. Waarin er dus ook aangifte gedaan is. Ik weet niet meer of dat seksueel misbruik was, of geweld. Dat weet ik eigenlijk niet zo goed meer. Het kwam niet zo vaak voor, dat ik mij dat... maar ik denk dat [oud-collega's] dat beter weten. Misschien heb ik het wel verdrongen.'

Sleutelfiguren beseffen dat het voor professionals - in welke rol ook - soms moeilijk is om erachter te komen dat een pleegkind slachtoffer is van geweld in het pleeggezin. Dat geldt voor vormen van psychisch geweld en seksueel misbruik. Een voorbeeld hiervan werd ingebracht door een oud-voogd. Deze had een niet-pluis gevoel bij de plaatsing van een meisje. Men had voor dit meisje snel een pleeggezin moeten zoeken en niet alles was vooraf goed gecheckt. Het pleeggezin waar het meisje werd geplaatst had weliswaar een goede reputatie, maar pleegvader wilde de bezoeken enkel op afspraak hebben. Nadat de voogd van de school een bericht had gekregen dat het meisje ziek was gemeld, is de pleegzorgbegeleider onaangekondigd langsgesgaan. Pleegvader was thuis, rook naar alcohol en werd ontzettend kwaad op de voogd.

'Je hebt mensen die dat ontzettend kunnen verbloemen. Die doen alsof ze de perfecte pleegouder zijn, die gaan in elke raad zitten, je kent het wel. Maar dat zijn dan mensen waarvan je achteraf zegt, die hebben wat te verbergen gehad...'

Verder reflecteerden sleutelfiguren op het gegeven dat een incident van geweld niet los mag worden gezien van de context waarin het zich voordoet. Om een incident te begrijpen en er uit te leren ten gunste van pleegouders en -kind, moet een analyse vanuit de context worden gemaakt. Zorgen voor pleegkinderen is een complexe realiteit.

'Je kan het niet als los incident benaderen, je moet altijd de context erbij nemen. Omdat je, en je hebt pleegouders die soms ingewikkeld zijn, je hebt, in een situatie waarin je werkt - een tekort aan pleeggezinnen, je hebt kinderen die ernstig beschadigd kunnen zijn, ook gedrag, niet innemend gedrag, wat ook ingewikkeld in de relatie is, biologische ouders die een rol spelen. Het zijn allemaal factoren die een bijdrage leveren aan een incident. Wat enorme impact heeft op het kind. Maar wil je het oplossen, moet je ook vanuit de context de analyse maken. En niet als incident, en zeggen, dit mag niet. Want het is soms wel te snappen dat dingen gebeuren. Juist op het moment dat je het begrijpt, weet je ook veel beter wat er anders moet. [...] En sommige dingen zijn echt niet goed hoor, dat moet dus ook stoppen. Dat snap je ook heel goed dat dit moet stoppen, maar er zit ook een heel groot grijs gebied. [...] Je hebt niet alleen het incident te wegen, maar je hebt ook het perspectief te wegen. En hoe doe je dat? Dat deden we altijd wel in samenwerking met diegene die het gezag had. Maar dat zijn allemaal ethische dilemma's. En vanuit die dilemma's moet je soms handelen.'

'...de stem van pleegouders is ook belangrijk. Want als je slaat, dan vind je het zelf ook niet altijd even leuk dat je dat doet. Misbruik vind ik een ander verhaal. Psychische vernedering, als het valt onder psychische mishandeling, emotionele verwaarlozing, dan kan ook met de beperkingen van zo'n pleegouder zelf te maken hebben. Dan moet je ook respectvol naar zo iemand toe, om te kijken - dit is het gevolg, en dit is niet wat goed is voor het kind, maar dat je ook vanuit respect mensen bejegend en niet vanuit veroordeling geweldsincidenten benadert.'

Tot slot hadden enkele sleutelfiguren het over de onvermijdelijkheid van geweld in pleeggezinnen. Het is van alle tijden en wellicht nooit te voorkomen.

'Helemaal voorkomen krijg je waarschijnlijk nooit voor elkaar, mensen die kinderen seksueel misbruiken zijn vaak heel slim in het verdoezelen ervan. Op een gegeven moment werden Verklaringen voor Geen Bezwaar ingevoerd, dat was een stapje, maar dat zegt ook niet alles en is niet waterdicht.'

Hoe werd er gereageerd op signalen van geweld?

Vooreerst merken we op dat volgens onze sleutelfiguren geweld ten aanzien van pleegkinderen vaak niet werdesignaleerd. Dat halen ze uit het gegeven dat ze zelf weinig met het fenomeen werden geconfronteerd, ondanks een voor sommigen zeer lange loopbaan in de pleegzorgsector of de kinderbescherming. Er waren soms wel vermoedens en niet-pluis gevoelens bij professionals, maar het was over het algemeen erg lastig om goed de vinger te leggen op geweld in pleeggezinnen.

Signalen van geweld ten aanzien van pleegkinderen kunnen worden ontdekt bij lichamelijke letsels (bv. blauwe plekken) of als pleegkinderen gaan praten. Maar het interpreteren van signalen is erg complex. Bovendien gaan pleegkinderen niet zomaar praten over het geweld dat ze meemaken. Ze moeten daarvoor een vertrouwensrelatie met de professional (voogd, pleegzorgbegeleider) of een volwassene in hun omgeving (bv. juf) hebben opgebouwd. Pleegkinderen geven overigens vaak op een indirecte manier signalen, bijvoorbeeld door te vertellen dat er in het pleeggezin veel spanningen zijn. Een aantal onder hen gaan pas later praten, nadat ze het pleeggezin hebben verlaten.

Wanneer signalen van pleegkinderen als voortvloeiend uit geweld werden geïnterpreteerd, waren diverse reacties mogelijk, gaande van niets doen en afwachten tot de zaak verder onderzoeken (o.a. door met het pleegkind te praten) en aangifte doen of naar inspectie gaan met het incident. Het viel op dat op een aantal van de genoemde incidenten weinig tot geen reactie kwam en dat de feiten en hun gevolgen stil werden gehouden. Soms gebeurde dit uit machteloosheid en soms om de reputatie van de betrokken instelling(en) niet te schaden. Sleutelfiguren spraken over incidenten die 'lang onder de pet werden gehouden', 'daders die het voordeel van de twijfel kregen' en instellingen die 'lang wachtten alvorens te handelen'. Ook werd door collega's wel eens getwijfeld aan het waarheidsgehalte van verhalen van pleegkinderen, of werden deze niet serieus genomen of zelfs ontkend. In sommige gevallen werden pleeggezinnen van de lijst geschrapt of werd een pleegkind dat geweld had gerapporteerd zonder veel uitleg naar een ander pleeggezin overgeplaatst. De laatste jaren gebeurt overplaatsen minder, aldus sommige sleutelfiguren, behalve in acute gevallen waar de veiligheid van het pleegkind duidelijk in gevaar is. Het is doorgedrongen bij professionals dat men moet uitkijken met

overplaatsen van pleegkinderen, daar dit traumatisch kan zijn. Bij een incident van geweld stelt zich daarom vaak een ethisch dilemma: het kind in het pleeggezin laten en de pleegouders versterken en professioneel ondersteunen via pedagogische interventies (zodat ze hun pleegkind bv. niet meer slaan) of het kind uit het pleeggezin halen? In het eerste geval bestaat het risico dat zich nog (fysiek) geweld zal voordoen en het pleegkind hierdoor wordt getraumatiseerd. In het tweede geval ervaart het kind weer een breuk die een nieuwe traumatische ervaring kan betekenen.

In één verhaal hoorden we van een incident van seksueel misbruik van een pleegkind met pleegmoeder en een ander pleegkind als daders, waarbij de voogd een te dichte relatie had met pleegmoeder en van het misbruik wist maar niets deed. Deze voogd werd na enige tijd van de casus gehaald. Het duurde volgens de sleutelfiguur wel behoorlijk lang voor er in deze zaak werd gehandeld.

Incidenten van geweld werden doorgaans weinig gedocumenteerd. Er stond volgens de sleutelfiguren bijvoorbeeld weinig over te lezen in de dossiers, behalve wanneer het een zaak betrof waar duidelijk bewijsmateriaal voorhanden was. Maar bij de meeste incidenten was dat niet het geval. Het geweld was moeilijk te bewijzen, er is een 'grijs gebied' van vermoedens die niet hard kunnen worden gemaakt. Vanaf 2005 wordt geweld wel systematisch geregistreerd en dienen welomschreven routes en protocollen te worden gevolgd, waaronder het inschakelen van Inspectie.

Uit meerdere verhalen leerden we dat er signalen verloren gaan, omdat de professionals of personen uit de omgeving van het pleegkind deze niet hebben opgepikt. Professionals hebben vaak niet voldoende opleiding genoten om signalen te zien. En er werd volgens sommige sleutelfiguren te weinig gepraat met pleegkinderen. Daardoor kregen deze maar weinig kans om signalen te geven. En soms leidden beperkte vastlegging van informatie en gebrek aan doorstroming van informatie tussen verschillende betrokken instanties, vaak uit verschillende regio's, ertoe dat signalen verloren gingen. Achteraf, wanneer het geweld naar buiten is gekomen, werd vaak pas duidelijk dat er wel degelijk signalen waren geweest die hadden kunnen worden opgepikt en gingen professionals zich afvragen hoe ze deze hadden kunnen missen.

Soms kregen we ook niet het raadsonderzoek, want waarom moesten wij het raadsonderzoek? Die discussies hadden we ook heel veel... 'waarom hebben jullie dat nodig?' wij zeiden, dat vinden we wel handig, want wij moeten gaan begeleiden...[...].'

In de verhalen van sleutelfiguren kwam tot slot naar voren dat signalen van pleegkinderen soms wel eens verkeerd werden geduid, zoals blijkt uit volgend voorbeeld:

'De vriend van de pleegzus van het meisje (pleegkind) heeft het meisje misbruikt. [...] Nou uiteindelijk zijn er signalen van het kind gekomen... Want, het begon, dat het kind vertelde aan de pleegzorgbegeleider dat ze gedroomd had dat hij bij haar in bed lag. Zij was toen een jaar of 12, 13 of zo. Dat is ingevuld van 'het kan ook gewoon seksuele ontwikkeling zijn', alleen het probleem is, dat ze dat heel gemakkelijk hebben aangenomen. Dus het heeft daarom nog best een tijdje geduurd voordat ze echt dachten, erachter kwamen, ik weet niet meer wat het andere signaal was, wat maakte dat het gebeurde. Dat ze erachter kwamen 'oe, dit klopt eigenlijk helemaal niet'. Dus dat is eerst heel makkelijk ingevuld, als 'gezonde seksuele ontwikkeling van het meisje'. [...] Dat is wel vastgelegd dat ze dat vertelde, dus dat is op zich prima. De pleegzorgbegeleider heeft dat nooit gespiegeld met iemand anders. Die heeft nooit een andere blik daarbij gedaan. En als je dan al langer in het systeem van de pleegouders, want dat was ook wel het probleem, als je wat langer in het systeem van de pleegouders zat, is de vraag 'hoe kritisch blijf je dan eigenlijk, he?'.'

3.2.3 Conclusie

Er is nog maar weinig wetenschappelijk onderzoek verricht over geweld ten aanzien van pleegkinderen. Het aantal studies over dit thema vanuit kindperspectief is bijzonder schaars. Uit het beperkte aantal studies blijkt dat er wel degelijk een groep pleegkinderen is die het minder goed heeft gehad in hun pleeggezin, negatieve ervaringen rapporteert en geweld heeft meegemaakt. Zij kijken enigszins verbitterd en met rancune terug op hun tijd in pleegzorg. Vooral ervaringen van wat we tegenwoordig psychisch geweld noemen, worden gerapporteerd. Het is opvallend dat er weinig van deze negatieve ervaringen doorklinken in onze interviews met sleutelfiguren uit de sector. Zij konden zich amper incidenten van geweld ten aanzien van pleegkinderen herinneren. Vóór de Commissie-

Samson waren er geen prevalentiestudies over geweld ten aanzien van pleegkinderen. De prevalentiestudies die in opdracht van de Commissie-Samson werden verricht laten zien dat pleegkinderen meer risico lopen op diverse vormen van intrafamiliaal geweld dan kinderen die bij hun oorspronkelijke ouders opgroeien.

Literatuur

- Alten, I., & Knuttel, W.P.C. (1957). *Oud-pupillen antwoorden. Een onderzoek naar de levensloop van 160 oud-pupillen van de voogdijvereniging 'Tot steun'*. Amsterdam: Ploegsma.
- Baartman, H.E.M. (in druk). Zorgwekkende gezinnen. Veranderingen in visie in zorg. In J. Knot-Dickscheit & E.J. Knorth (Red.), *Gezinnen met complexe en meervoudige problemen. Theorie en praktijk*. Rotterdam: Lemniscaat.
- Beek, F. van (1998a). 'Ze zijn er gewoon voor mij'. *Pleegkinderen over de pleegzorg*. Voorhout: WESP.
- Beek, F. van (1998b). 'Ze zouden ons moeten koesteren'. *Pleegouders over het contact met hun voorziening*. Voorhout: WESP.
- Berserk, P. (1985). *De tweede generatie. Herinneringen van een NSB-kind*. Utrecht: Het Spectrum.
- Blom, J., Brasz, F., Cahen, J., Fuks-Mansfield, R., Israël, J., Kaplan, Y., Romijn, P., Schoffer, I., Speet, B., & Swetschinsky, D. (1995). *Geschiedenis van de Joden in Nederland*. Amsterdam: Balans.
- Bolle, L. (2013). *Kinderen van NSB'ers. De opkomst en problematiek van een slachtoffergroep geplaatst binnen het algemene denken over de psychische gevolgen van de Tweede Wereldoorlog*. Amsterdam: Uitgave Jonge Historici Schrijven Geschiedenis.
- Boomsma, N. (2018). *Geweld bij Joodse Oorlogspleegkinderen in Nederland. (Masterthesis)*. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.
- Born, J. van de (2004). *Eindevaluatie project pleegzorg 2*. Utrecht: MO Groep.
- Boszormenyi-Nagy, I., & Spark, G.M. (1973). *Invisible loyalties: Reciprocity in intergenerational family therapy*. Oxford, England: Harper & Row.
- Bowlby, J. (1952). *Maternal care and mental health. A report prepared on behalf of the World Health Organization as a contribution to the United Nations programme for the welfare of homeless children*. Geneva: World Health Organization.
- Bruil, J., M.C. van der Veldt, M.C. en K. Mesman Schultz (1992). *Deskundigheidsbevordering in de pleegzorg. Resultaten van een evaluatie-onderzoek naar de invoering en de effecten van het STAP-programma*. (Samenvatting). Leiden: Rijksuniversiteit Leiden, Centrum Onderzoek Jeugdhulpverlening (COJ).
- Caris, T. (2014). *Wonen met een ander thuis. Verschuivende visies op pleegzorg 1970-1990 (Bachelorwerkstuk)*. Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Clemens-Schröner, B.L.F. (1952). *Gezinsvoogdij en levensloop. Onderzoek naar de resultaten van gezinsvoogdij-gevallen in de grote stad en op het platteland*. Leiden: Instituut voor Preventieve Geneeskunde.
- Commissie-Samson (2012). *Omringd door zorg, toch niet veilig. Seksueel misbruik van door de overheid uit huis geplaatste kinderen, 1945 tot heden*. Amsterdam: Uitgeverij Boom.
- Crevelde, I. (1951). De Joodse Kinderbescherming. In T. Hart de Ruijter & M. Moltzer (Red.), *Handboek voor de kinderbescherming* (pp. 213-232). Rotterdam/Den Haag: Nijgh & van Ditmar.
- Dekker, J.J.H. (2012). *Jeugdzorg in Nederland, 1945-2010. Resultaten van deelonderzoek 1 van de Commissie-Samson: Historische schets van de institutionele ontwikkeling van de jeugdsector vanuit het perspectief van het kind en de aan hem/haar verleende zorg*. Den Haag: Commissie-Samson.
- Dhuyvetter, T. (2001). *Eindrapport kwaliteit pleegzorg. Beschrijving varianten pleegzorg*. Utrecht: Trillium, VOG.
- Driften, K.N.N. van (1992). *Als een rode draad*. (Zonder plaats): Auteur.
- Evers-Emden, B., & Flim, B.J. (1995). *Ondergedoken geweest - een afgesloten verleden?* Kampen: Kok.
- Fauwe, L. de (2008). *Een moeilijke jeugd. De zoektocht van Anita Leeser, kinderrechtster*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Fishman, J. (1973) Jewish war orphans in the Netherlands: the guardianship issue, 1945-1950. *Wiener Library Bulletin*, 27(30/31), 31-36.
- Fishman, J. (1984). The war orphan controversy in the Netherlands. *Dutch Jewish History*, 421-432.
- Flick, U. (2014). *An introduction to qualitative research (5th edition)*. London: Sage Publications Ltd.
- Gibney, M. (Ed.) (2008). *The age of apology*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

- Grietens, H. (2011). *Kleine stemmen, grote verhalen!?. Over pleegkinderen in orthopedagogisch onderzoek*. Antwerpen: Garant.
- Grietens, H. (2012). *Seksueel misbruik van kinderen in pleegzorg. Rapport bij deelonderzoek 4 van de Commissie-Samson: Aard en omvang van seksueel misbruik in de pleegzorg en de reactie op signalen*. Den Haag: Commissie-Samson.
- Groenveld, S., Dekker, J., Willemse, T., & Dane, J. (1997). *Wezen en boeffjes: zes eeuwen zorg in wees- en kinderhuizen*. Hilversum: Uitgeverij Verloren.
- Hart de Ruijter, T. (1977). T.G.V. als mogelijkheid tot hulpverlening. *Symposiumverslag Een kink (kind) in de kabel*. Vakgroep Kinder- en Jeugdpsychiatrie: Groningen (pp. 6-10)
- Hart de Ruijter, T., & Moltzer, M. (Red.) (1951). *Handboek voor de kinderbescherming*. Rotterdam/Den Haag: Nijgh & van Ditmar.
- Hellinckx, W., & Pauwels, J. (1984). *Orthopedagogische ontwikkelingen in de kinderbescherming. Leven en werk van dr. D.Q.R. Mulock Houwer*. Leuven: Acco.
- Hermanns, J., & Horn, T. (2000). *Pleegzorg in een veranderende jeugdzorg. Een visie op ontwikkeling*. Utrecht: Trillium, VOG.
- Hofman, J. (1984). Het lot van de NSB-kinderen. Een oud maar actueel probleem. *MGv*, 39, 243-255.
- Jeugdzorg Nederland (2013). *Kwaliteitskader Voorbereiding en screening aspirant-pleegouders (versie 2.0)*. Utrecht: Auteur.
- Jeugdzorg Nederland 2018. *Zorg voor de jeugd in 2017*. Utrecht: Auteur.
- Kaas-Fontaine, P. (1981). *Follow up onderzoek*. Centrale voor Pleeggezinnen Noord-Holland en Utrecht. Utrecht: Centrale voor Pleeggezinnen Noord-Holland en Utrecht.
- Keilson, H. (1992). *Sequential traumatization in children: a clinical and statistical follow-up study on the fate of the Jewish war orphans in the Netherlands*. Jeruzalem: The Magnes Press, The Hebrew University
- Klein, M. (1948). A contribution to the psychogenesis of manic-depressive states. In M. Klein, *Contributions to psycho-analysis, 1921-1945* (pp. 282-310). London: The Hogarth Press and the Institute of Psycho-analysis.
- Koekebakker, J. (1941). *Kinderen onder toezicht. Psychopedagogische beschouwingen over patronaat en gezinsvoogdij. (Proefschrift)*. Purmerend: J. Muusses.
- Kramer, M. (2016). *Paraplu voor pleegouders in de juridische praktijk*. Amsterdam: SWP.
- Krediet, J., & Visser, R. (2017). *Gedeeld verleden. Een dorp vol verhalen*. Leeuwarden: Uitgeverij Elikser.
- Kruithof, B., Mous, T., & Veerman, Ph. (Red.) (1981). *Internaat of pleeggezin: 200 jaar discussie*. Utrecht/Amsterdam: Werkverband Integratie Jeugdwelzijnswerk Nederland, Utrecht en Amsterdam Stichting voor het Kind.
- Lamers, E.A.M. (1949). *Rapport van de Commissie tot reorganisatie van de voogdijraden*. Den Haag: Nationaal Bureau voor Kinderbescherming.
- Lans, J. van der (2016). *Met geweld opvoeden. Waarom de zorg voor verwaarloosde kinderen zo lang verwaarloosd werd. Essay in opdracht van de Commissie Vooronderzoek naar geweld in de jeugdzorg*. Den Haag: Commissie Vooronderzoek naar geweld in de jeugdzorg.
- Lechner, D., & Dane, J. (2006). *Honderd jaar kinderbescherming. Uitgave ter gelegenheid van het jubileum van de Raad voor de Kinderbescherming en de Kinderwetten (1905-2005)*. Utrecht: SWP.
- Lieshout, J. van (1977). De ontwikkeling van het pleegouderschap. In H. Baartman & T. Zandberg (Red.), *Pleegzorg* (pp. 13-61). Groningen: Wolters-Noordhoff.
- Lieshout, J. van (2014). *Thuis bij Zandbergen. 140 jaar jeugdzorg*. 's Gravenhage: BigBusinessPublishers
- Maaskant, A. (2017). *Pleegzorg onder de loep*. Amsterdam: SWP.
- Montessori, M.M. (1988). NSB-kinderen: Tweede generatie. In R. Beunderman & J. Dane (Red.), *Kinderen van de oorlog* (pp. 45-57). Utrecht/Amsterdam 1988: Icode.
- Moore, B. (1997). *Victims and survivors: the nazi persecution of the Jews in the Netherlands*. London: Arnold.
- Mulock Houwer, D.Q.R. (1940). *Gezinsverpleging*. Eibergen: Heimer.
- Nederlandschen Bond tot Kinderbescherming (1939). *Rapport inzake de gezinsverpleging van Voogdij- en Regeringskinderen uitgebracht in opdracht van het Bestuur van de Nederlandschen Bond tot Kinderbescherming*. 's Gravenhage: Auteur.
- Nederlandse Gezinsraad (1999). *Arbeid en pleegzorg in de 21e eeuw. Discussienota*. Den Haag: Auteur.

- Nederlandse Vereniging voor Pleeggezinnen (2018). *Een plan voor ieder pleegkind? Pleegouders over het hulpverleningsplan*. Utrecht: Auteur.
- NVO, BPSW, & NIP (2015). *Richtlijn Pleegzorg voor jeugdhulp en jeugdbescherming*. Pleegzorg. Utrecht: Auteur.
- Oijen, S. van (2010). *Resultaat van pleegzorgplaatsingen. Een onderzoek naar breakdown en de ontwikkeling van adolescente pleegkinderen bij langdurige pleegzorgplaatsingen*. (Proefschrift). Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.
- Otter, den G.H.J. (1963). *Voogdijkinderen. Enige gedachten over de opvoeding van voogdijkinderen, gebaseerd op de gegevens verkregen uit een interview met 294 oud-pupillen van de vereniging Kinderzorg te Rotterdam (proefschrift)*. 's Gravenhage: Martinus Nijhoff.
- Pag  e, R. van, Miltenburg, W. van, & Mayers Pasztor, E. (1991). The international transfer of foster parent selection and preparatory technology: The example of the Netherlands and the United States. *Journal of Policy, Practice and Program Child Welfare League of America*, 70(2), Special issue.
- PI Research & Van Montfoort (2009). *Handboek Deltamethode Gezinsvoogdij: De nieuwe methode voor de uitvoering van de ondertoezichtstelling*. Duivendrecht/Woerden: PI Research/Van Montfoort.
- Pleegzorg Nederland (2018). *Factsheet Pleegzorg in Nederland 2017*. Utrecht: Auteur.
- Punselie, E.C.C. (2006). *Voor een pleegkind met recht en toekomst: Een studie naar de (rechts)positie van (pleeg)ouders en (pleeg)kinderen in geval van langdurige uithuisplaatsing*. (Proefschrift). Leiden: Universiteit Leiden.
- Rietveld-van Wingerden, M. (2017). *Kind in gevaar: Reden tot uithuisplaatsing? De vereniging Tot steun als zorgverlener in een veranderende wereld van de kindbescherming en jeugdzorg 1886-1998*. Apeldoorn: Garant.
- Rijke, R. (1982). *Niet de schuld, wel de straf: herinneringen van een N.S.B.- kind*. Bussum: Van Holkema & Warendorf.
- Rijke, R. (1985). *Op zoek naar erkenning. De strijd van een NSB-kind om een plaats in de na-oorlogse samenleving*. Weesp: Van Holkema & Warendorf.
- Robbroeckx, L.M.H., & Tamrouti-Makkink, I.D. (1998). *Profielen in de pleegzorg. Een onderzoek naar de karakteristieken van pleeggezinnen*. Nijmegen: Katholieke Universiteit Nijmegen.
- Roeland, D. (1980). *Kinderbescherming in de maatschappij 1905-1980*. Baarn: Ambo.
- Scheffel-Baars, G., & Mantel, P. (1988). *NSB-kinderen in tehuizen. De 'oorlog' in 1988. (Doctoraalscriptie)*. Amsterdam: Vrije Universiteit Amsterdam.
- Schutte, F. (2012). *Pleegjongeren aan het woord. Kwalitatief onderzoek naar de steun die jongeren in de pleegzorg ontvangen vanuit hun sociale netwerk. (Masterthesis)*. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.
- Servatius, A.H. (1949). *Onderzoek onder de oud-verpleegden der Vereeniging 'Kinderzorg' te Zwolle, 1907-1947*. Zwolle: Vereeniging 'Kinderzorg'.
- Spaans, E.C., Berben, E.G.M.J., & Reeuwijk, P.C.M. (1989). *Vrijwillige pleegzorg. Ervaringen van pleegouders, pleegkinderen en ouders van pleegkinderen*. Den Haag: Ministeries van Justitie en WVC.
- Spanje, M. van (1968). *Kind en pleeggezin: Gedachten en beschouwingen* (Arnhem: Van Loghum Slaterus).
- Stams, G.J.J.M., Top-van der Eem, M., Limburg, S., van Vugt, E.S., & van der Laan, P.H. (2010). *Implementatie en doelmatigheid van de Deltamethode Gezinsvoogdij*. Den Haag: Ministerie van Justitie, Wetenschappelijk Onderzoeks- en Documentatiecentrum (WODC).
- STAP (1992). *STAP voorbereidings- en selectieprogramma in de pleegzorg*. Amsterdam: Auteur.
- Steenbakkers, A.T. (2018). *'What I really needed was a voice.' The psychosocial needs of youth in family foster care and the impact of traumatic experiences*. (Proefschrift). Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.
- Stein, M., & Munro, E.R. (Eds.) (2008). *Young people's transitions from care to adulthood. International research and practice*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Stichting AZZ (2006). *Een kind is geen postpakket. 100 jaar Vereeniging Kinderzorg*. Middelburg: Stichting AZZ.
- Stichting Centrale voor Pleeggezinnen Noord-Brabant en Limburg (1970a). *Registratielijst pleeggezinnen*. 's Hertogenbosch: Auteur.
- Stichting Centrale voor Pleeggezinnen Noord-Brabant en Limburg (1970b). *Handleiding behorende bij de registratielijst pleeggezinnen*. 's Hertogenbosch: Auteur.
- Strijker, J. (2009). *Kennisboek pleegzorg*. Utrecht: Novi Stili.

- Strijker, J., & Zandberg, T. (2001). *Matching in pleegzorg. Hulpvraag versus aanbod*. Amsterdam: SWP.
- Tames, I. (2009). *Besmette jeugd. Kinderen van NSB'ers na de oorlog*. Amsterdam: Uitgeverij Balans.
- Van der Bij-de Puij, I. (2019). *De rol van de Groningse kinderrechter bij ondertoezichtstelling 1922-1995. Beperking van ouderlijk gezag door de overheid. (Proefschrift)*. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.
- Visser, H. (1989). *Het verleden voorbij*. Sliedrecht: Merweboek.
- Weterings, A.M. (1977). Het pleeggezin als opvoedingssituatie: Een empirisch onderzoek naar de opvoedingsrelatie van voogdijpupillen in een pleeggezin. Groningen: Wolters-Noordhoff.
- Weterings, A.M., Bloemberg, W.A., Pruijs, H., & Pool, W. (1998). *De ontwikkeling van pleegkinderen in pleeggezinnen. Een onderzoek naar 58 pleegzorgsituaties*. Leiden: Universiteit Leiden.
- Wiarda, J.J. (2012). *Onderzoek naar seksueel misbruik van kinderen die onder verantwoordelijkheid zijn geplaatst van de overheid in instellingen en bij pleegouders. Rapport bij deelonderzoek 2a van de Commissie-Samson: Beschrijving van het relevante juridische kader*. Den Haag: Commissie-Samson.
- Willemse, T.R.M. (1986). Kinderen van NSB-ers, 1944-1949. *MGv*, 41, 367-381.
- Wit, O.C. (1971). Recht en billijkheid voor het pleeggezin. In van Spanje, M.J.A. (Red.), *Contour en perspectief in de kinderbescherming* (pp. 150-170). Rotterdam: Lemniscaat.
- Wit, O.C., Adriani, P.J.A., Haverkamp, R.M., Prins, K.F., Weterings, A.M., & Vos, H.J.W. de (1971). *Pleeggezin-onderzoek. Band I. Verslag van het onderzoek*. Utrecht: Rijksuniversiteit Utrecht, afdeling Sociale Pedagogiek.
- Wubs, S.D. (2012). *Puber en pleegkind zijn. Een kwalitatief onderzoek naar de ervaring en beleving van pleegjongeren. (Masterthesis)*. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.
- Zandvoort, W.J.F. (1984). *Kinderen in pleeggezinnen. Pleegzorg in Nederland: Feiten en ervaringen*. Amsterdam: Meulenhof.

Bijlagen

Bijlage 1.1

Leidraad semi-gestructureerd interview sleutelfiguren (beleid, praktijk)

- Introductie (voorstellen onderzoek – o.a. onderzoeksvragen en definitie geweld - en onderzoeker, praktische dingen)
- Ethische aspecten toelichten
- Thema 1: Uw rol en expertise in de pleegzorg
 - o Welke functie(s) oefende u uit in de jeugdbescherming?
 - o Wat is uw specifieke ervaring/expertise m.b.t. pleegzorg?
 - o Waar oefende u deze functie(s) uit?
 - o Wanneer?
- Thema 2: Incidenten van geweld in de pleegzorg
 - o Welke incidenten van geweld ten aanzien van pleegkinderen bent u in uw loopbaan tegengekomen?
 - elk incident zo nauwkeurig mogelijk laten beschrijven, o.a. tijdsperiode, aard geweld, pleger, betrokkenen, pleeggezin (wat voor gezin was het?), ontstaan incident, mogelijke risicofactoren, onderliggende dynamieken die tot het geweld hebben geleid of het hebben in stand gehouden, bredere context,...
 - Hoe en wanneer kwam u aan deze informatie? Wat deed u er mee?
 - o Hoe werd er op dit incident gereageerd door betrokkenen, i.h.b. door professionals en verantwoordelijken (voogden, pleegzorgbegeleiders, kinderrechters,...)?
 - naar pleegkind toe
 - naar pleeggezin toe
 - algemeen (Hoe werd over het algemeen op geweldsincidenten gereageerd?)
 - waar konden professionals geweld melden?
 - o Hoe had geweld in de pleegzorg kunnen worden tegengegaan?
- Thema 3: Breder beeld schetsen van de pleegzorg (inzoomen op tijdsperiode(n) waarin betrokkene actief was in de pleegzorgwereld)

Kunt u wat meer vertellen over:

 - o De organisatie van de pleegzorg in de periode...?
 - o De rekrutering van nieuwe pleeggezinnen?
 - o De voorbereiding en ondersteuning van pleeggezinnen?
 - o De kinderen die in pleegzorg terecht kwamen?
 - o De professionals in de pleegzorg (voogden, pleegzorgwerkers,...) en hun opleiding/training/professionalisering?
 - o Het toezicht en de inspectie?
- Thema 4: Breder beeld schetsen hoe over pleegkinderen en pleegzorg werd gedacht in de maatschappij (inzoomen op tijdsperiode(n) waarin betrokkene actief was in de pleegzorgwereld)

Kunt u wat meer vertellen over:

 - o Hoe er met pleegkinderen werd omgegaan in de periode...?
 - o Hoe er door de maatschappij naar pleegkinderen (breder: uithuisgeplaatste kinderen) werd gekeken in de periode...?
 - o Wat de status was van pleegouders en pleeggezinnen in de periode...?
- Thema 5: Aanvullende informatie (andere relevante sleutelfiguren, archieven, bronnen,...)

Slot

- Is er nog iets wat u aan ons kwijt wil?
- Dank!

Leidraad semi-gestructureerd interview sleutelfiguren (onderzoek)

- Introductie (voorstellen onderzoek – o.a. onderzoeksvragen en definitie geweld - en onderzoeker, praktische dingen)
- Ethische aspecten toelichten (o.a. uitleg over informed consent, member checking, data-analyse en rapportage)
- Thema 1: Uw rol en expertise in de pleegzorg
 - o Welke functie(s) oefende u uit?
 - o Wat is uw specifieke ervaring/expertise m.b.t. pleegzorg?
 - o Waar oefende u deze functie(s) uit?
 - o Wanneer?
- Thema 2: Incidenten van geweld in de pleegzorg
 - o Heeft u in uw loopbaan gehoord van incidenten van geweld ten aanzien van pleegkinderen?
 - elk incident zo nauwkeurig mogelijk laten beschrijven, o.a. tijdsperiode, aard geweld, pleger, betrokkenen, pleeggezin (wat voor gezin was het?), ontstaan incident, mogelijke risicofactoren, onderliggende dynamieken die tot het geweld hebben geleid of het hebben in stand gehouden, bredere context,...
 - hoe kwam u aan deze informatie?
 - o Hoe had volgens u geweld in de pleegzorg kunnen worden tegengegaan?
- Thema 3: Breder beeld schetsen van de pleegzorg (inzoomen op tijdsperiode(n) waarin betrokkene actief was in de pleegzorgwereld)

Kunt u wat meer vertellen over:

- o De organisatie van de pleegzorg in de periode...?
 - o De rekrutering van nieuwe pleeggezinnen?
 - o De voorbereiding en ondersteuning van pleeggezinnen?
 - o De kinderen die in pleegzorg terecht kwamen?
 - o De professionals in de pleegzorg (voogden, pleegzorgwerkers,...) en hun opleiding/training/professionalisering?
 - o Het toezicht en de inspectie?
- Thema 4: Breder beeld schetsen hoe over pleegkinderen en pleegzorg werd gedacht in de maatschappij (inzoomen op tijdsperiode(n) waarin betrokkene actief was in de pleegzorgwereld)
- Kunt u wat meer vertellen over:
- o Hoe er met pleegkinderen werd omgegaan in de periode...?
 - o Hoe er door de maatschappij naar pleegkinderen (breder: uithuisgeplaatste kinderen) werd gekeken in de periode...?
 - o Wat de status was van pleegouders en pleeggezinnen in de periode...?
- Thema 5: Aanvullende informatie

Kunt u ons:

- o Personen noemen die volgens u sleutelfiguren waren in de pleegzorg in de perioden waarop ons project betrekking heeft en relevant kunnen zijn voor ons onderzoek?
- o Literatuurbronnen noemen die ons zouden kunnen helpen antwoord te krijgen op onze onderzoeksvragen?

Slot

- o Is er nog iets wat u aan ons kwijt wil?
- o Dank!

Bijlage 1.2

Topics uit interviewleidraad sleutelfiguren

Kenmerken geïnterviewde

1. Welke specifieke ervaring?
2. Welke periode en hoe lang?

Incidenten van geweld in de pleegzorg

Heeft de participant tijdens het interview verteld over incidenten van geweld?

Zo ja, beschrijven per incident:

1. Welke incidenten van geweld (o.a. tijdsperiode, aard geweld, pleger, betrokkenen, pleeggezin, ontstaan incident)
2. Hoe werd er door professionals gereageerd naar het pleegkind?
3. Hoe werd er door professionals gereageerd naar de pleegouders?

Welke risicofactoren linkt de participant aan het ontstaan en in stand houden van geweld in pleeggezinnen?

Wat vertelt de participant over de pleegzorg (noem de periode waar de participant over vertelt)

1. de organisatie van de pleegzorg
2. de professionalisering in de pleegzorg (pleegzorgwerkers)
3. rekrutering, voorbereiding en ondersteuning van pleeggezinnen
4. toezicht en inspectie

Breder beeld van hoe over pleegkinderen en pleegzorg werd gedacht

Wat vertelt de participant over hoe er over pleegkinderen werd gedacht en omgegaan (noem de periode waar de participant over vertelt)?

Hoe werd er gedacht over pleeggezinnen of pleegouders (noem de periode waar de participant over vertelt)?

Overige relevante informatie en aanbevelingen?

Archiefonderzoeken 1945-heden

Bronstudie 2 bij het sectorrapport geweld in de pleegzorg 1945-heden

Hans Grietens, Daniëlle Zevulun, Anne Steenbakkers, Esther Piersma en Mijntje ten Brummelaar



**rijksuniversiteit
 groningen**

**faculteit gedrags- en
 maatschappijwetenschappen**

Groningen: Rijksuniversiteit Groningen, 2019

Bronstudies bij het sectorrapport geweld in de pleegzorg 1945-heden

1. Een schets van de organisatie van de pleegzorgsector in de periode 1945-heden en van het wetenschappelijk onderzoek naar geweld ten aanzien van pleegkinderen

Hans Grietens, Daniëlle Zevulun, Esther Piersma en Mijntje ten Brummelaar

2. Archiefonderzoeken 1945-heden

Hans Grietens, Daniëlle Zevulun, Anne Steenbakkers, Esther Piersma en Mijntje ten Brummelaar

3. Media-analyse van incidenten van geweld in de pleegzorg in de periode 1945-heden

Hans Grietens, Daniëlle Zevulun, Esther Piersma en Mijntje ten Brummelaar

4. Interviews met pleegkinderen

Hans Grietens, Esther Piersma, Daniëlle Zevulun en Mijntje ten Brummelaar

5. Interviews met pleegouders

Hans Grietens, Esther Piersma, Daniëlle Zevulun en Mijntje ten Brummelaar

Archiefonderzoeken 1945–heden

1. Inleiding 49

2. Methode 50

2.1. De pleegkinddossiers	50
2.2 De mesocontext van de pleegzorginstellingen	53
2.3 De dossiers bij het Schadefonds voor Geweldsmisdrijven.....	53
2.4 De dossiers bij de Inspectie	55

3. Resultaten 56

3.1 Achtergrond en geschiedenis van de pleegzorginstellingen.....	56
3.2 De pleegkinddossiers	58
3.3 De mesocontext van de pleegzorginstellingen	64
3.4 Dossiers bij het Schadefonds voor Geweldsmisdrijven	75
3.5 Dossiers bij de Inspectie.....	82

4. Samenvatting en conclusies 88

Literatuur 91

Bijlagen 92

1. Inleiding

Het doel van deze bronstudie is om via archiefonderzoeken in kaart te brengen wat er aan geweld is gebeurd in pleeggezinnen vanaf 1945 tot heden en hoe dit geweld heeft kunnen plaatsvinden. De centrale onderzoeksvraag luidt: 'Wat vinden we in documenten van pleegzorginstellingen over geweld ten aanzien van pleegkinderen?'. Hiertoe hebben wij voor vier instellingen in kaart gebracht wat de aard van het geweld was dat in pleegzorgdossiers wordt gerapporteerd, de ernst ervan, de signalen die pleegkinderen gaven en hoe hierop werd gereageerd, en de kenmerken van de pleeggezinnen, daders en slachtoffers van geweld. Daarnaast hebben we door middel van jaarverslagen en andere relevante documenten de mesocontext van deze pleegzorginstellingen bestudeerd, met specifieke aandacht voor het thema geweld in pleeggezinnen, veiligheid van pleegkinderen en professionalisering van personeel en pleegouders. Tot slot hebben we dit archiefonderzoek aangevuld met een studie van documenten over slachtoffers van seksueel geweld in de pleegzorg die een claim hebben neergelegd bij het Schadefonds voor Geweldsmisdrijven en een studie van inspectierapporten omtrent geweld ten aanzien van pleegkinderen.

De informatie omtrent de mesocontext van de pleegzorginstellingen is gebaseerd op twee mastertheses die in het studiejaar 2017-2018 aan de Rijksuniversiteit Groningen werden afgerond: 1) *(On)Veilig in een pleeggezin?! Archiefonderzoek gericht op de beleidscontext van pleegzorginstellingen ten aanzien van geweld in pleeggezinnen van 1945 tot 2018* (Koopmeiners, 2018) en 2) *De veiligheid van het pleegkind. Een onderzoek naar het handelen van pleegzorginstellingen als het gaat om geweldsincidenten binnen pleeggezinnen* (Sebens, 2018).

2. Methode

2.1. De pleegkinddossiers

2.2.1 Procedure dataverzameling

De selectie van pleegzorginstellingen

De selectie van instellingen is tot stand gekomen op basis van de beschikbaarheid van archieven, verdeling over de verschillende tijdsperiodes en variatie in regio in Nederland (Noord, Midden, Zuid en landelijk). Op basis van deze criteria hebben we vier instellingen gekozen uit diverse delen van het land om enige geografische spreiding te krijgen. De instellingen zijn dus niet geselecteerd naar aanleiding van vermoedens van geweld. Het archiefmateriaal omvat met name de meer recente tijdsperiode (vanaf 1985 tot heden; zie Tabel 2.1). De vier instellingen zijn: Elker (noorden van het land), Youké (midden; Youké is het vroegere Zandbergen), Sterk Huis (zuiden; Sterk Huis was voorheen Kompaan en De Bocht) en William Schrikker Groep (landelijk). Het onderzoek heeft betrekking op de huidige instellingen en hun rechtsvoorgangers. Verder hebben we gezocht in oudere archieven, met name het archief van de Federatie van Instellingen Kinderbescherming Amsterdam (FIKA), het archief van voogdijvereniging Tot Steun en het archief van de gemeentepolitie in Tilburg. Om het archiefonderzoek verder aan te vullen hebben we tot slot ook dossiers bestudeerd die werden ingediend bij het Schadefonds voor Geweldsmisdrijven en dossiers die werden aangelegd door Inspectie. Wat de claims bij het Schadefonds betreft, dekt onze studie de gehele periode 1945-heden, de dossiers bij Inspectie gaan over gevallen van geweld in de periode 1999-heden.

Het bleek dat pleegzorgdossiers uit oudere tijdsperiodes minder goed bewaard gebleven waren of moeilijker te achterhalen waren. Om deze reden zijn bepaalde instellingen gedurende het onderzoek afgefallen omdat daar geen pleegkinddossiers te vinden waren (m.n. in het archief van FIKA en dat van de gemeentepolitie in Tilburg) of omdat het zeer ruwe en weinig gestructureerde data betrof (zoals verslagen en notulen) waardoor het een tijdsintensieve klus was om pleegkinddossiers te vinden (m.n. het archief van Stichting Tot Steun). In het FIKA bijvoorbeeld vonden we enkel informatie over de werving en screening van pleeggezinnen, met over dit laatste thema uitgebreide verslagen voor de periode 1945-1965. De informatie die we in dit archief hebben aangetroffen had dus slechts zijdelings betrekking op het thema van ons project en is daarom niet meegenomen.

Tabel 2.1. Geselecteerde instellingen en spreiding van de bestudeerde dossiers over de tijdsperiodes waarin de pleegkinderen in de dossiers voor het eerst in een pleeggezin geplaatst werden. (De zwarte balken refereren naar de periode van de geïncludeerde dossiers)

Regio	Pleegzorg- instelling	1945- 1960	1960- 1975	1975- 1990	1990- 2005	2005-nu
Noord						
	Elker/Basegroep Groningen					
Midden						
	Maatschappij Zandbergen/Youké Amersfoort					
Zuid						
	Kompaan en de Bocht/Sterk Huis, Tilburg					
Landelijk						
	William Schrikker Groep, Amsterdam					

In elk van de vier instellingen is een steekproef genomen van drie à vijf procent van de beschikbare dossiers, die in detail zijn gelezen en bestudeerd met betrekking tot de aanwezigheid van geweld in het pleeggezin. De oudere dossiers bestaan doorgaans uit pleegzorgcontracten, rapportages gezinsverpleging met beschrijvingen van huisbezoeken, rapporten over psychologische onderzoeken, hulpverleningsplannen en correspondentie (met familie, maatschappelijk werkers, etc.). De meer recente dossiers bestaan doorgaans uit hulpverlenings- en opvoedingsplannen, evaluaties van de plaatsingen, en in sommige gevallen rapporten van de Raad voor de Kinderbescherming, verslaglegging van psychologische onderzoeken en briefwisselingen (tussen biologische familie, pleegkind, pleegouders, etc.). Na 2003 zijn de meeste instellingen overgegaan op digitalisering van het archief. Bij Zandbergen/Youké, Elker en Kompaan en de Bocht/Sterk Huis zijn pleegkinddossiers in het digitale archief bestudeerd. Daarnaast zijn bij Zandbergen/Youké en Kompaan en de Bocht/ Sterk Huis ook de bijbehorende pleegouderdossiers bestudeerd, waarin onder andere de pleegouderbegeleidingsplannen en evaluaties stonden beschreven, veiligheidschecklists¹, en soms gezinsonderzoeken, onder andere in verslagen over de voorgeschiedenis van het kind, rapportages van huisbezoeken en hulpverleningsplannen². Bij één instelling was het in het digitale archief ook mogelijk om extra informatie uit mailwisselingen tussen de pleegzorgbegeleider en (gezins-)voogden of andere betrokkenen te halen.

De stukken in de dossiers zijn meestal geschreven door de pleegzorgbegeleider en bevatten hun kijk op de zaak. Hierdoor is niet altijd duidelijk wat het perspectief van andere betrokkenen was, bijvoorbeeld de (gezins-)voogd, het pleegkind of de pleegouder. Dit moet in het achterhoofd worden gehouden bij het lezen en interpreteren van de bevindingen. Daarnaast wordt niet altijd de context duidelijk uit stukken, bijvoorbeeld in briefwisseling³ en losse aantekeningen van pleegzorgbegeleiders⁴, of blijft het soms vaag wat zich precies in het pleeggezin heeft afgespeeld en lijkt er informatie te missen⁵. In de digitale dossiers lijkt het soms voor te komen dat niet alles zo uitgebreid is gedocumenteerd als in de fysieke dossiers⁶.

¹ In de veiligheidschecklists wordt o.a. gekeken naar *risicofactoren voor kindermishandeling bij het pleeggezin en/of de omgeving* (bijv. chronische/ernstige ziekte, (echt)scheiding, verhuizing, groot gezin (meer dan 3 kinderen), te kleine of slechte huisvesting, materiële/financiële problemen, werkloosheid, huiselijk geweld, instabiel, ongeregeld leven, sociaal isolement), *risicofactoren in contact tussen het aspirant pleeggezin en het biologische gezin* (grote verschillen in attitude en opvoedingsgedrag; ouders zijn het oneens met de plaatsing; conflicten met familie of sociale omgeving; steeds terugkerende voor het gezin belastende oudercontacten), *risicofactoren bij aspirant pleegouders* (is zelf slachtoffer van mishandeling geweest; heeft ernstige psychische stoornis (gehad), heeft suïcidale of gewelddadige gedachten; heeft problemen met gebruik van genotsmiddelen; heeft problemen met de biologische achtergrond van het kind).

² Zo bestaat een verslag gezinsonderzoek bijv. uit de volgende kopjes: 1. verloop van de contacten, 2. motivatie en verwachtingen, 3. voorgeschiedenis aspirant pleegouder 1 (redelijk uitgebreid), 4. voorgeschiedenis aspirant pleegouder 2 (redelijk uitgebreid), 5. onderlinge relatie, 6. relatie/verhouding met familieleden, 7. kinderen, 8. krachten/bronnen/verliezen, 9. belangrijke opvoedingsnormen en waarden, 10. financiële situatie, 11. gezondheid, 12. gebruik van genotsmiddelen, 13. woonsituatie aspirant-pleegouders, 14. huisdieren, 15. verwachting ten aanzien van de samenwerking met de ouders(s) van het pleegkind, 16. verwachtingen ten aanzien van de begeleiding en samenwerking, 17. criteria, 18. conclusie, 19. aandachtspunten voor de begeleiding, 20. aanbod.

³ Zo kan een brief van een pleegkind of van een oorspronkelijke ouder aan een pleegzorgbegeleider, waarin klachten over de pleegouder worden geuit, met een duidelijk doel geschreven zijn (bijv. de wens tot terugplaatsing naar huis, zoals een pleegkind zelf ook aangeeft in een brief aan de pleegzorgbegeleider: "*Daar heb ik het veel beter dan hier maar dat mag niet van jullie*").

⁴ Aantekeningen die duiden op dat er iets gebeurd is met het pleegkind, bijv. een verkrachting op school, waarover verder niets wordt vermeld in het dossier.

⁵ Zo komt er in sommige dossiers bijvoorbeeld niet veel naar voren en lijkt het alsof kinderen een goede band hebben met de pleegouder en zich goed ontwikkelen in het pleeggezin. In het laatste hulpverleningsplan staat echter plotseling: "De kinderen hebben hun draai gevonden. Dit was een proces van vallen en opstaan, daarbij is pleegmoeder ook getest op haar betrouwbaarheid en consequente aanpak. X heeft zich tegen pleegmoeder afgezet." Hier is in andere stukken niets over te vinden. Ook in andere dossiers wordt niet altijd duidelijk wat er precies voor crisissituatie speelde voordat een plaatsing is afgebroken. Zo wordt er in een dossier continu gerapporteerd dat een meisje volledig is ingegroeid in het gezin, dat pleegmoeder haar voor geen goud zou willen missen en geeft het pleegkind ook aan dat ze haar pleegmoeder blindelings vertrouwt. Aan het eind van het dossier blijkt plotseling dat de plaatsing is afgebroken vanuit een crisissituatie. In een boze brief naar de pleegmoeder schrijft het meisje dat ze veel heeft moeten pikken van de pleegmoeder in het pleeggezin. Wat er precies is gebeurd, en waar het meisje naar verwijst is onduidelijk. Daarnaast is het in een ander dossier onduidelijk of er gesproken wordt over geweld in een pleeggezin of in het biologische gezin.

⁶ Zo hebben we een casus vergeleken waarin zowel een fysiek als digitaal dossier beschikbaar was van kinderen uit eenzelfde gezin. In het digitale archief wordt melding gemaakt van "een problematische periode die werd veroorzaakt door spanningen in de relatie met de ouder en het pleeggezin", en wordt kort geschreven dat er sprake was van conflicten en bedreigingen van de oorspronkelijke ouder jegens de pleegouder waarvan aangifte is gedaan. Het fysieke dossier bevat echter veel meer gedetailleerde informatie, zoals dat de pleegouders zich gebruikt en niet serieus genomen voelen door de voogd, en de grote impact die de hele situatie op het hele gezin heeft gemaakt. In een uitgebreide brief vertellen zij over de doodsb bedreigingen die zij hebben moeten incasseren.

De selectie van de pleegkinddossiers

De pleegkinddossiers bij Elker/Basegroep zijn dossiers die tussen 2003 en 2018 zijn afgesloten. Het betreffen deels papieren en deels digitale dossiers (vanaf 2003). Hiervan werd om de 33 dossiers één dossier geselecteerd, wat een totaal geeft van 42 dossiers.

De pleegkinddossiers bij Kompaan en de Bocht/Sterk Huis zijn dossiers die tussen 2004 en 2018 zijn afgesloten. In 2013 zijn alle pleegkinddossiers gedigitaliseerd. Hiervan zijn om de 33 dossiers geselecteerd, wat een totaal geeft van 36 dossiers. Van ieder kinddossier hebben we het bijbehorende pleegouderdossier bestudeerd.

Bij de William Schrikker Groep hebben we gewerkt met een lijst met geboortedata. De selectie betreft dossiers van pleegkinderen, die geboren zijn tussen 1979 en 1990. Het gaat hier dus om kinderen die in pleeggezinnen werden geplaatst tussen 1979 en 2007. Aangezien ons werd meegedeeld dat er bij deze dossiers wellicht veel kortdurende crisisplaatsingen zouden zijn, hebben we gekozen om een steekproef van 5% te trekken en om de 20 dossiers één dossier te selecteren. In totaal werden 56 dossiers geselecteerd, waarvan 3 dossiers niet meer beschikbaar (vernietigd, niet meer aanwezig) waren en 9 dossiers werden buiten het onderzoek gehouden, omdat het alleen pleegzorgcontracten en documenten inzake vergoedingen betrof. In totaal werden 44 dossiers geanalyseerd. Over geweld in pleegkinddossiers bij de William Schrikker Groep is verder gerapporteerd in Grietens (2012) naar aanleiding van het onderzoek van de Commissie-Samson. Het betreft rapportages over seksueel geweld ten aanzien van pleegkinderen.

De dossiers bij Maatschappij Zandbergen (sinds 2013 Youké) vanaf 1945 tot in de jaren 60 betroffen ca. 850 dossiers, waarin de dossiers over residentiële- en pleegzorgplaatsingen door elkaar stonden. Om de 20 dossiers werd een dossier geselecteerd en bestudeerd of het een pleegzorgplaatsing betrof. In totaal werden op deze wijze 25 dossiers geselecteerd die een pleegzorgplaatsing betroffen. Het archief met fysieke dossiers rond 2003 en 2004 besloeg ca. 90 dozen waarin meerdere dossiers zijn opgeslagen: deze betroffen echter met name ambulante hulpverlening. Om de 33 dossiers werd een doos geselecteerd en bestudeerd op aanwezigheid van pleegkinddossiers. Op aanraden van een medewerker zijn nog een aantal specifieke dossiers geselecteerd waarvan duidelijk was dat het om pleegkinderen ging. Vanaf 2006 zijn de pleegkinddossiers gedigitaliseerd. Van de dossiers die tussen 2006 en 2015 werden afgesloten, hebben we om de 33 dossiers één dossier geselecteerd. In het geval dat een dossier niet voor ons toegankelijk was in het systeem (om technische redenen of omdat het ontbrak), hebben we het volgende dossier geselecteerd. In totaal zijn uit het digitale archief 27 pleegkinddossiers geselecteerd, waarvan ook de bijbehorende pleegouderdossiers zijn bestudeerd. Een aantal dossiers werd buiten het onderzoek gehouden, omdat het nog actieve pleegzorgdossiers betrof of omdat het dossier alleen verpleegcontracten betrof. In totaal werden uit de periode vanaf 1982 29 dossiers geanalyseerd.

In totaal werden 178 pleegkinddossiers bestudeerd. In het algemeen betreffen de dossiers uiteenlopende plaatsingen en is het niet voor alle dossiers bekend wat voor type pleegzorgplaatsing het betrof⁷. De meeste dossiers waarvoor dit wel bekend is, hebben betrekking op perspectiefbiedende pleegzorg (opvoedingsvariant). Daarnaast zijn er dossiers die gaan over crisisplaatsingen, weekend- en vakantiepleeggezinnen, deeltijdplaatsingen of plaatsingen bedoeld voor een korte periode. Verder is er een aantal dossiers met diverse varianten van pleegzorg, zoals een perspectiefbiedende plaatsing die is overgegaan vanuit een crisisplaatsing, een weekendgezin naast andere vormen van pleegzorg of overgang naar specialistische hulp en therapeutische pleeggezinnen. In de meerderheid van de dossiers hebben de kinderen in één pleeggezin gezeten⁸.

⁷ Het staat niet in alle gevallen vermeld in het dossier wat voor type plaatsing (bv. bestands- vs. netwerkplaatsing) het betreft. Met name in de beginperiode werd blijkaar nog niet zoveel onderscheid gemaakt in de type plaatsingen en werd elke plaatsing onder de noemer 'gezinsverpleging' geschaard.

⁸ Voor zover te herleiden uit het dossier hebben in 99 dossiers de kinderen in 1 pleeggezin gezeten, in 46 dossiers in twee pleeggezinnen en in 12 dossiers in drie of meer gezinnen. Van de rest is het onduidelijk of onbekend. In de oudere dossiers bij Zandbergen en WSG lijken de kinderen relatief vaker in twee pleeggezinnen gezeten te hebben in vergelijking met de andere instellingen (Mediaan Zandbergen = 2 pleeggezinnen, mediaan WSG = 1.5 pleeggezin). Er zijn echter voor deze instellingen veel dossiers met "onduidelijk/onbekend", waardoor de cijfers met enige omzichtigheid dienen te worden geïnterpreteerd. Over de vier instellingen heen komt het breakdown-percentages van pleegzorgplaatsingen neer op 36.9% (58/157), een cijfer dat goed aansluit bij wat in de Nederlandstalige en internationale literatuur wordt gerapporteerd (zie o.a. Strijker, 2009).

2.1.2 Data-analyse

We hebben vooraf een codeerschema gemaakt met voor het onderzoek relevante variabelen. Deze zijn grotendeels gebaseerd op de drie grote onderzoeksvragen van het project. Het codeerschema bevat gesloten en open vragen over de volgende topics: kind en oorspronkelijke gezin (bv. leeftijd, beroep oorspronkelijke ouders), plaatsing (bv. reden uithuisplaatsing), pleeggezin (bv. samenstelling), opvoedingskenmerken pleeggezin, het geweld (bv. soort geweld, dader), hoe het geweld heeft kunnen plaatsvinden en hoe erop werd gereageerd (bv. welke signalen werden er gegeven?) en hoe het geweld door het pleegkind werd ervaren (bv. impact van geweld op het pleegkind, veroordeling dader) (zie Bijlage 2.1 voor een volledig overzicht van het codeerschema).

Voor ieder dossier is het codeerschema ingevuld. Bij de start van het onderzoek zijn twee dossiers door twee afzonderlijke onderzoekers bestudeerd om vast te stellen of deze werkwijze dezelfde informatie opleverde. Dit bleek grotendeels het geval te zijn en daarom werd het codeerschema (en de instructie om het in te vullen) aangehouden. Na het analyseren van de eerste drie dossiers is de variabelenlijst nog enigszins aangepast en ingekort.

Daarna werd van de casussen waarbij één of meerdere geweldsgebeurtenissen in een pleeggezin voorkwamen een korte synthese geschreven. De syntheses werden geanalyseerd per tijdsperiode.

2.2 De mesocontext van de pleegzorginstellingen

Van de vier pleegzorginstellingen en hun rechtsvoorgangers hebben we ook de mesocontext bestudeerd, dit is het beleid in de instellingen inzake specifieke voor het onderzoek relevante topics.

2.2.1 Procedure dataverzameling

De bronnen voor de studie van de mesocontext zijn jaarverslagen en andere beschikbare documenten, die we deels online hebben kunnen raadplegen omdat ze publiek zijn en deels in de instellingen zelf hebben geraadpleegd. Nadat de instellingen toestemming hadden gegeven om dat deel van hun archief te laten onderzoeken, werd een afspraak gemaakt op locatie om te overleggen welke thema's in de archieven van belang zouden kunnen zijn. Dit werd vastgelegd in een 'template' (zie voor een voorbeeld Bijlage 2.2). Thema's die onder andere werden meegenomen in de template zijn beleid ten aanzien van geweld in pleeggezinnen en veiligheid van pleegkinderen, professionalisering van staf en het handelen van instellingen naar pleegouders toe, in algemene zin (bv. screening van pleeggezinnen, matching pleegkinderen met pleeggezinnen) en bij incidenten van geweld (bv. reacties op incidenten). Vervolgens werd gekeken welke jaarverslagen en andere documenten (bv. beleidsnotities) bruikbaar en beschikbaar waren, zowel publiekelijk (op het internet) als binnen de instelling. Het was de bedoeling om beschikbare jaarverslagen vanaf 1945 te bestuderen, al dan niet in combinatie met beleidsnota's en notities over de beschreven thema's. Bij Youké bleken jaarverslagen en andere documenten echter slechts beschikbaar vanaf 1988 en bij Sterk Thuis vanaf 1996. Bij Elker waren de jaarverslagen beschikbaar vanaf 1995 tot 2004. Ook waren de jaarverslagen van 2012, 2015 en 2016 beschikbaar. Het jaarverslag van 2017 kwam te laat online voor dit onderzoek. De jaarverslagen van Elker werden ons via de e-mail online ter beschikking gesteld, het jaarverslag van 2015 was te vinden op de website van Elker. Bij de William Schrikker Groep (WSG) waren de jaarverslagen online beschikbaar vanaf 2001 tot 2016, waarbij alleen het jaarverslag van 2002 miste.

2.2.2 Data-analyse

De beschikbare documenten zijn op chronologische volgorde gelegd en per jaartal bestudeerd op de vastgestelde thema's. Bij het zoeken naar informatie in de stukken over het thema geweld is gebruik gemaakt van de synoniemenlijst opgesteld door de commissie. De gevonden informatie is gereduceerd naar bruikbare informatie, welke is genoteerd in de template, geordend per thema. In de ingevulde templates is gezocht naar patronen binnen instellingen en overeenkomsten/verschillen tussen instellingen.

2.3 De dossiers bij het Schadefonds voor Geweldsmisdrijven

Slachtoffers van een geweldsmisdrijf kunnen bij het Schadefonds Geweldsmisdrijven een financiële tegemoetkoming ontvangen voor psychische of fysieke letsel als gevolg van dit misdrijf. Door erkenning van het onrecht dat het slachtoffer is aangedaan draagt het Schadefonds bij aan herstel van vertrouwen en doet het recht aan slachtoffers en hun naasten. Het Schadefonds wordt gefinancierd vanuit de overheid.

Naar aanleiding van het onderzoek van de Commissie-Samson naar seksueel geweld in jeugdzorginstellingen en pleeggezinnen, hebben de overheid en jeugdzorginstellingen twee regelingen getroffen om tegemoet te komen aan de schade die het seksueel geweld veroorzaakt heeft. Het Schadefonds heeft deze twee regelingen uitgevoerd tot deze in februari 2017 afliepen. Beide regelingen hebben betrekking op slachtoffers van seksueel geweld in jeugdzorginstellingen en pleeggezinnen in de periode van 1 januari 1945 tot en met 31 december 2012, die ten tijde van het misbruik minderjarig waren.

De 'Tijdelijke regeling uitkering seksueel geweld' is bedoeld voor slachtoffers die niemand kunnen of willen aanspreken op de geleden schade. Er wordt alleen gekeken naar het slachtofferschap en de beschuldigde persoon blijft geheel buiten beeld. Het slachtoffer dient steunbewijs te leveren van het misbruik, zoals bewijs van plaatsing in de instelling of het pleeggezin, een aangifte, verklaringen van getuigen en medische informatie.

'Statuut afhandeling van civiele vorderingen tot schadevergoeding seksueel geweld' is de tweede regeling. Bij een Statuut aanvraag stelt het slachtoffer de instelling of de pleegzorginstelling aansprakelijk onder wiens verantwoordelijkheid het misbruik heeft plaatsgevonden. Wanneer het misbruik door een groepsgenoot of door een persoon binnen de directe kring van het pleeggezin is gepleegd, dient de instelling op de hoogte te zijn geweest van het misbruik, maar geen adequate actie te hebben ondernomen. Alle partijen, slachtoffer, de instelling of pleegzorginstelling en eventueel de beschuldigde, krijgen bij deze regeling de kans om hun verhaal te vertellen in een hoorzitting. Bij Statuut aanvragen dient meer bewijs geleverd te worden van het misbruik dan bij de Tijdelijke regeling.

Het Schadefonds verzamelt per slachtoffer de aanvraag, het geleverde steunbewijs, de contacten met het slachtoffer en notities van de eventuele hoorzitting. Een jurist maakt op basis hiervan een samenvatting van het verhaal van het slachtoffer en loopt voor de gekozen regeling de verschillende criteria langs. Wanneer aan de eisen van de regeling is voldaan, stelt het Schadefonds de hoogte van de uitkering vast. Bij de Tijdelijke regeling is deze gebaseerd op de aard en ernst van het misbruik, en bij Statuut aanvragen worden ook eventuele kosten (bijv. medische kosten) en verloren inkomsten meegenomen. Statuut uitkeringen zijn daarom over het algemeen hoger dan die van de Tijdelijke regeling.

Hoewel de regelingen gebaseerd zijn op seksueel geweld, is door het Schadefonds aangegeven dat zij geregeld andere vormen van geweld tegenkomen in de verhalen van slachtoffers. Dit slachtofferschap wordt niet meegenomen in de bepaling van de uitkering, maar is wel regelmatig door de jurist genoteerd in de samenvatting. Er werd daarom een selectie van deze samenvattingen gecodeerd en geanalyseerd om een beeld te krijgen van het andere geweld dat naast het seksueel geweld plaatsvond.

2.3.1 Procedure dataverzameling

Voor dit deelonderzoek hebben wij gebruik gemaakt van de samenvatting door de jurist, omdat hier de belangrijkste elementen van het geweld in staan en hiermee de privacy van het slachtoffer gegarandeerd kon worden. Het Schadefonds heeft alle dossiers geselecteerd waarin seksueel geweld in het pleeggezin of de directe kring van het pleeggezin plaatsvond. Deze dossiers zijn in hun systeem gezocht door middel van de trefwoorden 'pleegzorg' en 'pleeggezin'. Voor de Tijdelijke regeling werden 135 dossiers gevonden en voor het Statuut 41 dossiers. Middels randomisatie zijn binnen beide regelingen ongeveer de helft van de dossiers geselecteerd; 66 dossiers binnen de Tijdelijke regeling en 20 binnen het Statuut. Wanneer een slachtoffer zowel bij de Tijdelijke Regeling als het Statuut een aanvraag had ingediend, werd alleen het meest complete dossier meegenomen. Van slachtoffers die in hetzelfde pleeggezin verbleven, bijvoorbeeld broers en zussen, werd één slachtoffer random geselecteerd. Door deze aanvullende vereisten en het ontbreken van voldoende informatie in 3

dossiers, bleven er respectievelijk 62 en 14 dossiersamenvattingen over binnen de Tijdelijke regeling, respectievelijk het Statuut. De dossiers zijn door een medewerker van het Schadefonds geanonimiseerd.

Het codeerschema waarmee de samenvattingen gecodeerd zijn, werd vooraf opgesteld door twee onderzoekers. Tijdens het coderen van de eerste dossiers zijn enkele kleine aanpassingen gedaan aan het schema. In het codeerschema staan gesloten vragen over het type dossier, het slachtoffer, de voorgeschiedenis van het slachtoffer, het pleeggezin, het seksueel geweld, het andere geweld in het pleeggezin, en het melden van het geweld. Het seksueel geweld is in het schema nadrukkelijker aanwezig, omdat de dossiers hier meer informatie over bevatten dan over ander geweld. Er worden daarbij vier categorieën van seksueel geweld onderscheiden: 1) zonder lichamelijk contact (bv. toekijken bij seksuele activiteiten), 2) met lichamelijk contact, maar zonder genitaal contact (bv. zoenen), 3) met genitaal contact, maar zonder penetratie (bv. aftrekken) en 4) met genitaal contact waarbij er een vorm van penetratie is (van mond, vagina of anus met penis, vinger, ander lichaamsdeel of object). Aangezien de impact van het geweld geen criteria was voor de hoogte van de uitkering en dus wellicht niet helder in de dossiers naar voren zou komen, werd hierover een open vraag aan het einde toegevoegd. Achteraf bleken voldoende dossiersamenvattingen informatie over de impact te bevatten. Deze werden daarom gegroepeerd in verschillende typen impact in de kindertijd en volwassenheid. Het complete codeerschema is te vinden in Bijlage 2.3.

2.3.2 Data-analyse

Beschrijvende statistische analyse is gebruikt om een helder beeld te krijgen van de slachtoffers en hetgeen zij meegemaakt hebben. Hierbij gaat het vooral om percentages en gemiddelden. Verder is gekeken met behulp van Chi-kwadraat en ANOVA analyses of er verschillen zijn in het slachtofferschap binnen de verschillende tijdsperiodes, het type plaatsing, de leeftijd van het slachtoffer, de duur en frequentie van het misbruik, het wel of niet aanwezig zijn van ander geweld in het pleeggezin, en het wel of niet melden van het geweld.

2.4 De dossiers bij de Inspectie

2.4.1 Procedure dataverzameling

De data bij de Inspectie betreffen dossiers over meldingen (en vermoedens) van calamiteiten vanaf 1999. De dataverzameling verliep in twee fasen.

Eerst werd een lijst opgevraagd van alle dossiers die Inspectie over pleegzorg had binnengekregen en behandeld in de genoemde periode. Inspectie deelde de periode 1999-heden verder op in twee subperiodes: 1999-2008 en 2008-heden. De dossiers uit de tweede subperiode waren doorgaans omvangrijker. We namen deze lijst door op zoek naar meldingen over (vermoedens van) geweld ten aanzien van pleegkinderen. We noteerden over welke vorm(en) van geweld werd gerapporteerd, welk type pleegzorg het betrof (indien vermeld in de korte omschrijving die bij de lijst met dossiernummer was gevoegd), wie de dader was, en de regio waaruit de melding afkomstig was. Uit de periode 1999-2008 waren er 43 meldingen omtrent (vermoedens van) geweld ten aanzien van pleegkinderen. De meeste meldingen (n=18) gingen over seksueel geweld, 10 meldingen gingen over fysiek geweld. Bij de overige meldingen stond niet duidelijk vermeld of het een geweldsincident betrof en ook niet welke vorm van geweld het dan betrof. Uit de periode 2008-heden waren er 162 meldingen. Ook hier betroffen de meeste meldingen seksueel geweld van pleegkinderen of vermoedens hieromtrent (n=108), gevolgd door fysiek geweld (n=35). De overige meldingen betroffen psychisch geweld, verwaarlozing of een combinatie van meerdere geweldsvormen. Nadat we de lijsten hadden doorgenomen, maakten we een selectie van cases uit beide tijdsperiodes. Omdat de informatie uit de tijdsperiode 1999-2008 soms erg summier was en ook het type geweld niet altijd even duidelijk was, hebben we uit deze periode slechts een beperkt aantal cases gekozen, namelijk cases waarin pertinent sprake was van geweld of een vermoeden hiervan: twee over seksueel en twee over fysiek geweld ten aanzien van pleegkinderen. Uit de periode 2008-heden selecteerden we 30 meldingen waarin duidelijk sprake was van (vermoedens van) geweld ten aanzien van pleegkinderen: 11 meldingen gingen over seksueel geweld, acht over fysiek geweld, vier over psychisch geweld en zeven over incidenten waarin meerdere vormen van geweld werden gerapporteerd. Aan deze steekproef werden nog twee cases

over incidenten van geweld in pleegzorg toegevoegd die collega's van de sectorstudie residentiële zorg hadden aangetroffen tussen hun dossiers van Inspectie.

Vervolgens werden deze 36 meldingen ingekeken en beoordeeld op hun informatieve waarde voor het onderzoek. Het bleek dat sommige dossiers slechts weinig informatie bevatten of dat ze een melding betroffen die niet werd gevolgd door een onderzoek van Inspectie. Deze dossiers waren minder interessant voor ons onderzoek. Andere dossiers bevatten veel en rijke informatie, zowel over de vraag wat er aan geweld ten aanzien van pleegkinderen voorkwam als ten aanzien van de vraag hoe dit geweld kon ontstaan en in stand werd gehouden. Ook bevatte een aantal recentere dossiers informatie over verbeterpunten die Inspectie aan instellingen meegaf ten aanzien van hun veiligheidsbeleid in pleeggezinnen.

Uiteindelijk werden 20 dossiers geselecteerd voor verdere analyse, dit op basis van hun informatieve waarde. We zorgden ervoor dat bij de geselecteerde dossiers diverse vormen van pleegzorg waren vertegenwoordigd (bestands- vs. netwerkpleegzorg, hulpverleningsvariant vs. opvoedingsvariant, weekendpleegzorg, crisisleegzorg), alsook diverse regio's uit Nederland (Noord, Midden, Zuid) en diverse vormen van geweld. Bij dit laatste hielden we rekening met de verdeling van geweldsvormen op de lijsten die inspectie ons had doorgegeven. Drie dossiers gingen over de periode vóór 2008. Negen dossiers behandelden een melding over (vermoedens van) seksueel grensoverschrijdend gedrag ten aanzien van een pleegkind, zeven dossiers gingen over (vermoedens van) fysiek geweld. In vier dossiers werd geen specifieke vorm van geweld genoemd.

Ter aanvulling bij onze dossierstudie hebben we zes openbare rapporten van Inspectie bestudeerd: een rapport over onderzoek naar de veiligheid van pleegkinderen in elk van de vier instellingen (Elker, William Schrikker Groep, Sterk Huis, Youké) die we hadden geselecteerd voor ons archiefonderzoek, een rapport over incidenten van geweld in De Loot (zie ook bronstudie 3: Media-analyse) en een rapport over een recent gemeld incident van seksueel grensoverschrijdend gedrag door een aspirant-pleegvader, waarop een beleidsreactie volgde van de Minister voor Rechtsbescherming met betrekking tot de screening van pleegouders (dd 5 maart 2018).

2.4.2 Data-analyse

Voor de analyse van de dossiers hebben we gebruik gemaakt van hetzelfde codeerschema als in het archiefonderzoek van de pleegkinddossiers (zie 2.1.2 en Bijlage 2.1). We hebben van de 20 dossiers een synthese gemaakt met de focus op wat er aan geweld werd gemeld en hoe dit geweld kon ontstaan en in stand worden gehouden. We zijn met andere woorden gaan kijken welke risicofactoren op micro- en mesoniveau zich voordeden. Ook relevante informatie in de terugkoppeling van Inspectie aan de pleegzorginstellingen hebben we in de beeldvorming meegenomen. Hetzelfde geldt voor de zes rapporten.

3. Resultaten

In dit hoofdstuk beschrijven we allereerst de achtergrond en geschiedenis van de vier geselecteerde pleegzorginstellingen (3.1). Vervolgens beschrijven we de resultaten uit de pleegkinddossiers (3.2) en de mesocontext van de vier instellingen per tijdperiode (3.3). Daarna presenteren we de resultaten van de studie bij het Schadefonds voor Geweldsmisdrijven (3.4) en tot slot de studie van dossiers bij de Inspectie (3.5).

3.1 Achtergrond en geschiedenis van de pleegzorginstellingen

William Schrikker Groep

Voor de achtergrond en geschiedenis van de William Schrikker Groep (WSG) doen we grotendeels beroep op Grietens (2012). WSG is een landelijke instelling voor pleegzorg, jeugdbescherming en jeugdreclassering, die zich voornamelijk richt op kinderen met een verstandelijke of lichamelijke beperking of op kinderen van ouders met een beperking. De WSG bestaat sinds 1942. In dat jaar neemt haar voorganger, de sinds 1931 actieve Vereniging AGO, het voogdij-werk voor kinderen met een beperking op zich. Dat doet ze onder de naam AGO-Afdeling Voogdij (Arbeidsinrichtingen voor

Geestelijk Onvolwaardigen) – ook wel kortweg Arbeid, Gezondheid, Opvoeding. De vereniging houdt zich bezig met de werkverschaffing voor mensen met een beperking of achterstand in de regio Amsterdam. In 1970 wordt de AGO-Afdeling Voogdij een zelfstandige rechtspersoon onder de naam William Schrikker Voogdij Stichting (WSVS), vanaf 1977 William Schrikker Stichting (WSS) en vanaf 2004 als William Schrikker Groep. Pleegzorg is altijd een belangrijk domein geweest in de WSG. Diverse vormen van pleegzorg worden aangeboden: opvoedingsvariant, hulpverleningsvariant, crisisopvang, partiële pleegzorg, pleegzorg 18+, netwerkpleegzorg, bestandspleegzorg, dit zowel in vrijwillig als justitieel kader (www.williamschrikker.nl).

Aanvankelijk werkt de WSG alleen voor Amsterdamse kinderen. Na enkele jaren verandert dit echter en worden ook kinderen van buiten de gemeente opgenomen. De WSG werkt tot op heden landelijk, ook binnen de pleegzorgsector. Wel probeert men kinderen die uit huis geplaatst worden te laten opgroeien in een omgeving die niet te ver van hun thuismilieu ligt, dit om contacten met het thuismilieu mogelijk te maken en kinderen zoveel mogelijk in een vertrouwde omgeving te laten opgroeien. WSG heeft de gehele periode vrij duidelijk stelling genomen als het gaat waar kinderen best worden geplaatst (in een pleeggezin of tehuis?) en de voorkeur gegeven aan het plaatsen van kinderen met beperkingen in een pleeggezin als dit enigszins mogelijk was. De groep heeft zich voor pleegzorg uitgesproken en conform hieraan beleid gevoerd, dit met in het achterhoofd dat bij een pleeggezinplaatsing de ontwikkelingsmogelijkheden voor een kind gunstiger zouden zijn (Brants & van Gennep, 1992).

De WSG is in de loop van de jaren stevig gegroeid. Eind 1942 had zij de zorg voor twaalf pupillen. Aan het eind van de jaren 40 steeg dit aantal naar zesenzestig kinderen, van wie ongeveer driekwart in pleeggezinnen verbleef, en in 1952 naar 231 kinderen. In de jaren 50 en 60 begeleidde WSG jaarlijks meer dan tweehonderd pupillen, waarvan ongeveer 40% in pleeggezinnen woonde. Begin jaren 1970 had de WSVS de verantwoordelijkheid over ongeveer tweehonderdzeventig kinderen. In de loop van de jaren 80 was er opnieuw een forse stijging (van 252 kinderen in 1980 naar 667 in 1991, van wie altijd ruim 40% in pleeggezinnen (Brants & van Gennep, 1992). In 2017 begeleidde de William Schrikker Groep bijna 1.400 pleegkinderen over het gehele land (www.williamschrikker.nl).

Elker

Elker is een regionale instelling die is gespecialiseerd in jeugd- en opvoedhulp en GGZ-hulp aan kinderen, jeugdigen en gezinnen uit de provincie Groningen (www.elker.nl). Tot 2009 had de instelling als naam Base Groep. Die naam had ze sinds 2004, toen de plaatsende instantie (Bureau Jeugdzorg) werd gescheiden van de zorguitvoerende instantie. Voorheen waren beide instanties onder hetzelfde dak in de Stichting Jeugdzorg Groningen (en eerst als Centraal Bureau Jeugdzorg Groningen). De stichting werd opgericht in 1995 en was een fusie van de Stichting Noordelijke Orthopedagogische Voorzieningen (SNOV) en tien andere instellingen in de provincie. De SNOV was op haar beurt ontstaan in 1980 uit een fusie van diverse provinciale instellingen voor jeugdhulpverlening, waaronder De Helper Haven (dat ontstaan was als doorgangshuis dat uit huis geplaatste kinderen en jeugdigen wilde voorbereiden op een nieuw leven in een pleeggezin), het doorgangshuis De Aaborg en het kinderruis Zonnegloren (dat in 1989 bij SNOV kwam).

Pleegzorg neemt een grote en belangrijke plaats in bij Elker en dat deed het ook bij haar rechtsvoorgangers (Dimmendaal, 1990). Alle vormen van pleegzorg worden aangeboden (cf. de vormen genoemd bij William Schrikker Groep). De instelling probeert aan te sluiten bij (inter-) nationale trends omtrent de zorg voor uithuisgeplaatste kinderen en haar zorg te optimaliseren aan de hand van wetenschappelijk onderzoek. De instelling heeft nauwe banden met de Rijksuniversiteit Groningen.

In 2016 begeleidde Elker ruim 700 trajecten van pleegkinderen, dat is bijna een kwart van het totaal aantal begeleide cliënten dat jaar. Pleegzorg is daarmee na de ambulante sector de grootste sector binnen de instelling (www.elker.nl). .

Zandbergen/Youké

Zandbergen werd gesticht in 1874 onder de naam Maatschappij tot Opvoeding van Wezen in het Huisgezin en was het begin van de georganiseerde pleegzorg in Nederland. De bedoeling was om

wezen en kinderen van arme ouders onder te brengen in geselecteerde pleeggezinnen en op deze plaatsingen toezicht te houden. Om de kinderen op de plaatsing in het pleeggezin voor te bereiden werden doorgangshuizen opgericht waar kinderen in kleine groepen samenleefden met groepsleiding. Omdat er echter in die beginperiode te weinig aanbod was van pleeggezinnen, organiseerde de Maatschappij ook gestichtsverpleging. Het aantal plaatsingen in tehuizen van Zandbergen nam aan het begin van de twintigste eeuw verder toe. Het voortdurende tekort aan pleeggezinnen was hiervoor verantwoordelijk, maar ook misstanden in de pleegzorg en de gebrekkige uitbouw van de pleegzorgsector.

Toch bleef pleegzorg of gezinsverpleging altijd onder de aandacht van Zandbergen en speelden de doorgangshuizen een belangrijke functie. Hiervoor was onder andere Mulock-Houwer verantwoordelijk, een van de eerste onderzoekers in Nederland op het domein van de pleegzorg (van Lieshout, 2014). Mulock-Houwer die zelf in Zandbergen was opgegroeid en er later directeur werd, hield vanaf midden jaren 40 vurige en overtuigende pleidooien voor plaatsing van kinderen in pleeggezinnen boven plaatsing in tehuizen en werd hierin bijgestaan door andere onderzoekers in Nederland, onder andere de psychiater Trimbos, en door buitenlandse onderzoekers, zoals Bowlby (zie bronstudie 1).

Vanaf 2013 ging Zandbergen verder als Youké. De instelling biedt diverse vormen van pleegzorg aan: crisisopvang, opvoedingsvariant, hulpverleningsvariant, pleegzorg 18+, netwerkpleegzorg, bestandspleegzorg, en dit binnen zowel een vrijwillig als justitieel kader. In 2017 begeleidde de instelling 522 trajecten van kinderen in pleeggezinnen, een lichte toename ten opzichte van het jaar daarvoor. Na ambulante hulp en dagbehandeling is pleegzorg de derde grootste vorm van hulp die Youké aanbiedt (www.youke.nl).

Kompaan en De Bocht/Sterk Huis

Pleegzorginstelling Kompaan en De Bocht/Sterk Huis is opgericht in 2009 na het samengaan van twee oudere instanties voor jeugdhulpverlening in Tilburg en omgeving: Kompaan en De Bocht. Kompaan is ontstaan in 1996 uit de fusie van verschillende instellingen. Dat gebeurde niet lang na de implementatie van de Wet op de jeugdhulpverlening in 1992. Schaalvergroting was aan de orde en door de fusie van de instellingen kon een breed aanbod aan hulp worden gegenereerd voor het hele gezin met diverse vormen van zorg. Huis in de Bocht in Tilburg was aan het begin van de twintigste eeuw een kinderkuis van de zusters Karmelietessen. Begin jaren 30 werd het een vakantieoord voor kinderen en na de bevrijding werd het een doorgangshuis voor ongehuwde moeders en voor vrouwen die zwanger waren van een bezetter of bevrijder. Dat bleef het tot begin jaren 90. Ook Kleuterheil, het eerste Medische Kleuterdagverblijf in Nederland, het kinderkuis Maria Goretti en het kinderdorp Sint-Godelieve maken deel uit van de fusie (De Pee, 2005).

In 2016 begeleidde de instelling 720 pleegzorgtrajecten, dit is 26% van het totaal aantal dat jaar begeleidde trajecten. Na de ambulante hulpverlening is pleegzorg bij Kompaan en De Bocht de grootste sector (Jaarrapport Kompaan en De Bocht, 2016). Sinds 2018 zijn Kompaan en De Bocht verder gegaan als Sterk Huis.

3.2 De pleegkinddossiers

3.2.1 Wat is er gebeurd aan geweld?

In 18 dossiers vonden we aanwijzingen of vermoedens dat er geweld is geweest ten aanzien van een pleegkind: acht uit de periode 1945-1965, zeven uit de periode 1985-2005 en drie uit de periode 2005-2015.

In sommige casussen gaat het om gewelddadige handelingen die verricht zijn door de pleegouders. In andere casussen gaat het om crisissituaties die ertoe hebben geleid dat een plaatsing voortijdig werd beëindigd en waarbij geweld kan worden vermoed. Uit de dossiers is dit echter niet altijd duidelijk. Enkele casussen gaan over een gespannen situatie waarin een kind in een (netwerk)pleeggezin opgroeit en er escalerende ruzies zijn met de oorspronkelijke ouders.

We vinden in de dossiers geweldsincidenten (of vermoedens hiervan) terug van lichamelijk geweld, psychisch geweld en seksueel geweld. We hebben deze samengevat in Tabel 2.2. Uit de tabel blijkt dat

er in vier gevallen meerdere vormen van geweld bij een pleegkind werden gerapporteerd in het dossier. Lichamelijke en affectieve verwaarlozing kwamen niet voor in de onderzochte dossiers. De fysieke geweldsvormen variëren van een "fiks pak slaag", een "ongenadig pak rammel" en schoppen, tot "op het hoofd en in het gezicht slaan", drinken in het gezicht gooien, of "af en toe slaan".

Seksueel geweld wordt algemeen en in vage termen beschreven ('seksueel grensoverschrijdend gedrag', 'erotische benadering van een pleegkind') en gaat uit van pleegvaders of een extern familielid.

Psychisch geweld bestaat uit een andere behandeling van pleegkinderen dan biologische kinderen (zoals het niet mogen mee-eten aan tafel en niet hetzelfde voedsel krijgen), of een pleegkind dat aan de pleegzorgbegeleider vertelt dat ze geen vriendinnen mag hebben en door haar pleegmoeder bang wordt gemaakt.

In de beginjaren (tijdperiode '45-'65) worden in een paar dossiers exploitatie of vermoedens van exploitatie van pleegkinderen genoemd. Hoewel het toen regelmatig voorkwam dat kinderen werden ingezet in arbeid, bijvoorbeeld in de landbouw, suggereren de incidenten dat pleegkinderen anders werden behandeld dan biologische kinderen van pleegouders, bijvoorbeeld dat ze meer en langer moesten werken of dat ze speciaal en met als enige bedoeling in huis werden genomen om gratis werkkracht te zijn. Zo werd een jongen geplaatst op een boerderij en zodra hij ziek wordt, schrijft hij in een brief aan zijn tante dat hij van de dokter de hele dag op bed moet blijven liggen; dat is niks voor een boerengezin. Zodra hij beter is wil het boerengezin hem terug zodat hij weer kan werken; de jongen keert er echter niet terug. Ook met betrekking tot twee andere kinderen merken sociaal werksters op dat zij in die gezinnen aan het werk worden gezet, met name in het huishouden. Over één van deze gezinnen schrijft de sociaal werkster in een pleegouderrapportage: *"Zij willen meer kinderen hebben van "Zandbergen". Het liefst nog een klein kind. Het gezin is mijns inziens echter maar matig geschikt om er meer kinderen te plaatsen. Het verschil tussen kinderen en pleegkinderen is merkbaar. Als je er komt en er moeten aardappelen geschild worden doet X of de 10-jarige Y het, maar eigen kinderen zie je het nooit doen. Eigen jongens slapen beneden in een slaapkamer, pleegkinderen boven. De motieven van pleegmoeder om meer kinderen te willen hebben zijn zeker financiële en pleegmoeder die graag bedrijvigheid om zich heen ziet."* In de latere dossiers vinden we zo'n exploitatie van pleegkinderen niet meer terug. Het lijkt of de gebeurtenissen in recentere dossiers (vanaf '85) minder escaleren en het ook soms om vermoedens van geweld gaat zonder verwijzing naar een incident, zoals vanwege blauwe plekken zonder duidelijke aanleiding.

Tabel 2.2 Soorten geweld in pleegkinddossiers per tijdperiode

	Lichamelijk geweld	Psychisch geweld	Seksueel geweld	Overig
Tijdperiode 1945-1965	<p>geslagen</p> <p>geslagen en geschopt in eerste pleeggezin</p> <p>geslagen volgens burens in eerste pleeggezin (de plaatsing viel toen echter nog niet onder deze instelling)</p> <p>fiks pak slaag en rammel</p>	<p>overnachten in kolenhok</p> <p>andere behandeling van pleegkind in vergelijking met andere gezinsleden, onhygiënische omstandigheden (volgens biologische moeder)</p> <p>getuige van seksueel grensoverschrijdend gedrag jegens biologische kinderen in pleeggezin</p> <p>pleegkind mag niet aan tafel mee eten, en krijgt ander eten dan de biologische kinderen in derde pleeggezin</p>	<p>seksueel geweld door pleegvader in tweede pleeggezin</p> <p>seksuele benadering door pleegmoeder in derde pleeggezin</p>	<p>vermoeden van exploitatie in huishouden en kinderen als beesten behandeld</p> <p>in eerste pleeggezin exploitatie, voortdurend aan werk gezet</p> <p>exploitatie, werken op boerenbedrijf</p>
Tijdperiode 1985-2005	<p>Fysiek, hardhandig optreden, onduidelijk wat precies. Bang dat het vandaag of morgen zal</p>	<p>pleegkind geeft aan dat ze geen vrienden mag hebben van pleegmoeder en dat pleegmoeder haar bang maakt met uitspraken</p>	<p>seksueel geweld door extern familielid</p>	<p>pleegkind is getuige van strijd tussen grootouders en biologische moeder</p> <p>twijfelgeval: onbekend wat voor crisissituatie er speelde</p>

	escaleren in geweld. Pleegkind heeft pleegouder ook geschopt en geslagen pleegmoeder slaat pleegkind af en toe. "Het zal echter nooit tot een crisis komen"			en waardoor plaatsing is afgebroken twijfelgeval: onduidelijk of stief of pleegvader, uitschelden, onthouden van eten als huishoudelijk werk niet af is, etc.
Tijdperiode 2005-heden	slaan in gezicht of op hoofd	op ruwe manier in commando's schreeuwen, drinken in gezicht gooien		Vermoeden van fysiek geweld, jaren later geeft ander pleegkind ook aan dat kinderen geslagen worden Dagelijkse spanningen en ruzies tussen grootouders en oorspronkelijke ouders

In een paar gevallen gaat het niet om geweld gericht tegen het kind maar groeit het kind op in een gewelddadige situatie vanwege strijd tussen het netwerkpleeggezin en de oorspronkelijke ouders. Het kind is getuige van dagelijkse spanningen en ruzies tussen pleegouders en oorspronkelijke ouders, of heeft het gevoel dat de pleegouder de ouders zwartmaakt en wil voorkomen dat het kind teruggaat naar het gezin van oorsprong.

Door de jaren heen wordt er niet altijd uitgebreid beschreven wat er zich precies heeft afgespeeld. De pleegzorginstellingen ontvangen soms zorgmeldingen of brieven van mensen uit de buurt van het pleeggezin, kinderen vertellen er zelf over op school of aan de pleegzorgbegeleider, of lopen weg uit het pleeggezin. Welke signalen de kinderen geven over het geweld in het pleeggezin wordt ook niet altijd duidelijk in het dossier. Zodra de instelling op de hoogte is worden de kinderen meestal overgeplaatst naar een ander (crisis-)pleeggezin of residentiële zorg.

In de recente dossiers lijkt er vaker en sneller hulp ingezet te worden voor de pleegouders wanneer het duidelijk wordt dat het gezin moeilijkheden ondervindt. In een pleeggezin waarin een zorgmelding is gedaan vanuit het netwerk van pleegouders, worden bijvoorbeeld duidelijke afspraken gemaakt over de communicatie en samenwerking tussen pleegouders en pleegzorgbegeleider en wordt vastgelegd dat "in de toekomst openlijk de ontwikkeling van de pleegkinderen en de psychische en lichamelijke gezondheid van pleegouders" zal worden besproken. Daarnaast wordt intensievere begeleiding en psycho-educatie geboden, zoals video-interactie begeleiding, een traumacursus en informatie over de effecten van drugsverslaving tijdens de zwangerschap op de ontwikkeling van kinderen.

3.2.2 Hoe heeft het geweld kunnen gebeuren?

Redenen voor het geweld

In enkele casussen worden redenen genoemd voor het geweld dat heeft plaatsgevonden. Enerzijds worden klappen soms uitgedeeld vanwege "straf" ("slapen in kolenhok want te laat", "geschopt want je hebt het verdiend"), anderzijds is er machteloosheid bij de pleegouder ("tik uitgedeeld want overbelast of uit onmacht", of "Dat het echt zwaar is, spreekt ook al uit het feit, dat pleegmoeder bekend dat zij af en toe slaat. Het zal echter nooit tot een crisis komen"). In laatstgenoemde casus lijkt er bij de professional enig begrip te bestaan voor de pleegouders. We lezen namelijk: "In dit pleeggezin heeft X de positie van 'het moeilijke kind' en in werkelijkheid is hij ook heel veeleisend. Hij vraagt voortdurend aandacht en bevestiging; hij kan zijn jongere pleegzusje niet met rust laten; hij komt toenemend tot storend dwangmatig gedrag. Dit laatste begint gevaarlijke vormen aan te nemen: hij grijpt bij voorbeeld tijdens het autorijden naar het stuur. [...] Deze pleegouders zullen uit zichzelf niet opgeven, hoe moeilijk het ook is. Dat het echt zwaar is, spreekt ook al uit het feit, dat pleegmoeder bekend dat zij af en toe slaat. Het zal echter nooit tot een crisis komen. De pleegouders zien wel in, dat zij een vorm van extra ondersteuning nodig hebben". Al bij al worden de redenen voor geweld weinig gedocumenteerd in de dossiers. Hierdoor is het niet mogelijk om een ontwikkeling van redenen doorheen de tijd na te gaan.

In de dossiers waar geweldsincidenten werden beschreven, vonden we, zij het in beperkte mate, informatie over hoe dit geweld kon gebeuren. We vonden risicofactoren op microniveau en ook aanduidingen over hoe het geweld door factoren aanwezig op mesoniveau in stand kon worden gehouden. Factoren op microniveau zijn: problematisch gedrag en 'labelen' van het pleegkind, karaktereigenschappen, houding en jeugdervaringen van pleegouders en spanningen met oorspronkelijke ouders. Vermelde factoren op mesoniveau zijn het omgaan van professionals in de pleegzorg met vermoedens van geweld en signalen van pleegkinderen, het oordeel van pleegzorginstellingen over veiligheid en blokkaderecht en de institutionalisering en afbakening van verantwoordelijkheden inzake veiligheid.

Problematisch gedrag en 'labelen' van het pleegkind

Wat we vaker in de dossiers tegenkwamen is dat pleegkinderen als moeilijk werden beschreven door pleegouders en dat ze op een negatieve manier werden gelabeld. We zien dit terugkeren in casussen uit verschillende tijdsperiodes.

In dossiers van casussen uit de periode 1945-1965 worden de redenen voor moeilijkheden in het pleeggezin door de pleegouders vaak toegeschreven aan het gedrag van pleegkinderen. Ze zijn oneerlijk, manipuleren, stelen, zijn onhandelbaar, egoïstisch, egocentrisch, weinig actief, bieden niet uit zichzelf aan om iets te doen en zijn (in geval van meisjes) voortdurend op contact met jongens uit.

In een paar gevallen noemen professionals het verleidende of ongepaste gedrag van het pleegkind, zoals het zelf toenadering zoeken of op het zitvlak van de pleegmoeder slaan of het *"vrij sterk coöperatief zijn"* in een seksuele verhouding. In laatstgenoemde casus beschrijft een psychiater naar aanleiding van zijn onderzoek: *"Dit alles heeft haar weinig geschokt, tenminste ze heeft er nu geen last meer van. Wel heeft ze - naar ze zegt - angst voor pleeggezinnen gekregen. Over de hele geschiedenis spreekt ze te open en te vrij (...) Dat deze seksuele verhouding heeft voort kunnen bestaan wijt ze aan de brute bedreiging van de man. 't Lijkt mij vrijwel zeker dat ze vrij sterk coöperatief geweest is."* In de strafzaak die volgt wil de advocaat als *"verzachtende omstandigheid"* het meisje als *"manziek"* afschilderen. Zij heeft de pleegvader uitgedaagd. Deze heeft zich laten gaan en toegegeven. Het gaat niet om *"...een opzettelijk geraffineerde en doelbewuste verleiding van een doodonschuldig kind."* De directeur van Zandbergen gaat echter niet mee in deze redenering en stelt dat de pleegvader ernstig misbruik heeft gemaakt van zijn positie. De uitslag van deze strafzaak is ons niet bekend.

Een casus uit de periode 1985-2005 gaat over de aangifte van seksueel geweld tegen een extern familielid. Ook hier zien we dat het pleegkind in kwestie wordt gelabeld (*'blaming the victim'*) en dat het misbruik wordt geminimaliseerd: *"Het is de voogd vooralsnog onduidelijk of er sprake is van seksueel geweld of van een uit de hand gelopen vrijpartij. Pupil geeft niet de indruk zich misbruikt te voelen"*.

In een aantal dossiers uit de periode 1985-2005 ten slotte wordt beschreven dat de sociaal-emotionele ontwikkeling van het pleegkind onder druk staat en dat sommige pleegkinderen hierdoor angstig of boos gedrag vertonen. In sommige gevallen wordt het gedrag waarop het geweldsincident volgde, toegeschreven aan *"heftig puberen"*, het tegen elkaar uit proberen te spelen van de oorspronkelijke ouders en de pleegouders, zich niet aan de regels van het pleeggezin willen houden of op een negatieve manier aandacht vragen.

Het lijkt erop dat in een aantal gevallen escalatie van de opvoedingssituatie bij moeilijk gedrag van het pleegkind is voorkomen door de plaatsing vroegtijdig af te breken. Plaatsingen werden voortijdig afgebroken omdat pleegouders de pleegkinderen niet meer aan konden vanwege hun problematische gedrag, zoals oneerlijkheid, provoceren en uitdagen naar mannen, autoriteit niet kunnen aanvaarden en proberen de vrijheid in een pleeggezin uit te buiten, diefstallen of vechtpartijen in het gezin. Daarnaast werden sommige pleegkinderen *"ongeremd in het erotisch gevoelsleven"* genoemd of was er sprake van *"onaneren"* in het bijzijn van de andere kinderen in het gezin wat een slechte invloed op hen had. In een casus wordt een pleegkind overgeplaatst nadat hij zijn geslachtsdeel had laten betasten door jonge eigen kinderen in het gezin. Een pleegmoeder uit een andere casus vreesde dat

haar pleegkind geslachtziekten meedroeg door seksueel geweld in het verleden waardoor haar biologische kind geïnfecteerd zou kunnen raken.

Andere plaatsingen werden afgebroken vanwege de spanningen omdat het pleegkind te sterk op thuis gericht is. We kwamen een casus tegen over een meisje dat wegliep uit haar pleeggezin omdat ze er ongelukkig was en haar pleegmoeder vaak onaardig deed. We hebben deze casus niet geïncludeerd bij de geweldcasussen omdat we te weinig informatie hadden om wat er plaatsvond in de relatie tussen pleegkind en pleegouder als geweld te categoriseren. Het lijkt wel een grensgeval. Hetzelfde geldt voor een andere casus over een meisje dat zich erg ongelukkig en eenzaam voelt in haar pleeggezin, en het gevoel heeft er niet bij te horen.

Soms wordt een plaatsing voortijdig afgebroken omdat er heftige ruzies zijn tussen een pleegkind en de biologische kinderen van het pleeggezin of omdat pleegouders zich door het gedrag van het pleegkind of de oorspronkelijke ouders van het pleegkind bedreigd voelen. Zich bedreigd voelen door het gedrag van het pleegkind is het geval bij extreme woedebuien, seksueel ongewenst gedrag, zelfmoordpogingen of stelen, maar soms is ook een algemeen gebrek aan match tussen pleegkind en pleeggezin de aanleiding voor het stopzetten van de plaatsing.

Karakter, houding en jeugdervaringen van de pleegouder

Ook de karaktereigenschappen en houding van pleegouders worden genoemd als factoren die bijdragen aan geweld tegenover pleegkinderen. In dossiers uit de periode 1945-1965 worden gebrek aan inlevingsvermogen, sterk overheersend zijn, "geen warm-moederlijk type" zijn, de jongere als een klein kind behandelen, of te veel druk uitoefenen op de jongere genoemd. Een sociaal werkster schrijft in een brief aan de kinderrechter: *'Hoewel pleegkind zeker niet gemakkelijk is en goede discipline nodig heeft, moet de druk, die er hier op hem werd uitgeoefend, toch wel te zwaar worden geacht. Pleegvader zette hem voortdurend aan het werk, liet hem talloze karweitjes opknappen (waarvan hij niet houdt) en zijn huiswerk maken onder strenge controle. Veel vrije tijd schoot er niet over voor hem. De jongen voelde zelf, evenals ik, ook al dat men hem kwijt wilde. (...) Bovendien bleek achteraf, dat men reeds buiten ons medeweten een kostganger in huis had genomen. Waarschijnlijk zag men toen duidelijk de voordelen die dit had boven het verblijf van een moeilijk opvoedbare jongen'.*

In een dossier van na 2005 komt als risicofactor naar voren dat één van de pleegouders in de veiligheidsscreeningen de neiging heeft om eigenhandig te handelen. Daarnaast wordt er aandacht besteed aan de gezondheid van de pleegouders. In twee gevallen wordt er ingegaan op het traumatische verleden in de jeugd van pleegouders, en in hoeverre zij dit verwerkt hebben. In één van deze dossiers wordt opgemerkt dat pleegkinderen met bepaald gedrag het verleden lijken te "triggere" bij de pleegouder.

Spanningen met oorspronkelijke ouders

Spanningen met het biologisch gezin worden in meerdere dossiers genoemd. Het gaat in een paar gevallen om pleegkinderen die bij hun grootouders wonen en getuige zijn van ruzie en spanningen tussen hun oorspronkelijke ouders en grootouders, omdat de oorspronkelijke ouders het niet met de plaatsing eens zijn. Het is duidelijk dat pleegkinderen soms onder dit indirecte geweld lijden, in een enkel geval wordt aangegeven dat een pleegkind er depressief van is geworden.

In een andere casus van netwerkpleegzorg zien we spanningen tussen oorspronkelijke ouders en pleegouders die zo groot zijn dat ze impact hebben op het pleegkind. Een meisje heeft het gevoel dat haar pleegmoeder haar biologische moeder zwart maakt omdat ze haar wil houden, hoewel het meisje graag weer bij haar moeder zou willen gaan wonen. Ze neemt het de pleegzorginstelling kwalijk dat ze in het pleeggezin moet blijven: *'Ik denk er al aan om bij mijn moeder te gaan wonen. Daar heb ik het veel beter dan hier maar dat mag niet van jullie'.* In nog een andere casus van netwerkpleegzorg wordt beweerd dat de spanningen tussen de pleegouders en de oorspronkelijke ouders van een pleegkind zorgen voor spanningen in het gezin.

Tot slot klaagt in een casus uit de jaren 50 een moeder wiens zoon in een pleeggezin zit over de omstandigheden in het gezin: *'Ze geeft aan dat het gezin zeer onhygiënisch is. Bovendien kregen zij*

[pleegkinderen] 's morgens alleen maar boter op brood terwijl pleegvader zelf een ei kreeg. Over het vorige pleeggezin had zij echter ook klachten'.

Ook in casussen waar geen expliciete geweldsincidenten ten aanzien van pleegkinderen of vermoedens hieromtrent worden gemeld, zagen we spanningen naar voren komen tussen de oorspronkelijke ouders en de pleegouders. Een aantal pleegouders vinden de contacten met de oorspronkelijke ouders moeizaam verlopen en zijn teleurgesteld in de hulpverlening. Ze missen ondersteuning vanuit de pleegzorginstelling in hoe met de oorspronkelijke ouders om te gaan bij oplopende spanningen (bv. wanneer oorspronkelijke ouders hen gaan bedreigen). Ze klagen ook over de vele wisselingen van pleegzorgbegeleiders.

Daarnaast komt naar voren in meerdere casussen dat er sprake is van spanningen en ruzies tussen de pleegouders en de andere betrokken partijen, zoals de pleegzorgbegeleider of de (gezins-)voogd, omwille van spanningen of ruzie met de oorspronkelijke ouders. We zijn een casus tegengekomen waarin pleegouders vertelden zich niet gehoord te voelen door de professionals en in een andere casus noteerde een pleegzorgbegeleider dat pleegouders niet zagen dat ook de oorspronkelijke ouders in de hulpverlening moeten worden betrokken. De spanningen tussen oorspronkelijke ouders en pleegouders kunnen vooral hoog oplopen wanneer eerstgenoemden het niet eens zijn met de uithuisplaatsing van hun kind, de keuze van het pleeggezin of de omgangsregeling.

Omgaan met vermoedens van geweld en signalen van pleegkinderen

In meerdere dossiers, zowel uit de vroege als meer recente perioden, komt het voor dat de pleegzorgbegeleiders wel vermoeden dat het niet zo goed gaat met het pleegkind en dat er iets is, maar de pleegkinderen vertellen er pas meer over zodra ze zijn overgeplaatst. Ook merken de professionals soms op tijdens huisbezoeken dat *"het pleeggezin zeker niet ideaal is"*, maar wanneer er met het pleegkind gepraat wordt over de situatie in het pleeggezin, geeft het aan niet weg te willen: *"Hoe X zich in het gezin voelt is vrij moeilijk te peilen. Hij zegt dat hij het er prettig vindt. Vertelde na zijn bezoek aan de psychiater dat deze hem ernaar gevraagd had en zei toen: "Ik hoor hier toch".* In een rapport van de psychiater over deze jongen lezen we: *"De enige keer dat X's affect doorkomt is wanneer met hem de mogelijkheid van plaatsing in een ander pleeggezin wordt besproken. Hij reageert dan heftig in die zin, dat hij beslist in dit gezin wenst te blijven. Hij rationaliseert ook dit door te zeggen dat het elders wel erger kan zijn."* Ook met betrekking tot een ander pleegkind schrijft een sociaal werkster: *"Tegenover haar nieuwe pleeggezin staat X niet onverdeeld positief. Als haar gevraagd wordt of zij er weg wil, zegt zij: "Nu dat niet, want ik weet wat ik heb en niet wat ik krijg." "Schijnt zich niet gemakkelijk te hechten of een dieper contact te leggen".* In deze zaak heeft een sociaal werkster een paar jaar eerder in het vorige pleeggezin (waar exploitatie en fysiek geweld plaatsvonden) een anonieme brief ontvangen dat de pleegkinderen te veel moeten werken in hun vrije tijd en *"dat zij als beesten behandeld werden"*. De sociaal werkster schrijft hierna in de rapportage: *"Uit een gesprek met X onder 4 oogen bleek hier niets van waar te zijn. Het kind is heel gelukkig en tevreden bij de familie, mag op tijd gaan spelen, wanneer haar huishoudelijke werk af is. Zou het vreeselijk vinden, wanneer zij hier weg zou moeten gaan."*

Oordeel pleegzorginstelling over veiligheid pleegkind en het blokkaderecht

In een dossier van na 2005 staat dat de instelling de plaatsing op zo kort mogelijke termijn wil opheffen omdat de situatie in het pleeggezin onverantwoord is en niet in het belang van de pleegkinderen. De pleegouder lijkt echter gebruik te maken van het blokkaderecht. Verderop in het dossier lezen we dat na een aantal jaren de pleegouder zelf aangeeft dat *"de rek eruit is"*, en wordt het pleegkind alsnog overgeplaatst.

Institutionalisering en afbakening verantwoordelijkheden inzake veiligheid

In een ander dossier van na 2005 wordt gediscussieerd tussen voogden van Bureau Jeugdzorg en de pleegzorginstelling over criteria inzake veiligheid in pleeggezinnen, hoe de verantwoordelijkheden van

beide organisaties hierin kan worden afgebakend en wat de privacyoverwegingen zijn die hierbij een rol spelen.

3.3 De mesocontext van de pleegzorginstellingen

We bespreken voor elke pleegzorginstelling het beleid met betrekking tot drie topics, die direct gerelateerd kunnen worden aan het thema geweld ten aanzien van pleegkinderen: de veiligheid van pleegkinderen (3.3.1), de professionalisering van medewerkers (3.3.2) en reacties op geweldsincidenten (3.3.3). De eerste twee thema's gaan meer over (directe) preventie van geweld, het derde thema gaat over hoe instellingen handelen na melding van een geweldsincident.

We kwamen in de documenten ook allerlei acties binnen pleegzorginstellingen tegen van meer algemene aard, waarvan een aantal indirect kunnen worden gelinkt aan het tegengaan van geweld ten aanzien van pleegkinderen. In het bijzonder voor selectie, screening en matching is er vanaf de jaren 90 groeiende aandacht. Door het voeren van een meer bewust selectiebeleid, het strenger selecteren van aspirant-pleegouders, met inbegrip van trainingen zoals bijvoorbeeld de STAP-cursus, en het uitwerken van procedures voor een betere match tussen pleeggezin en pleegkind, volgen de vier instellingen een algemene trend in de jeugdzorg, zoals we rapporteerden in bronstudie 1. Gedurende het laatste decennium komt daar ook een meer doorgedreven en intensieve begeleiding van pleeggezinnen bij, in het bijzonder een toenemende inzet van interventies voor pleeggezinnen, onder andere opvoedingsondersteuning en interventies om de band tussen pleegouder en pleegkind te versterken. Ook hier volgen de vier instellingen een (inter-)nationale trend.

3.3.1 De veiligheid van pleegkinderen

William Schrikker Groep

De WSG heeft in 2001 een aantal zorgmodules beschreven die in 2002 verder zijn uitgewerkt. Deze modules hadden betrekking op alle vormen van pleegzorg en namen ook de opvoedingsondersteuning aan ouders en de informatieverstrekking aan derden mee (Voorziening voor Pleegzorg van de WS stichting, 2002). WSG hanteerde sinds 2004 een officieel agressieprotocol. Dit protocol was gekoppeld aan het bedrijfshulpverleningsplan, maar beschreef ook de rol van de jeugdbeschermer bij agressie van een cliënt. Het protocol werd vastgelegd als onderdeel van het kwaliteitsmanagement van de organisatie (WSG, 2005). Er waren in die tijd bij WSG twee vertrouwenspersonen werkzaam. Zij ondersteunden de cliënten en behartigden hun belangen en handelden pas na overleg met de cliënt (WSG, 2007).

In 2008 is er door Inspectie Jeugdzorg onderzoek gedaan naar de screening van pleeggezinnen op veiligheidsrisico's en het toezicht op de veiligheid van jeugdigen in pleeggezinnen. Inspectie vond de kwaliteit van het beleid van WSG voor screening voldoende en de kwaliteit van de screening door medewerkers bijna voldoende. Medewerkers kenden het beleid voor screenen en voerden dit grotendeels uit. De kwaliteit van het beleid van WSG voor het toezicht op veiligheid werd voldoende bevonden. De kwaliteit van het toezicht op veiligheid door de medewerkers was matig. Het beleid voor het inschatten van risico's was nog in ontwikkeling en niet volledig zichtbaar in de praktijk. De medewerkers waren alert op de veiligheid maar dit werd niet systematisch ingeschat. Inspectie Jeugdzorg deed de WSG een aantal aanbevelingen. Er kwam een instrument om risico's bij aanvang van plaatsing in een pleeggezin te kunnen taxeren. Op deze manier konden de veiligheidsrisico's expliciet benoemd worden bij screening en begeleiding (Inspectie Jeugdzorg, 2009). Deze lijst werd vanaf dat moment gebruikt in pleeggezinnen en door pleegzorgbegeleiders met pleegouders besproken (WSG, 2009).

Eind 2008 werd het beleid 'Strategische Koers 2008 – 2012' vastgesteld en vertaald in concrete programma's. Een van die programma's werkte aan de verbetering van pleegzorgplaatsingen en benadrukte het belang van het contact tussen ouder, pleegouder en pleegkind. Daarnaast werd er gekeken naar het inwerk- en opleidingstraject van pleegzorgbegeleiders. Pleegouders werden geworven en geselecteerd door de methodiek 'Gezinsonderzoek'. Er was behoefte aan deskundigheidsbevordering om dit verder te ontwikkelen (WSG, 2009).

Door de aanbevelingen van Inspectie Jeugdzorg in 2009 kwam er meer aandacht voor de veiligheid van kinderen. Pleegzorgmedewerkers werden geschoold in het signaleren van mogelijke mishandeling. Bij de selectie van pleeggezinnen was het waarborgen van de veiligheid een hoofdcriterium. Mogelijke risico's werden in kaart gebracht en beoordeeld met behulp van een risicotaxatielijst. Aan de hand van deze lijst vond jaarlijks een beoordeling van de veiligheid plaats. Deze beoordeling werd gebruikt als input bij het hulpverlenings- en begeleidingsplan. Ook vond men het belangrijk dat pleegzorgmedewerkers minimaal één gesprek per jaar hadden met het individuele pleegkind (WSG, 2010).

Specifieke aandacht in onze analyse van documenten bij de WSG verdient het beleid inzake seksueel geweld van (pleeg-)kinderen. Hier hebben zich de afgelopen periode heel wat ontwikkelingen voorgedaan. In 2011 is men bij WSG begonnen met het project 'Aanpak Seksueel geweld'. Dit heeft ervoor gezorgd dat seksueel geweld organisatie-breed op de agenda staat en een terugkerend onderwerp van gesprek is. Bij gemelde calamiteiten werd een brede inventarisatie gedaan door uitgebreid dossieronderzoek. Ook werden nieuwe protocollen ontwikkeld die aansluiten bij de Meldcode Kindermishandeling. Hierin werden de afspraken over regievoering bij calamiteiten opgenomen. Daarnaast werd er gestart met het ontwikkelen van een aanbod voor de begeleiding van pleegouders en werd er binnen diverse projecten gesproken met ouders en kinderen over lastige onderwerpen als misbruik. Ten slotte volgden alle medewerkers de training 'SSSM (Signaleren en Stoppen Seksueel geweld)' en werden nieuwe aanvullende trainingen ontwikkeld op het gebied van praten met kinderen (WSG, 2012).

Mede naar aanleiding van de uitkomsten van het onderzoek van de Commissie-Samson werkte de WSG in 2012 aan een vernieuwde aanpak tegen seksueel geweld en grensoverschrijdend gedrag. Er werd een eigen screeningsmethodiek ontwikkeld voor pleegouders, waarbij de veiligheid van de cliënten voorop stond (WSG, 2013). Ook nam de WSG een meldpunt in gebruik dat speciaal op kinderen was gericht. Er werd een samenhangend beleid op het gebied van seksueel geweld ingevoerd en de veiligheid van de medewerkers werd op de kaart gezet (WSG, 2013). Er werd in die periode drie keer intern onderzoek gestart naar aanleiding van calamiteiten. De aandacht voor seksueel geweld was ook hierdoor toegenomen (WSG, 2013). Dit kwam onder andere naar voren in trainingen en modules voor pleegouders en pleegzorgmedewerkers en werd een vast onderdeel van de casuïstiekbespreking (persoonlijke communicatie, 11 mei 2018).

Inspectie Jeugdzorg constateerde dat WSG tijdens de periode van het verscherpte toezicht voldoende de veiligheidsrisico's inschatte en voldoende handelde bij geconstateerde risico's voor de kinderen die ze begeleidde. Er werden maatregelen getroffen die hebben geleid tot een verbetering van het risicomanagement en een eenduidige systematische aanpak binnen de organisatie. Op 4 december 2013 werd het verscherpte toezicht opgeheven (WSG, 2014). In 2013 werd er voortgebouwd op het project 'Aanpak Seksueel geweld' en werden er verschillende resultaten geboekt. Het praten over seksualiteit was een vast onderdeel geworden van de werkwijze van WSG en werd met alle cliënten besproken. Met ouders en kind vond er jaarlijks casuïstiekbespreking plaats waarin de seksuele ontwikkeling van een kind werd besproken. Ook werd de kennis over seksuele ontwikkeling en de problematiek van misbruik op alle niveaus vergroot, was de bespreekbaarheid toegenomen en de handelingsverlegenheid verminderd. Daarnaast werd er een opleidingsaanbod voor pleegouders ontwikkeld (WSG, 2014).

In mei 2013 kwam het Kwaliteitskader 'Voorkoming Seksueel geweld' in de jeugdzorg beschikbaar door Commissie Rouvoet. Er werd door WSG een plan geschreven om dit kader te implementeren. Dit plan bevatte allerlei maatregelen, waaronder: screening aspirant-pleegouders, voorbereiden en ondersteunen pleegouders, samenwerking van professionals bij vermoeden van seksueel geweld en training van pleegouders gericht op de veiligheid in pleeggezinnen en de omgang met seksualiteit (WSG, 2014). In 2014 werd het project van de implementatie van het Kwaliteitskader afgerond, maar de aandacht hiervoor werd onveranderd bewaakt door een aandachtsfunctionaris.

In 2015 deed Inspectie Jeugdzorg een uitgebreid onderzoek om te onderzoeken of WSG adequaat handelde om seksueel overschrijdend gedrag bij pleegkinderen te voorkomen. Het eindoordeel was dat WSG dit voldoende deed. Enige verbeterpunten werden opgenomen in de verbetercyclus van WSG (WSG, 2016). In 2016 was het risicomanagement een vanzelfsprekend onderdeel van het primaire proces geworden. Elke werknemer van WSG was zich bewust van de risico's dat het werk met zich

meebrengt. Er waren diverse werkwijzen en protocollen binnen de organisatie, die regelmatig werden geëvalueerd, bijgesteld en opnieuw geïmplementeerd. Ook werd er veel aandacht besteed aan de deskundigheidsbevordering en het bijhouden van het kwaliteitshandboek (WSG, 2017).

In 2018 was er de implementatie van de aanbevelingen uit het kwaliteitskader 'Voorkomen Seksueel geweld'. Dit gebeurde vanuit de projectgroep 'Aanpak Seksueel geweld', waar WSG aan participeerde. Ook was er in 2018 sprake van een sterkere sturing op doelgroep-specifieke factoren die pleegkinderen kwetsbaar konden maken voor seksueel geweld en mishandeling. De risicotaxatie-lijsten werden aangepast en in screening en tijdens de begeleiding werd vaker en planmatiger ingeschat hoe de veiligheid van het pleegkind te waarborgen. Aspirant-pleegouders kregen daarnaast extra begeleiding in de vorm van groepsgerichte scholing (persoonlijke communicatie, 11 mei 2018).

Elker

In 1989 toen de Wet op Jeugdhulpverlening van kracht werd, waren er veel klachten bij ouders en pleegouders over pleegzorg. Er was sprake van versnippering en kleinschaligheid. Eind 1991 werd de Werkgroep Pleegzorg vastgesteld. Deze werkgroep moest ervoor zorgen dat de plaatsing en het zorgaanbod organisatorisch gescheiden werden en dat de uitvoering hiervan decentraal en kleinschalig plaatsvond. Daarnaast heeft de organisatie sinds 1996 twee vertrouwenspersonen in dienst. Zij bieden ondersteuning aan cliënten en medewerkers als er klachten zijn. Daarnaast kunnen ze adviezen geven ter preventie van seksuele intimidatie en seksueel geweld (Jeugdzorg Groningen, 1997). In 1997 was er bij de instelling veel aandacht voor het vaststellen van regelingen en protocollen (Jeugdzorg Groningen, 1997). In 1998 werd er een beleidsplan kwaliteitszorg voor de hele organisatie gemaakt waarin dit naar voren kwam (Jeugdzorg Groningen, 1998). Ook werd er systematische kwaliteitszorg ingevoerd. Dit was kwaliteitszorg die erop gericht was op een systematische en cyclische manier de zorg te verbeteren. Dit hield in dat medewerkers ondersteund werden door gedragswetenschappers ten aanzien van indicatiestellingen en het opstellen van handelingsplannen (Jeugdzorg Groningen, 1998).

In 2000 was er sprake van een toenemende vraag naar pleegzorgplaatsingen en een stijging van de bezetting. De toename van de vraag was binnen de organisatorische en financiële mogelijkheden niet meer op te vangen. De Voorziening voor Pleegzorg (VVP) van Elker participeerde in het Trilliumproject. Dit project beoogde de innovatie van de pleegzorg te stimuleren en de kwaliteit ervan te verbeteren. Er werd hier vooral aan meegedaan op het punt van de zorgprogrammering. Vanuit het Trilliumproject werden hiervoor middelen beschikbaar gesteld (Jeugdzorg Groningen, 2000). In 2001 bezon de pleegzorg van Jeugdzorg Groningen zich op een nieuw concept van modules dat sterker dan voorheen gericht was op het herstel of behoud van de oorspronkelijke opvoedingssituatie (Stichting Jeugdzorg Groningen, 2001). In het kader van kwaliteitszorg werd in 2002 het pleegzorgvoortraject (voorlichting tot en met inschrijving) aangescherpt en inhoudelijk vernieuwd. Er werden verbetergroepen met pleegzorgbegeleiders opgezet (zie verder). Binnen deze groepen werden verschillende thema's aangepakt, waaronder 'omgaan met grensoverschrijdend gedrag binnen pleeggezinnen' (Stichting Jeugdzorg Groningen, 2003).

In 2002 werd door Inspectie Jeugdhulpverlening en Jeugdbescherming onderzocht hoe de pleegzorgvoorzieningen de start van hun hulpverlening vormgeven. Om dit te onderzoeken werd gekeken naar de indicatiestelling van de plaatser en het hulpverleningsplan van de VVP. Er kwam naar voren dat de uitvoering van de indicatiestelling binnen het beleidsdocument goed geregeld was. Binnen de dossiers ontbraken echter vaak het oordeel van de jeugdige en ouders als het ging om de indicatiestelling. Als het ging om het hulpverleningsplan werd de rol van de pleegouders in de beleidsdocumenten wel goed weergegeven, maar in de dossiers kwam de positie van de cliënt over de plannen beperkt tot uitdrukking (Inspectie Jeugdhulpverlening en Jeugdbescherming, 2002).

Om die reden werd bij de VVP op methodische wijze gewerkt met verbetergroepen. Dit waren groepen medewerkers die erop gericht waren om de kwaliteit van het primaire proces met behulp van cliënten te verbeteren. Als resultaat hiervan werd er een aantal verbeteringen doorgevoerd op het gebied van informatie en het voorbereidingsprogramma voor pleegouders. Er werd ook een voorbereidend voorstel gemaakt voor een protocol over grensoverschrijdend gedrag in pleeggezinnen (Stichting Jeugdzorg Groningen, 2003).

In 2003 werd een begin gemaakt met een samenhangende aanpak van kindermishandeling door de Provincie Groningen (Gedeputeerde Staten van de provincie Groningen, 2004). In 2004 werd een provinciaal beleid met betrekking tot jeugdzorg geformuleerd met nadruk op preventie, herkenbare en bereikbare zorg en een integrale aanpak van kindermishandeling. Samenwerking van de hulpverlening werd als noodzakelijk gezien bij opgroei- en opvoedproblemen (Gedeputeerde Staten van de provincie Groningen, 2004).

Elker heeft een cliëntenraad conform de Wet op de Jeugdzorg en de Wet medezeggenschap Cliënten Zorgorganisaties. Deze cliëntenraad vertegenwoordigt alle cliënten van Elker en is daarmee het centrale inspraakorgaan binnen Elker voor cliënten. In 2012 werden onder andere de uitkomsten van Commissie-Samson naar aanleiding van seksueel geweld binnen jeugdzorgorganisaties aan de cliëntenraad voorgelegd (Elker, 2012). In het beleid van Elker staat de veiligheid van het kind voorop. Met Bureau Jeugdzorg werden rond de periode van 2012 afspraken gemaakt omtrent de situaties waarbij de veiligheid van het kind in het geding is. Elker beschikte over diverse protocollen, waaronder het protocol Kindermishandeling, Afwijkingen in de zorg en het protocol Agressie en schokkende gebeurtenissen. Via het kwaliteitsregistratiesysteem en registratieformulieren werden gegevens verzameld over calamiteiten en overige incidenten. Hierover werd elk kwartaal aan de bestuurder gerapporteerd en twee keer per jaar aan de Inspectie Jeugdzorg. Ook werden in 2012 diverse protocollen in het kader van professioneel handelen, het herziene protocol kindermishandeling en het protocol bejegening vastgesteld. Daarnaast werd het risicotaxatie-instrument geëvalueerd en zijn de afspraken hieromtrent aangescherpt. In 2012 heeft Elker incidentenrapportages aangeleverd bij de Inspectie Jeugdzorg. De ABC-trainingen gericht op het voorkomen en omgaan met agressie werden ook voortgezet (Elker, 2012).

In 2015 werd een aanbestedingsproces ingezet, dat gericht was op de transformatie van de zorg. Bestaande hulpvormen werden compacter en er werd geïnvesteerd in andere vormen (waaronder pleegzorg) om de uit- en doorstroom van zwaardere voorzieningen te kunnen opvangen (Elker, 2015). Ook veranderde in 2015 de procedure enigszins en werden de uitkomsten van het kwaliteitsregistratiesysteem eerst geanalyseerd, waarna eventuele trends werden vastgesteld. Hierover werd aan het directie- en managementteam en de Raad van Toezicht gerapporteerd en er werd een verbeterplan in werking gesteld. Er was speciale aandacht voor de monitoring van incidenten met betrekking tot seksueel grensoverschrijdend gedrag in het kader van zorg voor kwaliteit, veiligheid en het welzijn van cliënten. Elk jaar vóór 1 april ontvangt de Inspectie Jeugdzorg de incidentenrapportage. Er was in 2015 veel aandacht voor het signalerend vermogen van hulpverleners en de preventie van seksueel geweld door het verschijnen van het Kwaliteitskader Voorkomen Seksueel geweld. Het onaangekondigde inspectiebezoek bij pleegzorg met betrekking tot de implementatie van het Kwaliteitskader Voorkomen Seksueel geweld werd positief beoordeeld (Elker, 2015). In 2016 werd de blijvende aandacht voor borging van het kwaliteitskader bevestigd (Elker, 2016).

Zandbergen/Youké

In het jaarverslag van 1989 wordt gesproken over een beleid waarin het gezinsproject Begeleiding Gezins Verpleging (BGV) bij Zandbergen is ontwikkeld. Het is ontstaan voor kinderen met een zeer gecompliceerde ontwikkelingsproblematiek waar specialistische pleegzorg voor nodig is. De druk op gezinsverpleging is in 1989 toegenomen, waardoor er een tekort is aan pleeggezinnen. Voor dit tekort aan pleeggezinnen werd in 1990 een wervingsproject ontwikkeld genaamd Project Pleegzorg. Het project stond in het teken van werving en selectiegesprekken, waarbij veel aandacht werd geschonken aan de flexibiliteit en inzetbaarheid van de pleegouders.

Wat betreft veiligheid staat in een beleidsnotitie van 1991 beschreven dat een kwaliteits- en veiligheidsbeleid voor seksueel geweld is ontworpen, wat voortkwam uit de vele incidenten in de hulpverlening. In dit veiligheidsbeleid werden richtlijnen gegeven omtrent het signaleren en behandelen van seksueel geweld. Verdere informatie over de incidenten en het beleid wordt echter niet gegeven.

In 1994 is een protocol opgesteld waarin de verhouding tussen de plaatsende instanties en de VVP is geregeld, waarbij afspraken zijn gemaakt over de inhoudelijke overdracht van alle pleegzorgzaken. Een preventieve maatregel vanuit het beleid van de instelling bestaat uit een reglement betreffende de

Pleegouderraad (POR). De POR vertegenwoordigt alle pleegouders; deze krijgen door het reglement een sterkere positie. Met deze positie geven pleegouders hun mening en suggesties inzake beleid aan de instelling, om ontevredenheid in de toekomst te voorkomen. Een tweede preventieve maatregel staat in het jaarverslag van 1996. Vanuit het cliëntenbeleid is een cliëntvertrouwenspersoon (CVP) aangesteld, om de cliënt ruimte te geven om, wanneer deze met iets zit, zich te wenden tot de CVP en zo wellicht incidenten te voorkomen. Vanaf 1997 is het cliëntenbeleid breder ingezet vanwege de verplichting van de wetgeving, waarin staat dat zorginstellingen binnen de jeugdhulpverlening verplicht zijn cliënten een stem te geven in de vorm van een medezeggenschapsraad.

In 1998 heeft Zandbergen binnen het cliëntenbeleid de medezeggenschap van cliënten, in de cliëntenraad, meer vormgegeven. De medezeggenschap werd destijds vastgelegd in een intern protocol. Verder is dat jaar de cliëntenfeedback ingevoerd. Dit betekent de invoering van een instrument voor het systematisch genereren van feedback. In het jaarverslag van 1998 wordt hierover verder niets gerapporteerd.

In 2004 heeft Zandbergen de 'cliënttevredenheid' in het cliëntenbeleid opgenomen. De tevredenheid van de cliënt wordt getoetst door middel van een C-toets. De resultaten worden tijdens cliënten- en pleegouderraden besproken en meegenomen in praktijk en beleid.

In het algemeen beleid van Zandbergen staat dat in 2005 het hulpaanbod transparanter werd gemaakt vanwege de nieuwe Wet op de Jeugdzorg. Deze wet brengt met zich mee dat de cliënt meer keuzevrijheid krijgt om te bepalen waar en hoe zij/hij geholpen wil worden. In het jaarverslag van 2005 staat dat met een transparanter hulpaanbod de kans groter wordt dat de cliënt de gewenste hulp ontvangt, wat het risico op incidenten reduceert.

Met betrekking tot veiligheid komt in het jaarplan van 2007 het veiligheidsbeleid ter sprake, waarin protocollen worden genoemd omtrent het omgaan met agressie, incidenten en calamiteiten en een risico- inventarisatie en -evaluatie (RI&E) en de aanpak kindermishandeling staan beschreven. Deze protocollen waren echter niet voor inzage beschikbaar.

Wat betreft veiligheid zien we dat vanaf 2009 een kopje met 'veiligheid en professionalisering' wordt opgenomen in de jaarverslagen van Zandbergen. Onder dit kopje wordt voornamelijk over het veiligheidsbeleid en kwaliteitsbeleid geschreven. In 2009 bestond het veiligheidsbeleid grotendeels uit het programma Landelijk Actieprogramma Aanpak Kindermishandeling (LAAK), waarbij alle medewerkers geschoold werden in het signaleren van (vermoedens van) kindermishandeling. Daarnaast heeft Zandbergen in 2009, naar aanleiding van het inspectierapport 'Veiligheid van pleegkinderen' uit een onderzoek dat gaat over mogelijke veiligheidsrisico's en het toezicht op de veiligheid, een verbeterplan opgesteld. Ten eerste werd vanaf 2010 de rol van de CVP jaarlijks geëvalueerd. Ten tweede werd in 2011 een 'veiligheidsbarometer' ontworpen, een instrument dat de veiligheidsbeleving meet van een pleegkind. De resultaten van de meting worden gebruikt als discussiestof voor de verschillende vormen van cliëntenparticipatie en om te kijken of de veiligheid van cliënten verbeterd moet worden.

In 2013 voert Youké (nieuwe naam voor Zandbergen vanaf dat jaar) een mededelingsplicht in voor kindermishandeling. Pleegzorginstellingen werden wettelijk verplicht bij een vermoeden of constatering van kindermishandeling in een pleeggezin melding te doen bij het AMK van Bureau Jeugdzorg. Naast de preventieve maatregel mededelingsplicht werd het kwaliteitsmanagement 'Veiligheid van Pleegkinderen in Pleeggezinnen' opgesteld. Hierin zijn twee belangrijke taken te onderscheiden. De eerste is vaststellen of een pleeggezin een veilige plek kan bieden door middel van selectie en de tweede is op systematische wijze aan deze taken invulling geven.

In september 2015 is de Richtlijn Pleegzorg (in de reeks 'Richtlijnen voor jeugdhulp en jeugdbescherming') verschenen. Pleegzorgbegeleiders bij Youké werken volgens deze richtlijn, die is bedoeld om de uitvoering van pleegzorg zo adequaat en veilig mogelijk te laten verlopen.

Kompaan en De Bocht/Sterk Huis

Kompaan en De Bocht implementeert in 2001 de 'cliëntenfeedback', waarbij de instelling één vragenlijst voor alle ouders en jongeren vanaf 12 jaar hanteerde, waarin gevraagd werd naar bejegening door hulpverleners en opvoeders, het veiligheidsgevoel en de invloed op de hulpverlening.

De feedback kan inzichten geven in de manier waarop Kompaan en De Bocht te werk gaat en waar verbetering vereist is. Om de veiligheid van cliënten te waarborgen heeft de instelling in 2003 nieuwe varianten van pleegzorg hulp ontwikkeld middels het project 'Versterking Pleegzorg'. De nieuwe varianten bieden meer maatwerk en controle door pleegzorgmedewerkers in pleeggezinnen. Waar nodig wordt intensievere hulp geboden om erger te voorkomen.

Kompaan en De Bocht heeft een preventieve beleidsmaatregel betreffende kindermishandeling ingevoerd in 2005. Deze maatregel geldt voor alle medewerkers en omvat het hanteren van het basisprotocol 'Vermoedens van Kindermishandeling'. Het hanteren van dit protocol is ter bestrijding van seksueel geweld, zowel binnen als buiten het gezin en ook in andere opvoedingssituaties.

Naar aanleiding van de wijziging in de Wet op Jeugdhulpverlening (1997) beschikt Kompaan en De Bocht over een cliëntenbeleid met daarin een vastgestelde pleegouderraad (POR). De POR vertegenwoordigt alle pleegouders, die nu een sterkere positie hebben gekregen. Tevens werd in het cliëntbeleid vanaf 1998 het thema cliëntenparticipatie opgenomen. Hiermee werd de positie van de cliënt versterkt, doordat deze in de besluitvorming een stem krijgt en de veiligheid hiermee mogelijk wordt gewaarborgd.

Het thema 'cliëntenparticipatie' werd in 2006 aangevuld met het thema 'dialog' tussen pleegzorgmedewerker en cliënt. Deze dialoog speelt op drie niveaus. Het eerste niveau is het individuele niveau en gaat over de medezeggenschap van cliënten in hun eigen hulpverleningsproces. Het tweede niveau is het groepsniveau en betreft medezeggenschap over de gang van zaken binnen de eigen verblijfsomgeving van cliënten. Het derde niveau is het instellingsniveau en betreft centrale onderwerpen. In het jaarverslag van 2006 staat dat de dialoog tussen medewerker en cliënt van belang is om adequate hulp en veiligheid te kunnen bieden aan cliënten gedurende de pleegzorgplaatsing. Tevens werd binnen het kwaliteitsbeleid van Kompaan en De Bocht aandacht gegeven aan de optimalisering van de kwaliteit van het hulpaanbod en de kwaliteit van medewerkers. Er ontstaat aandacht voor effectiviteit van methodieken en ook voor het handelen vanuit de gedragscode, die in 2008 werd geactualiseerd om de hulpverlening zo optimaal mogelijk te maken.

In 2012 was er veel aandacht voor de ontwikkeling van een veiligheidsbeleid. Een voorbeeld hiervan is de totstandkoming van de werkgroep 'Veiligheid in Zorg', die is ontstaan door het onderzoeksrapport 'Omringd door veiligheid en toch niet veilig' van de Commissie-Samson (2012). Deze werkgroep hield zich bezig met het opstellen van maatregelen om de veiligheid van cliënten te verbeteren. Kompaan en de Bocht heeft in 2014 een toetsing van de Inspectie Jeugdzorg gehad, op het beleid 'Voorkoming Seksueel geweld'. Deze toetsing was gericht op het naleven van de richtlijnen van de Commissie-Samson. De Inspectie gaf aan dat het beleid op orde was en had zodoende een positieve indruk van de implementatie van het kwaliteitskader van Jeugdzorg Nederland.

In 2016 beschikt Kompaan en De Bocht over een solide beleid rond veiligheid, professionaliteit, omgang, kwaliteit, seksualiteit en de aanpak van kindermishandeling. In verband met de HKZ-certificering zijn afspraken vastgelegd die gaan over specifieke thema's als deskundigheidsbevordering, klachtenregistratie, cliënttevredenheidsonderzoek, risico-inventarisatie en de inzet van de cliëntvertrouwenspersoon. In het beleid komt tevens naar voren dat het hulpaanbod in traumabehandeling, signalering en behandeling van mishandeling, verwaarlozing en seksueel geweld verder is ontwikkeld. In 2018 werd het beleid van Kompaan en De Bocht – vanaf 2018 Sterk Huis – aangescherpt met de visie dat de belangen en rechten van het kind als grondslag dienen voor de werkzaamheden, om zo ook de veiligheid van de cliënten te garanderen.

3.3.2 Professionalisering van medewerkers

William Schrikker Groep

In 2003 is WSG begonnen met een algemene gedragscode die duidelijkheid gaf over gewenst en ongewenst gedrag binnen de organisatie. Ook werd in 2003 het visiedocument 'Werkend Leren' opgesteld. Dit document was richtinggevend voor de deskundigheidsbevordering. De professionalisering van medewerkers wordt zichtbaar, bijvoorbeeld in jaarverslagen (WSG, 2004). In 2004 werden door medewerkers bij pleegzorg zeventien verbeterpunten aangedragen en zeven verbeterformulieren ingevuld en behandeld. Ook werd er gestart met de voorbereiding voor Pleegzorg

Leer- en OpleidingsTraject (PLOT), een interne scholing voor pleegzorgmedewerkers (WSG, 2005).

In 2007 werd het projectplan 'Professionalisering' ontwikkeld. In 2008 werd er gewerkt aan de intensieve deskundigheidsbevordering en het formuleren van een competentieprofiel voor medewerkers. In 2008 ontving elke nieuwe medewerker een PLOT-training. Daarnaast waren er cursussen, zoals: 'Systematisch werken', 'Ouderbegeleiding' en 'Invoering risico-taxatie-instrument' (WSG, 2009). In 2010 vonden de volgende opleidingsactiviteiten binnen WSG plaats: 'PLOT', 'Omgaan met agressie' en 'Ouderbegeleiding' (WSG, 2011). In 2012 werden de protocollen ten aanzien van incidenten en calamiteiten herschreven en aangesloten op de Meldcode Kindermishandeling. Er werden medewerkers getraind in het 'Signaleren en Stoppen van Seksueel misbruik' (SSSM) en er werd een opleidingstraject voor het middenkader ontwikkeld en gestart (WSG, 2013).

Op 1 januari 2013 kenden alle medewerkers de Meldcode Kindermishandeling en de training SSSM. Daarnaast werd de training 'Werken met gestructureerde beoordeling van risico op kindermishandeling' uitgevoerd door CARE-NL (WSG, 2014). Vanaf 1 juli 2013 werd elk incident en elke calamiteit ingebracht en geëvalueerd in de casuïstiekbespreking onder leiding van een gedragsdeskundige. Op deze manier werden signalen opgepikt vanuit het werkveld om zo gericht verdere verbetermaatregelen te kunnen definiëren. Ook was er binnen het project 'Leren van calamiteiten en incidenten' specifieke aandacht voor het waarborgen van de veiligheid in situaties die onhelder zijn (persoonlijke communicatie, 11 mei 2018). In 2014 werd een training ontwikkeld voor gedragswetenschappers en managers over het verantwoorden en leren van calamiteiten en incidenten (WSG, 2015). Op het gebied van voorkomen en stoppen van geweld volgden de pleegzorgmedewerkers in 2014 de volgende trainingen: 'Lichte Verstandelijke Beperking (LVB) en grensoverschrijdend gedrag via de sociale media', 'Gespreksvoering met ouders: in gesprek met ouders over lastige onderwerpen', 'Letselherkenning bij kinderen', 'Omgaan met agressie' en 'Praten met kinderen' (WSG, 2015). Pleegouders werden in deze periode niet specifiek getraind op het gebied van voorkomen van seksueel geweld. Bij Pleegzorg was ook een inhoudelijk leidinggevende aandachtfunctionaris aanwezig voor het onderwerp seksualiteit en intimiteit (persoonlijke communicatie, 11 mei 2018).

In 2015 werden pleegzorgmedewerkers getraind in 'SSSM' en het gebruik van de meldcode. Vanaf 2015 kan een nieuwe medewerker pas starten als de WSG in het bezit is van een Verklaring omtrent het Gedrag, de integriteitstoets is afgenomen en de Verklaring omtrent Seksueel Grensoverschrijdend Gedrag is ondertekend (WSG, 2016).

Elker

In 1997 is vooral aandacht besteed aan bijscholing van gezinshulpverleners en het geven van voorlichting aan verwijzers. Er werd veel energie gestoken in het toegankelijk maken van hulpverlening aan jongeren, ouders en verwijzers. Er werd in 1997 onder andere gewerkt aan kwaliteitsverbetering, protocollering en verlaging van de caseload (Jeugdzorg Groningen, 1997). In 2001 werd het project Traumapreventie gestart. Medewerkers binnen Jeugdzorg Groningen kwamen namelijk vaak in aanraking met agressie, geweld en schokkende gebeurtenissen. Het doel van dit project was om de risicovolle situaties binnen Jeugdzorg op te sporen, preventieve maatregelen te treffen en een gestructureerd traumapreventiebeleid op te stellen (Stichting Jeugdzorg Groningen, 2001). In het kader van kwaliteitsverbetering werden medewerkers van de Bureaus Jeugdhulpverlening in het najaar van 2002 getraind in hulpverleningsplanning, hulpverlening bij seksueel geweld en omgaan met pubers (Stichting Jeugdzorg Groningen, 2003).

Ook in 2012 kwam er meer aandacht voor professionalisering en het aantoonbaar maken van de kwaliteit van de zorg. Binnen Elker legde men hierdoor meer de nadruk op systeemgericht werken (Elker, 2012). In 2015 was het investeren in de kwaliteitsverbetering en innovatie en zorgvernieuwing in samenwerking met ketenpartners belangrijk. Elker wilde het aanbod laten aansluiten op de maatschappelijke vraag en de uitgangspunten van de transitie van Jeugdzorg (Elker, 2015). Ook wilde men in 2015 het handelen van hulpverleners en pleegouders met betrekking tot waarborging van de veiligheid van de cliënten professionaliseren. Om deze reden is de implementatie van het Kwaliteitskader Voorkomen Seksueel geweld in dat jaar nagenoeg voltooid. Daarnaast kwam er verdiepingstraining over gezonde seksuele ontwikkeling van kinderen en jongeren (Elker, 2015).

Zandbergen/Youké

Wat betreft preventieve thema's werd in het jaarplan- en verslag van Zandbergen uit 1988 over het thema professionalisering geschreven. Een voorbeeld van preventieve maatregelen op dit thema is dat in 1988 twee studiedagen werden georganiseerd voor alle pedagogisch medewerkers van Zandbergen met de thema's 'Eindtermen van de hulpverlening' en 'Methodisch handelen'. Daarnaast werden in 1989 twee trainingen gegeven waarbij het accent lag op verdieping van het professioneel handelen en werden voorlichtingsdagen gegeven over aids en seksualiteit in residentiële zorg en pleegzorg.

Wat betreft het thema professionalisering werd in het jaar 1994 een start gemaakt met het kwaliteitsproject voor Zandbergen, waarin medewerkers een aantal thema's formuleren waarop de afdeling naar hun idee in het komende jaar vooruitgang zou moeten boeken of waar verbetering mogelijk is. Er zijn meerdere studiedagen en workshops georganiseerd over uiteenlopende thema's, onder andere: ervaringsleren, deskundigheidsbevordering en ondersteuning van pleegouders. In het jaarverslag van 1995 was scholingsbeleid de prioriteit. Medewerkers die nog niet gekwalificeerd waren voor de desbetreffende functie, dienden bepaalde studies te volgen. Op deze manier probeerde Zandbergen zoveel mogelijk gekwalificeerd personeel bij elke functie te plaatsen.

De preventieve thema's deskundigheidsbevordering, trainingen en cursussen worden vanaf 1998 onderdeel van het personeels- en kwaliteitsbeleid. Een voorbeeld hiervan wordt weergegeven in het jaarverslag van 1999 waarin staat dat medewerkers werden getraind in sociale vaardigheden, het omgaan met agressie en alle bijbehorende communicatieaspecten. In het jaarverslag staat verder dat het belangrijk is trainingen aan te bieden om de veiligheid van medewerkers en cliënten te bewaken. Daarnaast lezen we dat in 2002 een training in het omgaan met seksualiteit in de hulpverlening wordt gegeven.

In 2004 hebben de medewerkers van Zandbergen deelgenomen aan een cursus 'seksueel geweld', met als doel om misbruik vroegtijdig te kunnen signaleren en incidenten te voorkomen. Vanaf 2005 bezit Zandbergen het Harmonisatie Kwaliteitsbeoordeling in de Zorgsector (HKZ) keurmerk, wat kwaliteit van geleverde zorg bewijst en waarborgt.

Een ander voorbeeld van een preventieve maatregel bij Zandbergen wat betreft professionalisering is het feit dat vanaf 2009 meer aandacht is gekomen voor de verbetering van kwaliteit van dienstverlening aan cliënten. Zo werd meer aandacht besteed aan het opleidings- en functioneringsbeleid, zoals het opzetten van de Zandbergen Academie. In 2010 volgen medewerkers per jaar gemiddeld twee trainingen bij de academie en een cursus 'signalen van kindermishandeling' in het kader van het LAAK-programma.

Op het gebied van professionalisering heeft Youké in 2013 de LAAK-training aangeboden aan medewerkers om de kennis en kunde bij het signaleren van een vermoeden van kindermishandeling en andere onveilige situaties te verbeteren. In het starthulpverleningsplan werd het kopje 'veiligheid' opgenomen en bij het gezinsonderzoek binnen de pleegzorg werd expliciet doorgevraagd op het thema seksualiteit, dit om incidenten hieromtrent in het pleeggezin te voorkomen.

Sinds 2013 zijn de professionals van Youké opgenomen in het beroepsregister Jeugdzorg, wat inhoudt dat zij beschikken over kwaliteit in professioneel handelen. Om de expertise en de doorontwikkeling te borgen moeten werknemers verplicht opleidingen volgen. De opleidingen van de nieuwe fusieorganisatie Youké worden georganiseerd vanuit de Youké Academy.

Kompaan en De Bocht/Sterk Huis

In het jaarverslag van 1996 werd wat professionalisering betreft prioriteit gegeven aan de kwaliteit van de medewerkers inzake het scholingsbeleid. In een beleidsnota 'Ogen Open' werd geschreven over een Kompaan-breed-beleid ten aanzien van het voorkomen van en handelen bij seksueel geweld. Deze nota beschrijft wat er nu is, wat er ontbreekt en wat er ontwikkeld moet worden voor de veiligheid van cliënten. Uit de nota wordt echter niet geheel duidelijk wat er nu is en wat nog ontwikkeld moet worden.

Omtrent de professionalisering van de medewerkers van Kompaan en De Bocht, werd in 2001 een training 'Bejegening is confronterend' gegeven. Deze training moest medewerkers een spiegel voorhouden: hoe ga je om met een cliënt en hoe verbeter je de bejegening? Tevens hebben pleegzorgmedewerkers in 2004 voor de werkwijze van project 'Versterking Pleegzorg' een training gevolgd, om de controle op en de hulp aan pleeggezinnen zo goed mogelijk uit te voeren.

Wat betreft de professionalisering binnen het kwaliteitsbeleid van Kompaan en De Bocht is ten eerste in 2012 een actieplan 'Professionalisering Jeugdzorg' opgesteld. De kwaliteitsgarantie voor het beroep werd in dit plan beschreven en ieder moest zich verplicht aanmelden in het beroepsregister. Dit actieplan zorgde voor de borging van kwaliteit van de medewerkers wat in verbinding staat met de hulpverlening aan cliënten. Ten tweede werd nauw samengewerkt met wijkteams, artsen en scholen om deze kennis breed in te zetten ten behoeve van preventie en vroegsignalering van kindermishandeling.

Op het gebied van de professionalisering van medewerkers van Kompaan en De Bocht werd in 2016, naar aanleiding van klachten en incidenten, aandacht geschonken aan verbetertrajecten door middel van kwaliteitsaudits. In het jaarverslag van 2016 lezen we hier echter niets over en de kwaliteitsaudits hebben in 2017 geen tekortkomingen of verbetermogelijkheden aan het licht gebracht die nog niet bekend waren. In 2017 heeft Kompaan en De Bocht de lijn van de professionalisering van medewerkers en het verstevigen van vakmanschap doorgezet middels het creëren van de Steeds Sterker Academie. Binnen de verplichting van het kwaliteitskader Jeugdzorg zijn alle hbo-hulpverleners van Kompaan en De Bocht SKJ (Stichting Kwaliteitskader Jeugd) geregistreerd. Ten behoeve van deze beroepsregistratie heeft de Steeds Sterker Academie in 2017 ruim 150 medewerkers getraind in een geaccrediteerde training.

3.3.3 Reacties op geweldsincidenten

William Schrikker Groep

Sinds 2003 wordt binnen WSG gewerkt met een protocol 'Bemiddeling Klachtafhandeling'. Cliënten kunnen hier hun klachten bespreken met de betrokken hulpverlener met als doel tot een voor iedereen bevredigende oplossing te komen (WSG, 2004). WSG streefde er naar klachten zo vroeg en laag mogelijk in de organisatie op te lossen en de samenwerkingsrelatie met de cliënt te verbeteren door het voeren van een bemiddelingsgesprek (WSG, 2008). Of dit streven ook werd gerealiseerd, is niet duidelijk uit de bronnen die wij konden raadplegen.

In 2005 werd er één klacht ingediend over pleegzorg, betreffende de begeleiding, reactie op uitingen en de controle van het welzijn van de jeugdige. Alle drie de onderdelen van deze klacht zijn gegrond bevonden. Leidinggevendenden werden er door de klachtencommissie op gewezen dat het protocol 'Kindermishandeling' moet worden nageleefd. (WSG, 2006).

In 2007 kwamen er zes klachten binnen. De gegrond verklaarde klachten betroffen onder andere de bijplaatsing van een pleegkind, inadequate hulpverlening en communicatie. De maatregelen van de klachtencommissie bestonden uit het benadrukken van het belang van een tijdige realisatie van overdrachten en het tijdig opstellen van contracten (WSG, 2008). In 2009 waren er drie gegrond verklaarde klachten. Deze hadden betrekking op onder andere bejegening en het betrekken van pleegouders bij beslissingen (WSG, 2010). In 2010 zijn er vijf klachten die betrekking hebben op pleegzorg. Deze klachten werden tijdens de vergadering van het managementteam besproken en daarna met de begeleiders (WSG, 2011).

In 2011 waren er binnen de gehele William Schrikker Groep elf incidenten en werden er 14 calamiteiten gemeld. In 2012 waren dit 23 incidenten en 22 calamiteiten. De processen met betrekking tot incidenten en calamiteiten werden gewijzigd en er werd afgesproken om calamiteiten centraal te organiseren en het proces te bewaken (WSG, 2013). Begin 2013 werd het project 'Leren van Incidenten en Calamiteiten' geïnitieerd. Het doel van dit project was om de procedure zo in te richten dat de WSG in een cyclisch proces leert van incidenten en calamiteiten. Op deze manier kwam er een uniforme wijze van analyseren en evalueren van calamiteiten en incidenten voor de hele organisatie en een voor de hele organisatie geldende werkwijze (WSG, 2014). In 2013 nam het aantal incidenten in de instelling toe en het aantal calamiteiten nam fors af. Er werd onderzocht of het ingezette

risicomanagement leidde tot een betere signalering en minder calamiteiten. In 2013 waren er binnen de gehele instelling 47 incidenten en acht calamiteiten. Bij alle calamiteiten werd een feitenrelaas voor Inspectie opgemaakt en vond een evaluatie plaats om te achterhalen hoe de WSG heeft gehandeld.

In 2014 namen de aantallen incidenten en calamiteiten verder af. Er was geen eenduidig beeld over wat de meest voorkomende oorzaak was dat incidenten ontstaan. De aard van incidenten was te divers en betrof een klein percentage cliënten. In 2014 zijn er 25 incidenten en acht calamiteiten (WSG, 2015). In 2015 is WSG gaan werken met een onafhankelijke Commissie 'Incidenten en calamiteiten'. Deze commissie bestond uit gedragswetenschappers, jeugdzorgwerkers en gebiedsmanagers die niet betrokken zijn bij de te onderzoeken calamiteit. Door Inspectie werd er in 2015 een nieuwe leidraad van de samenwerkende inspecties gepubliceerd. In 2015 werden er over de gehele instelling heen 16 calamiteiten aan Inspectie gemeld die relatief vaak te maken hadden met seksueel grensoverschrijdend gedrag. Bij de werkmaatschappij (afdeling) Pleegzorg waren er hieromtrent twee meldingen hieromtrent (WSG, 2016). In 2016 werd het beleid om alle calamiteiten en incidenten te registreren, evalueren en analyseren voortgezet. Er werd een kwaliteitsverbetering gerealiseerd in het methodisch onderzoeken en leren van calamiteiten (WSG, 2017).

Vanaf 2012 is er binnen WSG gestreefd naar kleinschaligheid, dit betekent minder pleegkinderen in een pleeggezin en ook minder diversiteit in type plaatsing (bv. geen kort- en langdurende plaatsingen door elkaar), dit om voor kinderen meer een thuissituatie te kunnen benaderen (WSG, 2013). Verder is uit de evaluatie van enkele calamiteiten in 2018 naar voren gekomen dat er extra aandacht besteed diende te worden aan de matching tussen pleegkinderen onderling, dit om seksueel geweld van pleegkinderen door andere kinderen te voorkomen. Dit was al onderwerp van screening, maar krijgt nu ook in de begeleiding extra aandacht (persoonlijke communicatie, 11 mei 2018).

Elker

In 2013 is er door Inspectie Jeugdzorg onderzoek gedaan naar aanleiding van twee meldingen van grensoverschrijdend gedrag door pleegouders. De eerste melding kwam in 2012 en ging over een zevenjarige jongen bij wie mogelijk sprake zou zijn van seksueel overschrijdend gedrag door zijn pleegouders. De jongen gaf dit in 2012 zelf aan en uit psychologisch onderzoek kwamen ook signalen naar voren van mogelijk seksueel grensoverschrijdende gebeurtenissen. In 2013 kwam de tweede melding bij Inspectie binnen over een vermoeden van mishandeling van een vijfjarig meisje en haar driejarige broertje door hun pleegouders. Er was mogelijk sprake van fysiek grensoverschrijdend gedrag door pleegouders. Dit onderzoek heeft zich gericht op het verloop van de screening, matching en het toezicht van pleegzorgbegeleiding op de veiligheid van het pleegkind in de periode van januari 2006 tot januari 2013. Inspectie Jeugdzorg oordeelde als volgt: de systematische screening van Elker van de pleeggezinnen op de veiligheidsrisico's voor het kind is matig, de matching is onvoldoende systematisch, evenals het toezicht op de veiligheid van de pleegkinderen. Als het gaat om screening vroegen de pleegzorgbegeleiders tijdens de gevoerde gesprekken maar beperkt door naar mogelijke veiligheidsrisico's voor het kind. Mogelijke risico's werden ook niet in het screeningsverslag vermeld bij de aandachtspunten. Bij de matching heeft Elker onvoldoende gebruik gemaakt van de informatie over pleegouders en kinderen uit de screeningsverslagen en dossiers. Doordat de informatie versnipperd was vastgelegd, werden de risico's onvoldoende ingeschat en de ouders onvoldoende geïnformeerd. Daarnaast werden de gemaakte afwegingen onvoldoende vastgelegd. Het toezicht van Elker op de veiligheid van het kind werd ook als onvoldoende beoordeeld. Pleegzorgbegeleiders lazen niet alle beschikbare informatie en er was niet altijd een vaste frequentie aan veiligheidsinschattingen. Er werd bij de evaluatie niet altijd een recente veiligheidschecklist bijgevoegd en er waren geen duidelijke criteria op grond waarvan risico's opnieuw moesten worden ingeschat. Er was vanuit Elker geen duidelijke normstelling richting pleegouders, bijvoorbeeld omtrent intimiteit, seksualiteit of het melden van fysiek grensoverschrijdend gedrag (Inspectie Jeugdzorg, 2013).

Inspectie deed Elker naar aanleiding van deze calamiteiten concrete voorstellen ter verbetering van de kwaliteit van pleegzorg. Van 2009 tot 2013 voerde Elker al verbeteringen door op het gebied van screening, matching en pleegzorgbegeleiding. Tijdens het onderzoek van Inspectie maakte Elker een plan van aanpak waarin de lopende verbeteringen en verbeterpunten van Inspectie binnen de pleegzorgafdeling werden ingevoerd. Op het gebied van screening is het belangrijk mogelijke veiligheidsrisico's als aandachtspunten vast te leggen. Voor de matching is het van belang dat alle beschikbare informatie wordt betrokken en meegewogen en dat afwegingen worden vastgelegd. Voor

het toezicht houden op de veiligheid moeten systematische veiligheidsinschattingen gemaakt worden en moet het handelen van pleegzorgbegeleiders eenduidig worden vastgelegd. Elker informeerde Inspectie over de voortgang van de verbetermaatregelen. In 2014 kon Elker aantonen dat de organisatie aan de eisen van het toetsingskader van Inspectie Jeugdzorg, 2014.

Jeugdzorg Groningen (rechtsvoorganger van Elker) beschikt sinds 1996 over een interne klachtenregeling die in gang wordt gezet als men niet uit de bespreking met de hulpverlener komt. Hieronder vallen de klachtenregeling 'Seksueel geweld door hulpverleners', 'Seksuele intimidatie op het werk' en een algemene regeling voor overige klachten (Jeugdzorg Groningen, 1997). In de verslagen die wij hebben ingezien zijn we in de periode 1996-2017 één klacht over pleegzorg tegengekomen. Het betreft een klacht uit 2015 over een plaatsing waar aldus de klager te weinig regie was op het dossier en te weinig erkenning van de rol van de oorspronkelijke ouders. Deze klachten zijn teruggekoppeld aan Elker in de vorm van een adviesrapport (Elker, 2015).

Zandbergen/Youké

In het jaarverslag van 1991 lezen we dat Zandbergen een meldpunt heeft voor klachten en incidenten, bestaande uit een onafhankelijke klachtencommissie. Het wordt echter niet duidelijk uit het jaarverslag op welke manier klachten zijn behandeld.

In 1995 wordt deze procedure verder aangescherpt. Deze procedure gaat in wanneer een klacht wordt ingediend, waarna Zandbergen dit moet rapporteren en terugkoppelen naar de slachtoffers. Dit jaar zijn zes schriftelijke klachten ingediend en volgens de procedure behandeld. De precieze omschrijving en behandeling van de klachten worden echter niet in het jaarverslag weergegeven.

In 1998 werden vier klachten in behandeling genomen door de klachtencommissie. Een klacht van een pleegouder betrof de beëindiging van hulp door Zandbergen dat volgens de pleegouder ten onrechte geen stelling had genomen tegen het betreffende besluit van de plaatser. De reactie van Zandbergen was dat bij gebrek aan rapportage de Voorziening niet in staat was om de plaatser te adviseren tot mogelijke voortzetting van de plaatsing.

In het jaarverslag van 2000 werden de klachten uitgebreider uitgewerkt dan in voorafgaande jaarverslagen. Er werd één klacht ingediend. De klacht was afkomstig van oorspronkelijke ouders, over de wijze waarop zij bejegend zijn door een van de medewerkers van afdeling pleegzorg. De klachtencommissie was in haar uitspraak van mening dat de klacht gegrond was. Volgens de klachtencommissie zijn inderdaad onzorgvuldige en grievende uitlatingen gedaan door de pleegzorgbegeleider. Bovendien was de commissie van mening dat medewerkers zelf verontschuldiging aan hadden moeten bieden. Een vervolg hierop werd echter niet uitgewerkt in het jaarverslag.

Vanaf 2008 komen klachten binnen door middel van een klachtenfolder. De klachten worden geregistreerd, afgehandeld en jaarlijks gerapporteerd. Indien van toepassing worden er verbetermaatregelen geformuleerd en uitgevoerd. De klachtenfolder was echter niet beschikbaar voor ons.

Kompaan en De Bocht/Sterk Huis

Vanaf 1998 wordt bij Kompaan en De Bocht een 'klachtenprocedure' gehanteerd. Door middel van deze klachtenprocedure kunnen cliënten en pleegouders zich bij een klacht wenden tot de maatschappelijk werker. In 1998 werden zes klachten ingediend. In de jaarverslagen staat niets weergegeven over de behandeling van de klachten.

In 2004 werd deze klachtenprocedure door Kompaan en De Bocht vernieuwd, waarbij conform de wettelijke vereisten een nieuwe onafhankelijke klachtencommissie werd geïnstalleerd. De leden van de commissie zijn niet bij Kompaan en De Bocht werkzaam. De klachtencommissie reageert op de gemelde klachten.

Kompaan en De Bocht heeft in 2006 de klachtenprocedure nogmaals vernieuwd, en ze gebaseerd op twee uitgangspunten. Het eerste uitgangspunt gaat over het recht van cliënten om beslissingen en

handelingen van hulpverleners aan te vechten, wat bijdraagt aan een zo sterk mogelijk positie van cliënten. Het tweede uitgangspunt is de optiek van de hulpverlening, die bijdraagt aan het recht tot verbetering van de kwaliteit van hulpverlening. Pleegkinderen kunnen middels de procedure klachten inbrengen over de medewerkers inclusief pleegouders. Volgens het jaarverslag van 2006 werd de klachtenprocedure tevens ingevoerd om inzicht te krijgen in de kwaliteit en veiligheid van de hulpverlening.

Een voorbeeld van een klacht bij Kompaan en De Bocht in 2008 is een klacht van een oma over de begeleiding en plaatsing van haar kleinkind in een pleeggezin. Wat betreft het repressief handelen van de instelling ten aanzien van de klacht werd een bemiddelingstraject in gang gezet en vond een bemiddelingsgesprek tussen unithoofd pleegzorg, sectorhoofd en oma plaats. Eind 2006 werd de klacht als ingetrokken beschouwd. Verdere informatie hierover wordt echter niet in het jaarverslag weergegeven.

In 2016 heeft Kompaan en De Bocht 11 keer tijdens of na een incident de politie, een arts of een andere hulpverlener in moeten schakelen. Er waren 12 incidenten met betrekking tot seksueel grensoverschrijdend gedrag tussen cliënten onderling en 14 incidenten tussen hulpverleners/opvoeders en cliënten. Eénmaal werd een pleegkind ontvoerd door zijn biologische moeder, waarna Kompaan en De Bocht de politie en partnerinstellingen heeft ingeschakeld.

Bij de 28 ingediende klachten (over alle afdelingen heen) in 2016 werd door Kompaan en De Bocht gehandeld door excuses aan te bieden, verbetertrajecten in te zetten en processen aan te passen om herhaling te voorkomen. In 2018 ontstaat vanuit het beleid van de instelling zodoende het kwaliteitskader 'Veiligheid en Ontwikkeling', waardoor zij zoveel als mogelijk incidenten willen voorkomen en als ze zich voordoen adequaat reageren. Daarvoor beschikt Sterk Huis (de nieuwe naam van de instelling) over werkafspraken, waarin ook de wettelijke verplichtingen zijn verwerkt. Daarnaast werd in het begin van 2018 gehandeld vanuit het 'Kwaliteitskader 2018', waarbij van hulpverleners werd verwacht dat zij in alle contacten met cliënten attent zijn op signalen die kunnen duiden op kindermishandeling en dat zij effectief reageren op deze signalen. Een voorbeeld van effectief reageren op de signalen is het zo snel mogelijk melden. Het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport heeft een basisprotocol voor een meldcode geschreven voor instellingen. Wanneer Sterk Huis de verantwoordelijkheid heeft, worden de richtlijnen, zoals opgesteld in de documenten 'Gedragscode' en 'Procedure hoe te handelen bij (vermoeden van) seksueel geweld en seksuele intimidatie', gevolgd.

3.4 Dossiers bij het Schadefonds voor Geweldsmisdrijven

3.4.1 Kenmerken van het slachtoffer en het pleeggezin

De meeste slachtoffers waren (zoals in de dossiers geregistreerd) vrouwen (85.5%) en werden in een pleeggezin geplaatst in de tijdspanne 1966-1985 (52.1%). De leeftijd bij de plaatsing in het pleeggezin verschilde sterk en liep uiteen van nul tot zeventien ($M = 8.6$, $SD = 4.05$). In 84.2% van de gevallen is het Schadefonds overgegaan tot uitkering van een schadevergoeding (zie Tabel 2.3).

Tabel 2.3 Kenmerken van de slachtoffers

Geslacht ($n = 76$)	
Man	11 (14.5%)
Vrouw	65 (85.5%)
Leeftijd bij plaatsing ($n = 76$)	
M (SD)	8.6 (4.05)
Range	0 – 17
Tijdspanne van plaatsing ($n = 76$)	
1945 – 1965	13 (17.1%)
1966 – 1985	40 (52.1%)
1986 – 2005	17 (22.4%)
2006 – heden	6 (7.9%)
Schadevergoeding ($n = 76$)	
Ja	64 (84.2%)
Nee	12 (15.8%)

Over de achtergrond van het slachtoffer werd niet in alle dossiers informatie teruggevonden (zie Tabel 2.4). In de dossiers waarin wel informatie stond over de reden van uithuisplaatsing, blijken onvoldoende capaciteiten van ouders, mishandeling of verwaarlozing en overlijden van ouders de meest voorkomende redenen dat kinderen in een pleeggezin terechtkwamen. Een voorzichtige schatting laat zien dat één-derde van de slachtoffers voor de pleegzorgplaatsing al slachtoffer was van fysiek geweld en seksueel geweld. Een iets kleiner percentage heeft eerder al verwaarlozing of emotionele mishandeling meegemaakt (25.8% en 22.6% respectievelijk).

Tabel 2.4 Achtergrond van de slachtoffers

Reden van uithuisplaatsing* (<i>n</i> = 43)	
Ouders kunnen niet meer voor kind zorgen	19 (44.2%)
Mishandeling of verwaarlozing	18 (41.9%)
Ouder(s) overleden	11 (25.6%)
Gedrag van het kind	1 (2.3%)
Andere reden	5 (11.6%)
Fysiek geweld voor plaatsing (<i>n</i> = 31)	
Ja	11 (35.5%)
Nee	20 (64.5%)
Emotionele mishandeling voor plaatsing (<i>n</i> = 31)	
Ja	7 (22.6%)
Nee	24 (77.4%)
Verwaarlozing voor plaatsing (<i>n</i> = 31)	
Ja	8 (25.8%)
Nee	23 (74.2%)
Seksueel geweld voor plaatsing (<i>n</i> = 32)	
Ja	11 (34.4%)
Nee	21 (65.6%)

Noot. *meerdere redenen mogelijk.

Wanneer gekeken wordt naar de kenmerken van het pleeggezin blijkt dat bestandspleegzorg oververtegenwoordigd was in vergelijking met netwerkpleegzorg (72.4% tegenover 27.6%). De pleeggezinnen bestonden op één uitzondering na altijd uit twee ouders en vaak waren er ook eigen kinderen in het gezin (81.8% op basis van 44 dossiers). Voor een groot deel van de slachtoffers was dit pleeggezin niet hun eerste uithuisplaatsing (68.1%). Iets minder dan de helft van de slachtoffers is samen met een broertje of zusje in het pleeggezin geplaatst (zie Tabel 2.5).

Tabel 2.5 Kenmerken van de pleegzorgplaatsing

Type pleeggezin (<i>n</i> = 76)	
Bestandspleeggezin	55 (72.4%)
Netwerk pleeggezin	21 (27.6%)
Gezinssamenstelling (<i>n</i> = 75)	
Tweeouder	74 (98.7%)
Eenouder	1 (1.3%)
Eigen kinderen aanwezig (<i>n</i> = 44)	
Ja	36 (81.8%)
Nee	8 (18.2%)
Plaatsing met broertje of zusje (<i>n</i> = 61)	
Ja	27 (44.3%)
Nee	34 (55.7%)
Al eerder in pleeggezin of tehuis geplaatst (<i>n</i> = 72)	
Ja	49 (68.1%)
Nee	23 (31.9%)

3.4.2 Kenmerken van het ervaren geweld

Het seksueel geweld dat de pleegkinderen meemaakten begon vrij snel na de plaatsing in het pleeggezin. Gemiddeld waren zij 9.6 jaar oud toen dit begon, wat slechts een jaar verschilt met de

gemiddelde leeftijd van de plaatsing in het pleeggezin. Zoals in Tabel 2.6 te zien is, werden de meeste slachtoffers jarenlang misbruikt in het pleeggezin; ruim één-derde werd meer dan vijf jaar lang misbruikt. Iets minder dan de helft van het misbruik vond wekelijks plaats, maar ook bijna dagelijks en maandelijks misbruik kwam voor. In sommige gevallen was het misbruik alleen in bepaalde situaties aanwezig, zoals tijdens vakanties of logeerweekenden. Bijna alle slachtoffers hadden het over seksueel geweld met (laten) betasten van het lichaam (>90%), (laten) betasten van de genitaliën (>95%) en/of een vorm van penetratie (>80%). Misbruik zonder fysiek contact, zoals bekluren en het blootstellen aan pornografisch materiaal, kwam in iets minder dan de helft van de gevallen voor (42.1%). In één situatie was sprake van gedwongen prostitutie. De daders van het misbruik waren vaak de pleegvader (72.4%), waarvan drie slachtoffers zelfs door twee pleegvaders zijn misbruikt. De eigen kinderen van pleegouders waren na pleegvaders de meest voorkomende dader (22.4%). Ook hier zijn drie pleegkinderen door meerdere eigen kinderen misbruikt. Van deze jonge daders waren zestien jongens en vijf meisjes, die gemiddeld 6.4 jaar ouder waren dan het slachtoffer. De pleegmoeder, andere kinderen in het gezin en overige daders (bijvoorbeeld de buurman of een oom), worden minder vaak aangemerkt als de dader van het misbruik. Vaak was er sprake van één dader van het misbruik (82.9%) maar sommige pleegkinderen zijn door meerdere mensen in en rondom het pleeggezin misbruikt.

Tabel 2.6. Seksueel geweld in het pleeggezin

Leeftijd waarop het misbruik begon (<i>n</i> = 76)	
<i>M</i> (SD)	9.6 (3.59)
Range	1 – 17
Duur van het misbruik (<i>n</i> = 76)	
< maand	1 (1.3%)
Maand – jaar	12 (15.8%)
1 – 3 jaar	20 (26.3%)
3 – 5 jaar	16 (21.1%)
> 5 jaar	26 (34.2%)
Anders	1 (1.3%)
Frequentie van het misbruik (<i>n</i> = 75)	
Dagelijks	19 (25.3%)
Wekelijks	35 (46.7%)
Maandelijks	10 (13.3%)
Anders	11 (14.7%)
Vorm van het misbruik* (<i>n</i> = 76)	
Zonder fysiek contact	32 (42.1%)
Met lichamelijk contact	69 (90.8%)
Met genitaal contact	74 (97.4%)
Met penetratie	63 (82.9%)
Gedwongen prostitutie	1 (1.3%)
Dader(s) van het misbruik** (<i>n</i> = 76)	
Pleegvader	55 (72.4%)
Pleegmoeder	2 (2.6%)
Eigen kind in pleeggezin	17 (22.4%)
Ander kind in pleeggezin	3 (3.9%)
Andere dader(s)	6 (7.9%)
Aantal daders (<i>n</i> = 76)	
1 dader	63 (82.9%)
2 daders	9 (11.8%)
3 of meer daders	4 (5.3%)

Noot. *Meerdere vormen van misbruik mogelijk. **Meerdere daders mogelijk.

Naast seksueel geweld was er in 63.2% van de gevallen ook sprake van ander geweld. Fysieke en emotionele mishandeling kwamen het vaakst voor (83.3% en 79.2% respectievelijk), terwijl verwaarlozing bij drie op de tien slachtoffers speelde (zie Tabel 2.7). Twee slachtoffers zijn onder invloed gebracht van drugs of alcohol, mede om het seksueel geweld mogelijk te maken. Ook bij deze vormen van geweld was de pleegvader de meest voorkomende dader (85.4%), maar in vergelijking met het misbruik werden pleegmoeders vaker ook genoemd als dader (47.9%). Enkele kinderen zijn in

meerdere pleeggezinnen slachtoffer geworden: vijf kinderen hebben geweld ondergaan van twee pleegvaders en twee kinderen van twee pleegmoeders. Eigen kinderen van pleegouders waren vaker dader van seksueel geweld dan van andere vormen van geweld, en ook andere kinderen en overige daders werden minder vaak genoemd als daders van ander geweld dan misbruik. In vergelijking met seksueel geweld waren er bij de andere vormen van geweld vaker twee daders (39.6%), hetgeen samenhangt met de toename van pleegmoeders als dader.

Tabel 2.7. Geweld in het pleeggezin

Ander geweld naast seksueel geweld (<i>n</i> = 76)	
Ja	48 (63.2%)
Nee	28 (36.8%)
Vormen van geweld* (<i>n</i> = 48)	
Fysiek geweld	40 (83.3%)
Emotionele mishandeling	38 (79.2%)
Verwaarlozing	15 (31.3%)
Ander geweld	2 (4.2%)
Dader(s) van het geweld** (<i>n</i> = 48)	
Pleegvader	41 (85.4%)
Pleegmoeder	23 (47.9%)
Eigen kind in pleeggezin	6 (12.5%)
Ander kind in pleeggezin	1 (2.1%)
Andere dader(s)	1 (2.1%)
Aantal daders (<i>n</i> = 48)	
1 dader	24 (50%)
2 daders	19 (39.6%)
3 of meer daders	5 (10.4%)

Noot. *Meerdere vormen van geweld mogelijk. **Meerdere daders mogelijk.

Iets minder dan de helft van de kinderen heeft het geweld gemeld toen zij in het pleeggezin verbleven (46.7%, zie Tabel 2.8). In de meeste gevallen (74.3%) werd het geweld bij een professional gemeld die bij het kind betrokken was, maar ook aan andere personen (bv. juf, buren) hebben kinderen geregeld melding gemaakt (45.7%). In 60% van de gevallen is er vervolgens iets met de melding van het kind gedaan, bijvoorbeeld een overplaatsing naar een ander gezin. Bij 40% van de meldingen werd geen verdere acties ondernomen. Dit betekent dat voor iets meer dan een kwart van de pleegkinderen (ong. 28%) actie volgde op het misbruik. Bij bijna driekwart volgde er geen actie, hetzij omdat ze niet konden melden, hetzij omdat er niets met hun melding werd gedaan. Juridische stappen in de kindertijd of later als volwassene waren niet voor iedereen gangbaar; 62.7% deed nooit aangifte. Wanneer een aangifte werd gedaan leidde dit in 42.9% van de gevallen tot een veroordeling.

Tabel 2.8. Melden door pleegkinderen van het geweld

Is het geweld gemeld? (<i>n</i> = 75)	
Ja	35 (46.7%)
Nee	40 (53.3%)
Aan wie is gemeld?* (<i>n</i> = 35)	
Professional	26 (74.3%)
Niet-professional	16 (45.7%)
Is er iets met de melding gedaan? (<i>n</i> = 35)	
Ja	21 (60%)
Nee	14 (40%)
Aangifte gedaan (<i>n</i> = 75)	
In kindertijd	13 (17.3%)
In volwassenheid	15 (20%)
Nee	47 (62.7%)
Veroordeling dader (<i>n</i> = 28)	
Ja	12 (42.9%)
Nee	16 (57.1%)

Noot. Meldingen bij meerdere personen/instanties was mogelijk.

3.4.3 De impact van het geweld

Iets minder dan de helft van de slachtoffers gaf in het dossier aan in de kindertijd een negatieve impact te hebben ervaren van het geweld (45.5%, zie Tabel 2.9). Het meest voorkomende gevolg waren geestelijke gezondheidsproblemen (23.6%). Twee slachtoffers hebben in hun jeugd een suïcidepoging gedaan. Na geestelijke gezondheidsproblemen werden de specifieke gevolgen van seksueel geweld en fysiek letsel het meest genoemd (beide 16.4%). Het fysieke letsel was hierbij een direct gevolg van het geweld, zoals een ziekenhuisopname na een mishandeling of bloedende genitaliën na een verkrachting. Binnen de directe gevolgen van het seksueel geweld valt op dat zes meisjes (13%) zwanger zijn geworden door het misbruik. Ten slotte noemen vijf jongeren dat zij opstandig gedrag gingen vertonen, oftewel wegliepen uit het pleeggezin of spijbelden van school.

Zoals in Tabel 2.10 te zien is, worden in de dossiers vaker negatieve gevolgen van het geweld genoemd in de volwassenheid (80%). Ook hier zijn geestelijke gezondheidsproblemen het meest voorkomend (78.2%), onder andere posttraumatische stress-stoornis, depressie en verslaving. Vier volwassenen hebben suïcidale gedachten gehad of suïcidepogingen gedaan. Vijf volwassenen werden werkonbekwaam door het geweld dat zij ervaren hebben (9.1%). Daarnaast werden agressieproblemen, sociale problemen, prostitutie en fysieke gezondheidsproblemen door enkele slachtoffers genoemd. Bijna drie op vier slachtoffers (74.5%) heeft ooit psychotherapie of een andere behandeling gekregen.

3.4.4 Verschillen tussen tijdspannen

Verkennde analyses zijn uitgevoerd om te kijken of het slachtofferschap van kinderen verschilde in verschillende tijdspannen, de type plaatsing, de leeftijd van het slachtoffer, de duur en de frequentie van het misbruik, het wel of niet meemaken van ander geweld, en het wel of niet melden van het geweld. Voor deze analyses zijn de tijdspannes teruggebracht naar drie groepen, waarbij 1986-2005 en 2005-heden samengenomen zijn, dit omdat de aantallen schadeclaims voor beide groepen afzonderlijk klein waren, hetgeen statistische analyse bemoeilijkt. Om dezelfde reden is de categorie 'anders' niet meegenomen bij de frequentie en duur van het misbruik, en is de duur '<maand' van het misbruik samengevoegd met de duur 'maand-jaar'.

Tabel 2.9 Gevolgen van het geweld in de kindertijd

Gevolgen in de kindertijd (n = 55)	
Ja	25 (45.5%)
Nee	30 (54.5%)
Type gevolgen* (n = 55)	
Geestelijke gezondheidsproblemen	13 (23.6%)
Therapie of behandeling	6 (10.9%)
Angsten	3 (5.5%)
Suïcide pogingen	2 (3.6%)
Depressie	1 (1.8%)
PTSS	1 (1.8%)
Verslaving	1 (1.8%)
Gevolgen seksueel geweld	9 (16.4%)
Zwangerschap (n _♀ = 46)	6 (13%)
Loverboy (n _♀ = 46)	2 (4.3%)
Achterstand seksuele ontwikkeling	2 (3.6%)
Fysiek letsel	9 (16.4%)
Opstandig gedrag	5 (9.1%)
Weglopen	4 (7.3%)
Spijbelen	1 (1.8%)

Noot. * Meerdere typen gevolgen mogelijk.

Tabel 2.10 Gevolgen van het geweld in de volwassenheid

Gevolgen in de volwassenheid (n = 55)

Ja	44 (80%)
Nee	11 (20%)
Type gevolgen* (<i>n</i> = 55)	
Geestelijke gezondheidsproblemen	43 (78.2%)
Therapie of behandeling	41 (74.5%)
Posttraumatische stress stoornis	12 (21.8%)
Depressie	8 (14.5%)
Verslaving	6 (10.9%)
Suicide gedachten/pogingen	4 (7.3%)
Angsten	4 (7.3%)
Psychosomatische klachten	2 (3.6%)
Persoonlijkheidsstoornis	2 (3.6%)
Psychoses	1 (1.8%)
Werkonbekwaamheid	5 (9.1%)
Agressieproblemen	3 (5.5%)
Sociale problemen	2 (3.6%)
Prostitutie (<i>n</i> ♀ = 46)	1 (2.2%)
Fysieke gezondheidsproblemen	1 (1.8%)

Noot. * Meerdere type gevolgen mogelijk.

We vonden een significant verschil tussen de drie tijdsperiodes met betrekking tot de duur en frequentie van het seksueel geweld (zie Tabel 2.11). Waar het misbruik vanaf 1986 in de herinnering van de slachtoffers vaak korter dan een jaar duurde, was de herinnerde duur in de twee tijdsperiodes daarvoor (1945-1965 en 1966-1985) vaak langer ($\chi^2 = 17.37$, $p = .008$). Vanaf 1966 vond het misbruik in de herinnering van de slachtoffers significant frequenter plaats ($\chi^2 = 11.75$, $p = .02$).

Het type plaatsing van een kind hing niet samen met het geweld dat werd ervaren. Kinderen in netwerk- en bestandspleeggezinnen ervoeren even vaak ander geweld en de duur en frequentie van het misbruik verschilden niet van elkaar in beide groepen, evenmin als het aantal daders van beide vormen van geweld. Ook meldden kinderen in netwerk- en bestandspleeggezinnen even vaak en werd er even vaak iets met de melding gedaan. De impact van het geweld liet een klein verschil zien tussen beide groepen: kinderen in een netwerkpleeggezin hadden vaker last van de gevolgen van het geweld in de kindertijd ($\chi^2 = 3.88$, $p = .05$).

Tabel 2.11. Duur en frequentie van het misbruik in de verschillende tijdsperiodes

		Tijdsperiode		
		1945 – 1965	1966 – 1985	1986 – heden
Duur van het misbruik	< jaar	0	3	10
	1 – 3 jaar	4	12	4
	3 – 5 jaar	2	11	6
	> 5 jaar	6	14	3
	Totaal	12	40	23
Frequentie van het misbruik	Dagelijks	0	12	7
	Wekelijks	4	24	7
	Maandelijks	4	3	3
	Totaal	8	39	17

De leeftijd waarop het seksueel geweld begon had geen invloed op de frequentie van het misbruik, het andere geweld dat in het pleeggezin plaatsvond, het aantal daders, de impact van het geweld, en het melden van het geweld. Wel werd een significant verband gevonden tussen de leeftijd van kinderen waarop het seksueel geweld begon en de duur hiervan ($F(3, 71) = 3.61$, $p = 0.017$). Pleegkinderen die langer dan 5 jaar misbruikt werden, waren gemiddeld 3,5 jonger bij aanvang van het misbruik dan kinderen die 3 tot 5 jaar misbruik hadden meegemaakt ($CI = .16$, 6.86 , $p = .35$).

Vervolgens werd gekeken naar de frequentie en duur van het seksueel geweld. Zoals hierboven beschreven hingen beide significant samen met de tijdsperiode en hing de duur van het misbruik samen met de leeftijd van slachtoffers. Frequentie en duur hingen niet samen met het geslacht van de slachtoffers, het aantal daders van het geweld, de impact van het geweld en het wel of niet melden

van het geweld. Ook onderling hingen frequentie en duur niet met elkaar samen. Wel zagen we dat kinderen die gedurende een kortere periode seksueel misbruikt werden minder vaak emotioneel mishandeld werden. Bij de groep die langer dan een jaar werd misbruikt, rapporteerde tussen 45% en 68% emotionele mishandeling, bij de groep die minder dan een jaar werd misbruikt, was dit slechts 15% ($\chi^2 = 9.28, p = .03$). De overige geweldstypen hingen niet samen met de duur en frequentie van het misbruik.

Aangezien 63% van de slachtoffers naast seksueel geweld ook ander geweld heeft ervaren, maar daarentegen 37% niet, is gekeken of er verschillen waren tussen beide groepen. Er werd geen verschil tussen beide groepen gevonden wat betreft de impact van het geweld in de kindertijd of volwassenheid. Zoals eerder aangegeven, zagen we ook geen verschil tussen beide groepen wat betreft tijdsperiode, type plaatsing, leeftijd en frequentie en duur van het misbruik. Tevens werd er geen verschil gevonden tussen jongens en meisjes in het wel of niet meemaken van ander geweld naast het seksueel geweld.

Tenslotte werd gekeken of het slachtofferschap samenhang met het wel of niet melden van het geweld. Hoewel de groep jongens in de steekproef klein was, lieten analyses zien dat zij minder snel melding maakten van het geweld dat hen overkwam dan meisjes ($\chi^2 = 4.20, p = .04$). Of een pleegkind wel of geen melding maakte van het geweld hing verder niet samen met de duur en frequentie van het seksueel geweld, en ook niet met het aantal daders van het geweld en het aanwezig zijn van ander geweld naast misbruik.

3.4.5 Samenvatting van de belangrijkste bevindingen

Uit de analyse van de dossiers bij het Schadefonds Geweldsmisdrijven leren we dat het seksueel geweld van kinderen die geplaagd werden in pleeggezinnen vaak jaren duurde. Dat was vooral het geval in de vroegere perioden. Deze bevinding komt overeen met wat door de Commissie-Samson (2012; Grietens, 2012) werd gerapporteerd.

Verder stellen we vast dat naarmate het misbruik langer speelt, de kans op emotionele mishandeling toeneemt. Dit heeft waarschijnlijk te maken met het bijhorende 'grooming'-proces en het gegeven dat daders manieren moeten vinden om het pleegkind aan zich te binden en stil te houden (bv. door het pleegkind te bedreigen).

In alle perioden kwamen bij de meeste slachtoffers vergaande vormen van misbruik voor, er was in bijna alle gevallen sprake van genitaal contact en bij de grote meerderheid was er een of andere vorm van penetratie. Behalve seksueel geweld rapporteerden slachtoffers frequent andere vormen van geweld in het pleeggezin, waarbij fysieke en emotionele mishandeling het vaakst werden genoemd.

Pleegvaders werden het vaakst genoemd als daders, ongeacht de vorm van het geweld. Pleegmoeders waren minder betrokken als dader bij seksueel geweld, maar werden wel regelmatig genoemd als dader of mededader van andere vormen van geweld.

Minder dan de helft van de pleegkinderen kon melding maken van het geweld in het pleeggezin. Bij iets meer dan een kwart van de pleegkinderen gebeurde na melding iets ten gunste van hun situatie, de overige pleegkinderen meldden niet of er gebeurde niets met hun melding. Over het algemeen meldden jongens minder vaak dan meisjes.

Zowel in de kindertijd als de volwassenheid had het geweld dat deze pleegkinderen overkwam grote impact. Pleegkinderen ervoeren psychisch en lichamelijk leed door het geweld en enkele pleegkinderen gaven aan dat ze zwanger waren geworden na het misbruik. In de volwassenheid continueerde het psychisch en lichamelijk leed van slachtoffers.

Een sterke kant van deze studie bij het Schadefonds is dat het een randomsteekproef van dossiers betreft, die bovendien een ruim deel van het totale aantal pleegkinderen omvat die bij het Fonds een Tijdelijke of Statuut regeling heeft aangevraagd. Wel dient men in het achterhoofd te houden dat slachtoffers wellicht enkel een claim hebben ingediend wanneer ze van mening had dat dit nut zou hebben, dat wil zeggen wanneer er in hun ogen voldoende bewijs was. Wellicht verklaart dit ook dat we bij nagenoeg alle dossiers zwaardere vormen van seksueel geweld zagen zowel in termen van aard

(met penetratie) als duur (meerdere jaren). Bovendien meldden slachtoffers op eigen initiatief bij het Schadefonds. We weten niet wie er niet hebben gemeld en wat deze pleegkinderen hebben meegemaakt. Een andere beperking betreft de aard van de bestudeerde documenten: samenvatting van het feitenrelaas, gemaakt door een individuele jurist die het slachtoffer bijstond. De uitkering aan het slachtoffer is gebaseerd op wat er aan seksueel geweld plaatsvond, de andere vormen van geweld die een slachtoffer eventueel heeft meegemaakt en de impact daarvan hoeven niet per se mee te worden genomen in de juridische samenvatting. Er kunnen daarom grote verschillen zijn tussen juristen in wat ze in de samenvatting hebben gezet betreffende niet-seksuele vormen van geweld en de impact ervan op pleegkinderen. Verder moeten we melden dat de dossiers slechts door één onderzoekster werden gecodeerd en dat de betrouwbaarheid van de codes niet werd onderzocht. Het codeerschema is evenwel in samenspraak met een andere onderzoeker (Hans Grietens) opgemaakt en vastgesteld. Ook is er de in de loop van het coderen overleg geweest tussen beide onderzoekers en werd het schema waar nodig op basis van dit overleg aangepast. Tot slot meldden we dat de steekproef van dossiers relatief klein is (<80), wat maakt dat de power van de uitgevoerde statistische toetsen niet zo heel groot is, in het bijzonder wanneer groepen met elkaar worden vergeleken.

3.5 Dossiers bij de Inspectie

De dossiers van calamiteiten en incidenten gemeld bij de Inspectie Jeugdzorg betreffen zoals gezegd diverse vormen van geweld, met als meest voorkomende vormen seksueel geweld (seksueel grensoverschrijdend gedrag) en fysiek geweld. Maar ook verwaarlozing en emotioneel geweld kwamen voor, in combinatie met de twee voorgaande vormen.

Het seksueel geweld varieerde van pornofilmpjes maken van een pleegkind en deze verspreiden tot geslachtsgemeenschap. Het fysieke geweld betrof onder andere slaan, schoppen en aan de haren trekken, maar ook van de trap duwen, onder een koude kraan moeten staan, slaan met voorwerpen, enz. Verwaarlozing had onder andere betrekking op onthouden van gezond voedsel en in vieze en afgedragen kleding moeten rondlopen. Als opvallende uitingen van psychisch geweld zagen we bedreigingen om naaktfoto's (in de douche) te verspreiden en in het openbaar (bv. kerk) worden gekleineerd.

In enkele dossiers kwam naar voren dat er een duidelijk verschil werd gemaakt door pleegouders tussen pleegkinderen en eigen kinderen, bijvoorbeeld mochten pleegkinderen niet zomaar gelijk waar gaan zitten in de huiskamer en eigen kinderen wel, of mochten pleegkinderen niet alles mee eten en drinken.

In de dossiers was relevante informatie te vinden over hoe geweld in pleeggezinnen had kunnen ontstaan en in stand werd gehouden. Omdat bij de onderzoeken ook werd nagegaan hoe de werkprocessen in pleegzorginstellingen verliepen, welke interne richtlijnen (o.a. inzake veiligheid en toezicht, kwaliteitscontrole) instellingen hanteerden en hoe werd omgegaan met externe richtlijnen en kwaliteitskaders, betrof die informatie vooral het mesoniveau. Over meerdere dossiers heen zagen we patronen terugkeren in de problemen die zich voordeden in de werking van pleegzorginstellingen. Deze geven ons inzicht in hoe geweld ten aanzien van pleegkinderen in stand kon worden gehouden.

3.5.1 Voorbereiding van de plaatsing

Een eerste gebied waar problemen werden gesignaleerd betrof de *voorbereiding van de plaatsing*, met name de werving, selectie en screening van pleeggezinnen en de matching van pleegkinderen met pleeggezinnen. Deze bleek in meerdere dossiers niet volgens de gangbare regels te zijn verlopen. In enkele dossiers lazen we dat het hele proces van werving tot matching te snel en te gehaast was verlopen en dat er voor bepaalde stappen niet voldoende tijd was genomen. Vooral de matching verliep wel eens te gehaast. De reden hiervoor was dat men snel een plek voor het kind wilde vinden, dan wel dat er geen alternatief was omwille van een gebrek aan kandidaat-pleeggezinnen.

In een aantal gevallen was er wel een screening van het pleeggezin geweest, maar was deze nooit herhaald en was er niet nagegaan hoe het zat met de veiligheid van de pleegkinderen en ook niet of zich risicofactoren manifesteerden die er bij een eerdere screening niet waren geweest. Er was niet gecheckt of zich veranderingen in het pleeggezin hadden voorgedaan die eventueel een negatieve impact op pleegkinderen zouden kunnen hebben, zoals echtscheiding van de pleegouders, relationele

conflicten tussen pleegouders, huiselijk geweld, ziekte van een pleegouder. Ook werd niet gecheckt of eventuele risico's die bij selectie werden gemeld zich nog steeds voordeden, dan wel waren verdwenen.

Een voorbeeld is te vinden in een dossier uit 2015. Het gaat om een pleegmoeder die werd beschuldigd (later werd hier aangifte van gedaan) van ernstige en chronische fysieke en emotionele mishandeling van meerdere pleegkinderen. Tijdens een bezoek kwam de pleegzorgbegeleider er achter dat deze pleegmoeder er hele grove strafpraktijken op na hield. Wanneer een pleegkind bijvoorbeeld een koekje uit de koekjestrommel had weggenomen, werd het verplicht om het hele pak op te eten. Als het pleegkind dan ging braken moest het zijn eigen braaksel opvegen en opeten. Pleegmoeder voerde deze straf bewust uit in de badkamer. Andere straffen waren op planken slapen bij bedplassen en onder een koude kraan moeten staan. Pleegmoeder bleek zich bij confrontatie van geen schuld bewust, gaf aan dat ze dit altijd zo had gedaan, dat haar pleegkinderen goed terecht waren gekomen en dat ze als kind zelf klappen had gekregen. Deze pleegmoeder bleek al 28 jaar pleegkinderen op te vangen. Er was ooit een klacht over fysiek geweld en een over seksueel geweld binnengekomen, maar wat er met die klachten is gebeurd, is niet duidelijk. Het pleeggezin was eind jaren 80 door de Centrale voor Pleeggezinnen aanvaard als pleeggezin. Er waren bij de screening geen bijzonderheden gemeld, behalve een aanbeveling om eens te kijken naar de financiële draagkracht van het gezin. In de loop der jaren was de pleegzorginstelling pleegmoeder gaan waarderen om haar doorzettingsvermogen en draagkracht. Toen Inspectie deze casus ging onderzoeken, kwam men er achter dat er nooit een algehele evaluatie van het pleeggezin was gemaakt en dat er geen begeleidingsplan voor de pleegouders was.

Opvallend is dat in verschillende cases die bij Inspectie zijn gekomen omwille van een calamiteit of incident de screening zonder problemen was gegaan en er veel positiefs over pleegouders werd gezegd. Het beeld dat pleegzorgbegeleiders later van het pleeggezin krijgen, wijkt daar soms van af.

Een voorbeeld vonden we in een dossier uit 1999. Het gaat over een pleegkind dat sinds 1992 uit het pleeggezin was vertrokken en melding deed van fysiek geweld (slaan, vastbinden op bed, dwangbuis) en verwaarlozing (onthouden gezond voedsel). Het pleeggezin had een lange staat van dienst en was begonnen in 1974. Toen werd het door de Raad voor de Kinderbescherming goed bevonden en omschreven als een gemoedelijk gezin met de nodige structuur. In de verslagen van sommige pleegzorgbegeleiders die later met dit gezin gingen werken komt een ander beeld naar voren. Het ging er helemaal niet zo gemoedelijk aan toe in dit gezin. Er kwamen zelfs meldingen binnen over geweld tegenover pleegkinderen (slaan), maar met deze meldingen werd niets gedaan.

Een ander voorbeeld betreft een casus die in 2016 bij Inspectie kwam over een viereenhalf jarig pleegkind dat met spoed diende te worden opgenomen, omdat het op zijn tong had gebeten. Pleegouders gaven aan dat het kind regelmatig toevallen had waarbij het onder andere door de benen zakte en dat dit hen voor veel problemen stelde. Het incident werd gemeld bij politie en Veilig Thuis, om te onderzoeken of het mogelijk om een door de pleegouders toegebracht letsel ging. Hierover kon uiteindelijk geen uitspraak worden gedaan. Interessant is de screeningsgeschiedenis van dit pleeggezin. Het proces van screenen was door de pleegzorginstelling op een gegeven moment stopgezet vanwege twijfel over de geschiktheid van het gezin om voor pleegkinderen te zorgen. Men vond dat de ouders weinig inzicht en reflectief vermogen hadden, moeite leken te hebben om hulp te vragen en over een beperkt sociaal netwerk beschikten. Later zijn deze ouders toch door het screeningsproces geraakt. Ze hadden zich namelijk opnieuw ingeschreven, maar dit keer voor weekendpleegzorg. Bij deze tweede screening was er een lichte twijfel over een bepaald aspect van veiligheid, namelijk over de beperkte contacten van het gezin met de nabije omgeving. Verder waren er geen zorgen gemeld en daarom werd het gezin als pleeggezin ingeschreven.

Een derde voorbeeld stond in een dossier uit 2007 over incidenten van fysieke en psychisch geweld van drie jonge pleegkinderen (slaan, schoppen, knijpen, bijten, vastbinden in bed, zonder eten naar bed, strengere behandeling dan eigen kinderen) door de pleegmoeder. Aanvankelijk woonden deze kinderen bij de beide pleegouders, maar na echtscheiding zijn ze bij hun pleegmoeder gaan wonen. Pleegmoeder ontwikkelde na de scheiding van haar man diverse problemen, onder andere alcoholmisbruik en dreigen met zelfmoord. Bij selectie was dit pleeggezin gescreend door de Centrale voor Pleegzorg en geschikt bevonden. Het gezin werd beschouwd als 'een goede plek voor kleine kinderen die veel aandacht nodig hebben, er is ruimte voor eigen ouders, hoeven niet zozeer een

pleegkind voor zichzelf'. Pleegmoeder communiceerde goed met de pleegzorgbegeleider. Ze vroeg steun bij de opvoeding van de pleegkinderen. Het viel de pleegzorgbegeleider op dat pleegmoeder te rigide bezig was met bieden van structuur in de opvoeding en dat ze alles wilde controleren. Er werd haar hierbij hulp aangeboden. Pleegvader was vrij afwezig bij de opvoeding en wilde zich naar eigen zeggen niet verdiepen in de pleegkinderen en hun geschiedenis omwille van eigen jeugdtrauma's. Na de echtscheiding liep het structurerende en controlerende gedrag van pleegmoeder uit de hand. Uit het onderzoek dat na de melding van geweld werd gestart bleek dat pleegmoeder onverwerkte trauma's uit haar jeugd had. Op haar zeventiende was ze omwille van problemen met haar vader (die ernstig getraumatiseerd was na een verblijf in een Jappenkamp) van huis weggelopen en in een pleeggezin terecht gekomen, waar ze (vermoedelijk) werd misbruikt door haar pleegvader. Uit deze casus blijkt dat een aantal problemen bij deze pleegouders niet of onvoldoende bekend waren bij de selectie en screening, met name problemen uit de voorgeschiedenis van beide pleegouders, dat er nooit was herscreend, ook niet bij de echtscheiding, en dat het onduidelijk was hoe het matchingsproces was verlopen.

In de aanbevelingen uit de inspectierapporten en de verbeterplannen die pleegzorginstellingen naar aanleiding van calamiteiten en incidenten maken komt vooral naar voren dat screening dient te worden herhaald na verloop van tijd. Sommige rapporten gaan in op de justitiële screening en eisen dat kinderen niet worden geplaatst in pleeggezinnen alvorens ook justitieel is gescreend. Het betreft dan Verklaringen Geen Bezwaar en natrekken van strafrechtelijk verleden van pleegouders omwille van zeden- of andere geweldsdelicten. We kwamen in de dossiers drie voorbeelden tegen waar dit speelde, telkens betrof het incidenten van seksueel geweld.

Het eerste incident vond plaats in 2011 in een weekendpleeggezin. Pleegvader werd ervan beschuldigd een 11-jarig meisje te hebben misbruikt. De man bleek eerder al te zijn beschuldigd van misbruik van een pleegkind (vastgesteld door zedenpolitie) maar had toch een Verklaring Geen Bezwaar gekregen. Het tweede incident werd gemeld bij Inspectie in 2016. Het ging om een vrouw van 26 die haar ex-pleegvader beschuldigde van seksueel geweld toen zij zes jaar oud was. Omdat het gezin nog steeds pleeggezin was en al die tijd pleegkinderen had, werden deze allemaal - in totaal 15 - in het onderzoek betrokken. Destijds waren aan de pleegouders Verklaringen Geen Bezwaar afgegeven en ook veiligheidschecks gedaan. Ook had er matching plaatsgevonden, dit zoals toen gebruikelijk niet door de pleegzorginstelling maar door de Centrale voor Pleegzorg. In het verleden waren er over deze pleegvader bij de pleegzorginstelling diverse klachten binnengekomen over seksueel grensoverschrijdend gedrag tegenover pleegkinderen. Deze waren onderzocht maar konden niet worden bevestigd. De klachten waren eerder vaag en indirect. Eén directe klacht kwam van een meisje dat zei dat pleegvader haar in de borst had geknepen.

Het tweede incident had betrekking op een uitspraak van een biologische moeder van een pleegkind, die pleegvader beschuldigde van pedofilie. Verder was er een indirecte uiting van seksueel grensoverschrijdend gedrag van een pleegkind na het verlaten van het pleeggezin dat zegde 'Nu moet ik gewoon wakker worden, vroeger kwam hij (pleegvader) altijd bij me liggen.' Al deze klachten werden destijds onderzocht en er werd niet ingegrepen. In het Inspectierapport werd verslag gedaan van het onderzoek na de nieuwe melding in 2016 en werd over de onderzoeken uit het verleden geconcludeerd: *'bezien vanuit de context van toen, het gedrag van de pleegkinderen en de ervaringen met het pleeggezin, is verklaarbaar waarom er is geduid, beoordeeld en gehandeld zoals er is gehandeld.'*

Het derde incident betreft een melding bij Inspectie uit 2012 over een zesjarig pleegkind dat na het plotse overlijden van haar alleenstaande moeder bij haar oom en tante is komen wonen. Kort na plaatsing vertelt het meisje aan haar tante dat ze op een dag met oom mee naar boven moest gaan en hij zijn piemel tussen haar benen deed. Tante contacteerde na het horen van dit verhaal de politie en het kind werd overgeplaatst. Uit het onderzoek van Inspectie bleek dat in deze casus van opengevallen gezag (na overlijden van moeder) geen screening was gedaan en de Raad voor de Kinderbescherming het onderzoek had uitgevoerd nadat het kind al in het pleeggezin was geplaatst, omdat het een crisisplaatsing in het netwerk van het kind betrof. In het rapport van de Raad stond niet vermeld dat oom en tante een verstandelijke beperking hadden en ook niet dat oom zes jaar vóór plaatsing van het pleegkind drie maanden had vastgezet wegens gijzeling en aanranding. De Raad bleek overigens geen verzoek tot het afgeven van een Verklaring Geen Bezwaar te hebben ontvangen. Verder viel bij deze casus op dat de gezinsvoogd twee gesprekken had gehad met oom en tante, het tweede gesprek

was een week voor het incident. De pleegzorgbegeleider gaf aan dat het huis netjes was en ook de (eigen) kamer van het pleegkind, en had geen vermoeden dat het kind in een onveilige situatie zou verkeren.

3.5.2 Begeleiding en toezicht vanuit de pleegzorginstelling

Een tweede probleemgebied heeft betrekking op *de begeleiding en het intern toezicht vanuit de pleegzorginstelling*. In alle Inspectiedossiers werd nagegaan hoe de begeleiding en het (interne) toezicht er uitzagen. In meerdere rapporten lazen we over mankementen in de begeleiding vanuit de pleegzorginstelling. Die mankementen uitten zich op meerdere vlakken: planning, frequentie, aard en kwaliteit van de begeleiding. We meldden in de vorige paragraaf al een geval waar geen sprake was van een begeleidingsplan voor de pleegouders. In een andere casus werd beschreven dat bij het begin van de plaatsing de pleegzorgbegeleider om de zes weken langskwam, maar dat de frequentie van de bezoeken al gauw minderde. Ook in andere casussen werd een soortgelijk patroon in de begeleiding vastgesteld. Mankementen met betrekking tot de aard en de kwaliteit van de begeleiding waren onder andere dat een pleegvader systematisch niet aanwezig was als de pleegzorgbegeleider langskwam, dat pleegouders de (jonge) pleegzorgbegeleider imponeerden met kennis over de opvoeding van (pleeg-) kinderen, dit was bijvoorbeeld het geval wanneer een pleegouder in de zorgsector werkzaam was, of dat tijdens de bezoeken te weinig werd gekeken naar de ontwikkeling en het welzijn van het pleegkind en naar de kwaliteit van de interactie tussen pleegouder en -kind. In het onderzoek naar casus De Loot (zie ook bronstudie 'Media-analyse') die meldingen over geweld ten aanzien van pleegkinderen bevat en waar fysieke mishandeling een 'gehanteerd opvoedingsmiddel' bleek te zijn, werd vastgesteld dat de begeleiding van pleegmoeder problematisch was en te weinig intensief.

In diverse Inspectierapporten worden oorzaken van een tekort aan begeleiding en intern toezicht door de pleegzorginstelling genoemd. In het bijzonder worden drie oorzaken genoemd: een te hoge caseload bij pleegzorgbegeleiders, een grote turn-over van (gezins-)voogden en pleegzorgbegeleiders (personele wisselingen, vakantie, ziekteverzuim) en een tekort aan kennis bij deze groepen om signalen van kindermishandeling te herkennen. In één van de rapporten was berekend dat de betreffende pleegzorginstelling gemiddeld 2.5 u per week per pleeggezin kon besteden en gemiddeld 1.7 uur per pleegkind. Deze berekening was inclusief de tijd voor werving, selectie en voorbereiding van gezinnen, vergaderingen en bijhouden van dossiers. Ook (gezins-)voogden gaven aan over te weinig tijd te beschikken waardoor het niet mogelijk is om onverwachte huisbezoeken aan pleeggezinnen te brengen. Ook één-op-één gesprekken met pleegkinderen kunnen vaak niet omwille van tijdsgebrek en vele personele wisselingen. De vele personeelswisselingen van zowel (gezins-)voogden als pleegzorgbegeleiders maken dat pleegouders en -kinderen telkens nieuwe gezichten zien en moeilijk een vertrouwensband kunnen opbouwen. Vooral over (gezins-)voogden wordt in sommige rapporten geklaagd door pleegouders en -kinderen:

'Nu hebben we gezinsvoogd Q en daarvoor gezinsvoogd O maar die ging ook plotseling met zwangerschapsverlof, wisten we van niets, zo in één keer was ze weg, zonder nog iets te zeggen of afscheid te nemen.' (pleegouder)

'De voogden zijn altijd 'langdurig ziek', dat is standaard. En dan krijg je weer een nieuwe, zonder uitleg.' (pleegkind)

Mede omwille van de hoge caseload en de vele personele wisselingen worden vele signalen dat het niet goed gaat met pleegkinderen in hun pleeggezin en dat ze slachtoffer zijn van incidenteel of structureel geweld, gemist. Maar ook wanneer wel geregeld bezoeken worden gebracht door (gezins-)voogden of pleegzorgbegeleiders, worden nogal eens signalen gemist. Pleegzorgbegeleiders en (gezins-)voogden blijken niet altijd op de hoogte te zijn van wat signalen kunnen zijn van kindermishandeling of gaan opvallend gedrag van pleegkinderen toeschrijven aan hun voorgeschiedenis of aan eerder gestelde diagnoses. Zo werden de gedrags- en emotionele problemen uit een Inspectiedossier uit 2012 over fysiek en psychisch geweld tegen twee broertjes in een netwerkpleeggezin (o.a. vastbinden met touw op stoel, slaan met deegroller, uitgelachen worden door andere gezinsleden) door een pleegzorgbegeleider toegeschreven aan de gevolgen van ADHD en een posttraumatische stressstoornis.

Opmerkelijk is dat in een aantal dossiers waarin zaken van seksueel geweld werden onderzocht, naar voren kwam dat ernstig en langdurig seksualiserend gedrag van pleegkinderen niet werd geduid als mogelijk signaal door de pleegzorgbegeleiders. Dat was bijvoorbeeld het geval in een zaak die in 2011 bij Inspectie kwam over een zesjarig meisje. Het kind werd al twee jaar door haar pleegvader seksueel misbruikt voor de Raad vóór de Kinderbescherming een onderzoek startte. Het kind vertoonde seksualiserend gedrag en ook haar taal was seksueel getint. Via school werd dit diverse malen gemeld bij het AMK, maar er gebeurde niets met de melding. Bij de pleegzorginstelling waren deze problemen niet bekend. Bijzonder was dat bij deze plaatsing op korte termijn acht verschillende gezinsvoogden waren betrokken. In een zaak uit 2012 waar vier pleegkinderen slachtoffer bleken te zijn van chronisch geweld door pleegouders kwam naar voren dat één pleegkind - een jongetje van zeven jaar - al lange tijd zeer ernstig seksualiserend probleemgedrag op school vertoonde (o.a. piemel laten zien aan andere kinderen, met piemel spelen in het openbaar, aanhoudende erecties, over meisje heen plassen) aanwezig waren, samen met een beperkte vooruitgang in de sociaal-emotionele ontwikkeling (het kind kon niet zonder toezicht van volwassenen en was erg negatief in contact). Het pleegkind vertoonde deze problemen al ruim twee jaar en was al een keer van school gestuurd. De zaak werd pas opgepakt wanneer het pleegkind het verhaal over het seksueel geweld (vermoedelijk met beide pleegouders als daders) aan zijn grootvader vertelde en deze aangifte deed bij de politie. Al die tijd waren door de pleegzorginstelling geen signalen van misbruik opgemerkt. Er was wel één-op-één gepraat met het kind door de pleegzorgbegeleider. De gezinsvoogd was echter de gemaakte afspraken niet nagekomen en had minder contact gehad met het kind, aldus het rapport.

3.5.3 Gebrekkige communicatie tussen betrokken hulpverleners

Een derde probleemgebied dat bij het bestuderen van de Inspectiedossiers naar voren kwam, was de *gebrekkige communicatie tussen hulpverleners onderling*. Bij pleegzorg zijn vaak vele partijen betrokken en dat maakt het risico op onderlinge miscommunicaties of verstoringen in de communicatie tot een reëel risico. Soms zijn de verantwoordelijkheden van de verschillende partijen niet helder (wie staat in voor wat?) afgesproken of vastgelegd. In grote pleeggezinnen waar kinderen vanuit verschillende pleegzorginstellingen zijn geplaatst, stijgt dit risico. De verschillende ketenpartners moeten goed met elkaar samenwerken én communiceren over wat hen bezorgd maakt omtrent een plaatsing. Openheid, wederzijds vertrouwen en goede onderlinge afspraken tussen de verschillende betrokken ketenpartners zijn hierbij belangrijk. Een thema als geweld ten aanzien van pleegkinderen, in het bijzonder seksueel geweld, maakt de communicatie er niet gemakkelijker op. Een voorbeeld hiervan vonden we in een dossier uit 2015 van een 14-jarig pleegkind dat vertelde aan een pleegzorgbegeleider dat ze tussen haar zesde en elfde seksueel werd misbruikt ('echte seks') door de zes jaar oudere zoon van haar pleegouders. De jongen, die een verstandelijke beperking heeft, had reeds twee jaar het ouderlijk huis verlaten toen het meisje haar verhaal deed. Het pleeggezin was groot met veel verloop (in het Inspectierapport wordt gesproken over een 'duiventil-pleeggezin') en er waren vier pleegzorginstellingen betrokken bij dit gezin. Bij het onderzoek naar aanleiding van de melding kwamen de instellingen en andere betrokken partijen samen. Tijdens deze bijeenkomsten werd voor het eerst informatie uitgewisseld over mogelijke signalen dat er seksueel geweld zou kunnen plaatsvinden in dit pleeggezin. De ketenpartners hadden vragen bij hoe in dit pleeggezin met seksualiteit werd omgegaan en ook viel hen dienaangaande bepaald woordgebruik op. Ze hadden dit echter nooit met elkaar uitgewisseld of besproken.

3.5.4 Algemene opvallendheden

Tot slot beschrijven we nog enkele algemene opvallendheden uit de dossiers bij Inspectie. Een eerste betreft de pleegkinderen zelf. Uit vele dossiers wordt duidelijk dat de pleegkinderen die slachtoffer werden van geweld in hun pleeggezin *zeer kwetsbare kinderen* waren. Die kwetsbaarheid uitte zich in de bestudeerde casussen op diverse manieren: (verstandelijke) beperkingen, een verleden van seksueel geweld of andere trauma's, ernstige gedrags- en emotionele problemen, psychiatrische problematiek. Deze kwetsbaarheden maken dat pleegkinderen, zeker wanneer het geweld op jonge leeftijd plaatsvindt, niet altijd goed begrijpen wat er gebeurt, het melden erg moeilijk is en zoals eerder aangegeven, gedrag dat er mogelijk op wijst dat het niet goed gaat in het pleeggezin door professionals vaak wordt toegeschreven aan problemen uit het verleden of een achterstand in de ontwikkeling.

Een tweede opvallendheid die in meerdere dossiers terugkeerde, is dat uit de onderzoeken na melding bij Inspectie bleek dat er vaak *weinig was gedocumenteerd* door professionals, in het bijzonder pleegzorgbegeleiders. Het gebrek aan documentatie werd duidelijk wanneer dossiers van pleegkinderen en -gezinnen werden opgevraagd en aan nader onderzoek onderworpen. We zagen dit terugkeren over de hele periode waarop het onderzoek naar dossiers bij Inspectie betrekking had (1999-heden). De informatie die miste betrof nagenoeg het hele pleegzorgproces, dit wil zeggen, verslagen van bezoeken aan pleeggezinnen en -kinderen, verslagen van gesprekken met pleegouders, pleegkinderen en oorspronkelijke ouders, voorgestelde en uitgevoerde interventies, processen in de pleegzorginstelling, enzovoort. Maar ook de informatie over het gedrag van pleegkinderen en over eventuele eerdere meldingen van geweld waren karig gedocumenteerd. Dit consistente gebrek aan informatie maakte het lastig om een feitenrelaas te reconstrueren bij onderzoek van incidenten gemeld bij Inspectie en goed in kaart te brengen wat er precies was gebeurd. Ook bemoeilijkte dit gebrek aan informatie de reconstructie van de processen die zich bij een plaatsing afspeelden, zowel de processen tussen pleeggezin en pleegzorginstelling als deze binnen de pleegzorginstelling. Het was in een aantal dossiers dan ook lastig voor Inspectie om goed zicht op de zaak te krijgen en adequate verbeterpunten en -plannen op te stellen naar de pleegzorginstelling toe. Men kan zich afvragen waarom er zo weinig wordt gedocumenteerd. In een aantal gevallen is de informatie er wel, dat bleek althans uit de rapporten van Inspectie. Maar het leek erop dat de informatie vooral in de hoofden zat van de pleegzorgbegeleiders, gedragswetenschappers en (gezins-)voogden. Zij wisten bepaalde zaken over pleegkinderen en -gezinnen uit de contacten met hen, zij hadden bepaalde plannen om pleegouders te helpen bij de opvoeding, enzovoort, maar het werd niet opgeschreven. Het zou kunnen dat een gebrek aan tijd maakte dat weinig werd opgeschreven, of dat pleegzorginstellingen vooral een praatcultuur en te weinig een schrijfcultuur hebben ontwikkeld. Het is tevens mogelijk dat het thema geweld professionals voorzichtig doet zijn met opschrijven. Wanneer bijvoorbeeld gedrag van een pleegkind wordt geïnterpreteerd als een signaal van mishandeling en dit opgeschreven wordt, staat het er zwart-op-wit en moet men het geweld kunnen aantonen en gepast reageren. Over het algemeen zijn de selectie en screening van pleeggezinnen beter gedocumenteerd, zeker de casussen van het laatste decennium. Over de matching daarentegen werd relatief weinig gerapporteerd, niet over de criteria die werden in acht genomen om kinderen aan pleeggezinnen toe te wijzen en evenmin over het proces van matching.

Tot slot enige opmerkingen over incidenten van geweld in *netwerkpleeggezinnen*. In onze steekproef waren zes netwerkplaatsingen. Drie incidenten gingen over seksueel grensoverschrijdend van een pleegvader en drie incidenten betroffen een combinatie van fysiek en psychisch geweld met verwaarlozing. Een paar dingen vallen op wanneer deze netwerkplaatsingen van naderbij worden bekeken.

We zagen dat in sommige casussen de screening van deze netwerkpleeggezinnen later was gebeurd, namelijk als het kind al was geplaatst, en dat deze ook lichter was. Op zich is deze werkwijze nog conform het huidige Kwaliteitskader Voorbereiding en screening aspirant-pleegouders Versie 2.0 (Jeugdzorg Nederland, 2013), maar dit roept wel vragen op. Hoe zwaar was de screening? Wat weegt bij de selectie het meest door: dat het kind in het eigen netwerk kan opgroeien of de pedagogische vaardigheden van pleegouders? In enkele dossiers kwam naar voren dat het kunnen opgroeien in het eigen netwerk had geprimeerd boven de pedagogische vaardigheden. In de eerder genoemde casus van de twee broertjes die in hun pleeggezin fysiek en geestelijk werden mishandeld en verwaarloosd (jaar van melding 2012), lazen we dat de netwerkpleegouders het voordeel van de twijfel hadden gekregen. Het opvoedingsmilieu in dit pleeggezin werd omschreven als zwak, er werd aangegeven dat het opvoeden van deze beide kinderen geen eenvoudige opgave zou zijn voor de pleegouders en dat extra hulp en aandacht nodig zouden zijn vanuit de pleegzorginstelling. Maar omwille van het behouden van de familiebanden werd besloten om de kinderen niet in een vreemd gezin te plaatsen. Een gelijkaardig voorbeeld komt uit een melding uit 2000. De zaak betrof een dertienjarig meisje dat bij haar alleenstaande oom werd geplaatst en daar moest blijven ondanks dat oom haar schopte, sloeg en bang maakte dat ze naar een internaat moest als de plaatsing zou mislukken. Deze plaatsing was niet geformaliseerd op het moment dat het pleegkind toekwam. Dat gebeurde achteraf, echter zonder echt netwerk- of antecedentenonderzoek. Er was op dat moment nog geen apart procedureel beleid voor netwerkplaatsingen in de pleegzorginstelling, dat kwam pas later, mede op basis van het verbeterplan dat Inspectie naar aanleiding van deze zaak had opgesteld. Over deze casus waren weinig verslagen beschikbaar, het was opnieuw een voorbeeld van een weinig gedocumenteerde casus

(cf. supra). Ook in de eerder beschreven casus van een meisje dat haar tante vertelde over seksueel geweld door haar oom was geen netwerkscreening gebeurd vóór de plaatsing.

Zeer opmerkelijk was dat bij nader inzien één van de zes netwerkgezinnen uit onze steekproef niet echt een netwerkgezin was. In de betreffende casus was het nog niet tot plaatsing gekomen. De plaatsing werd onderschept. Het betrof een melding van seksueel grensoverschrijdend gedrag bij een veertienjarig meisje dat in een instelling verbleef. De dader was een pedagogisch medewerker in de instelling. Deze medewerker bleek ook aspirant-pleegouder te zijn en wilde het meisje dat hij in de instelling misbruikte als pleegkind in zijn gezin hebben. Het meisje gaf aan graag bij deze man te willen wonen en ook de collega's van de man waren het over de keuze eens. Toen het incident naar buiten kwam via een vriendin van het meisje, werd de procedure om pleegouder te worden stopgezet en gemeld bij Inspectie. In deze zaak was er iets merkwaardigs aan de hand. In feite had het een bestandsplaatsing moeten zijn - de man kwam niet echt uit het (familiale) netwerk van het kind - maar de pleegzorginstelling beschouwde het als een netwerkplaatsing, zodat plaatsing sneller kon en er geen uitgebreide screening hoefde. Een analoge zaak van 'oneigenlijk gebruik' van netwerkpleegzorg kwamen we tegen in een in 2017 gepubliceerd rapport van Inspectie, naar aanleiding waarvan een beleidsreactie over de screening van pleegouders volgde door de Minister voor Rechtsbescherming op 5 maart 2018. Deze zaak ging over een calamiteit die bij Inspectie was gemeld eind 2016. Ze ging over het seksueel grensoverschrijdende gedrag van een aspirant-pleegouder tegenover een pleegkind dat bij hem woonde. De screening van deze aspirant-pleegouder ging terug tot 2011. Uit het onderzoek bleek dat alle betrokken instellingen - jeugdbescherming, pleegzorginstelling, Raad voor de Kinderbescherming - fouten bij de screening hadden gemaakt in de zin dat procedures en richtlijnen niet waren gevolgd en belangrijke stappen in het screeningsproces niet of met veel vertraging waren genomen. Het pleeggezin was niet gescreend en maakte eigenlijk geen deel uit van het netwerk van het pleegkind. Er was nog geen Verklaring Geen Bezwaar afgeleverd, waardoor het screeningsproces niet binnen de door de Wet op de Jeugdzorg (artikel 28a) dertien weken kon worden afgerond. Er waren desondanks al wel drie pleegkinderen in dit pleeggezin geplaatst. Zeven maanden na plaatsing van het eerste pleegkind en zes maanden na bijplaatsing van de siblings van dit kind ontdekte de Raad voor de Kinderbescherming bij de check van de justitiële informatie dat de aspirant-pleegouder een strafblad had omwille van een zedendelict. Enkele maanden later werden de kinderen uit het pleeggezin gehaald en werd de screeningsprocedure met aspirant-pleegvader stopgezet. Hij werd van de lijst geschrapt. Al die tijd - ruim negen/tien maanden - hadden deze pleegkinderen dus in een onveilige situatie geleefd. Later kwam dus aan het licht dat één van de pleegkinderen seksueel was misbruikt door de aspirant-pleegvader. Uit het rapport van Inspectie kan worden opgemaakt dat een hoge caseload bij de pleegzorginstelling destijds aan de basis lag van de beslissing om deze plaatsing niet als bestands- maar netwerkpleegzorg te beschouwen.

4. Samenvatting en conclusies

Op basis van een analyse van de bestudeerde documenten (i.h.b. pleegkinddossiers, jaarverslagen, beleidsnotities, notulen, juridische samenvattingen, inspectieverslagen) hebben we in kaart gebracht wat er aan geweld is gebeurd in pleeggezinnen vanaf 1945 tot heden en hoe dit geweld heeft kunnen plaatsvinden. We hebben informatie over de gehele periode 1945-heden, maar toch vooral vanaf 2000. De dossiers bij het Schadefonds gaan het verst terug in de tijd.

We stelden vooreerst vast dat in bepaalde archieven, met name dat van FIKA en de politie, geen pleegkinddossiers of andere relevante bronnen die konden leiden naar geweldsdelicten waren te vinden.

In de randomsteekproef van pleegkinddossiers bij de vier instellingen vonden we in ongeveer tien procent van de gevallen een incident inzake geweld, in de brede zin van het woord, ten aanzien van een pleegkind of een vermoeden hieromtrent. Wat er over deze incidenten in de dossiers werd geschreven was echter erg summier en fragmentarisch, ongeacht de tijdsperiode. Er werden daarbij diverse bronnen gemeld (bv. een quote van een kind, een brief, rapportage door pleegzorgbegeleider van een observatie of gesprek met een derde, bv. een arts). Maar het viel op dat de gemelde incidenten niet uitgebreid werden gedocumenteerd, niet echt systematisch werden opgeschreven en dat bronnen niet altijd met elkaar werden vergeleken. We missen zodoende heel wat informatie, zowel over wat er precies is gebeurd als over hoe het kon gebeuren en hoe erop werd gereageerd. Toch geven de pleegkinddossiers ons enig zicht op deze vragen. We zien diverse vormen van geweld

verschijnen – fysiek, geestelijk en seksueel – en er worden verschillende factoren genoemd die tot het geweld hebben geleid of het hebben in stand gehouden, in het bijzonder factoren bij het pleegkind (i.c. moeilijk gedrag) en de pleegouders (bv. gebrek aan opvoedingsvaardigheden). Ook spanningen tussen pleegouders en oorspronkelijke ouders worden genoemd als risicofactor. Verder valt op dat gedrag van pleegkinderen nogal eens wordt gelabeld als negatief en dat het wordt gezien als mede aanleiding voor het geweld (*'blaming the victim'*) en dit niet enkel in de vroegste perioden. Verder leren we dat er door professionals (bv. pleegzorgbegeleiders) soms wel wordt vermoed dat er geweld plaatsvindt in een pleeggezin maar dat er met die vermoedens weinig wordt gedaan en pleegkinderen pas (veel) later over het geweld gaan vertellen.

Uit de studie van de mesocontext van de vier pleegzorginstellingen leren we dat veiligheid van pleegkinderen al sinds begin jaren 90 de aandacht heeft. We zien dat alle instellingen op dit thema steeds meer beleid gaan voeren en dat dit beleid proactief wordt, dit wil zeggen dat het niet louter gaat om beleid als reactie op een incident. Het management van de instellingen zet de veiligheid van pleegkinderen en –gezinnen hoog op de agenda. Er worden gestandaardiseerde risicotaxatie-instrumenten ingezet waarmee een veiligheidscheck in pleeggezinnen kan worden uitgevoerd. Veiligheid is ook een thema in de protocollen, richtlijnen en kwaliteitskaders voor pleegzorgbegeleiders die de instellingen zelf ontwikkelen of die ze implementeren vanuit de beroepsverenigingen (bv. de Richtlijn Pleegzorg van de beroepsverenigingen van psychologen, orthopedagogen en maatschappelijk werkers uit 2015). Ook in het cliëntenbeleid vinden we het thema veiligheid terug, onder andere bij de pleegouderraden. Of het beleid dat instellingen uitzetten inzake veiligheid in de praktijk effecten oplevert en hoe het wordt gemonitord, weten we niet, omdat gegevens over de implementatie en toetsing ontbreken.

Vanaf de jaren 90 zien we dat instellingen klachtenprocedures ontwikkelen en doorheen de jaren worden deze verder aangescherpt. Klachten worden ook beter opgevolgd en het beleid betreffende de opvolging wordt transparanter. Incidenten van geweld en calamiteiten worden op verschillende niveaus gemeld. Binnen de organisatie is er een toenemende doorstroom van informatie van de werkvloer naar het management en van het management naar de Raad van Toezicht. In toenemende mate zien we rapportages over incidenten in jaarverslagen en deze rapportages worden uitgebreider en gaan ook over follow-up en verbeteracties. Verder wordt er jaarlijks over incidenten gerapporteerd aan Inspectie.

Het valt op dat gedurende het laatste decennium vooral het beleid met betrekking tot het signaleren van seksueel geweld van pleegkinderen en de preventie van misbruik door instellingen wordt geïntensiveerd. Er worden hieromtrent recent diverse richtlijnen en procedures uitgewerkt. Dat heeft onder andere te maken met een algemene, verhoogde aandacht voor het thema seksueel geweld van kinderen en wat de richtlijnen en procedures van na 2010 betreft met het werk van de Commissie-Samson, onder andere de implementatie van de richtlijnen van de Commissie Rouvoet.

Op dit toenemende beleid inzake veiligheid van pleegkinderen en –gezinnen volgt een verdere professionalisering van pleegzorgbegeleiders inzake dit thema. Er is in de vier door ons onderzochte instellingen al geruime tijd groeiende aandacht voor scholing en training van medewerkers (i.c. pleegzorgbegeleiders) op het domein van signalering van kindermishandeling, praten met kinderen over veiligheid, seksualiteit en seksueel geweld. We zien dat in het laatste decennium scholing en training rondom deze thema's meer systematisch worden ingezet. Zo worden bijvoorbeeld trainingen over het signaleren van kindermishandeling verplicht voor alle medewerkers. Ook de werving, selectie en training/voorbereiding van pleegouders worden aangescherpt, en hier is eveneens groeiende aandacht voor het thema veiligheid. Wat we minder systematisch zagen terugkomen in onze analyse van de mesocontext in de vier pleegzorginstellingen is het algemene thema 'praten met (pleeg-) kinderen'. Het werd wel genoemd als aandachtspunt en in een enkel geval zagen we dat scholing over het thema had plaatsgevonden, maar het lijkt minder in de focus te staan, vergeleken met de thema's veiligheid en signaleren van kindermishandeling.

De studie van juridische samenvattingen bij het Schadefonds voor Geweldsmisdrijven leert ons dat pleegkinderen die een claim indienden ernstige vormen van seksueel geweld meemaakten en dat het misbruik chronisch was, dit in alle tijdsperiodes. Deze pleegkinderen rapporteerden ook andere vormen van geweld in het pleeggezin, met name fysiek en emotioneel geweld. Vooral pleegvaders waren dader van seksueel geweld. Het andere geweld kwam ook vooral van pleegvaders, en in een aantal gevallen

ook van pleegmoeders. Het seksueel geweld kwam voor in alle tijdsperioden en er waren geen verschillen in ernst van misbruik. Wel nam vanaf 1986 de duur van het misbruik enigszins af. Een minderheid van de pleegkinderen kon het misbruik of ander geweld melden en slechts een beperkt aantal pleegkinderen die meldden, werden serieus genomen en zagen iets ten gunste veranderen in hun situatie.

De studie van de rapporten van Inspectie omtrent calamiteiten en incidenten inzake geweld ten aanzien van pleegkinderen betrof het recente verleden (2000-2016). Het ging vooral om zaken waarin seksueel of fysiek geweld werd gemeld, al dan niet in combinatie met psychisch geweld of verwaarlozing. De analyse van deze zaken leerde ons dat het op mesoniveau op diverse vlakken misging bij deze plaatsingen. Een belangrijk probleemgebied is de voorbereiding van de plaatsing, in casu de selectie van pleegouders, voorbereiding op plaatsing en matching met het pleegkind. Vaak werd hierbij te snel of ondoordacht te werk gegaan en werd voortgebouwd op het beeld dat pleegouders bij de eerste contacten met de pleegzorginstelling/-centrale te zien gaven, hoewel dit beeld niet altijd werd bevestigd eens een pleegkind was geplaatst in het pleeggezin en er niet werd herscreend. Matchingscriteria waren niet altijd helder en netwerkpleegouders werd bij twijfel aan pedagogische capaciteiten wel eens het voordeel van de twijfel gegeven, om het kind dicht bij familie te laten opgroeien. Een ander probleemgebied is de begeleiding van de plaatsing en het toezicht op de veiligheid en het welzijn van pleegkinderen. Door een te hoge caseload en vele personele wisselingen kwamen zowel (gezins)voogden als pleegzorgbegeleiders er niet toe voldoende intensief te begeleiden en in te spelen op de behoeften van pleegouders en -kinderen. Ook merkten ze door het gebrek aan contact de signalen die pleegkinderen gaven niet. Soms werden die signalen wel opgemerkt maar verkeerdelijk aan iets anders toegeschreven, bijvoorbeeld de voorgeschiedenis van het pleegkind of een psychiatrische diagnose waar men weet van had. Ook duidelijke signalen die verwijzen naar mogelijke gevolgen van seksueel geweld en professionals zouden moeten verontrusten, werden vaak niet of niet tijdig gezien. Een derde probleemgebied is het gebrek aan goede onderlinge communicatie tussen de verschillende partijen die bij een plaatsing of begeleiding van een pleeggezin zijn betrokken. Uit een aantal dossiers werd duidelijk dat de ene partij vaak niet wist wat de andere partij had gedaan, dat er ruis was op de communicatielijnen en dat de verantwoordelijkheden niet helder waren. Vooral grote pleeggezinnen waar kinderen vanuit verschillende pleegzorginstellingen werden geplaatst, liepen dit risico. Een andere opvallende bevinding in deze studie van Inspectiedossiers was het gebrek aan documentatie in de dossiers van pleegzorginstellingen, zowel op feitelijk als procesniveau. Dit maakte het soms lastig om zaken van geweld ten aanzien van pleegkinderen goed te reconstrueren en zicht te krijgen op de processen die zich hadden afgespeeld binnen de pleegzorginstelling en tussen pleegouders en pleegzorgbegeleiders. Een laatste opvallende bevinding was dat de screening, voorbereiding en begeleiding van netwerkplaatsingen niet altijd volgens de richtlijnen verliep. Er werd aan deze plaatsingen minder tijd besteed dan volgens het kwaliteitskader zou moeten en de plaatsingen werden soms te laat geformaliseerd, waardoor antecedenten van geweld ten aanzien van (pleeg-) kinderen over het hoofd werden gezien en pleegkinderen in een onveilige situatie terecht kwamen. Een netwerkplaatsing kan doorgaans sneller geregeld worden dan een bestandsplaatsing. De richtlijnen en uitgangspunten bij netwerkplaatsing zijn milder, wat een risico inhoudt op oneigenlijk gebruik ervan. Wij kwamen twee casussen tegen die als netwerkplaatsing werden opgevoerd, maar de facto bestandsplaatsingen waren. In één casus was sprake van seksueel geweld ten aanzien van een pleegkind, in de andere casus was een groepsleider die een meisje in een instelling seksueel had misbruikt op weg om de pleegvader van dit meisje te worden.

Wanneer we de vier dossierstudies (pleegkinddossiers, beleidsstukken meso-context, dossiers Schadefonds, Inspectiedossiers) samennemen, stellen we ten eerste vast dat we niet heel ver in de tijd zijn kunnen teruggaan. Alleen de dossiers bij het Schadefonds en de pleegkinddossiers bij één instelling gingen terug tot de vroegste periode (1945-1965). De studie van de mesocontext en de dossierstudie bij Inspectie gingen grotendeels, wat Inspectie betreft zelfs uitsluitend, over de laatste twee decennia.

Ten tweede zien we dat niet alle bronnen even bruikbare informatie bevatten met het oog op het beantwoorden van onze onderzoeksvragen. De dossiers bij het Schadefonds leveren een goed beeld op over de vele vormen van geweld die pleegkinderen hebben meegemaakt, al gaan ze in eerste instantie over (ernstig) seksueel geweld. Deze dossiers geven tevens inzicht in de impact van (seksueel) geweld, tijdens de kindertijd en in de volwassenheid. De dossiers bij Inspectie laten eveneens goed zien welk geweld pleegkinderen is overkomen, zij het dat ze zoals gezegd maar een beperkt

tijdsegment bestrijken. De informatie die we in deze dossiers aantreffen over de aard van het geweld convergeert met de informatie uit de dossiers bij het Schadefonds. Verder bevatten een aantal van deze dossiers interessante informatie over de ontstaanswijze van geweld ten aanzien van pleegkinderen en bieden ze een inkijk in de werkwijze van de pleegzorginstellingen. Ze laten onder andere zien waar deze instellingen soms tekortschieten wat betreft interne kwaliteitscontrole en communicatie met betrokken partners in het veld. In die zin zijn ze een mooie aanvulling van de studie naar de mesocontext, die toch voornamelijk een studie was van beleidsstukken. De pleegkinddossiers leveren slechts weinig informatie op. Ze waren gering in aantal en de informatie die ze bevatten was beperkt. Vaak ging het in deze dossiers slechts om (vage) vermoedens van geweld, die niet verder werden onderzocht.

Tot slot toont de analyse van beleidsstukken dat er inzake professionalisering in het algemeen en veiligheidsbeleid in het bijzonder veel is gebeurd in de sector gedurende de afgelopen twee decennia. Maar of de implementatie en de monitoring van dit beleid goed lopen en positieve resultaten (bv. snellere signalering van geweld, adequater handelen, daling van aantal cases met geweld) opleveren, konden we niet achterhalen. Ook de ervaringen van professionals (bv. pleegzorgbegeleiders, gedragswetenschappers) met de beleidsplannen die we aantreffen in jaarverslagen en andere documenten hebben we niet bevraagd. Het is dus niet vanzelfsprekend dat de vele plannen die genoemd zijn in deze stukken voldoende draagvlak hadden op de werkvloer en een daadwerkelijke verbetering van de kwaliteit van de zorg voor pleegkinderen en -gezinnen hebben gebracht.

Literatuur

- Koopmeiners, A. (2018). *(On)Veilig in een pleeggezin?! Archiefonderzoek gericht op de beleidscontext van pleegzorginstellingen ten aanzien van geweld in pleeggezinnen van 1945 tot 2018 (Masterthesis)*. Groningen: Rijksuniversiteit.
- Sebens, R. (2018). *De veiligheid van het pleegkind. Een onderzoek naar het handelen van pleegzorginstellingen als het gaat om geweldsincidenten binnen pleeggezinnen*. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.

Bijlagen

Bijlage 2.1

Variabelen archiefonderzoek

Variabelen dossiers zonder geweld

- Wat voor soort bron betreft het:⁹?

Zijn de volgende gegevens bekend:

Algemene variabelen kind

- geboortejaar kind
- jaar en leeftijd kind ten tijde van pleeggezinplaatsing
- genderidentiteit (indien aangegeven)

Algemene variabelen pleegzorg plaatsing

- reden uithuisplaatsing
- vrijwillige of niet vrijwillige plaatsing
- wel of geen netwerkplaatsing
- duur verblijf
- aantal pleegzorgplaatsingen
- gepland/ongeplande beëindiging plaatsing (indien reden bekend - meenemen)

Algemene variabelen pleeggezin

- regio waar pleeggezin woont
- overige (pleeg)kinderen in gezin en leeftijden

Overige bevindingen in het dossier

Variabelen dossiers met geweld

- wat voor soort bron betreft het:
- is er in het dossier sprake van 'geweld' in het pleeggezin (of iets wat er naar neigt). En hoe wordt het omschreven?

Zijn de volgende gegevens bekend:

Algemene variabelen kind

- geboortejaar kind
- jaar en leeftijd kind ten tijde van pleeggezinplaatsing
- genderidentiteit (indien aangegeven)
- onderwijsachtergrond kind
- voorgeschiedenis overige plaatsingen
- religieuze achtergrond kind/biologisch gezin
- etnische achtergrond kind en biologisch gezin (ook Nederlands registreren)
- seksualiteit (indien aangegeven)
- algemene gezondheid of beperking kind
- algemene indruk en karakteromschrijving van het kind zoals beschreven in het dossier
- voorgeschiedenis biologisch gezin
- inkomen oorspronkelijke ouders
- werkachtergrond oorspronkelijke ouders
- onderwijsachtergrond oorspronkelijke ouders

⁹ Kind- of gezinsdossier, verslag van voogd, etc. Bijzonderheden hier vermelden en door wie het is geschreven. Wanneer verderop in het dossier een quote vanuit een andere bron wordt aangehaald dan dient dat duidelijk vermeld te worden in de beschrijving bij die betreffende variabele.

Algemene variabelen pleegzorg plaatsing

- o reden uithuisplaatsing
- o vrijwillige of niet-vrijwillige plaatsing
- o wel of geen netwerkplaatsing
- o duur verblijf
- o gepland/ongeplande beëindiging plaatsing (indien reden bekend - meenemen)
- o contact met oorspronkelijke ouders/ familie (broers/zussen) ten tijde van plaatsing
- o is er een voogd betrokken en hoe vaak is er contact met voogd
- o komt ergens in het dossier de opvatting van het kind over de pleegzorgplaatsing naar voren?

Algemene variabelen pleeggezin

- o regio waar pleeggezin woont
- o hoe is pleeggezin geselecteerd
- o motivatie gezin voor pleegzorg (indien aangegeven)
- o overige (pleeg)kinderen in gezin en leeftijden
- o huisvesting pleeggezin
- o inkomen pleegouders
- o werkachtergrond pleegouders
- o onderwijsachtergrond pleegouders
- o ervaring van het pleeggezin m.b.t. pleegkinderen
- o etnische achtergrond pleeggezin
- o religie pleeggezin
- o komt ergens in het dossier de opvatting van het kind over het pleeggezin naar voren?

Opvoedingskenmerken in pleeggezin

- o samenvatting van opvoedingskenmerken in pleeggezin (bestaande uit bijv. de componenten verzorging, affectiviteit tussen kinderen/pleegouders in het gezin, omgang en interactie tussen kinderen/pleegouders, regels, interesse van pleegouders in het kind, dagelijkse routine van het kind, etc.)
- o komt ergens in het dossier de opvatting van het kind over de opvoedingsomgeving naar voren?

Onderzoeksvraag 1: wat is er gebeurd

- o wat voor soort geweld komt voor (seksueel, fysiek, psychisch), en welke bewoordingen worden gebruikt.
- o hoe vaak komt het geweld voor
- o waar komt het geweld voor
- o leeftijd kind waarop geweld begint
- o hoe lang duurt het geweld
- o wie zijn de daders (indien meerdere dan nummers en weergeven in het Excel bestand, tevens m.b.t. de volgende variabelen)
- o relatie van dader tot pleegkind
- o leeftijd dader
- o geslacht dader
- o inkomen dader
- o werkachtergrond dader
- o onderwijsachtergrond dader

Onderzoeksvraag 2: hoe heeft geweld kunnen plaatsvinden

- o welke signalen over geweld geven de kinderen (ook registreren wanneer kind geen signaal geeft)
- o aan wie
- o hoe wordt erop gereageerd en door wie (indien niet op gereageerd, reden aangeven waarom)
- o wie is er allemaal op de hoogte van het geweld

Onderzoeksvraag 3: Hoe is het geweld ervaren door de (ex)pleegkinderen

- o wat is de impact van het geweld op het kind (wordt er in het dossier iets vermeld over het gedrag/ontwikkeling van het kind, etc.)

- wat is de opvatting van het kind zelf hierover? Komt ergens in het dossier het kind zelf aan het woord, of wat zij tegen therapeut o.i.d. hebben gezegd?
- is er sprake geweest van veroordeling dader en waarom wel of niet
- indien ja, hoe heeft dit plaatsgevonden (en welke impact heeft het op jeugdige na veroordeling)
- wat is hierna gebeurd met het kind en de pleegzorgplaatsing?

Overige bevindingen in het dossier

Variabelen geëxcludeerde dossiers¹⁰

- datum en initialen onderzoeker
- dossiernummer
- soort bron
- reden van exclusie in archiefonderzoek
- periode (jaartallen)
- indien aanvraag om pleeggezin te worden: wat is de motivatie van het echtpaar voor pleegzorg
- indien aanvraag om pleeggezin te worden: hoe wordt onderzocht of het geschikte pleegouders zijn.
- indien afwijzing van pleeggezin voor pleegzorg: reden van afwijzing
- indien toewijzing van pleeggezin voor pleegzorg: reden van toewijzing.
- overig: Hier kan opgesomd worden wat de onderzoeker wel belangrijk acht, maar wat niet is teruggekomen in de variabelenlijst.

¹⁰ De geëxcludeerde_dossiers betreffen de dossiers die wel in de steekproef getrokken zijn, maar waarin niet wordt ingegaan op de situatie van het kind en op de situatie in het pleeggezin (bijvoorbeeld alleen op pleegzorgcontracten, de motivatie van pleegouders voor pleegzorg, de reden van toewijzing van kind aan het pleeggezin, etc.).

Bijlage 2.2

Mesocontext

Jaartal: 1988-1992				
Naam bron	Type bron	Hoofdthema's toetsingskader	Subthema's: aankruisen welke aanwezig zijn in het document	Samenvatting
Jaarverslag 1988		1. Beleid (m.b.t. geweld/veiligheid)	a. Veiligheidsplannen/kwaliteitsbewaking	<input checked="" type="checkbox"/>
			b. Procedures / Protocollen (klachtenregeling en/of tevredenheid cliënten/pleegouders)	<input checked="" type="checkbox"/>
			c. Visie/missie pleegzorg (voornemens)	<input type="checkbox"/>
			d. Cliëntenbeleid/ beleid hulpaanbod pleegzorg	<input type="checkbox"/>
			e. Projecten/programma's veiligheid/pleegzorg	<input checked="" type="checkbox"/>
		2. Professionalisering	a. Personeelsbeleid / Kwaliteitsbeleid	<input checked="" type="checkbox"/>
			b. Kwaliteit personeel (opleiding/beroepsregistraties)	<input checked="" type="checkbox"/>
			c. Stafactiviteiten	<input type="checkbox"/>
			d. Deskundigheidsbevordering (studiedagen, trainingen)	<input checked="" type="checkbox"/>
		3. Handelen instellingen	a. Screening procedure (werving en selectie)	<input checked="" type="checkbox"/>
			b. Inkomen, onderwijs/werk achtergrond	<input type="checkbox"/>
			c. Motivatie en ervaring (pleeg)ouder	<input type="checkbox"/>
			d. Doorslaggevende/bepalende factoren	<input type="checkbox"/>
			e. Matching (procedure matching)	<input type="checkbox"/>
			f. Begeleiding aan pleegouders	<input type="checkbox"/>
			g. Reactie op geweldincidenten	<input checked="" type="checkbox"/>
			h. Reactie op klachten	<input checked="" type="checkbox"/>
			i. Begeleiding na incident	<input type="checkbox"/>

Bijlage 2.3

Codeerschema dossieranalyse Schadefonds Geweldsmisdrijven

Algemene codes:

1. Ja
2. Nee
8. N.V.T. (of 88 bij leeftijd)
9. Missing (of 99 bij leeftijd)

KENMERKEN DOSSIER

File code: {code}

Type regeling

1. Tijdelijke regeling
2. Statuut

Gegrond/toegewezen

1. Ja
2. Nee

ACHTERGRONDKENMERKEN SLACHTOFFER

Tijdsperiode:

1. 1945-1965
2. 1966-1985
3. 1986-2005
4. 2006-nu

Geslacht:

1. Man
2. Vrouw

Leeftijd kind bij pleeggezinplaatsing waar eerste misbruik plaatsvond: {getal}

Type pleegzorg: (wanneer niets specifiek over staat, uitgegaan van bestands)

1. Bestandspleeggezin
2. Netwerkleeggezin

Samenstelling pleeggezin

1. Eén ouder pleeggezin
2. Twee ouder pleeggezin

Eigen kinderen in pleeggezin

1. Ja
2. Nee

Werd het kind samen met broertjes/zusjes geplaatst?

1. Ja
2. Nee

Was het kind eerder in een pleeggezin/tehuis?

1. Ja
2. Nee

Reden van uithuisplaatsing

1. Ouders kunnen niet (meer) voor kind zorgen
2. Mishandeling of verwaarlozing
3. Gedrag van het kind (bv. te moeilijk, onhandelbaar)
4. Oorlogssituatie (specifiek voor oudste periode)
5. Andere

Uitleg andere reden: {tekst}

Was er eerder sprake van geweld?

Fysiek geweld:

1. Ja
2. Nee

Geestelijke/emotionele mishandeling:

1. Ja
2. Nee

Fysieke of affectieve verwaarlozing:

1. Ja
2. Nee

Seksueel geweld:

1. Ja
2. Nee

Ander geweld:

1. Ja
2. Nee

Uitleg ander geweld: {tekst}

WAT HEEFT ER AAN GEWELD PLAATSGEVONDEN?

Seksueel geweld:

Leeftijd waarop seksueel geweld begon: {getal}

Duur van het misbruik

1. Eénmalig
2. <Maand
3. Maand-jaar
4. Jaar-drie jaar
5. Drie-vijf jaar
6. > vijf jaar
7. Ander

Ander: {tekst}

Frequentie van het misbruik

1. Dagelijks
2. Wekelijks
3. Maandelijks
4. Ander

Ander: {tekst}

Aard van het misbruik:

Gedwongen prostitutie:

1. Ja
2. Nee

Seksueel geweld met penetratie (van mond, vagina of anus met penis, vinger, ander lichaamsdeel of object)

1. Ja
2. Nee

Seksueel geweld met genitaal contact (zonder penetratie)

1. Ja
2. Nee

Seksueel geweld met lichamelijk contact (zonder genitaal contact/penetratie)

1. Ja
2. Nee

Seksueel geweld zonder lichamelijk contact

1. Ja
2. Nee

Dader(s)

Pleegvader

1. Ja
2. Nee

2^e Pleegvader

1. Ja
2. Nee

Pleegmoeder

1. Ja
2. Nee

1^e Eigen kind van pleeggezin ('pleegbroer' of 'pleegzus' = eigen kind tenzij anders vermeld)

1. Ja
2. Nee

Geslacht:

1. Man
2. Vrouw

Leeftijdsverschil (ouder, als jonger een negatief getal): {getal}

2^e Eigen kind van pleeggezin

1. Ja
2. Nee

Geslacht:

1. Man
2. Vrouw

Leeftijdsverschil (ouder, als jonger een negatief getal): {getal}

3^e Eigen kind van pleeggezin

1. Ja
2. Nee

Geslacht:

1. Man
2. Vrouw

Leeftijdsverschil (ouder, als jonger een negatief getal): {getal}

Ander pleegkind in het pleeggezin

1. Ja
2. Nee

Geslacht

1. Man
2. Vrouw

Leeftijdsverschil (ouder, als jonger een negatief getal): {getal}

Andere dader(s):

1. Ja
2. Nee

Uitleg andere dader(s): {tekst}

Aantal daders: {getal}

Andere vormen van geweld:

Worden er nog andere vormen van geweld genoemd?

Fysiek geweld:

1. Ja
2. Nee

Geestelijke/emotionele mishandeling:

1. Ja
2. Nee

Fysieke of affectieve verwaarlozing (wanneer pleegouder misbruik heeft gezien maar niets heeft ondernomen, dan gecodeerd als verwaarlozing):

1. Ja
2. Nee

Ander geweld:

1. Ja
2. Nee

Ander geweld uitleg: {tekst}

Dader(s)

Pleegvader

1. Ja
2. Nee

2^e Pleegvader

1. Ja
2. Nee

Pleegmoeder

1. Ja
2. Nee

2^e Pleegmoeder

1. Ja
2. Nee

Eigen kind van pleeggezin

1. Ja
2. Nee

Ander pleegkind in het pleeggezin

1. Ja
2. Nee

Andere dader:

1. Ja
2. Nee

Uitleg andere dader: {tekst}

Aantal daders: {getal}

WERD HET GEWELD GEMELD?

(Melden erg strikt genomen, wanneer kind over het geweld heeft gesproken met iemand. Niet gecodeerd wanneer anderen iets zagen of vermoedens hadden, wanneer het kind bepaald gedrag vertoont wat zou kunnen duiden op, of wanneer het kind in het algemeen iets heeft gezegd 'het gaat niet zo goed/ik wil hier weg').

Melden niet-professional

Werd het geweld (als kind) destijds gemeld aan een niet-professional?

1. Ja
2. Nee (dan alle hieronder genoemde type geweld met 8)

Welk type geweld is gemeld aan een niet-professional?

Seksueel geweld:

1. Ja
2. Nee

Fysiek geweld:

1. Ja
2. Nee

Geestelijke/emotionele mishandeling:

1. Ja
2. Nee

Fysieke of affectieve verwaarlozing:

1. Ja
2. Nee

Ander geweld:

1. Ja
2. Nee

Melden professional

Werd het geweld destijds gemeld aan een professional?

1. Ja
2. Nee (dan alle hieronder genoemde type geweld met 8)

Welk type geweld is gemeld aan een professional?

Seksueel geweld:

1. Ja
2. Nee

Fysiek geweld:

1. Ja
2. Nee

Geestelijke/emotionele mishandeling:

1. Ja
2. Nee

Fysieke of affectieve verwaarlozing:

1. Ja
2. Nee

Andere:

1. Ja
2. Nee

Vervolg

Werden er na melding stappen ondernomen (in periode kind zijn, bv. overplaatsing) (8 als geen melding gedaan)?

1. Ja
2. Nee

Werd er aangifte gedaan als kind?

1. Ja
2. Nee

Is er later (nadat kind uit pleeggezin was) aangifte gedaan?

1. Ja
2. Nee

Indien er ooit aangifte werd gedaan, is het tot juridische procedure gekomen?

1. Ja
2. Nee

Werd(en) dader(s) veroordeeld?

1. Ja
2. Nee

Letsel

Welke fysieke, emotionele of andere gevolgen en letsel worden in het dossier genoemd: {tekst}

(Bij letsel enige voorzichtigheid, omdat het er soms simpelweg niet in stond. Dit weegt bij de Tijdelijke regeling niet mee in de beoordeling en de Statuut aanvragen worden vaak afgewezen voordat ze naar de mogelijke schade gaan kijken)

Letsel gecodeerd naar ja of nee op de volgende problemen/gevolgen:

Kindertijd:

- Fysieke gezondheidsproblemen als gevolg van geweld
- Spijbelen/schoolverzuim
- Weglopen
- Boosheid/agressie
- Depressie
- Suicidegedachten of -pogingen
- Angsten
- PTSS
- Verslaving
- Zwangerschap
- Verstoorde seksuele ontwikkeling/loverboy problematiek
- Behandeling voor geestelijke gezondheidsproblemen
- Anders, namelijk...

Volwassenheid:

- Fysieke gezondheidsproblemen
- Agressie/boosheid
- PTSS
- Depressie
- Suïdegedachten of -pogingen
- Angsten
- Verslaving
- Persoonlijkheidsproblemen/stoornis
- Psychoses
- Psychosomatische problemen
- Hulp gezocht voor geestelijke gezondheidsproblemen (meest voorkomend, niet altijd duidelijk of daar diagnose bij hoort of niet)
- Sociale/relatieve problemen
- Loverboy/prostitutie
- Economische problemen (geld, huisvesting)
- Werkonbekwaamheid
- Anders, namelijk...

Media-analyse van incidenten van geweld in de pleegzorg in de periode 1945-heden

Bronstudie 3 bij het sectorrapport geweld in de pleegzorg 1945-heden

Hans Grietens, Daniëlle Zevulun, Esther Piersma en Mijntje ten Brummelaar



**rijksuniversiteit
 groningen**

**faculteit gedrags- en
 maatschappijwetenschappen**

Groningen: Rijksuniversiteit Groningen, 2019

Bronstudies bij het sectorrapport geweld in de pleegzorg 1945-heden

1. Een schets van de organisatie van de pleegzorgsector in de periode 1945-heden en van het wetenschappelijk onderzoek naar geweld ten aanzien van pleegkinderen

Hans Grietens, Daniëlle Zevulun, Esther Piersma en Mijntje ten Brummelaar

2. Archiefonderzoeken 1945-heden

Hans Grietens, Daniëlle Zevulun, Anne Steenbakkers, Esther Piersma en Mijntje ten Brummelaar

3. Media-analyse van incidenten van geweld in de pleegzorg in de periode 1945-heden

Hans Grietens, Daniëlle Zevulun, Esther Piersma en Mijntje ten Brummelaar

4. Interviews met pleegkinderen

Hans Grietens, Esther Piersma, Daniëlle Zevulun en Mijntje ten Brummelaar

5. Interviews met pleegouders

Hans Grietens, Esther Piersma, Daniëlle Zevulun en Mijntje ten Brummelaar

Media-analyse van incidenten van geweld in de pleegzorg in de periode 1945-heden

1. Inleiding 105

2. Methode 105

2.1 Design	105
2.2 Procedure dataverzameling.....	106
2.3 Data-analyse	106

3. Resultaten 106

3.1 Samenvattend overzicht van de mediaberichten over geweldsincidenten	107
3.2 Wat leren de mediaberichten ons over aard en ontstaan van geweld en de reacties erop?	110
3.3 Enkele casussen die veel aandacht kregen in de media	116

4. Samenvatting en conclusies 120

Literatuur 121

Bijlagen 122

1. Inleiding

Soms lezen of horen we in de media over geweld ten aanzien van pleegkinderen. Het rapporteren in de media over incidenten van geweld tegenover kinderen die opgroeien in pleeggezinnen zorgt ervoor dat deze incidenten niet in de doofpot worden gestopt. Daarnaast leidt media-aandacht voor dit onderwerp tot maatschappelijke erkenning voor slachtoffers.

In deze bronstudie wordt getracht een beeld te vormen van de verschillende berichten die in de geschreven en gesproken media zijn verschenen over geweld in pleeggezinnen. De hoofdvraag van dit onderzoek luidt: 'Wat is er in de geschreven en gesproken media verschenen over geweld ten aanzien van pleegkinderen in de periode 1945-2017?'. Hiermee hopen we bij te dragen aan het antwoord op drie vragen die de commissie ons stelt, namelijk 'Wat is er gebeurd aan geweld ten aanzien van pleegkinderen in deze periode?', 'Hoe kon geweld in pleeggezinnen ontstaan?' en 'Hoe werd er op dit geweld gereageerd?'.

Deze bronstudie is gebaseerd op data uit twee masterthesissen die in de loop van het studiejaar 2017-2018 werden gemaakt aan de Rijksuniversiteit Groningen onder supervisie van de projectleider: 1) 'Geweld ten aanzien van pleegkinderen. Een onderzoek naar gesproken en geschreven mediaberichten in de periode 1945-1983' (Hueting, 2018) en 2) 'Geweld ten aanzien van pleegkinderen. Een onderzoek naar gesproken en geschreven mediaberichten in de periode 1984-2017' (Koning, 2018).

2. Methode

2.1 Design

In dit onderzoek is gekozen voor een kwalitatief onderzoeksdesign, in het bijzonder een tekstuele analyse van de inhoud van bestaande documenten (Flick, 2014): geschreven en gesproken mediaberichten. Dit soort design sluit door zijn open karakter het best aan bij onze onderzoeksvragen. De data, kranten-, radio- en televisieberichten en gepubliceerde egodocumenten over incidenten van geweld in de pleegzorg, kunnen worden omschreven als niet-gestandaardiseerde data.

2.2 Procedure dataverzameling

Voor het inventariseren van geschreven berichten die zijn verschenen in de media over geweld ten aanzien van pleegkinderen is er gezocht in de databanken Delpher en Lexisnexis en op de pagina <http://kranten-historisch.startpagina.nl>. Voor het inventariseren van de gesproken berichten is er gezocht in het Instituut voor Beeld en Geluid via <https://www.youtube.com/user/BeeldenGeluid>.

In deze databanken werd gezocht naar krantenartikelen en radio- en televisiefragmenten. Er zijn zowel landelijke als regionale/lokale kranten geraadpleegd.

Er werden diverse zoektermen gebruikt. Hierbij werd rekening gehouden met de terminologie uit de betreffende periode. Dane en Walhout (2016) deden een vooronderzoek voor de commissie en hebben een lijst met zoektermen aanbevolen als het gaat om geweldsincidenten in de pleegzorg, onder andere bestandsgezin, bestandspleegzorg, geweld, gezinsverpleging, inspectie, kindermishandeling, kostpleeggezin (kostpleeggezinnen). De volledige lijst is te vinden in Bijlage 3.1.

Bovenstaande alternatieve termen voor pleegzorg werden in de Delpher databank en de databank van het Instituut voor Beeld en Geluid gecombineerd met termen die verwijzen naar geweld, onder andere 'fysieke mishandeling', 'geestelijke mishandeling', 'psychische mishandeling', 'seksueel misbruik', 'verwaarlozing', 'lichamelijke verwaarlozing', 'psychische verwaarlozing', om op die manier zoveel mogelijk relevante mediaberichten te identificeren.

Tot slot werden volgende criteria gehanteerd bij het zoeken:

- Berichten dienden te gaan over fysiek, geestelijk en seksueel geweld en verwaarlozing jegens minderjarigen die onder verantwoordelijkheid van de overheid waren geplaatst in pleeggezinnen, inclusief oorlogswezen en oorlogspleegkinderen;
- Berichten dienden tussen 5 mei 1945 en 31 december 2017 te zijn gepubliceerd en betrekking te hebben op incidenten die plaatsvonden vanaf 5 mei 1945;
- Er is uitsluitend gezocht met Nederlandse zoektermen omdat het een inventarisatie betreft van berichten gepubliceerd in Nederland.

2.3 Data-analyse

De analyse van de data is deels kwantitatief en deels kwalitatief. De kwantitatieve analyse bestaat uit frequentie-analyses van de mediaberichten met betrekking tot variabelen die relevant zijn bij de beantwoording van de onderzoeksvragen, in het bijzonder de verdeling van soorten geweld en demografische gegevens van slachtoffers en daders (o.a. geslacht, leeftijd). Daarnaast hebben we een kwalitatieve inhoudsanalyse gemaakt van de geschreven en gesproken media-documenten. De tekst van de mediaberichten werd zo letterlijk mogelijk getranscribeerd en vervolgens zo feitelijk en nauwgezet mogelijk geanalyseerd. Hoewel de data niet-gestandaardiseerd zijn, vergt een inhoudsanalyse een vastgestelde set van categorieën (Braun & Clarke, 2006). Er is daarom vooraf een lijst met categorieën, een codeerschema, gemaakt en aan de hand hiervan zijn de geïnventariseerde mediaberichten geanalyseerd. Er zijn categorieën samengesteld met betrekking tot de aard en het ontstaan van geweld, de demografische gegevens van slachtoffers en plegers, de reactie op het geweld en er werd gecategoriseerd in welk soort media het incident gemeld werd. De verschillende categorieën zijn te vinden in het codeerschema in bijlage 3.2.

Alle mediaberichten werden in de codeerschema's geplaatst. Aan de hand van de ingevulde codeerschema's is, door het inhoudelijk vergelijken van tekst, bekeken of er een samenhang te zien was tussen de gegevens van slachtoffers, plegers, het soort geweld, reactie op het geweld of het type mediabericht. Ook werd gekeken naar verschillen doorheen de tijd, zowel wat betreft inhoud als discours van de gevonden berichten.

3. Resultaten

Eerst geven we een samenvattend overzicht van wat we aan mediaberichten over incidenten inzake geweld ten aanzien van pleegkinderen hebben gevonden (3.1). Daarna bespreken we de voornaamste

patronen die naar voren kwamen in de inhoudelijke analyse van de berichten (3.2). Tot slot gaan we dieper in op enkele opmerkelijke casussen waarover veel werd bericht in de media (3.3).

3.1 Samenvattend overzicht van de mediaberichten over geweldsincidenten

3.1.1 De incidenten

In totaal werden 213 berichten gevonden over 65 verschillende incidenten (casussen) van geweld ten aanzien van pleegkinderen in de periode 1945-2017. Het merendeel (n=194) hiervan waren berichten in de geschreven pers (kranten), er waren acht radiodocumentaires en 11 televisiedocumentaires. In Tabel 3.1 geven we de verdeling van de publicatiedata van deze berichten naar decennium. Het valt op dat meer dan 80% van de berichten werden gepubliceerd na 1984. Vóór die datum was er minder aandacht in de media voor geweld tegen pleegkinderen. Alle radiofragmenten en op één na alle televisiefragmenten waren van na 1984. Meer dan 40% van de berichten zijn gepubliceerd na 2004. Er is eigenlijk vooral het laatste decennium aandacht in de pers voor dit onderwerp. Wellicht heeft dit te maken met een algemene toename van persaandacht voor jeugdzorg en ook met de Commissie-Samson die tussen 2010 en 2012 onderzoek heeft verricht naar seksueel misbruik van kinderen die opgroeiden onder verantwoordelijkheid van de overheid, waaronder kinderen die opgroeiden in pleeggezinnen. Het rapport van deze commissie en de acties die erop volgden, onder andere het werk van de Commissie Rouvoet over de veiligheid van uithuisgeplaatste kinderen en de toegenomen rol van inspectie, hebben allicht gemaakt dat de sensitiviteit voor het thema geweld ten aanzien van pleegkinderen bij de publieke opinie is vergroot.

Tabel 3.1 Publicatiedata mediaberichten over geweldsincidenten ten aanzien van pleegkinderen

Publicatieperiode:	Aantal	Percentage (%)
1945 – 1954	3	1,4
1955 – 1964	10	4.7
1965 – 1974	10	4.7
1975 – 1984	18	8.5
1985 – 1994	79	37.1
1995 – 2004	6	2.8
2005 – 2014	64	30.0
2015 – heden	23	10.8

3.1.2 De bronnen en de inhoud van de berichten

De mediaberichten komen uit zeer verschillende bronnen, zoals blijkt uit Tabel 3.2. De grote dagbladen De Telegraaf en Algemeen Dagblad nemen bijna een derde (30.9%) van alle krantenberichten over geweldsincidenten ten aanzien van pleegkinderen voor hun rekening. Over Over 42 incidenten konden we slechts één bericht vinden. Voor de overige incidenten varieerde het aantal gevonden berichten van twee tot 39.

Tabel 3.2 Bronnen van de mediaberichten

Type media	Naam krant/ programma	Aantal
Krant	De Telegraaf	39
Krant	Algemeen Dagblad	21
Krant	Reformatisch Dagblad	19
Krant	Trouw	13
Krant	Leeuwarder Courant	18
Krant	Nieuwsblad van het Noorden	16
Krant	Parool	10
Krant	De Gelderlander	7
Krant	Vrije Volk	13
Krant	NRC	9
Krant	Volkskrant	5

Krant	Limburgs Dagblad/Limburger	5
Krant	Nederlands Dagblad	3
Krant	Leids dagblad	1
Krant	Metro Nieuws	1
Krant	Amigoe	1
Krant	De Waarheid	1
Krant	De Locomotief	1
Krant	De Heerenveensche Koerier	1
Krant	De Tijd	3
Krant	Algemeen Handelsblad	5
Krant	Gereformeerd Gezinsblad	1
Krant	Vrije Stem, Onafhankelijk Weekblad voor Suriname	1
TV	KRO, 't Komt in de beste families voor	1
TV	KRO Ongelofelijke verhalen	2
TV	Netwerk EO	1
TV	Hart van Nederland	1
TV	Andere Tijden AVROTROS	1
TV	Zembla	1
TV	PAUW	1
TV	Rondom Tien NRCV	1
TV	TV Brabant	1
TV	TV Gelderland	1
Radio	Radio Omroep Brabant	3
Radio	Radio Omroep Gelderland	3
Radio	Radio Omroep Friesland	1
Radio	Radio Omroep Zeeland	1

Het valt op dat de oudere berichten doorgaans kort zijn en minder informatie bevatten dan de recentere berichten. Soms ontbreekt in de kortere berichten essentiële informatie, bijvoorbeeld de leeftijd van het slachtoffer. En wordt het geweld in zeer algemene termen (bv. 'mishandeling', 'ontucht') omschreven. Vanaf midden jaren 80 worden de berichten langer. Er wordt dan meer achtergrondinformatie gegeven, bijvoorbeeld over leeftijd en geslacht van het pleegkind, hoelang het al in het pleeggezin woont, of er nog andere pleegkinderen zijn, en ook het geweld wordt concreter en uitvoeriger, soms zelfs vrij gedetailleerd, beschreven. Behalve meer aandacht voor de gepleegde feiten, wordt er in recentere berichten meer geschreven of verteld over het pleeggezin, de opvoeding en, zij het vaak eerder fragmentarisch en met grote verschillen tussen berichten, hoe het geweld heeft kunnen ontstaan. Er wordt ingegaan op risicofactoren (zie paragraaf 3.2 voor een overzicht en voorbeelden). Daarnaast vinden we beduidend meer informatie in recentere berichten over de reacties op het geweld door hulpverleners, plaatsende en gerechtelijke instanties (wanneer het tot vervolging en veroordeling komt van een dader). Die informatie is ook al wel te vinden in sommige oudere berichten, maar het staat daar veel summierder. Recentere berichten gaan meer en dieper in op de schuldvraag en leggen die niet meer uitsluitend bij de pleegouder(s), maar betrekken er plaatsende instanties, pleegzorginstellingen en hulpverleners bij. Vanaf de jaren 90 duikt de kwestie wie aansprakelijk kan zijn voor het geweld ten aanzien van pleegkinderen meer op en wordt er in een aantal berichten van uitgegaan dat de overheid hierin een rol heeft. Er wordt ook aandacht besteed in recentere berichten aan de moeilijkheden die het zorgen voor een pleegkind met zich kan brengen en de niet-vanzelfsprekendheid van het opvoeden van een pleegkind. Dit is lang niet in alle berichten te lezen, maar duikt sporadisch op en dat was niet het geval in oudere berichten (voor jaren 80). Ook de begeleiding van pleegouders en de behoefte aan intensivering hiervan wordt in sommige berichten vermeld. Wat verder opvalt is dat in recentere berichten pleegkinderen meer zelf aan het woord komen over hun ervaringen met geweld. Het gaat vaak om slachtoffers die de volwassen leeftijd hebben bereikt, aangifte hebben gedaan en naar aanleiding van een gerechtelijke zaak de pers te woord staan of zelf naar de pers zijn gestapt. In de oudere berichten is er ook aandacht voor de kwetsbaarheid en afhankelijkheid van pleegkinderen, met name als het jonge kinderen betreft, maar doorgaans wordt hen niets gevraagd en wordt over hen bericht middels informatie die verkregen is van derden.

3.1.3 De slachtoffers

De 213 mediaberichten betroffen geweld ten aanzien van in totaal 89 pleegkinderen. In 17 incidenten waren enkel jongens betrokken als slachtoffer en in 31 incidenten enkel meisjes. Bij 10 incidenten waren zowel jongens als meisjes slachtoffer van geweld. In zeven incidenten werd het geslacht van het slachtoffer niet vermeld in de mediaberichten.

De leeftijd van de slachtoffers was zeer verschillend en varieerde tussen 0 jaar en 18+. In Tabel 3.3 geven we een overzicht van het aantal betrokken slachtoffers naar leeftijdscategorie (0-4, 5-11, 12-15, 16-17, 18+). Uit de tabel valt op te maken dat de meeste slachtoffers over wie in de media werd bericht tussen 5 en 11 jaar oud waren (30.3%). Verder waren er slachtoffers in de leeftijdscategorie 12-15 jaar (25.8%). Ook de jongste leeftijdscategorie (0-4 jaar) is behoorlijk vertegenwoordigd (16.9%). Over pleegkinderen van 16 jaar of ouder wordt relatief weinig bericht. Van 11 pleegkinderen werd de leeftijd niet vermeld in het bericht.

Tabel 3.3 Verdeling slachtoffers van geweldsincidenten naar leeftijdscategorie

Leeftijdscategorie	Aantal kinderen	Percentage (%)
0-4 jaar	15	16.9
5-11 jaar	27	30.3
12-15 jaar	23	25.8
16-17 jaar	10	11.2
18+	3	3.4
Niet vermeld	11	12.4

3.1.4 De soorten geweld

Seksueel geweld werd het vaakst gerapporteerd, 44 van de 94 onderscheiden vormen van geweld konden hieronder worden geassocieerd (46.3%), gevolgd door fysiek geweld (27/94, 28.7%). De andere typen van geweld kwamen beduidend minder voor in de mediaberichten.

Tabel 3.4 Soorten geweld gerapporteerd in de mediaberichten

Soort geweld	Aantal	Percentage
Fysiek geweld	27	28.7
Fysieke verwaarlozing	4	4.3
Psychisch geweld	15	16.0
Affectieve verwaarlozing	4	4.3
Seksueel geweld	44	46.8

Wanneer we soort geweld en publicatiedatum aan elkaar koppelen, zien we dat er de laatste twee decennia meer aandacht is gekomen voor geestelijke mishandeling en verwaarlozing. Berichten over seksueel en fysiek geweld kwamen in elke periode naar verhouding even vaak voor.

3.1.5 De plegers

In de mediaberichten werden verschillende leden van het gezin genoemd als pleger. We konden de plegers onderverdelen in uitsluitend pleegvaders, uitsluitend pleegmoeders, pleegvader en –moeder samen en ten slotte andere leden van het pleeggezin zoals (pleeg)broers en zussen. In 41 van de gevallen was enkel sprake van de pleegvader als dader en in 10 gevallen enkel van de pleegmoeder. Negen keer was er sprake van geweld ten aanzien van pleegkinderen door zowel pleegvader als –moeder samen. Daarnaast werden in twee gevallen pleegzonen genoemd als pleger. In nog twee andere gevallen werden ook pleegzonen genoemd als dader, maar dit was in combinatie met beide pleegouders en in een enkel geval werd een dochter van de pleegouders genoemd als dader, eveneens in combinatie met de pleegouders. In één geval was de dader onbekend.

De leeftijden van de plegers liepen sterk uiteen. De jongste plegers waren jonge twintigers, de oudste waren 70+. De meeste plegers vielen binnen de leeftijdscategorie 31-40 jaar en 41-50 jaar. In een

aantal zaken (n=22) werd de leeftijd van de dader(s) echter niet genoemd. Dit betrof vooral oudere zaken.

De meeste plegers van seksueel geweld vielen in de leeftijdscategorie 41-50 jaar. Bij fysiek geweld zien we eveneens plegers uit elke leeftijdscategorie vertegenwoordigd, met een meerderheid in de leeftijd 61-70 jaar. Plegers van psychisch geweld hadden voornamelijk een leeftijd van 41-50 jaar. Fysieke en affectieve verwaarlozing kwamen voor in de leeftijd 31-40 jaar, 51-60 jaar en 61-70 jaar.

In 12 gevallen bleek dat de plegers al enige tijd pleeg- of gezinshuisouder waren. Daarnaast waren er vier gevallen waarbij de pleger werkzaam is geweest in de hulpverlening als jeugdwerker, begeleider van kinderen met beperkingen of voogd. Ook zijn er drie plegers aan te wijzen die een achtergrond hebben in het onderwijs als leerkracht. Verder wordt een politiemans verdacht van seksueel misbruik van zijn pleegkind en twee andere politiemannen van fysiek geweld. Andere genoemde beroepen zijn; internationaal vrachtwagenchauffeur, zakenman, binnenschipper, oud-directeur van een AZC, veehouder of huisvrouw.

3.2 Wat leren de mediaberichten ons over aard en ontstaan van geweld en de reacties erop?

3.2.1 Wat is er gebeurd aan geweld ten aanzien van pleegkinderen?

Seksueel geweld

In een aantal berichten wordt gesproken over 'ontuchtige handelingen'. Hierbij was niet altijd sprake van het daadwerkelijk binnendringen bij het kind. In drie incidenten wordt gesproken over 'verkrachting'. Een ander opvallend resultaat is dat in drie gevallen wordt gesproken over 'het aanzetten tot seks met elkaar'. In zo'n geval werden pleegkinderen onderling gedwongen om seksuele handelingen bij elkaar te verrichten. Daarnaast zijn er in twee gevallen pleegkinderen gedwongen tot prostitutie door pleegouders en zijn er vijf gevallen te noemen waarbij pleegkinderen te maken kregen met kinderporno. Andere seksuele handelingen die worden genoemd zijn zoenen, betasten, ongepaste stoeipartijen, schaamstreek likken, kinderporno maken, kinderen in vernederende posities zetten, binnendringen met voorwerpen en geslachtsgemeenschap.

Ook gedwongen prostitutie kwam voor. Het betreft een casus van twee pleegdochters die van hun pleegvader op haar 18e verplicht in bordelen moesten gaan werken, samen met de dochter van pleegvader. Beide vrouwen dienden het geld dat ze verdienden aan hem af te staan. Met betrekking tot deze casus waarover wordt gerapporteerd in het Algemeen Dagblad en De Limburger (Limburgs Dagblad) op 15 september 2016 wordt ook affectieve verwaarlozing, geestelijke mishandeling en fysieke mishandeling vermeld. Het geweld ten aanzien van deze pleegkinderen vond plaats tussen 2005 en 2012.

Van één andere pleegvader is bekend dat hij een kind bij zijn pleegdochter had verwekt (Reformatorisch Dagblad, 16 en 20 december 2009). In een bericht van 4 juni 1975 in Het Vrije Volk wordt gesproken over een pleegvader die met zijn pleegdochter 'bijna als man en vrouw' leefde.

Over verschillende daders werd geschreven dat ze meerdere pleegkinderen hadden misbruikt en het misbruik jaren duurde voor het uitkwam. Zo is er een bericht in De Telegraaf van 15 maart 1994 over een pleegvader die vijf van zijn pleegkinderen (allemaal meisjes) jarenlang heeft misbruikt, maar ook zijn eigen stiefdochter en een buurmeisje. Verder zijn er enkele gevallen bericht waar te lezen valt dat het ging om herhaald slachtofferschap bij het pleegkind en dat er al sprake was van misbruik in de thuissituatie. Eén van de slachtoffers van de hogergenoemde zaak uit 1994 onthult dat ze van 1981 tot 1990 door haar pleegvader werd misbruikt en voorheen door haar biologische vader. Het meisje heeft 25 kantjes volgeschreven over de gevolgen van jarenlange frequente incest: 'Ik ben beroofd van mijn eergevoel, mijn jeugd en mijn eigen ouders'. Tenslotte valt op dat de berichten over het seksueel misbruik van pleegkinderen vaak pas jaren na de feiten in de media komen, als het pleegkind al weg is uit het gezin, door overplaatsing of omwille van meerderjarigheid. Deze late berichtgeving heeft te maken met het gegeven dat het in vele gevallen gaat om zaken waarvan aangifte werd gedaan en waarop vervolging van de dader(s) kwam. Aangifte werd vaak pas vele jaren na de feiten gedaan en juridische procedures duurden soms lang.

Fysiek geweld

Ook met betrekking tot fysiek geweld is er veel diversiteit in de berichten. De meest voorkomende vorm van fysiek geweld is slaan of schoppen (12 keer). In zes gevallen wordt daarnaast het slaan met voorwerpen genoemd. Hiervoor werden onder andere mattenkloppers, kledinghangers, riemen en stokken gebruikt. Er zijn ook vier gevallen waarbij de pleegkinderen als straf urenlang buiten werden gezet waarbij zij soms een lange tijd in de vrieskou moesten doorkomen. Ook zijn er gevallen gerapporteerd waarbij kinderen urenlang werden opgesloten in een kamer, soms zelfs midden in de nacht. Verder werd een incident gemeld waarbij een pleegkind dat 's nachts hoestte vanwege een bronchitis, werd gewurgd door de pleegmoeder en aan de gevolgen hiervan overleed.

In een andere casus lezen we over pleegkinderen die met spelden werden geprikt, aan de muur werden vastgeketend en urenlang op een emmer moesten zitten. Enkele incidenten gaan over eten, in het bijzonder het met opzet naar binnen proppen van eten bij een pleegkind. In één geval wordt genoemd dat het betreffende pleegkind het eigen braaksel moest opeten als straf. Een ander schrijnend voorbeeld van fysiek geweld in de mediaberichten is een incident waarbij een pleegkind in een juten zak werd gestopt en vervolgens door pleegvader als een voetbal over een veld werd geschopt.

Tot slot vermelden we een bericht waarin wordt gerapporteerd over een pleegkind dat opgroeide op een boerderij en met opzet in aanraking werd gebracht met de schrikdraad.

Psychisch geweld

Psychisch geweld bestond meestal uit treiteren, bedreigen, schelden en het behandelen als minderwaardige. Voorbeelden van het uitschelden zijn: '*Je bent een hoerenkind!*', '*je moeder wil je toch niet*' of '*je bent een kind van de duivel*'. Ook werden pleegkinderen bedreigd door plegers waardoor zij gedwongen werden om de foute handelingen van de plegers niet openbaar te maken. Het ging dan om fysieke mishandeling of seksueel misbruik waarbij de geestelijke mishandeling bestond uit dreigen en uitschelden. Verder wordt in enkele berichten gemeld dat pleegkinderen opzettelijk weg werden gehouden van de biologische ouders of dat pleegouders pleegkinderen te kennen geven dat hun biologische ouders hen niet wilden.

Fysieke en affectieve verwaarlozing

Ten slotte onderscheiden we nog fysieke en affectieve verwaarlozing. In de gevallen waarbij fysieke verwaarlozing genoemd werd, betrof dit situaties waarbij het pleegkind niet of onvoldoende gevoed werd. Daarnaast is ook te lezen dat de pleegkinderen er onvoldoende verzorgd uitzagen en vieze, afgedragen of kapotte kleding droegen. In een ander bericht lezen we over ondervoede pleegkinderen die te laat naar bed gingen. De hygiëne in het pleeggezin was zeer beneden maat, met name de kamers en de bedden van de pleegkinderen. Bij de incidenten betreffende affectieve verwaarlozing gaven de pleegouders geen of onvoldoende ouderliefde en geborgenheid. In een van de mediaberichten wordt hierbij het woord 'affectieve verwaarlozing' genoemd. In een enkel geval lazen we dat pleegkinderen vanaf hun 16^e niet meer naar school mochten gaan van hun pleegouders.

Frequentie en setting van het geweld

Hoe vaak de pleegkinderen te maken kregen met het geweld vanuit het pleeggezin verschilt per zaak. In sommige gevallen kregen de pleegkinderen slechts eenmalig met het geweld te maken. In andere gevallen speelde dit geweld voortdurend en was het dagelijkse kost voor de pleegkinderen.

Tabel 3.5 Hoe vaak is het geweld voorgekomen?

Intensiteit van het geweld	In hoeveel incidenten	Percentage
Voortdurend/dagelijks	29	44.6%
Geregeld, wekelijks, meermaals	13	20%
Eénmalig	6	9.2%
Intensiteit niet vermeld	17	26.2%

In Tabel 3.5 zien we dat bij de meeste incidenten (44.6%) sprake was van stelselmatig geweld: pleegkinderen kregen dagelijks te maken met misbruik, mishandeling en/of verwaarlozing. In slechts zes gevallen betrof het een éénmalig incident, in enkele gevallen betrof het een incident met dodelijke afloop. In 20% van de incidenten kwam het geweld regelmatig voor (er stonden in de berichten woorden als 'geregeld', 'wekelijks', 'regelmatig' of 'meermaals'). In meer dan een kwart van de berichten (26.2%) stond de frequentie waarmee het geweld voorkwam niet vermeld.

De meeste geweldsincidenten deden zich voor in en om het huis van het pleeggezin. Daarnaast was er een aantal gevallen waarbij het geweld zich boven op zolder of in de slaapkamer van het pleegkind voordeed. In deze gevallen was er bijna altijd sprake van seksueel misbruik. Meestal moest dit seksueel misbruik geheim blijven voor de partner van de pleegouder waardoor het vooral plaats vond in een bepaalde setting (bijv. slaapkamer of zolder). In een geval wordt bijvoorbeeld beschreven dat de pleegmoeder kampte met een fysieke handicap waardoor zij niet naar de zolderkamer kon. Juist op deze plek werd het pleegkind vervolgens seksueel misbruikt door de pleegvader. We zien ook andere gevallen waarbij het misbruik enkel voorkwam wanneer de pleegmoeder weg was. Bijvoorbeeld elke woensdag wanneer de pleegmoeder een bingoavond had. In één incident werd een pleegkind regelmatig misbruikt tijdens het middagdutje met zowel pleegvader als -moeder als dader. In sommige berichten wordt de situatie waarin het geweld plaatsvond meer concreet beschreven. Bijvoorbeeld is er een incident uit 1978 waarover we negen krantenartikelen vonden en waarin staat beschreven dat een pleegkind tijdens het eten fysiek werd mishandeld door pleegmoeder. Het kind van zeven jaar had vaak buikpijn en moest veel overgeven. Dit was aanleiding tot corrigerende tikken, die steeds heftigere vormen aannamen, met schoppen in de buik die leidden tot blauwe plekken, inwendig letsel en uiteindelijk de dood tot gevolg hadden. Er zijn daarnaast nog diverse andere settingen genoemd waarbij het geweld zich voordeed: in de auto op een industrieterrein, op de sportvereniging of tijdens vrachtwagenritten, in de duinen, in een kamp, op de markt. Dit waren incidenten van seksueel misbruik of fysieke mishandeling. Bij het incident op de markt wordt vermeld dat pleegmoeder, die marktventster was, haar 'ongehoorzame' pleegkind opsloot in een kastje zonder ventilatie en haar sloeg met een dikke meetlat waarbij het kind verwondingen aan het oog opliep.

Geweld met dodelijke afloop

Er zijn in de mediaberichten acht zaken beschreven waarbij het pleegkind overleed aan de gevolgen van het geweld door pleegouders. Niet in alle gevallen kon dit echter worden bewezen en blijft het bij een sterk vermoeden dat het pleegkind overleden is aan de gevolgen van mishandeling/verwaarlozing. Op enkele veelbesproken incidenten met dodelijke afloop komen we terug in paragraaf 3.3.

3.2.2 Hoe heeft het geweld kunnen ontstaan?

In meerdere media troffen we informatie aan over hoe geweld tegenover pleegkinderen kon ontstaan. Zelden wordt hier in de berichten een uitgebreide analyse van gemaakt. Uit de berichten halen we vooral informatie over risicofactoren van geweld in de micro- en mesocontext van pleegkinderen.

Risicofactoren op microniveau

Bij het pleegkind wordt 'moeilijk' gedrag soms vermeld als factor die mogelijk heeft bijgedragen aan het geweld in het pleeggezin. Er wordt in de mediaberichten gesproken over ongehoorzaamheid, weglopen, storend of abnormaal gedrag vertonen zoals problemen met eten of met zindelijkheid, delinquent gedrag, psychische problemen bij het kind. Ook fysieke en verstandelijke beperkingen worden genoemd.

Over pleegouders worden in de mediaberichten diverse zaken genoemd die wijzen op de aanwezigheid van risicofactoren voor geweld. Er wordt in enkele casussen gesproken over een gebrek aan opvoedingsvaardigheden en een attitude dat hard en coërcief opvoedingsgedrag gelegitimeerd is en het beste opvoedingsmiddel is. Zo was een pleegmoeder die jarenlang vijf pleegkinderen zwaar fysiek verwaarloosde zich volgens de berichten van geen kwaad bewust toen zij door instanties op haar gedrag werd aangesproken (De Tijd, 13 september 1968). Over een andere pleegmoeder, die Jehova-getuige was, en haar jonge pleegdochters zwaar en langdurig fysiek mishandelde, wordt gemeld dat ze niet op hoogte was dat ze niet mocht slaan. Volgens haar opvattingen was het niet ongevoel om geweld ten aanzien van kinderen te gebruiken. Opvallend is dat deze pleegmoeder in eerste instantie

de meisjes niet in huis wilde nemen omdat ze naar eigen zeggen 'niets van opvoeding wist' (Algemeen Dagblad, 29 en 30 oktober 2013). Deze casus betrof een netwerkpleegouder.

Meerdere pleegouders gaan ervan uit dat hun pleegkind geweld verdient en in gevallen van seksueel misbruik zien we bij de dader(s) '*blaming the victim*' gedrag vermeld, wanneer ze aangeven dat het pleegkind het heeft uitgelokt of eraan heeft meegewerkt. In een bericht van 7 maart 1986 uit het Nieuwsblad van het Noorden geeft een pleegvader die gedurende drie jaar zijn pleegdochter misbruikte (het kind was negen bij aanvang van het misbruik) te kennen dat het meisje naar hem toe kwam en het fijn vond. Pleegmoeder schreef namens het pleegkind een brief waarin ze stelde dat het misbruik de schuld van het pleegkind was. In een radiobericht uit 2017 (Radio Omroep Friesland: 29-06-2017) wordt een incident genoemd dat zich eind jaren 80 en begin jaren 90 heeft afgespeeld. Een pleegvader die zijn pleegzoon jarenlang had misbruikt gaf te kennen dat hij dit niet met opzet had gedaan, maar dat de jongen bij hem informatie over seks was komen vragen.

Verstandelijke beperkingen (zwakbegaafd met IQ lager dan 85) bij één of beide pleegouders worden in drie casussen vermeld. Pertinenter en frequenter aanwezig in de verhalen in de media zijn persoonlijke problemen bij de pleegouder als risicofactor. In casussen van seksueel misbruik wordt enkele keren aangegeven dat de dader pedoseksuele neigingen had. In een casus die wordt beschreven in het Algemeen Dagblad tussen 19 juli en 2 augustus 2016 wordt gerapporteerd over een man die twee kinderen, één ervan was zijn pleegzoon, misbruikte (jongste was 10 jaar). Later erkende hij zijn fouten en gaf hij aan dat hij in de periode van het misbruik '*worstelde met homoseksualiteit*' en zich '*aangetrokken voelde tot jongetjes*', aldus het krantenbericht. De man was internationaal vrachtwagenchauffeur en nam de kinderen soms mee tijdens ritten. Het misbruik vond plaats in de vrachtwagen en later ook in het huis van de man. In het bericht zien we aspecten van het 'grooming' proces naar voren komen (kwetsbare kinderen opvangen, hen meenemen met de vrachtwagen, cola geven, computerspelletjes doen). Daarnaast zijn er drie gevallen beschreven van seksueel misbruik van pleegkinderen door plegers die in hun jeugd zelf slachtoffer waren van seksueel misbruik. Dit gold onder andere voor een pleegvader die eind jaren 80 en begin jaren 90 vermoedelijk vijf pleegkinderen misbruikte. Hierover werd bericht in het NRC Handelsblad en De Telegraaf tussen 10-04-1991 t/m 27-04-1991. Volgens een deskundige die destijds werd geïnterviewd had het verleden van deze pleegvader 'boven water moeten komen' bij de selectie. In De Gelderlander wordt op 2 april 2010 bericht over de veroordeling van een pleegvader die zijn 14-jarige pleegzoon had misbruikt en in het verleden zelf door zijn eigen pleegvader was misbruikt. Een andere pleegvader die drie pleegkinderen (beide geslachten, leeftijden niet gespecificeerd) had misbruikt en daarnaast ook nog andere kinderen onthulde dat hij zelf als kind door paters in een internaat was misbruikt. Uit onderzoek bleek dat hij een seksuele afwijking (luierfetisjisme en drang om kinderporno te verzamelen) had ontwikkeld (Algemeen Dagblad en De Gelderlander, 21 januari 2016). Verder zijn er drie casussen waarbij de pleegouders kampten met psychische problemen (niet nader gespecificeerd). Over een 31-jarige pleegmoeder die haar 7-jarige pleegdochter wurgde schrijft De Telegraaf op 21 februari 1973 dat ze psychisch onevenwichtig was en niet opgewassen tegen haar nieuwverworven moederschap. De vrouw die nog een pleegkind had, geeft aan dat ze veel van hen hield. Wat er na het overlijden van het slachtoffer is gebeurd met het andere pleegkind (bv. overplaatsing naar ander pleeggezin of tehuis) wordt niet vermeld in het bericht. Van een 43-jarige man die zijn 8-jarige pleegdochter misbruikte en later ook een jongen die tijdelijk bij hem woonde wordt gezegd dat hij autistisch was en zichzelf ervoer als 'vreemd', omdat hij als kind werd gepest (Algemeen Dagblad, 14 februari 2017). In enkele casussen wordt, zonder verdere uitleg, vermeld dat de pleegmoeder vaak dronk. In enkele berichten staat een motief van de dader vermeld. Zo was er in Het Vrije Volk op 4 juni 1975 het bericht over een 37-jarige pleegvader die zijn 17-jarige pleegdochter seksueel misbruikte, omdat hij geen geslachtsgemeenschap meer kon hebben met zijn vrouw nadat zij een verkeersongeval had gehad. Deze pleegvader had zich ook aan zijn eigen dochter en een vriendinnetje van deze dochter (beiden 15 jaar) vergrepen. In diezelfde krant lezen we op 7 april 1986 over een 27-jarige pleegvader die zijn 17-jarige pleegzoon, een reclasseringspupil, doodschiet uit wanhoop. De pleegzoon had zijn pleegvader meerdere keren bedreigd met geweld en afgeperst om geld te geven.

Over risicofactoren op het niveau van het pleeggezin vinden we in de mediaberichten relatief weinig terug. Netwerkpleeggezinnen zien we in vijf casussen vermeld, maar in sommige berichten is de informatie over het pleeggezin erg summier en het is niet altijd goed te onderscheiden of het gaat om bestands- dan wel netwerkpleeggezinnen. Eén netwerkplaatsing betrof een 13-jarig meisje dat bij haar wiskundedocente werd geplaatst, nadat ze op straat was terechtgekomen terwijl haar ouders in ruzie

en echtscheiding lagen. Deze docente is haar gaan misbruiken en gaf later toe dat ze zichzelf in het meisje herkende en verliefd op haar was geworden (Algemeen Dagblad en Het Parool, 08-01-2013 t/m 19-03-2013). In twee andere casussen ging het om plaatsingen in crisispleeggezinnen. In beide gezinnen ging het geweld, waarbij meerdere pleegkinderen waren betrokken, vele jaren door. Soms worden (echtelijke of relationele) problemen in het pleeggezin kort vermeld of gesuggereerd en ook structurele afwezigheid van een pleegouder die vrij spel geeft aan de andere pleegouder om geweld op pleegkinderen uit te oefenen wordt wel eens vermeld, met name bij casussen over seksueel misbruik van pleegkinderen.

Risicofactoren op mesoniveau

De risicofactoren op het mesoniveau die we in de mediaberichten tegenkwamen, hebben te maken met de rol van professionals in de pleegzorg en het beleid in pleegzorginstellingen, in het bijzonder met screening van (aanstaande) pleegouders, toezicht en gehoor geven aan eventuele signalen en onderlinge communicatie tussen professionals.

In een aantal zaken komt naar voren dat de screening van pleegouders niet altijd even uitvoerig is gedaan, ook al had dit gemoeten, omdat het justitiële plaatsingen betroffen. In enkele artikelen wordt genoemd dat vooral bij crisisplaatsingen weinig tot geen screening plaatsvond. Achteraf wordt bij sommige incidenten zelfs gesteld dat deze pleegouders kampten met psychische problemen, zwakbegaafdheid of zelfs eerder veroordeeld waren voor gewelds- of zedendelicten en dat dit niet bekend was bij de plaatsing van het pleegkind. De onvoldoende screening gaat samen met het feit dat er niet altijd genoeg pleeggezinnen waren. Een juriste en orthopedagoge, die vertrouwenspersoon is voor pleeggezinnen, is niet verbaasd dat screening er bij acute situaties bij inschiet en zegt aan De Telegraaf (15 maart 1994): 'Voor kwaadwillenden is het een koud kunstje om een pleegzorginstelling om de tuin te leiden bij crisisplaatsingen.'

Dat mensen die strafbare feiten hadden gepleegd, hiervoor werden berecht en toch pleegouder konden worden, zien we in de zaak van Paul van M., waarover in drie kranten (Algemeen Dagblad, De Limburger, Telegraaf) en op de radio werd gerapporteerd op 24 november 2016. Deze man was onder andere directeur van een centrum voor asielzoekers in Duitsland. Hij had maar liefst twintig veroordelingen van seksueel misbruik op zijn naam staan en werd verdacht van seksueel geweld ten aanzien van zijn ex-vrouw. Desondanks kon Paul van M. pleegvader worden en bleek later dat hij een pleegkind had misbruikt.

Hoe het komt dat deze informatie niet bekend was bij de pleegzorginstellingen, is niet duidelijk. In deze gevallen ontbrak, zoals in bepaalde berichten wordt gemeld, de verklaring omtrent gedrag van de pleegouder(s), maar dit werd kennelijk niet als bezwaar gezien om pleegkinderen aan hen toe te vertrouwen. In een andere casus uit begin jaren 90 werden twee pleegouders die kinderen seksueel misbruikten berecht, maar kort daarna vrijgepleit vanwege een wetswijziging. Dit stel had later een pleegkind dat ook slachtoffer werd van misbruik. Ondanks de feiten voorafgaand aan de plaatsing van dit pleegkind konden zij dus toch pleegouder worden (Nieuwsblad van het Noorden, 3 april en 6 augustus, 1993). Toch is het niet altijd zo dat er niet vooraf werd gescreend. Diverse media (Vrije Volk, Leeuwarder Courant, Telegraaf, Nieuwsblad van het Noorden, Reformatorisch Dagblad) hebben tussen 16-01-1990 en 23-10-1994 bericht over het 3-jarige pleegkind Daniëlle, die door haar pleegouders fysiek werd mishandeld met de dood als gevolg (zie ook paragraaf 3.3). De verantwoordelijken van de pleegzorginstellingen zeiden dat de pleegouders bij aanmelding door professionals waren gescreend en zij bleven zo buiten schot. Het lijkt vooral in de opvolging van deze plaatsing te zijn misgelopen. 'Als er eenmaal sprake is van een plaatsing dan verliezen wij hen uit het oog', aldus de directeur. Andere berichten over deze casus maken echter wel gewag van een gebrekkige taxatie van het pleeggezin door professionals en houden hen voor het geweld verantwoordelijk.

In een aantal gevallen wordt te weinig toezicht op de pleegouders vanuit de jeugdzorg genoemd als medeoorzaak dat geweld kon ontstaan of in stand worden gehouden, of wordt dit als oorzaak gesuggereerd. Met toezicht bedoelen we bezoeken van de (gezins-)voogd en de pleegzorgbegeleider. Pleegkinderen met een plaatsing via justitie hadden wel een voogd maar deze kwam zelden langs. Indien de voogd langskwam, werd dit in de meeste gevallen vooraf aangekondigd en sprak de voogd enkel met de pleegkinderen in het bijzijn van de pleegouders.

In meerdere casussen werd aangegeven dat er vermoedens waren van kindermishandeling, maar deze meldingen werden niet voldoende opgepakt of zelfs genegeerd. In een zaak van seksueel misbruik van twee pleegdochters door hun pleegvader en zijn zoon waarover in het NRC Handelsblad en De Telegraaf wordt gerapporteerd tussen 10 en 27 april 1991 is sprake dat de biologische moeder van de kinderen vermoedens had. Zij smeekte om hulp bij de pleegzorginstelling maar er werd niet naar haar geluisterd. Zo kon het misbruik drie jaar lang doorgaan. De pleegkinderen hadden eerder in hun thuissituatie ook misbruik meegemaakt.

Volgens enkele berichten ondernamen pleegkinderen die geweld meemaakten wel eens pogingen om te ontsnappen aan het geweld of probeerden ze de aandacht te trekken van professionals. In een casus van eind jaren 60 lezen we dat een pleegkind dat door beide pleegouders seksueel werd misbruikt wegliep toen ze twaalf was. Ze wilde terug naar haar oorspronkelijke ouders, het misbruik duurde al jaren en niemand zag iets. Onderweg vergrepen zes mannen zich aan het meisje (Vrije Stem, Onafhankelijk Weekblad voor Suriname, 31 december 1970). Een ander pleegkind dat samen met broertjes en zusjes in een pleeggezin verbleef waar sprake was van fysieke en geestelijke mishandeling voelde zich erg machteloos omdat niemand het geweld zag en de kinderen er niets tegen konden doen. Het slachtoffer vertelde later (Pauw uitzending, VARA, 17 mei 2016 en radiofragment: 'Ik werd geslagen, opgesloten en mocht niet naar buiten', 14 november 2016): 'Niemand wist wat of vermoedde iets. Toen ik wat ouder werd heb ik een post-it op het raam geplakt met de tekst 'Haal me hier weg'. Dit had effect.' Het werd opgemerkt door volwassenen en toen het meisje elf was werd ze opgehaald door een maatschappelijk werkster. Verder bleek in enkele gevallen dat een pleegouder die verantwoordelijk was voor het geweld de voogd was van een pleegkind. In een enkel geval was een vriendin van de pleegouders de voogd van het pleegkind. In deze gesloten systemen kon het geweld niet of pas na vele jaren naar buiten komen.

Ten slotte wordt duidelijk dat de verschillende jeugdzorginstellingen jarenlang langs elkaar heen werkten. Dit komt vooral sterk naar voren in de zaak van de pleegouders Langenboom, waarover we dertien mediaberichten vonden in de periode van 31 maart 2010 tot 19 september 2014, met name in De Gelderlander, Het Parool, Trouw, De Volkskrant en in een uitzending van Zembla. Dit stel was eerst pleeggezin en ging later een gezinshuis runnen. Tussen 1998 en 2010 vingen ze 77 kwetsbare kinderen op die niet meer thuis konden wonen en voor wie het lastig was een plek te vinden. Verschillende vormen van geweld kwamen in dit pleeggezin/gezinshuis voor, in het bijzonder fysiek, geestelijk en seksueel geweld. Er is in het onderzoek naar deze zaak een rapport waarin staat dat aan dit stel geen goedkeuring wordt gegeven om pleegouders te zijn. Ondanks het rapport waar de afwijzing in vermeld staat, plaatsten andere instellingen alsnog pleegkinderen in dit gezin. De communicatie tussen deze instellingen bleek hier onvoldoende.

3.2.3 Hoe werd op het geweld gereageerd?

In enkele mediaberichten wordt beschreven hoe het geweld aan het licht kwam en hoe er tegenover slachtoffers en daders werd gereageerd. In vele gevallen kwam het geweld niet aan het licht tijdens het verblijf van het pleegkind in het pleeggezin. Pleegkinderen konden of durfden immers vaak niet vertellen over wat hen overkwam of hadden er niet de gelegenheid toe, bijvoorbeeld omdat ze hun voogd nooit alleen konden spreken of er heel weinig bezoek van professionals was.

Een aantal van hen zijn pas beginnen te praten nadat ze meerderjarig waren geworden en het pleeggezin hadden verlaten. Sommigen deden aangifte en het kwam alsnog tot een zaak en een veroordeling van de dader(s). Pas dan kwam de casus in de openbaarheid en kon er in de media over worden geschreven. Sommige pleegkinderen begonnen te spreken over de misstanden tijdens hun verblijf in het pleeggezin, zoals het pleegkind waarover we schreven in de vorige paragraaf. Dat waren echter uitzonderingen. Wanneer pleegkinderen iets vertelden aan een volwassene over het geweld in het pleeggezin, werden ze blijkens de mediaberichten soms wel maar soms ook niet geloofd.

Een voorbeeld van wel geloofd worden vinden we in het Algemeen Dagblad van 10 en 16 augustus 2016. Een 14-jarig pleegkind vertelde haar tante dat haar pleegvader haar betastte. Er werd aangifte gedaan, het pleegkind werd naar een ander pleeggezin overgeplaatst en de pleegouders werden geschrapt uit het bestand van de pleegzorginstelling. In een andere casus waarover tussen 28 november 2016 en 15 mei 2017 wordt bericht in Metro Nieuws en op Radio Gelderland en Radio

Brabant werd een 14-jarige pleegzoon door zijn voogd niet geloofd toen hij vertelde dat zijn pleegvader hem seksueel misbruikte, maar werd hij als uitlokker en dader gezien en hiervoor gestraft. Het misbruik speelde zich rond de eeuwwisseling af. Pas vele jaren later, in 2016, kon het slachtoffer aangifte doen van de feiten en werd de dader alsnog gestraft. In enkele gevallen lezen we dat het misbruik werd gemeld door derden, bijvoorbeeld bewoners van de straat waar het slachtoffer woonde, die al geruime tijd om hulp hoorden roepen en verontrust waren.

In Tabel 3.6 worden de consequenties van de incidenten voor de slachtoffers weergegeven. In 25 gevallen deden de pleegkinderen aangifte tegen hun pleegouders, -broers of -zus. Slechts één van deze gevallen dateerde van vóór 1984. Het is onbekend waar deze pleegkinderen na de aangifte naar toe zijn gegaan. In achttien mediaberichten wordt vermeld dat de pleegkinderen overgeplaatst werden naar een ander pleeggezin, een tehuis of de oorspronkelijke ouders. Verder zijn er zoals eerder vermeld acht pleegkinderen overleden aan de gevolgen van het geweld wat hen werd aangedaan. Van 20 casussen vonden we in de mediaberichten niets over de consequenties voor pleegkinderen.

Tabel 3.6 Overzicht consequenties slachtoffer

Consequentie	Hoe vaak vermeld
Aangifte door pleegkind	25
Overplaatsing	18
Pleegkind overleden	8
Consequentie niet vermeld	20

Noot: omdat er in een casus meer dan één consequentie kan zijn voor het slachtoffer is het totale aantal consequenties groter dan het totale aantal casussen.

3.3 Enkele casussen die veel aandacht kregen in de media

In deze paragraaf bespreken we drie casussen van geweld ten aanzien van pleegkinderen, die we vaak tegenkwamen in de media. We brengen deze casussen in ter illustratie. Ze leren ons welke extreme vormen geweld in de pleegzorg kon aannemen, welke factoren en dynamieken geweld deden ontstaan en in stand houden en hoe hierop werd gereageerd. Ze laten ons tevens zien waar het fout is gelopen in het toewijzen van kinderen aan pleeggezinnen, het (interne en externe) toezicht op de plaatsing en het omgaan met signalen en verhalen over geweld.

3.3.1 Casus Nadia

Over deze casus zijn twaalf berichten in de media verschenen die de periode van 21 januari 1978 tot en met 14 juni 1978 beslaan. Kranten die hierover schreven zijn De Telegraaf, de Leeuwarder Courant, Het Vrije Volk en het Nieuwsblad van het Noorden. In deze casus gaat het om een vrouwelijk slachtoffer van drie jaar oud, Nadia, een kind dat opgroeide in de armenwijken van Algiers. Het betrof een tijdelijke uithuisplaatsing. Het kind werd via een Belgische stichting voor drie maanden bij pleegouders in Harderberg ondergebracht. Het gaat om de Belgische organisatie de Vreugdezwaaiers uit Gent. Zij zorgden voor de bemiddeling tussen en met Nederlandse gezinnen. De Nederlandse pleeggezinnen werden beoordeeld door Organisatiecentra Brabantse Veldhoven en uit het Twentse Nijverdal. Tijdens het maken van dit rapport letten de organisaties erop of het kind goed werd gevoed, of het kind goed werd gekleed en of het voldoende werd verzorgd. Bij de minste twijfels volgden er maatregelen, volgens de organisaties. De Nederlandse organisatie had de pleegouders positief beoordeeld; ze waren toegewijd, liefdevol en zich bewust van hun verantwoordelijkheid. Dit rapport was nog geen jaar oud.

Het was niet de eerste keer dat het pleegkind bij deze pleegouders verbleef. Ze was er al een keer eerder en tijdens dat verblijf had het meisje een arm gebroken. Hierna werden de pleegouders onderzocht. De conclusie was toen dat alles wees op een ongeluk. Bij de tweede plaatsing van het meisje bij deze pleegouders ging het helemaal mis. De lichamelijke mishandelingen waar het meisje mee te maken kreeg, vonden plaats in de periode van 21 december 1977 tot ergens in januari 1978. Nadia had tijdens het eten vaak buikpijn en moest gauw overgeven. Dit was voor pleegmoeder, een vrouw van 23 jaar, aanleiding tot het geven van corrigerende tikken, die steeds heftigere vormen aannamen. Nadia werd geslagen en kreeg zware schoppen en stompen, waardoor zij inwendig letsel,

blauwe plekken op het gezicht en een gebroken arm opliep. Op een avond heeft dit geweld een dodelijke afloop gekregen en hebben pleegouders de arts gebeld. De arts twijfelde aan de doodsoorzaak van Nadia en liet een onderzoek uitvoeren. Hieruit bleek dat Nadia was overleden aan een geperforeerde darm na zware lichamelijke mishandeling.

Over pleegmoeder is bekend dat zij eerder in opspraak was gekomen wegens het doen van aangifte van een volslagen gefantaseerde aanranding. Na haar ontmaskering gedroeg zij zich hoogst ongepast. Politie geeft aan dat zij hierna negatief advies hebben gegeven om Nadia nogmaals in dit gezin te plaatsen. Toch is dit gebeurd. Pleegmoeder werd in haar jeugd veel geslagen door haar stiefmoeder en gaf aan niet beter te weten dan dat een tik corrigerend kon werken wanneer Nadia niet wilde eten. Volgens pleegmoeder werden deze tikken harde klappen door herbelevingen uit haar eigen jeugd. Na psychiatrisch onderzoek bleek pleegmoeder door haar verstandelijk vermogen verminderd toerekeningsvatbaar. De kans op herhaling van gewelddadige feiten leek groot. Moeder werd veroordeeld tot het volgen van verplichte behandeling en een celstraf van één jaar. Tegen pleegvader werd zes maanden geëist.

Opvallend in deze casus is dat het gezin geschikt werd gevonden om voor dit pleegkind te zorgen. Het incident bij de eerste plaatsing van Nadia werd beschouwd als een ongeluk. Toch waren er aanwijzingen dat pleegmoeder zich 'vreemd' gedroeg. De politie gaf negatief advies om het kind een tweede keer in het pleeggezin te plaatsen maar dit advies werd niet gevolgd. Het is uit de mediaberichten niet duidelijk op te maken of deze tweede plaatsing werd gevolgd door de betrokken centra. De pleegouders belden zelf een arts na het overlijden van Nadia. Deze heeft kunnen vaststellen dat het kind gestorven is aan de gevolgen van ernstige fysiek geweld. Bij pleegmoeder was een aantal risicofactoren aanwezig: verminderd toerekeningsvatbaar, positieve attitude tegenover corrigerende tik als opvoedingsmiddel, een jeugd van geweld, herbelevingen omwille van jeugdtrauma's. Het geweld bij de tweede plaatsing van Nadia duurde ongeveer twee maanden. Het is niet duidelijk of het geweld door derden werd opgemerkt en ook niet of er enige vorm van toezicht was die het geweld had kunnen doen stoppen.

3.3.2 Casus Inge

Over de zaak Inge hebben we 25 mediaberichten gevonden, onder andere in het Nieuwsblad van het Noorden, Het Vrije Volk, NRC Handelsblad, De Telegraaf en de Leeuwarder Courant, en dit tussen 1 juli 1987 en 4 oktober 1994. Inge was een meisje van zes jaar dat overleed in 1978 aan een acute hersenvlieszwelling en bloedingen. Vermoedelijk zijn deze zwelling en bloedingen ontstaan door de stelselmatige mishandeling waaraan Inge werd blootgesteld. Inge woonde van 1976-1978 bij haar pleegouders, samen met een pleegbroertje en twee pleegzusjes. De kinderen waren geadopteerd. Alle pleegkinderen werden fysiek mishandeld en verwaarloosd door hun pleegmoeder. Inge en de andere pleegkinderen werden geslagen en geschopt, moesten met blote voeten op een gloeiende plaat staan, werden ondergedompeld in bleekwater en werden gedwongen om een hap zout of hun ontlasting te eten. Over Inge is verder bekend dat zij regelmatig in de wasmachine moest gaan zitten en gedwongen werd om urenlang in de tuin te fietsen terwijl haar pleegmoeder haar opjatte. Ze kreeg soms dagenlang niets te eten en moest eten uit de kattenbak halen. In 1965 al werd het echtpaar afgewezen als pleegouders door de Katholieke Kinderbescherming Amsterdam. Echter, Stichting Jeugd en Gezin Haarlem en de Gooische Stichting Jeugd en Gezin plaatsten er vervolgens toch pleegkinderen. Na de dood van Inge werd in eerste instantie de zaak tegen de pleegouders geseponneerd wegens gebrek aan bewijs. Het pleegbroertje en de pleegzusjes van Inge werden kort na haar dood weer teruggeplaatst in hetzelfde pleeggezin waarna zij nog jaren zijn mishandeld door hun pleegmoeder. In 1987 werd de zaak heropend omdat de andere pleegkinderen hun verhaal deden.

De zaak Inge wordt gekenmerkt door een aantal bijzonderheden. Allereerst is er het gegeven dat het echtpaar ondanks afwijzing door de Katholieke Kinderbescherming Amsterdam (in 1965 al) toch nog pleegkinderen kreeg toegewezen. Dat is zeer opmerkelijk. Waarom werd dit advies in de wind geslagen? Was er een gebrek aan communicatie tussen de betrokken organisaties? Of sijnpelde de informatie niet door? Of werd ze niet serieus genomen? Of waren er andere zaken die een rol speelden in het toewijzen van pleegkinderen aan dit pleeggezin, bijvoorbeeld een tekort aan pleegouders, een tunnelvisie bij professionals? In een bericht in Het Vrije Volk van 1 juli 1987 staat dat Stichting Jeugd en Gezin in Alkmaar die betrokken was bij de plaatsing van Inge en de drie andere pleegkinderen die in het gezin verbleven een positief rapport afleverden. Het kinderloze echtpaar ving pleegkinderen op

sinds 1968 en de medewerkers van het bureau van de stichting hadden de indruk te doen te hebben met 'een vrouw die graag kinderen wil hebben, liefde wil geven en graag wil verzorgen'. Verderop in het bericht staat echter dat pleegmoeder 'een gespleten vrouw' is, die 'volledig ontoerekeningsvatbaar is op bepaalde momenten en dringend psychiatrische behandeling nodig heeft'.

Ten tweede is het opmerkelijk dat pleegvader weinig in beeld komt in deze zaak. Hij geeft aan dat hij zich soms zorgen maakte als hij 's ochtends naar het werk vertrok over hoe zijn vrouw met de pleegkinderen omging, maar blijkt weinig invloed te hebben gehad op het gedrag van zijn vrouw.

Ten derde is er de vraag of er ooit signalen zijn geweest en of buren, familie en professionals dan niet verontrust waren? Uit de verhalen die de andere pleegkinderen vertelden in 1986 en later, blijkt wel degelijk dat de kinderen, ook Inge, signalen hebben gegeven. Maar daar werd niets mee gedaan. Zo vertelt de pleegbroer van Inge op 7 oktober 1994 aan de Leeuwarder Courant dat zijn pleegzus op school brood stal van klasgenootjes. Iedereen vond dit gedrag van Inge schandalig en keurde het af. Maar niemand vroeg zich af waarom het kind dit deed en of ze in het pleeggezin wel voldoende te eten kreeg. De pleegbroer voegt hieraan toe dat hij zelf op school steeds probeerde om de gymlessen te vermijden, dit om de blauwe plekken die hij bij het geweld in het pleeggezin had opgelopen niet te hoeven laten zien.

Ten vierde is er de manier waarop het gerecht reageerde op deze zaak. In 1978 werd de zaak door de rechter geseponeerd omwille van een gebrek aan bewijslast. De drie pleegkinderen mochten na ruim een jaar terug in het pleeggezin komen wonen. Een zeer opmerkelijke beslissing. In de andere casussen uit de mediaberichten zagen we dat pleegkinderen na meldingen van geweld definitief overgeplaatst werden naar een ander pleeggezin, een tehuis, of in een enkel geval naar hun oorspronkelijke ouders, en dit in alle tijdspannen. Dat dit in deze casus niet gebeurde en de pleegkinderen terug in het pleeggezin werden opgenomen, kan te maken hebben met het feit dat ze waren geadopteerd, met de aard van het geweld (meerdere overplaatsingen betroffen seksueel misbruik van pleegkinderen, een in het strafwetboek opgenomen misdaad) en het feit dat de pleegbroer en -zusjes van Inge op dat moment hun verhaal nog niet naar buiten hadden gebracht. Het is pas in 1986 dat de zaak weer aan het rollen gaat. De pleegbroer en -zusjes van Inge, inmiddels volwassen en uit het pleeggezin, beginnen te praten over de verschrikkingen in het pleeggezin (dat ze meermaals vergelijken met een 'concentratiekamp'), hen en in het bijzonder hun pleegzusje Inge aangedaan. De zaak wordt in 1987 opnieuw geopend en de pleegmoeder wordt opnieuw vervolgd. Pleegmoeder werd vrijgesproken van doodslag of zware mishandeling wegens gebrek aan bewijs. De verhalen van de pleegkinderen waren nochtans consistent en geloofwaardig. Een jaar later wordt pleegmoeder dan veroordeeld tot 18 maanden onvoorwaardelijke celstraf, niet voor doodslag (te weinig bewijslast), maar voor het zodanig zwaar mishandelen van haar pleegdochter dat deze overleed. Pleegmoeder is tegen deze uitspraak in cassatie gegaan. Dat verzoek werd niet ingewilligd. Later bleek dat de Koningin pleegmoeder gratie heeft verleend, ergens tussen 1988 en 1994, aldus De Telegraaf (4 november 1994). Pleegmoeder is overigens steeds de mishandelingen blijven ontkennen. Ze zegt dat de andere pleegkinderen haar beschuldigingen in de schoenen wilden schuiven omdat ze haar haatten. Inge was volgens haar een 'vreemd' kind. Ze poepte overal en wilde niet eten. De blauwe plekken kwamen omdat Inge steeds van de klimrekken op school viel. Een ander vreemd gedrag van Inge was dat ze eten uit de kattenbak ging halen. Pleegmoeder geeft aan dat ze Inge af en toe wel eens sloeg, als ze lamlendig rondhing. Ze zegt dat ze steeds van Inge is blijven houden en dat haar dood een compleet raadsel voor haar is gebleven. Merkwaardig is hoe met de strafmaat is omgesprongen. Eerst de seponering, daarna geen straf, daarna een relatief lichte straf en dan gratie. De drie pleegkinderen werden niet opgeroepen als getuigen tijdens de processen. Hun verhalen werden niet volledig geloofd of gebagatelliseerd, sommige feiten die ze noemden in verband met de mishandeling van Inge werden weggezet als onbewijsbaar of fantasieverhalen. In het mediabericht van 1 juli 1987 staat dat de rechtbank in haar beslissing heeft laten meewegen dat pleegmoeder ruim zes maanden in voorlopige hechtenis heeft gezeten en 'het feit lang geleden is gebeurd'. Over veroordelingen van de betrokken stichtingen vonden we geen informatie in de mediaberichten. Na de veroordeling in 1988 hebben de drie pleegkinderen een civiel proces aangespannen tegen de Raad voor de Kinderbescherming en de twee betrokken voogdijinstellingen. De eis luidde dat de staat per pleegkind een groot bedrag moest betalen aan smartengeld voor de geleden emotionele en tertiaire schade (26 juli 1988). In een bericht in het NRC Handelsblad van 21 november 1991 staat te lezen dat de staat de pleegkinderen een vergoeding heeft uitbetaald. De grootte van het bedrag is niet bekend. Het 'in het geniep' uitbetalen van dit bedrag doet een controversie oplaaien in de Tweede Kamer en ook bij de publieke opinie. Is dit smartengeld of zwijggeld? Het gerucht gaat dat de pleegkinderen elk

bedrag dat ze maar vroegen kregen uitbetaald en Justitie dit deed omdat ze bang was dat de kinderbescherming weer in een slecht daglicht zou komen te staan. Ook hoogleraar jeugdrecht Jaap Doek mengt zich in het debat. Hij betreurt het dat Justitie de schijn wekt hierdoor deze zaak in de doofpot te willen stoppen en geen publiekelijke verantwoording aflegt. Volgens anderen erkent de staat door zo te handelen wel haar aansprakelijkheid. In het kielzog van deze zaak was er in de media een andere zaak van een slachtoffer dat smartengeld eiste: een 14-jarig meisje dat door haar pleegvader seksueel werd misbruikt vroeg 2.5 ton (gulden) aan de betrokken voogdijinstelling (zelfde mediabericht). De kwestie pleegzorg en schadevergoeding komt in oktober 1991 ook aan bod in het Welzijnsweekblad. In een interview met de directeur van de betrokken stichting zegt deze dat het stellen van financiële claims vanwege tekortschietende zorg bedreigend kan zijn voor pleegzorginstellingen en zelfs op termijn hun einde kan betekenen. De zaak Inge is één van de eerste zaken geweest over geweld in de pleegzorg die geleid hebben tot het stellen van financiële claims aan de staat en die het publieke debat over de rol en verantwoordelijkheid van de staat bij falende zorg hebben doen oplaaien. Dit hele proces omvat een periode van ruim 13 jaar, een lange periode waarin het denken over pleegzorg, pleegkinderen en kindermishandeling sterk evolueerde (zie Bronstudie 1).

3.3.3 Casus Daniëlle

Ook de zaak Daniëlle haalde vaak de pers. We vonden over deze zaak 21 mediaberichten (tussen 16 januari 1990 en 23 oktober 1994), waaronder een televisie-uitzending. Krantenberichten verschenen onder andere in Het Vrije Volk, De Telegraaf, de Leeuwarder Courant en het Nieuwsblad van het Noorden. Daniëlle was een meisje van drie jaar dat in 1989 in een pleeggezin werd geplaatst wegens psychische problemen van haar ouders. Daniëlle kreeg, in de drie maanden dat zij in het crisispleeggezin zat, elke dag te maken met fysiek en geestelijk geweld. Zo zou Daniëlle worden geslagen, door elkaar worden geschud, midden in de nacht op straat worden gezet en urenlang worden opgesloten in een donkere schuur. Daniëlle overleed in januari 1990 aan een longkneuzing en hersenletsel als gevolg van de mishandelingen. Tijdens het verblijf in het pleeggezin zijn er door burens en een moeder van een vriendinnetje meldingen gedaan bij de dienstdoende instellingen. Volgens getuigen liep Daniëlle rond met blauwe plekken en krabben in het gezicht. De maatschappelijk werker is vervolgens acht dagen na de melding langs geweest en interpreteerde de situatie als normaal. Na de dood van Daniëlle is de pleegvader veroordeeld tot 18 maanden celstraf. De pleegmoeder is niet veroordeeld wegens gebrek aan bewijs. Stichting Jeugd en Gezin zou medeverantwoordelijk zijn omdat zij niet adequaat zouden hebben gereageerd op de signalen van kindermishandeling. Desondanks werd de stichting niet veroordeeld. Hier kwamen in de media heftige reacties op. In een lezersbrief van 16 augustus 1990 in Het Vrije Volk staat: 'Het is zonneklaar dat zij (Stichting Jeugd en Gezin) bij de taxatie van het pleeggezin 'als veilig onderkomen van de ontheemde Daniëlle', de plank finaal heeft misgeslagen en daardoor medeverantwoordelijk is voor het drama.'

Ook in deze casus zijn er enkele opmerkelijkheden.

Ten eerste komt uit de mediaberichten naar voren dat het pleeggezin vooraf goed was gescreend, er waren vier maatschappelijke werkers bij betrokken. Het pleeggezin had ervaring met het opvangen van kinderen en had eerder goede ervaringen met een adoptiekind uit Indonesië. Toch blijft de vraag waarom Daniëlle aan dit pleeggezin werd toegewezen en haar zusje bij een ander pleeggezin werd ondergebracht. Kennelijk was het moeilijk om de beide zusjes in hetzelfde pleeggezin onder te brengen. Feit is ook dat het een crisissituatie betrof. Voor beide zusjes moest snel en voor korte tijd (zes maanden) een onderkomen moeten worden gevonden. Uiteindelijk zijn drie instanties bij de plaatsing van Daniëlle betrokken.

Ten tweede valt op dat verschillende mediaberichten het hebben over de problemen die de pleegouders van bij het begin van de plaatsing ondervonden met Daniëlle. Pleegvader vond haar een lastig kind, dat moeilijkheden had met slapen en de orde en rust in het gezin serieus verstoorde. Beide pleegouders noemden Daniëlle 'afstandelijk en koppig', ze kregen moeilijk contact met haar. Opvallend was Daniëlle's panische angst voor water. Later zetten de pleegouders haar met kleren aan onder de koude douche. Daniëlle smeerde ontlasting doorheen haar slaapkamer en liet zich hard tegen de muur vallen. De pleegouders waren radeloos. Pleegmoeder meldde dit aan de maatschappelijk werkster, ze was hulpeloos maar werd niet gehoord.

Ten derde zijn er de reacties van de hulpverleners en stichting. De maatschappelijk werkster oordeelde dat beide pleegouders de situatie nog aankonden en het gedrag van Daniëlle nog konden controleren. De manier waarop de pleegouders Daniëlle behandelden werd echter steeds harder en gewelddadiger. Daniëlle veranderde van levendig en vrolijk naar angstig. Buren zagen dit en meldden dit ook aan pleegzorg. Met de melders werd evenwel niet gepraat. Acht dagen na de melding kwam er een maatschappelijk werker langs in het pleeggezin. Deze zag verwondingen en plekken in het gezicht van Daniëlle, maar was niet verontrust. De pleegouders gaven namelijk aan dat dit kwam omdat Daniëlle een motorische stoornis had en zich vaak stootte. De maatschappelijk werker kon niet eerder langskomen omdat hij vakantie had. Acht dagen na zijn komst werd Daniëlle in coma opgenomen in het ziekenhuis en vijf dagen later overleed ze. Al met al waren hulpverleners en stichting drie weken vóór de dood van Daniëlle op de hoogte dat er iets was, maar ze deden niets. Uit de mediaberichten blijkt dat dit hen erg kwalijk werd genomen en dat meerdere betrokkenen vonden dat de hulpverleners en stichting moesten worden vervolgd vanwege nalatigheid.

Ten vierde is er de gerechtelijke vervolging. Alleen pleegvader werd veroordeeld tot een celstraf van 18 maanden vanwege zware mishandeling met de dood tot gevolg. Pleegmoeder werd niet vervolgd, wat leidde tot protest in de media. Er werd aangenomen dat zij medeplichtig was, met name aan het geestelijk geweld. Ook dat de hulpverleners en stichting buiten schot bleven leidde tot protest. Onder andere het Nederlandse Juristenblad wijdde in 1990 een bijdrage aan het vrijuit gaan van de instellingen in deze zaak.

Tot slot lijkt dit incident enige bewustwording te hebben teweeggebracht omtrent de problemen die pleegkinderen met zich kunnen brengen en de begeleiding die hiertegenover dient te staan. Dit leiden we af uit een commentaar in De Telegraaf van 16 januari 1990 van de toenmalige directeur van de betrokken Centrale voor Pleegzorg. Deze geeft aan dat de begeleiding van pleeggezinnen beter en intenser moet. Pleegkinderen hebben veel meegemaakt en voor hen zorgen kan voor pleegouders heel moeilijk zijn. Net als in een gewoon gezin valt er dan wel eens een klap, aldus de directeur.

4. Samenvatting en conclusies

In dit onderzoek werden 213 mediaberichten uit kranten, radio en televisie geanalyseerd, waarin werd gerapporteerd over 65 incidenten van geweld ten aanzien van pleegkinderen in de periode 1945-2017.

We leren dat het geweld dat pleegkinderen in pleeggezinnen meemaakten en waarover in de media werd bericht vele vormen kende. Over seksueel en fysiek geweld werd het vaakst geschreven, maar ook over verwaarlozing en geestelijk geweld werd de laatste jaren meer bericht. Vaak kwamen verschillende soorten geweld tegelijk voor. De beschreven incidenten zijn heftig in termen van intensiteit, duur en frequentie van het geweld. In acht casussen kende het geweld een dodelijke afloop. Over een aantal van deze incidenten is met name in jaren 80 en 90 veel bericht. Ook over casussen van geweld dat lang duurde en waarbij vele slachtoffers waren, werd uitgebreid bericht. Dat het gerapporteerde geweld zo heftig was, komt allicht omdat een veelheid van de berichten gingen over incidenten die tot rechtsvervolging en straffen voor de ouders hadden geleid. De meest sensationele casussen, om zo te zeggen. Dat roept de vraag op in hoeverre het beeld dat we met deze studie verkrijgen over wat er aan geweld in de pleegzorg plaatsvond in de periode 1945-2017 representatief is. We gaan ervan uit dat het dit niet is. Vele vormen van geweld zijn allicht niet tot bij de pers gekomen, hebben nooit tot vervolging geleid, omdat er geen aangifte van is gedaan en nergens werd gemeld.

Deze media-analyse geeft ook inzicht in de vraag hoe geweld in pleeggezinnen kon ontstaan en hoe het werd in stand gehouden. We konden risicofactoren onderscheiden bij pleegkinderen, pleegouders en de organisatie van de pleegzorg. Bij pleegkinderen kwamen vooral ernstige gedrags- en emotionele problemen naar voren als risicofactor, evenals verstandelijke en fysieke beperkingen. Bij pleegouders konden we diverse risicofactoren onderscheiden, onder andere positieve attitudes tegenover geweld als legitiem opvoedingsmiddel, gebrek aan opvoedingsvaardigheden, psychische problemen, een jeugd met ervaringen van geweld en zwakbegaafdheid. Risicofactoren die te maken hadden met de organisatie van de pleegzorg waren gebrek aan screening van (aanstaande) pleegouders, gebrek aan toezicht, weinig of niet praten met pleegkinderen, te weinig gehoor geven aan eventuele signalen van geweld en tekortschietende communicatie tussen professionals. Vooral in de berichten van de laatste

twintig jaar wordt de organisatie van de pleegzorg kritisch onder de loep genomen, hetgeen we samen met Dekker (2012) kunnen beschouwen als een vorm van toenemend publiek toezicht op de sector.

Over de reacties op geweld ten aanzien pleegkinderen onthouden we dat het lang duurde eer pleegkinderen hun ervaringen konden meedelen en dat ze daarbij niet altijd werden geloofd, dat er in een ruim aantal casussen aangifte werd gedaan die tot vervolging en veroordeling leidde, maar dit vaak pas vele jaren na de feiten en met lichte straffen, en dat als hun verhaal van geweld naar buiten kwam pleegkinderen doorgaans werden overgeplaatst naar een ander pleeggezin of een tehuis.

Deze studie kent ook enkele beperkingen. We hebben onze zoektocht wat geschreven berichten betreft beperkt tot de Delpher databank en tot wat in deze databank als 'krant' wordt onderscheiden. We hebben nauwelijks tijdschriften of weekbladen in onze steekproef van geschreven mediaberichten meegenomen en ook geen berichten uit social media. We hebben zeer veel zoektermen met synoniemen voor pleegkind, pleeggezin, pleegzorg, enzovoort, gebruikt. Op zich is dat een sterk punt van de studie. Deze veelheid aan termen omvat zo immers de hele periode van onze studie. Niettemin was soms in oudere berichten de terminologie wat verwarrend en niet altijd duidelijk op te maken of het bericht nu werkelijk pleegkinderen betrof. We kwamen bijvoorbeeld ook wel eens berichten tegen waar het bij nader inzien niet om pleeg-, maar om stief-of adoptiekinderen ging. Bij twijfel hebben we de berichten niet meegenomen. Tot slot is er in deze studie weinig aan triangulatie gedaan. Er was wel enige triangulatie mogelijk bij de 23 casussen waarover we meerdere mediaberichten vonden, we konden informatie uit de verschillende mediaberichten over eenzelfde casus met elkaar vergelijken. Maar we hebben echt niet aan triangulatie gedaan door koppeling met informatie uit andere bronnen (bv. dossiers, inspectieverslagen, interviews met betrokkenen of experts). We waren dus grotendeels afhankelijk van slechts één bron en hadden relatief weinig context.

Literatuur

- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analyses in psychology. *Qualitative Research in Psychology, 3*, 77-101.
- Dane, J., & Walhout, E. (2016). *Aanvullend onderzoek bij het Rapport Commissie Vooronderzoek naar Geweld in de Jeugdzorg en de bijbehorende bijlagen*. Den Haag: Commissie Vooronderzoek naar Geweld in de Jeugdzorg.
- Dekker, J.J.H. (2012). *Jeugdzorg in Nederland, 1945-2010. Resultaten van deelonderzoek 1 van de Commissie-Samson: Historische schets van de institutionele ontwikkeling van de jeugdsector vanuit het perspectief van het kind en de aan hem/haar verleende zorg*. Den Haag: Commissie-Samson.
- Flick, U. (2014). *An introduction to qualitative research (5th edition)*. London: Sage Publications Ltd.
- Hueting, A. (2018). *Geweld ten aanzien van pleegkinderen. Een onderzoek naar gesproken en geschreven mediaberichten in de periode 1945-1983*. (Masterthesis). Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.
- Koning, N. (2018). *Geweld ten aanzien van pleegkinderen. Een onderzoek naar gesproken en geschreven mediaberichten in de periode 1984-2017*. (Masterthesis). Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.

Bijlagen

Bijlage 3.1 Lijst met zoektermen

bestandsgezin, bestandspleegzorg, geweld, gezinsverpleging, inspectie, kindermishandeling, kostpleeggezin (kostpleeggezinnen), misbruik (eventueel in combinatie 'seksueel'), mishandeling, netwerkplaatsing, netwerkpleegzorg, ondertoezichtstelling, ongecontroleerde plaatsingen, ongecontroleerde verplegingen, pleegfamilie (pleegfamilies), pleeggezin (pleeggezinnen), pleeggezincentrale, pleeggezinexperiment, pleeggezinsonderzoek, pleeggezinplaatsing (pleeggezinplaatsingen), pleeggrootouders, pleegkind (pleegkinderen), pleegkinderenwet (pleegkinderwet), pleegkindrelatie, pleegmoeder, pleegouder (pleegouders), pleegouderbestand, pleegoudercontact, pleegouderdagen, pleegoudergezin, pleegouderinterventie, pleegouderschap, pleegoudervoogd (pleegoudervoogdij), pleegvader, pleegzorg, professionalisering, seksueel (eventueel in combinatie met 'misbruik' en/of 'geweld'), steunpunt pleegzorg, toezicht (in combinatie met 'inspectie'), toezichthouder, voogdij, voogdijinstelling, voogdijmaatregel, voogdijperiode, voogdijplan, voogdijprotocol, voogdijpupil (voogdijpupillen), voogdijraad (voogdijraden), voogdijrechter, voogdijregeling, voogdijregister, voogdijschap, voogdijtaak, voogdijtoewijzing, voogdijvereniging (ook gespeld als 'voogdijvereniging'), voogdijverkrijging, voogdijverzoek, voogdijwerk, voogdijzaak (voogdijzaken), voogdijzitting, vrijwillige plaatsing en vrijwillige pleegzorg.

Bijlage 3.2 Codeerschema voor de gesproken en geschreven mediaberichten

Alle vragen dienen beantwoord te worden. Indien het antwoord niet verkregen kan worden, geef dan een reden op voor het uitblijven van een antwoord (bijvoorbeeld: antwoord wordt niet vermeld in het mediabericht).

1. Gegevens slachtoffer

- Leeftijd
- Geslacht
- Reden van uithuisplaatsing/pleegzorg (bijv. oorlogsvlucht, onvoldoende opvoedstrategieën ouders e.d.).

2. Geweld

- In welk(e) jaar/jaren en in welk(e) pleegzin(nen) vond het geweld plaats?
- Met wat voor geweld heeft hij/zij te maken gehad (m.a.w. wat is er gebeurd?)?
- Hoe vaak is het geweld voorgekomen (bijvoorbeeld eenmalig/dagelijks / wekelijks/maandelijks/ voortdurend)? Indien hij/zij meerdere vormen van geweld heeft meegemaakt, geef dan per vorm van geweld aan hoe vaak het voorkwam.
- Waar en bij welke gelegenheid kwam het geweld voor (bijvoorbeeld op de eigen kamer, buiten, bij groepsactiviteiten, overdag/ 's nachts)?
- Waardoor is het geweld gestopt?
- Overige informatie geweld (zaken die niet bij de vorige vragen passen)

3. Pleger

- Wie pleegde het geweld? Bijvoorbeeld pleegouder, groepsleider, groepsgenoot, pleegbroer/zus, anders: namelijk...
- Hoe oud was de pleger of waren de plegers (ongeveer)? Indien er sprake was van meerdere plegers, geef dan per pleger de leeftijd aan (indien bekend).
- Wat is de achtergrond van de pleger (religie, beroep etc.)?
- Waren er nog andere kinderen/jongeren het slachtoffer van deze pleger(s)? Zo ja, kunt u dit toelichten?
- Overige informatie pleger (zaken die niet bij de vorige vragen passen)

4. Reactie op het geweld

- Welke consequenties had het incident/de incidenten voor het slachtoffer (maatregelen om herhaling te voorkomen, aangifte, overplaatsing)?
- Welke consequenties had het incident/de incidenten voor de dader(s) (maatregelen om herhaling te voorkomen, straf)?

5. Media

- Waar is het incident gemeld (kranten, radio, televisie), noem alle verschillende media wanneer het incident in verschillende media is gemeld.

6. Overige

- Zijn er bijzonderheden gemeld, die niet naar voren komen in de beantwoording van bovenstaande vragen?

Interviews met pleegkinderen

Bronstudie 4 bij het sectorrapport geweld in de pleegzorg 1945-heden

Hans Grietens, Esther Piersma, Daniëlle Zevulun en Mijntje ten Brummelaar



**rijksuniversiteit
 groningen**

**faculteit gedrags- en
 maatschappijwetenschappen**

Groningen: Rijksuniversiteit Groningen, 2019

Bronstudies bij het sectorrapport geweld in de pleegzorg 1945-heden

1. Een schets van de organisatie van de pleegzorgsector in de periode 1945-heden en van het wetenschappelijk onderzoek naar geweld ten aanzien van pleegkinderen

Hans Grietens, Daniëlle Zevulun, Esther Piersma en Mijntje ten Brummelaar

2. Archiefonderzoeken 1945-heden

Hans Grietens, Daniëlle Zevulun, Anne Steenbakkers, Esther Piersma en Mijntje ten Brummelaar

3. Media-analyse van incidenten van geweld in de pleegzorg in de periode 1945-heden

Hans Grietens, Daniëlle Zevulun, Esther Piersma en Mijntje ten Brummelaar

4. Interviews met pleegkinderen

Hans Grietens, Esther Piersma, Daniëlle Zevulun en Mijntje ten Brummelaar

5. Interviews met pleegouders

Hans Grietens, Esther Piersma, Daniëlle Zevulun en Mijntje ten Brummelaar

Interviews met pleegkinderen

1. Inleiding	126
2. Methode	126
2.1 Design	126
2.2 Procedure dataverzameling.....	126
2.3 Data-analyse	128
3. Resultaten	129
3.1 Over de tijd vóór uithuisplaatsing en de uithuisplaatsing zelf.....	129
3.2 Wat gebeurde er aan geweld?.....	130
3.3 Hoe kon het geweld ontstaan en waardoor werd het in stand gehouden?.....	137
3.4 Wat was de impact van het geweld op pleegkinderen?	141
4. Samenvatting en conclusies	147
Literatuur	149
Bijlagen	150

1. Inleiding

In deze deelstudie beschrijven we de verhalen van pleegkinderen die slachtoffer werden van geweld in een pleeggezin. We analyseren en beschrijven deze verhalen vanuit de drie vragen die de commissie ons vraagt te onderzoeken: 'Wat gebeurde er aan geweld ten aanzien van pleegkinderen in de periode 1945-heden?', 'Hoe kon dit geweld ontstaan?' en 'Wat was de impact van dit geweld op pleegkinderen, tijdens de periode in het pleeggezin en in het latere leven?'.

We zijn om deze onderzoeksvragen te beantwoorden volwassenen gaan interviewen, die als kind voor korte of langere tijd in een pleeggezin zijn opgegroeid en daar geweld hebben meegemaakt. We hebben hen gevraagd terug te kijken op hun leven als pleegkind, hun levensloop en hun leven nu. De interviews zijn dus 'oral history' interviews (i.h.b. terugkijken en reconstrueren van het persoonlijke verleden en daarbij informatie geven over de context van de kinderbescherming en pleegzorgsector) en bieden tegelijk een inkijk in het traject van pleegkinderen nadat ze hun pleeggezin hebben verlaten en in hun huidige situatie.

Met deze interviewstudie brengen we het kindperspectief in, dit wil zeggen dat we bestuderen hoe als kind werd gekeken naar de uithuisplaatsing, het leven in het pleeggezin, de begeleiding door professionals, het toezicht, enzovoort, en welke impact dit had tijdens de kindertijd en in de volwassenheid.

2. Methode

2.1 Design

Dit onderzoek heeft een kwalitatieve opzet, gezien haar verkennende doelstelling en open vraagstelling. We willen volwassenen die als kind in een pleeggezin opgroeiden en daar geweld meemaakten hun verhaal laten doen om hieruit te leren hoe ze betekenis gaven én geven aan deze ervaringen als kind en hoe volgens hen deze ervaringen hun leven hebben beïnvloed.

2.2 Procedure dataverzameling

Om aan te sluiten bij de doel- en vraagstelling van het onderzoek hebben we gekozen voor een episodisch narratief interview met een semi-gestructureerde opzet. Met episodisch narratief bedoelen we dat we de interviews zeer open hebben ingestoken en de participanten vrij hebben gelaten bij het vertellen van hun verhaal, met daarbij wel een focus op bepaalde episoden uit hun leven, in het bijzonder de uithuisplaatsing (voor zover daar nog herinnering aan was), de periode in het pleeggezin en de incidenten van geweld die zich hebben voorgedaan, de contacten met voogden en professionals van de pleegzorginstelling, de melding van geweld en eventuele reacties daarop, eventuele overplaatsingen, het verlaten van het pleeggezin, het leven als (jong-)volwassene. Vanuit deze opzet

hebben we een interviewleidraad opgesteld, met diverse topics die we tijdens de interviews aan bod wilden laten komen (zie Bijlage 4.1).

Naast het interview werd de participanten gevraagd vijf korte vragenlijsten in te vullen. Ten eerste waren er de ACE-vragenlijsten, waarin wordt gepeild naar negatieve gebeurtenissen in de kindertijd, zowel in het gezin van oorsprong als het pleeggezin. Deze lijst bevat twaalf items die onder andere ingaan op fysiek, emotioneel en seksueel geweld in de kindertijd. Verder was er de EQ5d-3L. Deze lijst gaat over de actuele gezondheidstoestand en heeft betrekking op vijf domeinen: mobiliteit, zelfzorg, dagelijkse activiteiten (o.a. werk, huishouden), pijn/klachten en stemming. Over hun actuele gezondheidstoestand konden participanten ook rapporteren aan de hand van een schaal, gaande van 1 (slechtst voorstelbare gezondheidstoestand) tot 100 (best voorstelbare gezondheidstoestand). Tot slot werd gevraagd of participanten betaald werk hadden, gehuwd waren of samenwoonden, en kinderen hadden. De vragenlijsten werden afgenomen in alle sectorstudies die de commissie heeft uitgezet en zijn te vinden in Bijlage 4.2. Er wordt in deze bronstudie niet verder ingegaan op de resultaten van deze bevragingen.

Voorafgaand aan het interview kregen participanten uitleg over de doelen en vragen van het onderzoek, hoe het interview zou worden ingestoken en wat er met de data zou gebeuren in termen van analyse en rapportage. Daarbij werd duidelijk gemaakt dat het de bedoeling was op groepsniveau, dus over individuele verhalen heen te rapporteren en te vermijden dat participanten of betrokkenen identificeerbaar waren. Bij het begin van het interview werd aan participanten een toestemmingsformulier voorgelegd. We vroegen hen dit formulier te lezen en bij akkoord te ondertekenen. Alle participanten hebben ingestemd met het onderzoek.

Er werd een ethisch protocol opgemaakt volgens de richtlijnen van de Ethische Commissie van de afdeling Pedagogische en Onderwijswetenschappen van de Rijksuniversiteit Groningen. De Ethische Commissie van deze afdeling heeft dit protocol goedgekeurd vóór de start van het onderzoek. Hierbij aansluitend werden ook de richtlijnen van het Research Data Management Protocol van de Faculteit Gedrags- en Maatschappijwetenschappen van de Rijksuniversiteit Groningen gevolgd, wat inhoudt dat de getranscribeerde data en alle analyses worden bewaard op een enkel voor de onderzoekers toegankelijke schijf, en de ruwe data (geluidsopnames) in een afgesloten kluis.

Rekrutering van participanten verliep via het meldpunt van de commissie. Het betrof slachtoffers uit verschillende tijdspannen die de commissie hadden laten weten nog verder aan onderzoek te willen meewerken. De onderzoeker die het interview afnam kreeg de gelegenheid voorafgaand aan het interview de melding bij de commissie in te zien. In enkele gevallen werd de melding na het interview ingezien. Verder werden participanten gerekruteerd via oproepen die we verspreidden op sociale media, in het bijzonder Facebook en LinkedIn, en via nieuwsbrieven van pleegzorginstellingen.

We lieten participanten vrij in de locatie voor het interview. De meeste gesprekken werden thuis bij de participanten afgenomen. Enkele interviews zijn afgenomen in een rustig (weg-)restaurant of café, meetingruimtes bij een station, of op het kantoor van de commissie in den Haag. De vragenlijsten konden na het interview worden ingevuld of op een later moment. In dat geval werd de participant een gefrankeerde retourenveloppe bezorgd.

De duur van de interviews varieerde van ongeveer één tot vier uur. Bij sommige interviews was de partner van de participant of een andere vertrouwensfiguur aanwezig. Meerdere participanten gaven de interviewer ter informatie en ondersteuning van hun verhaal een document mee of stuurden dit na per e-mail, bijvoorbeeld een kopie van hun dossier of de melding die ze bij de commissie hadden gedaan, of een egodocument, bijvoorbeeld een boek met hun verhaal. Deze documenten werden door ons beschouwd als aanvullingen bij het interview en waar nodig in de analyse betrokken.

In totaal namen we 32 interviews af met participanten uit diverse regio's in Nederland. De jongste participant was 22 jaar en de oudste 77. Eén participant was geen pleegkind maar een biologisch kind van pleegouders dat geweld door een pleegkind had meegemaakt. Hoewel deze participant niet voldeed aan de inclusiecriteria, hebben we deze toch meegenomen in het onderzoek omdat we verwachtten dat dit interview zou kunnen bijdragen aan een beter inzicht in hoe geweld in pleeggezinnen kan ontstaan en in stand worden gehouden vanuit het perspectief van een eigen kind van pleegouders.

Er waren twee interviews waarbij twee zussen gelijktijdig geïnterviewd werden, hetgeen het totaal aantal participanten brengt op 34. We interviewden 8 mannen en 26 vrouwen. Alle tijdsperioden waren vertegenwoordigd. Wel was een meerderheid (n=26) van de participanten ouder dan 40 jaar, wat betekent dat we vooral getuigenissen hebben van slachtoffers die tussen 1950 en begin jaren 90 opgroeiden in een pleeggezin.

Bijna alle participanten waren in meerdere pleeggezinnen geweest of in een tehuis of internaat, voorafgaand aan de plaatsing in het pleeggezin waar het geweld plaatsvond of nadien. Het betrof voornamelijk bestandsplaatsingen. De meeste participanten bleven uit huis geplaatst tot de leeftijd waarop ze meerderjarig werden, enkele participanten uit recentere tijdsperioden hadden een korter verblijf (enkele jaren) in een pleeggezin en keerden terug naar hun oorspronkelijke ouders. De informatie die we hebben over de plaatsingsgeschiedenis van participanten komt van henzelf en is niet getoetst aan een andere bron (bv. dossier). Dit maakt dat we ons enkel konden baseren op de herinnering van participanten en op wat zij nog wisten uit hun vroege jeugd. Gezien de complexiteit van sommige trajecten in jeugdzorg, de jonge leeftijd (<5 jaar) waarop vele participanten uit huis werden geplaatst en het gegeven dat participanten soms delen van hun geschiedenis waren vergeten (o.a. omwille van het traumatische karakter ervan), hebben we de informatie over plaatsingsgeschiedenis niet verder gekwantificeerd.

2.3 Data-analyse

De interviews werden via een voice-recorder geregistreerd, nadat de participant hiervoor de toestemming had gegeven. Daarna werden ze zo letterlijk mogelijk uitgetypt door de onderzoekers of student-assistenten. Alle namen van betrokkenen (slachtoffers, pleegouders, leden pleeggezin, voogden, pleegzorgbegeleiders, pleegzorginstellingen, ouders,...) werden geschrapt, evenals plaatsnamen en andere zaken die een transcript traceerbaar zouden kunnen maken. Alle transcribeerders hadden vooraf een geheimhoudingsverklaring ondertekend. Vervolgens werden de getranscribeerde interviews naar de participanten gestuurd met de vraag de tekst na te lezen en eventuele fouten en aanvullingen te melden, alsook te melden of bepaalde passages dienden te worden geschrapt, bijvoorbeeld omdat ze deze te sensitief vonden. Een aantal participanten ging op dit verzoek tot 'member checking' in en enkelen mailden ons voorstellen tot lichte wijziging van hun transcript.

Eén interview kon niet worden uitgetypt omdat het per ongeluk maar voor een klein stukje was geregistreerd. De onderzoeker heeft van dit interview een synthese gemaakt. Deze synthese was gebaseerd op aantekeningen, observaties en herinneringen. Van deze participant was een egodocument beschikbaar - een boekje met het verhaal - wat hielp bij het reconstrueren van dit interview.

Alle transcripten werden geïmporteerd in Nvivo 11. Twee onderzoekers hebben onafhankelijk van elkaar open en inductief, dit wil zeggen 'bottom up' (Bazeley, 2013), twee interviews gecodeerd en per interview hun codes geclusterd. Vervolgens hebben ze hun clusters naast elkaar gelegd en met elkaar vergeleken, met als doel één set van clusters te verkrijgen en deze te gebruiken als codeerschema voor de analyse van de overige interviews. Deze werden nagezocht op de clusters en er werd genoteerd door middel van meer grofmazige of synoptische codering (Hopwood, 2018) of ze relevante nieuwe informatie bevatten, die nog niet was geïncludeerd in de clusters. Op deze manier werd het schema aangevuld en werden relevante thema's over interviews heen afgeleid.

Het schema op basis van de bottom-up codering van twee interviews bestond uit drie delen, refererend naar de drie grote onderzoeksvragen van het onderzoek: wat is er aan geweld gebeurd? Hoe heeft het kunnen gebeuren? Wat was de impact van het geweld op de slachtoffers?

Voor het eerste deel baseerden we de codering op de vormen van geweld die de commissie onderscheidde. Het schema bevat daarom de clusters fysiek geweld, psychisch geweld, seksueel geweld (i.c. seksueel misbruik in het pleeggezin) en verwaarlozing (geestelijk, fysiek, materieel). De vormen van geweld die we tegenkwamen in de beide interviews werden gerubriceerd naar dit model en waar nodig aangevuld en verder onderverdeeld in subcategorieën.

Bijkomende thema's die we konden identificeren hadden betrekking op 1) hoe pleegkinderen omgingen met het geweld dat hen werd aangedaan, 2) hoe er op het geweld door de omgeving en door professionals werd gereageerd, 3) de ervaringen met voogden en pleegzorgbegeleiders, 4) hoe pleegkinderen omgaan met het naar buiten brengen van hun verhaal, 5) de zoektocht naar informatie over het verleden en 6) ervaringen van verlies in de kindertijd en in het latere leven.

3. Resultaten

3.1 Over de tijd vóór uithuisplaatsing en de uithuisplaatsing zelf

Pleegkinderen vertelden over het leven in hun gezin van oorsprong en de periode vóór ze werden uithuisgeplaatst. Vooral de participanten die op latere leeftijd uit huis geplaatst werden, hadden aan deze periode actieve herinneringen. Bij vele participanten die op jonge leeftijd hun gezin moesten verlaten, waren de herinneringen vager. Zij hadden deze informatie 'van horen zeggen' of vanuit hun dossier. Aan sommige participanten vroegen we om de soms complexe samenstelling van hun familie te reconstrueren aan de hand van een tijdslijn.

Het valt op dat vooral de oudere participanten op soms hele jonge leeftijd uit huis waren geplaatst, enkelen zelfs onmiddellijk na de geboorte. Meerdere, vooral oudere participanten werden vóór ze aan een pleeggezin werden toegewezen opgevangen in een tehuis (of in meerdere tehuizen). Soms was het de bedoeling dat kinderen vanuit een tehuis naar een pleeggezin zouden gaan, maar soms leek de beslissing tot plaatsing in een pleeggezin eerder ad hoc en omwille van omstandigheden te zijn genomen. Meerdere pleegkinderen hadden overplaatsingen meegemaakt en dit in verschillende typen van pleegzorg (bestandspleegzorg, netwerkpleegzorg, weekendpleegzorg). Zoals we eerder schreven, is de informatie over de plaatsingsgeschiedenis van onze participanten enkel van henzelf afkomstig en daarom kunnen we geen uitspraken op detailniveau doen.

'En ik zat toen op een gegeven moment in dat kindertehuis in [...] en ik moest daar weg. Want dat kindertehuis zou opgeheven worden voor, dat zou voortgezet worden met alleen verstandelijk gehandicapte kinderen en onder die categorie viel ik gelukkig niet. Maar ik zat wel op de schopstoel dat ik eruit moest.' (1966-1985)

De redenen voor uithuisplaatsing die participanten aangeven, zijn heel divers: geweld in het gezin (fysiek, geestelijk, seksueel, partnergeweld), tienermoederschap, armoede, oorlogsomstandigheden, tekort aan opvoedingsvaardigheden bij de ouders, verslaving, psychiatrische problemen bij de ouders, enzovoort. Vaak deden zich chronische problemen op meerdere vlakken voor in deze gezinnen.

'Ik kom ook echt uit een, ja dat klinkt heel negatief, maar zo bedoel ik dat niet, uit een tokkie familie [...]. En dat is echt nog licht uitgedrukt. Was echt een laag sociaal emotioneel gezin. In de bijstand, schulden, alle twee alcoholist, geen werk. Ehm, dat soort gezin, zeg maar.' (1986-2005)

Sommige pleegkinderen beseffen dat de leefomstandigheden thuis (geweld, scheiding,...) hen al flink hadden beschadigd vóór ze in het pleeggezin terechtkwamen. Andere pleegkinderen wezen erop dat ze in hun gezin van oorsprong net wel een veilige basis hadden gekregen, omdat het daar de eerste jaren goed ging en de problemen pas ontstonden toen ze al wat ouder waren. Volgens hen heeft dit later geholpen bij het omgaan met de problemen in hun pleeggezin(nen).

Participanten die een actieve herinnering aan de uithuisplaatsing hebben reconstrueren deze soms als een groot verlies omwille van de scheiding van ouders en zussen/broers, en omdat ze in hun beleving plots kwam en hen niet werd uitgelegd. De plaatsing en bijhorende scheiding zijn traumatisch en worden beleefd als geweld, dat cumuleert op het eerdere geweld in het gezin van oorsprong en op het latere geweld dat ze in het pleeggezin hebben meegemaakt. Langdurige boosheid en verdriet zijn het gevolg van deze plotse en onvoorbereide scheiding van het gezin van oorsprong.

'En dan is het maandag 's morgens en ik ben zeven jaar en er zijn heel veel dingen die ik niet weet, maar er zijn nog een aantal dingen die ik wel weet. Dan wordt er gezegd van [...] 'jij komt vanmiddag niet meer thuis'. En zo was het dus ook. 's Middags werd ik opgehaald door andere mensen bij de school. En wij gingen met de bus naar school toe. En ik kon op school blijven en ik zat zes weken voor dat ik weer naar huis mocht naar mijn moeder, een weekendje, zat ik bij mensen die ik nog nooit had

gezien. Dat waren mijn pleegouders. Dat was het eerste pleeggezin. Na bijna drie jaar verhuisde ik ook van de ene op de andere dag naar (plaatsnaam). Naar een ander pleeggezin [...]. Maar eigenlijk het grootste geweld is dan al gebeurd. Het feit is dat jij 's middags niet meer thuis komt, zonder overleg en zonder stem. En dat je bij mensen komt die zeggen, je mag papa en mama tegen ons zeggen. Dat werkt niet zo. En in mijn herinnering heb ik zes weken lang heel erg hard geschreeuwd en gehuild 's avonds omdat ik naar huis wilde.' (1966-1985)

Participanten die in recentere perioden (vanaf jaren 90) uit huis werden geplaatst, brengen in hun verhalen wel iets naar voren omtrent een voorbereiding, onder andere via kennismakingsbezoeken aan het pleeggezin of een logeerweekend.

Hoe de plaatsing gebeurde en wie er bij waren betrokken is zeker voor de pleegkinderen die op jonge leeftijd werden geplaatst met veel raadsel omgeven. Sommigen hebben dit achteraf aan de hand eigen van herinneringen, verhalen van familie of archieven proberen te reconstrueren, maar dat is een moeizaam proces en het verhaal rondom de plaatsing bevat vele hiaten.

Pleegkinderen die als tiener in een pleeggezin kwamen, hebben scherpere herinneringen aan hoe de plaatsing verliep en kunnen het verhaal beter reconstrueren, zeker wanneer ze daarbij ook nog eens beschikken over dossiergegevens. In enkele van de verhalen van deze pleegkinderen komt naar voren dat de plaatsing en in het bijzonder de keuze van het pleeggezin erg informeel was gebeurd en onderhands was 'geregeld'. Het gaat over plaatsingen vóór de jaren 90.

'Toen ik zestien was ben ik van huis weggelopen en toen ben ik eh uiteindelijk [...] bij mijn wiskunde bijlesleraar terecht gekomen en die heeft zich later aangeboden als pleegvader [...]. Mijn pleegvader heeft het zelf allemaal geregeld, want dat was een soort amateur psycholoog/sociaalwerker en die heeft zelf dat met maatschappelijk werk geregeld en toen is er wel een kinderrechter aan te pas gekomen om mij onder toezichtstelling te bezorgen zodat er geld vrij kwam [...]' (1966-1985)

Bij participanten die in de jaren 40, 50 en 60 in pleeggezinnen waren, zien we hoe de band met oorspronkelijke ouders bij plaatsing werd doorbroken. Ze konden en mochten weinig of geen contacten hebben met hun ouders. Vaak werden ze ook gescheiden van broertjes en zusjes. Er waren weinig bezoeken of andersoortige contacten en er werd weinig gedaan om contacten met het thuismilieu te stimuleren. Door participanten werd dit als een groot gemis en verlies beleefd. Zoals we in Bronstudie 1 hebben beschreven, werd het tot midden jaren 50 als beter voor pleegkinderen beschouwd dat ze geen contacten onderhielden met hun thuismilieu, dat werd gezien als verderfelijk en onmaatschappelijk. Opvallend is wel dat ook participanten die in recentere perioden in pleeggezinnen hebben gezeten, gelijkaardige ervaringen rapporteerden.

'Ze (moeder) mocht geen contact met mij zoeken, ik ook niet met haar. Als ze dan post stuurde, dan moest dat ook eerst via een gezinsvoogd van jeugdzorg. Die zou dat dan lezen en die zou dat dan naar mijn moeder sturen en andersom. Dus het ging allemaal via via. Eén keer in de maand hadden we een bezoeksregeling en dan kon ik haar (moeder) zien.' (2006-2017)

3.2 Wat gebeurde er aan geweld?

We categoriseren aan hand van de indeling van geweldsvormen die de commissie heeft onderscheiden, de ervaringen die pleegkinderen ons hebben meegedeeld.

3.2.1 Fysiek geweld

Fysiek geweld ten aanzien van pleegkinderen uitte zich op diverse manieren. Het vaakst beschreven in de verhalen van participanten is slaan, hetzij met de handen (in gezicht, op zitvlak of andere delen van het lichaam), hetzij met voorwerpen (bv. kleeplank, stok). Maar ook vele andere vormen van fysiek geweld worden genoemd: schoppen, (van trap) duwen, door elkaar schudden, trekken (aan haren, oren of andere lichaamsdelen), wurgen, onder stroom zetten, onder koude douche zetten, voedsel naar binnen proppen, op de grond moeten slapen, lange tijd op één bepaalde plek moeten blijven staan, enzovoort. Het fysiek geweld kwam er als straf of bij conflicten met de pleegouder(s). Hierbij stond het niet in verhouding tot de aanleiding (bv. te laat thuis komen, slechte schoolprestaties). Soms

was het fysiek geweld een vergelding (bv. omdat het pleegkind had geklaagd bij een voogd of pleegzorgbegeleider). Vaak kwam het er zomaar.

De slachtoffers die wij spraken herinneren zich de regelmaat - bij sommigen was het een rode draad door hun kindertijd heen - en duur van dit ernstig fysiek geweld, evenals de fysieke en emotionele pijn.

'Nou dan werd er een stok gepakt eh werd ik tegen de muur aan geslagen en dan eh mocht ik in de schuur gaan staan of met mijn blote voeten op eh de koude grond in de badkamer, of ik kreeg een stuk zeep in mijn mond, moest ik dan een kwartiertje in mijn mond houden en dan eh was het schoon.' (1945-1965)

'En ik werd op de grond geslingerd én zij schopte rustig tegen mijn hele lichaam aan, tegen mijn hoofd, trok de haren uit mijn kop, dat ik weleens op school, dat ik denk hoe hebben ze dat daar niet gezien?' (1966-1985)

'Ik moest regelmatig op het badmatje in de badkamer 's nachts blijven staan. Terwijl die andere mensen lagen te slapen. Terwijl iedereen lag te slapen. Ik heb wel eens met een krant op het balkon gestaan. Ze hadden wel gewoon een woonhuis, maar er zat een balkon achter. Dan moest ik in mijn onderbroek, moest ik op een krant gaan staan.' (1966-1985)

In sommige verhalen komt het martelende karakter van fysieke mishandeling naar voren en zijn de fysieke straffen die pleegkinderen noemden heel specifiek (bv. slaan op specifieke delen van het lichaam) en verregaand (slaan tot bloedens toe, fysieke verwondingen toebrengen).

'En dan sloeg hij, als een houthakker. Echt met zijn hand en dan kéihard. En dan hield ie tussen die slagen door, hield ie gewoon momenten pauze. Zodat ik de pijn beter zou voelen ' (1966-1985)

'Ze lachten d'r om, ja en je werd in bed werd je, werd je ook eh geslagen, ja. Met z'n tweeën speciaal werd mijn broer ergens anders neergelegd ehm, zodat ze je, mij konden slaan. Ja, gewoon tussen je benen... Zo eh lang ook, echt jaren en ja dat is heel vernederend ook, want ja het was een soort martelingen en dan met, de eerste keren hielden ze je handen vast [...].' (1966-1985)

Meerdere pleegkinderen vertelden over de letsels die het fysieke geweld naliet. Blauwe plekken, maar ook andere verwondingen zoals bloedingen en botbreuken werden genoemd. Soms waren hechtingen nodig of moest het pleegkind in het ziekenhuis worden opgenomen. Pleegouders wisten de sporen van het geweld te verbergen voor de buitenwereld, bijvoorbeeld door pleegkinderen kleren aan te trekken die de blauwe plekken of andere letsels bedekt hielden of hen van school te houden, of een smoes te verzinnen om een uitleg te geven over de oorzaak van de letsels. Toch kon niet worden vermeden dat letsels door andere kinderen of leerkrachten werden gezien, bijvoorbeeld tijdens de gym. Sommige pleegkinderen gaven aan verwonderd te zijn dat er bij het zien van deze letsels niet werd gereageerd oor de omgeving (cf. supra).

'In het ziekenhuis! En dan kom je daar, 'ja, ze is van de trap gevallen'. En als kind ga je echt niet zeggen mijn (pleeg)moeder heeft me eraf geduwd. Dat doe je niet. Nee, ik ben van de trap gevallen.' (1966-1985)

3.2.2 Psychisch geweld

Psychisch geweld in het pleeggezin kwam naar voren in de verhalen van alle pleegkinderen die we hebben geïnterviewd en uitte zich op hele diverse manieren. Het was een patroon in de verhalen van onze participanten en riep bij hen vele, pijnlijke herinneringen op.

Voorbeelden van psychisch geweld die we hoorden van pleegkinderen waren dreigen, kleineren, zeggen of laten aanvoelen dat je als pleegkind van geen tel was, achterstellen tegenover de eigen kinderen, pleegkind opzettelijk bang maken, uitlachen, belachelijk maken, minachten, klein houden, beledigen en verwijten van oorspronkelijke ouders ('je moeder is een hoer'), vernederen, vals beschuldigen (bv. zeggen dat pleegkind dingen kapot maakte, andere kinderen in het gezin betastte), uitsluiten, geen privacy geven, drillen ('we werden daar gedrild alsof we soldaten waren'), huisdier of

geliefde voorwerpen afpakken, brieven (bv. van familie) openen, dagboeken lezen, brieven aan voogd schrijven in naam van pleegkind, pleegkind isoleren (van familie, vriendjes, professionals), kind eigen braaksel laten opeten, seksuele geaardheid kind niet respecteren, kind opsluiten, kind getuige laten zijn van fysiek, emotioneel of seksueel geweld ten aanzien van andere (pleeg-)kinderen, kind aanzetten tot delinquent gedrag, achterhouden van informatie, enzovoort.

Het psychisch geweld was nagenoeg altijd op de voorgrond aanwezig. Het zat in de manier waarop pleegkinderen door hun pleegouders en andere gezinsleden werden bejegend en in de houding die deze personen tegenover hen aannamen.

Wanneer we proberen om de verschillende uitingen van psychisch geweld te groeperen en in rekening brengen in welke mate ze aanwezig zijn in de verhalen van pleegkinderen, zien we vier clusters: bedreigd worden, geminacht worden, er niet bij horen en geïsoleerd worden.

Dreiging vinden we terug in verschillende vormen. Het is in de verhalen van sommige pleegkinderen alomtegenwoordig (*'dreiging, dreiging, dreiging en nog eens dreiging boven je hoofd'*). Er werd bijvoorbeeld gedreigd met wegsturen naar tehuis of internaat, met fysiek geweld, met scheiding van broertjes of zusjes en met het stopzetten van het contact met de oorspronkelijke ouders. Dreiging had tot gevolg dat pleegkinderen bang werden gemaakt. Het lijkt enerzijds te worden ingezet als opvoedingsmiddel door pleegouders, wellicht in de verwachting dat pleegkinderen dan bepaalde probleemgedragingen zouden afleren, maar anderzijds ook te worden gebruikt om te maken dat pleegkinderen niets naar buiten zouden brengen over het geweld.

Meerdere pleegkinderen vertelden dat ze door hun pleegouders minachtend en afwijzend werden behandeld. Ze kregen een stempel opgeplakt, werden op brute wijze herinnerd aan hun verleden en thuissituatie en kregen weinig krediet van pleegouders. Ze werden uitgelachen en hen werd duidelijk gemaakt dat ze eigenlijk van geen tel waren. Er was een groot verschil tussen de omgang met de eigen kinderen en het pleegkind.

'En ik was de enige in het zwembad die twee diploma's achter elkaar deed. Dus al het publiek op die tribune, iedereen stond eigenlijk naar mij te kijken. Dus ik weet nog, je bent kapot, want je bent natuurlijk nog niet volwassen. Dus ik was op een gegeven moment met de rugslag bezig en ik zag mijn vader op de tribune naar me lachen, zo van, je gaat nu opgeven.' (1986-2005)

'Ik denk zeker het kleineren, het minderwaardige dat was het ook iedere keer hé, op een gegeven moment hadden ze het ook over: je moet naar de lomschool, want jij bent dom.' (1986-2005)

'Weet je wel, constant het kleineren. Ik kreeg de afgedankte kleding, hun kregen altijd de mooie, daar maakten ze heel duidelijk onderscheid tussen eigen kinderen en mij.' (1945-1965)

'Dan maakte ik een tekening want ik tekende nogal veel. Kwam ik thuis en dan lag die verfrommeld in de prullenbak, allemaal van dat soort kleine dingetjes.' (1986-2005)

'Het werd ook letterlijk gezegd: wat jij vindt dat is niet belangrijk.' (1966-1985)

'Nou het altijd maar te horen krijgen dat ik eh dat ik niks was en eh dat het nooit wat zou worden met mij en dat ik niks voorstelde en wie ben jij nou, waar dit mee gebeurt en let maar op jij komt straks in de prostitutie terecht, op je achttiende loop je achter een kinderwagen en eh iedereen zal altijd misbruik van jou kunnen maken want je bent niks. [...] En niemand zal jou ooit geloven. [...] Ga dit maar niet vertellen, want niemand zal jou geloven. Wie gelooft nou zoiets? En ik had daar als bijnaam in het pleeggezin, kamerolifantje.' (1966-1985)

'Dat is ook altijd een heel groot eh ja gewoon heel duidelijk geweest dat je eersterangs- en tweederangsburgers had in dat gezin en dat was voor heel veel mensen duidelijk.' (1945-1965)

'Dat was heel liefdeloos en dan sneeuwde het bijvoorbeeld en dan moest ik op de fiets naar school, moest ik een twintig minuten fietsen, en de kinderen werden met de auto gebracht.' (1966-1985)

'Die haat voel je altijd- die haat ging veel dieper nog dan hun stokslagen, in die haat lag hun totale

afwijzing, geen enkele verantwoording meer voelen of willen hebben voor je... ja, wat deed ik eigenlijk in hun huis? Waarom was ik niet gewoon dood?’ (1966-1985)

De ervaringen van geminacht worden, vaak in combinatie met andere vormen van geweld (fysiek, seksueel), leidden ertoe dat pleegkinderen voelden dat ze geen band met de pleegouders konden opbouwen en er niet bij hoorden. Sommige pleegkinderen hoorden deze boodschap van hun pleegouders op een min of meer directe manier, bijvoorbeeld in de manier waarop ze hun pleegouders dienden aan te spreken, of leidden ze af uit de manier waarop met hen werd omgegaan, bijvoorbeeld uit het niet krijgen van eigen ruimte en privacy of het apart moeten eten, gescheiden (alleen of met de andere pleegkinderen) van de pleegouders en hun kinderen.

‘Hem mocht ik ook nooit papa noemen, alleen als er anderen bij waren. Voor de rest mocht ik meneer tegen hem zeggen. Want ik was niet waardig om zijn zoon te zijn (stilte). Erg hé [...]. Want ik was niet gewenst, dat voelde je [...]. Als kind merk je toch wel dat je apart zit en niet bij het gezin met eten.’ (1966-1985)

‘En natuurlijk ook die geestelijke mishandeling, je bent mijn kind niet, ben ik blij dat jij mijn kind niet bent, je hebt toch mijn bloed niet.’ (1945-1965)

Isolatie binnen het pleeggezin, maar ook het weghouden van oorspronkelijke ouders, vriend(innet)jes, burens en professionals hoorden we vaak terug in de verhalen. Het werd door pleegkinderen als gewelddadig beleefd, omdat in hun ogen hun pleegouders hen bewust isoleerden, zodat niemand met ze contact zou zoeken en horen wat er gebeurde in het pleeggezin. Het geweld bleef op die manier binnenskamers en het pleegkind werd klein gehouden.

‘Vriendjes en zo...van school...kwamen d'r nooit... Kon niet.’ (1945-1965)

‘Ja [...] dat was echt eh dat is voor ons geen prettige, eigenlijk voor niemand die er gezeten heeft, is het prettig geweest, dat is eh... ik weet nog dat er één jongen was... die vader of die moeder, die kwam regelmatig [...] kwam eh daar bij [...] hem dus, om hem op te halen. Nou dat eh, dat wilde zij dus niet. Wilde ze dus niet hebben dat er iemand [...], je mocht geen contacten hebben. Dat wilde ze niet.’ (1945-1965)

‘Ik wist helemaal niks van de buitenwereld helemaal niks. Ik had nog nooit naar muziek geluisterd [...]. Ik had geen vriendjes, ik had geen contacten, niemand en je wist ook niet, je wist niks van de hele buitenwereld.’ (1966-1985)

Sommige pleegkinderen tot slot haalden pijnlijke herinneringen op tijdens het interview aan specifieke incidenten van psychisch geweld in het pleeggezin.

‘Ik was zo verdrietig dat mijn konijn weg was en toen gingen we eten, die pan ging open. Toen zei mijn opa, wil je een stukje vlees, een stukje konijn. Ik zeg nee, ik wil (naam konijn) terug. Hij zegt, kijk eens goed in de pan, daar ligt hij. Zo, dat was mijn opa. Mijn opa hakte ook rustig van katten die in de tuin zaten te plassen de kop af. Zo was mijn opa.’ (1945-1965)

‘[...] nou ja en ook bijvoorbeeld, ik dacht toen dat ik lesbisch was. Dat heb ik heel lang gedacht, dat is niet zo maar goed en ik was natuurlijk helemaal geen meisje meisje dus zij hadden ook wel zoiets van nou dat is toch heel eh d'r zit iets. Dus ik weet nog heel goed, dan keken we goede tijden slechte tijden, iets als waar homo seksualiteit ofzo eh of twee mannen die mekaar zoenden, ik weet niet meer, en toen keek mijn pleegvader zo met zo'n schuin oog naar mij eh "ze moeten alle homo's ophangen".’ (1986-2005)

‘En ja dan had ik een radiootje. En heel af en toe pakte ik dat heel snel onder mijn kussen. Dat had mijn moeder niet door. [...] Dan had je Radio..., dan had je van die piratenmuziek. En dat vond ik mooi want dat waren liedjes die echt bij je binnenkwam. Ik huilde dan altijd en dan kwam mijn pleegmoeder erachter dat ik altijd ging huilen met muziek op. En dan ging ze liedjes zingen. Ze had bepaalde liedjes en uh daar kon ik niet tegen. Nog steeds, als ik die liedjes op de radio hoor, dat komt bij mij binnen. Dan denk ik: hoe is dat mogelijk?’ (1966-1985)

'Als ik [...] slecht rapport had of ik had niet goed geluisterd of wat dan, dan kwam er standaard een eh pantry koordje, dat was eh een eh oud dingetje met twee van die grote schijven erop en dan werd dan eh hoe noem je dat werd dan aangezet en dan mocht ik de hele tijd naar dit luisteren, die vogeltjes of de eh irriterende toontjes. En wat ik nu nog steeds heb, is ik kan niet tegen gezoem. Ik kan niet tegen eh eh tikjes.' (1945-1965)

'...want het punt was namelijk dat mijn broer die had eh ja die was zo hard geslagen, dat zijn hele trommelvlies was kapot geslagen en ik heb, ik had gezien wat er met hem allemaal is gebeurd. Ja dwars door de ruit geslagen en echt eh dwars door z'n kamer met meubels op hem geslagen en echt gewoon, echt gewoon extreem.' (1966-1985)

3.2.3 Seksueel geweld

Meerdere participanten vertelden over seksueel geweld in het pleeggezin, met als dader de pleegvader of een ander (pleeg)kind uit het gezin. Diverse vormen van seksueel geweld werden genoemd, gaande van seksueel geweld zonder lichamelijk contact tot lichamelijk contact met penetratie. Pleegkinderen dienden zowel seksuele handelingen van de dader te ondergaan als zelf handelingen uit te voeren. Soms was er sprake van toekijken naar handelingen of praatjes over seks aanhoren.

Voorbeelden van seksueel geweld zonder lichamelijk contact zijn verbale uitlatingen over het lichaam van het pleegkind, moeten kijken naar seksuele handelingen van de dader, bekeken worden, en zich naakt moeten laten fotograferen. Seksueel geweld met lichamelijk maar geen genitaal contact is onder andere zoenen en betasten.

'En, dan droogde, na het douchen dan droogde hij mij af. En in de tijd dat ik ouder werd, mijn lichaam begon te ontwikkelen als vrouw zijnde, dat ik borsten kreeg, nou dan zat ie met zijn handen aan mijn borsten en 'oh wat heb je mooie stevige borsten' en kuste die op mijn buik en ugh.' (1966-1985)

Seksueel geweld met genitaal contact varieerde van wrijven over geslachtsdelen en masturbatie tot penetratie (orale seks, anale of vaginale gemeenschap). Ook binnendringen van het lichaam met vingers of voorwerpen en seks met dieren kwam voor.

'Maar ik had wel echt zoiets van, jij komt niet. Want hij wilde dan wel in me, maar dan deed ik mijn benen heel erg op elkaar van, blijf weg daar. Maar hij zat wel met zijn vingers overal aan. En ik moest mijn pleegvader [...], ik moest mijn pleegvader dus altijd aftrekken.' (1945-1965)

'...ja zijn we al vrij snel met elkaar naar bed gegaan en dat vond ik heel, ik had niet zo heel veel zelfvertrouwen en dat vond ik geweldig, zo'n man van tweeëndertig [...].' (1966-1985)

In de verhalen van sommige pleegkinderen kwam naar voren dat het misbruik via 'grooming' door de dader werd opgebouwd. De dader indoctrineerde het pleegkind en het misbruik ging steeds verder. Soms ontstond het misbruik in de context van seksuele voorlichting geven aan het pleegkind of in de context van spel tussen kinderen (bv. doktertje spelen).

'Het ging op een gegeven moment ook over seksuele voorlichting. En dan op een gegeven moment ook zo van, ik zal jou wel bepaalde dingen laten zien. Maar je bent zo jong nog. Je bent helemaal niet bezig met het verkennen van je eigen lichaam. Ja, hij ging gewoon iedere keer stapjes verder.' (1966-1985)

In andere verhalen was er althans in de herinnering van de participant geen sprake van een 'grooming'-proces en kwam het misbruik plots tot stand. Een enkele participant gaf aan dat het misbruik was ontstaan uit een soort van medelijden voor de dader, waarbij fysiek contact geleidelijk aan werd geseksualiseerd.

Enkele pleegkinderen vertelden dat ze een langdurige seksuele relatie met hun pleegvader hadden en pas een hele tijd na het verlaten van het pleeggezin gingen beseffen dat ze destijds waren geïndoctrineerd en het misbruik hadden genormaliseerd. Ze wisten niet beter, waren volledig afhankelijk van hun pleegouders, hadden zeer weinig zelfvertrouwen en/of waren blij met de aandacht die ze kregen en zochten actief aandacht door zich 'uitdagend' te gedragen.

'Ik hing aan hem'. (1945-1965)

'Eh indoctrinatie. Ik heb van jongs af aan geleerd, van hem dan in ieder geval, dat emh dat seks is liefde. Liefde is seks. Als je van iemand houdt, dan dan doe je dat voor iemand.' (1986-2005)

'Die Zweedse film. Ging over een meisje, die ging in een pleeggezin, ongeveer die leeftijd van mij en die ging haar pleegvader eh versieren. Wij zaten met z'n drieën naar die film te kijken en die twee meiden, wij waren begin twintig of zo eind ja begin twintig denk ik, die zeiden, nou iets in de zin van 'slet' of 'waarom doet ze dat nou?' en toen werd ik zo emotioneel. Ik zei, heel boos werd ik, ik zei, ja dat is dus wat je doet als pleegkind, als verwaarloosd kind, je wilt aandacht. Ik begreep het meteen. Zij begrepen het niet, dus ik begrijp dat niemand het begrijpt. Dat was zo'n eye-opener voor mij. Ik begrijp dat niemand het begrijpt, maar als je een kind, een meisje wervend gedrag ziet vertonen. [...] Luid die klok.' (1966-1985)

In enkele gevallen was er sprake van drogeren van het pleegkind vóór het misbruik en van prostitutie, waarbij het pleegkind voor geld werd 'uitgeleend'.

3.2.4 Verwaarlozing

In de verhalen van de pleegkinderen kwamen diverse vormen van verwaarlozing naar voren. We kunnen een onderscheid maken tussen fysieke en affectieve verwaarlozing.

Fysieke verwaarlozing omvatte medische verwaarlozing en het veronachtzamen van de gezondheid van het pleegkind door de pleegouders. Daarnaast vertelden sommige slachtoffers over de materiële omstandigheden in het pleeggezin, bijvoorbeeld een kleine behuizing, een gebrek aan ruimte (en dus privacy, cf. supra) en een gebrek aan hygiëne.

'Als ik zei dat ik last van mijn kiezen had "Eh, dat gaat vanzelf wel over, want eh dan moet ik weer eh allemaal handelingen verrichten bij justitie en bij de kinderopvang eh blijf maar pijn in de bek houden".' (1945-1965)

'...wij kregen kleren van de kinderbescherming. Konden ze zo vijfhonderd gulden krijgen, konden ze ons kleden. Wij hebben altijd afgedragen dingetjes aangehad. Afgedragen dingetjes die eh die van andere mensen waren.' (1966-1985)

'Moet je nagaan, hun (ouders vriendin) stopten mij in de kleding ondanks dat ik wat aan had. Maar het was zo geen [...] gezicht, dat ik er zo bij liep dus zeiden die lui "kleed je eerst een beetje goed aan". Gaan we naar de winkel, kreeg je spijkerblouse...' (1945-1965)

'Maar je wilt ook niet bij zo iemand komen. Dat wil je niet. Het was te vies. Er was een hond in de keuken, die niet zindelijk was. Die deed in de keuken haar behoeftes, de eh urine. Er werd niet schoongemaakt, helemaal niks. Het was gewoon smerig.' (1966-1985)

Affectieve verwaarlozing uitte zich eveneens op verschillende manieren en liep evenals psychisch geweld bij vele pleegkinderen als een rode draad doorheen de kindertijd van vele participanten. Wanneer we de genoemde voorbeelden van affectieve verwaarlozing trachten te clusteren, komen we tot drie vormen: geen affectie geven, de ontwikkeling niet stimuleren en geen aandacht hebben voor problemen en behoeften.

Pleegkinderen klagen over een gebrek aan liefde of vriendschap vanwege hun pleegouder. Ze herinneren niet dat ze als kind werden geknuffeld of liefdevol aangeraakt door pleegmoeder of -vader.

'Nee, absoluut niet. Er was geen affectie, d'r was geen liefde. Het was zuiver en alleen om wat extra geld te verdienen.' (1966-1985)

'Het enige wat er goed was, was het eten en drinken.' (1945-1965)

Verder gaven slachtoffers aan weinig te zijn aangemoedigd of gestimuleerd, bijvoorbeeld op school of bij hobby's. Er was geen aandacht voor hun schoolse prestaties of er werd enkel gekeken naar hun minder goede prestaties op school. Ze werden niet begeleid en er werd weinig aandacht geschonken aan hun toekomst.

'Niemand heeft ooit tegen mij gezegd van ... dat doe je goed, of die kant moet je op. Of wat dan ook. Alleen als toeschouwers hebben ze dat gedaan. In de pleegzorg, in de tehuizen, er is nooit een constructieve begeleiding geweest.' (1966-1985)

Tot slot zeggen pleegkinderen dat pleegouders weinig vroegen naar hun verlangens en behoeften en hier weinig rekening mee hielden. Er was bijvoorbeeld weinig belangstelling voor verlangens van het pleegkind naar de oorspronkelijke ouders of het zien van broertjes/zusjes, en ook niet voor het gemis van familie. Zoals gezegd werd niet stilgestaan bij de toekomst van het pleegkind, niet op het vlak van opleiding of beroep, maar ook niet op relationeel en sociaal vlak. Pleegkinderen mochten geen vriendjes hebben en evenmin een liefdesrelatie. Ze werden weinig voorbereid op het volwassen leven en kregen bijvoorbeeld geen uitleg over seksualiteit of relaties. Een ander domein van behoeften dat werd veronachtzaamd betrof het welbevinden van de pleegkinderen. Er was geen aandacht voor hun emotionele problemen (bv. angst, traumatische stress) of voor de impact van hun voorgeschiedenis. De kwetsbaarheid die deze pleegkinderen omwille van hun voorgeschiedenis hadden ontwikkeld, werd niet gezien en in sommige gevallen uitgebuit.

'Echt stuitend, zo weinig, ik had zo'n laag zelfbeeld en dat had ik natuurlijk al na jaren probleemgezin. Zeven jaar een lastige vader in een tweekamerwoning waarin je mekaar ook niet kan ontvluchten en vader die niet tegen rennende kinderen kon [...] dat was mijn voorgeschiedenis. Dan ben je als was in iemands handen.' (1966-1985)

3.2.5 Exploitatie

Specifiek in de verhalen van oudere participanten (tot jaren 80) was exploitatie, dit in de vorm van werk moeten leveren als (jong) kind, bijvoorbeeld op de boerderij, op het veld, of in het huishouden, dit op een manier die in de tijdscontext als niet passend moet worden gezien. Meerdere pleegkinderen vertelden ons dat ze langer en zwaarder moesten werken dan de eigen kinderen van het pleeggezin en hiervoor geen beloning kregen. Enkele pleegkinderen kregen de indruk dat dit de enige reden was waarom ze in het pleeggezin waren gekomen. Ze hadden het over de rol van Assepoester die ze moesten vervullen: moeten werken, geen liefde krijgen en materieel verwaarloosd worden.

'Maar zo gauw ze weer weg waren [voogden] was Assepoester er nog mooi bij vergeleken. Wij zagen er gewoon niet uit. We schaamden ons dood, op school ook. Dat dat had je van die, (pleeg)moeder hield van breien, dan had je van die gebreide kousen aan, dan had je stukke schoenen, want die kregen we van de burens. En ook ja, dat zag er gewoon niet uit.' (1966-1985)

Een andere vorm van exploitatie die we bij enkele pleegkinderen tegenkwamen, was het 'uitgeleend' worden door de pleegouders voor seks, of prostitutie.

3.2.6 Karakteristieken van het geweld in historisch perspectief

De vormen van geweld die we in bovenstaande paragrafen hebben beschreven, zagen we terugkeren in alle tijdsperiodes. Alleen fysieke/materiële verwaarlozing en exploitatie vonden we niet bij de jongere participanten, dit wil zeggen participanten die in de jaren 80 of later in een pleeggezin opgroeiden, al is het Assepoester-fenomeen nog wel aan de orde in enkele verhalen van jongere pleegkinderen:

'...langzaam maar zeker werd ik een soort van huisslaaf. Ik werd gebruikt in het huishouden, ik werd vierentwintig uur per dag bezig gehouden. Ik moest eh mee helpen met lesgeven op die sportschool.' (1986-2005)

Ook zagen we over tijdsperiodes heen dat geweldsvormen heel vaak in combinatie met elkaar voorkwamen. Psychisch geweld werd genoemd in alle verhalen en affectieve verwaarlozing kwam aan bod in de meeste verhalen. Zowel pleegmoeders als -vaders, en vaak beiden samen, werden genoemd

als daders. Psychisch geweld uitte zich vaak op gezinsniveau, dit wil zeggen dat het pleegkind door meerdere leden van het gezin werd geminacht, gekleineerd, uitgelachen, enzovoort. Alleen bij seksueel geweld zagen we voornamelijk pleegvaders als daders.

De aard van het geweld dat pleegkinderen meemaakten mag dan al nauwelijks verschillen doorheen de tijd, op andere karakteristieken van geweld zagen we wel verschillen naargelang de tijdsperiode waarin het zich voordeed. De verhalen van de oudste participanten (jaren 40 tot begin jaren 80) worden gekenmerkt door een soort totaal- of structureel geweld. Het geweld nam diverse vormen aan, ontstond kort na de plaatsing en was chronisch, alomtegenwoordig en zeer heftig. Een participant had het over *'een aaneenschakeling van geweld'*. Niet zelden hoorden we dat er in deze pleeggezinnen veel pleegkinderen waren en dat meerderen van hen tegelijkertijd slachtoffer waren van geweld. Niet zelden waren deze pleegkinderen - vaak siblings - getuigen van geweld tegenover andere (pleeg-) kinderen. Kinderen die van elkaar wisten dat ze slachtoffer van geweld waren, probeerden voor elkaar te zorgen en elkaar te beschermen.

'Eigenlijk heb ik toen mijn zusje opgevangen. En met haar onder de douche, want je voelt je vies natuurlijk, en ze heeft bij me in bed geslapen en zo.' (1945-1965)

Bij participanten die in de jaren 90 en later in pleeggezinnen opgroeiden was het geweld niet per se minder heftig, maar het was wel minder langdurig en had een minder structureel en stelselmatig karakter.

Het is daarom niet verwonderlijk dat vooral in de verhalen van de oudere participanten (tot jaren 80) naar voren komt dat ze het geweld nauwelijks konden naar buiten brengen en melden. Bij de jongere generaties zien we dat het geweld iets sneller wordt gezien en gemeld, al is dat relatief. Ook sommige jongere participanten gaven aan erg geïsoleerd te zijn in hun pleeggezin en het geweld te hebben genormaliseerd omdat ze niet beter wisten.

Alle participanten die we hebben gesproken, beleefden hun kindertijd in het pleeggezin als een donkere periode. In hun verhalen gebruiken ze diverse metaforen om het leven in het pleeggezin te typeren, zoals: 'gevangenis', 'mijnenveld', 'leeuwenkooi', 'hel', 'oorlog', 'bij de beesten af', enzovoort. Ook hun positie typeren ze metaforisch, waarbij vooral de onmacht ten aanzien van wat hen overkwam wordt beschreven, bijvoorbeeld: 'verloren schaap', 'pop', 'gekooid dier', enzovoort.

3.3 Hoe kon het geweld ontstaan en waardoor werd het in stand gehouden?

3.3.1 Hoe kon het geweld ontstaan?

Pleegkinderen vonden het erg moeilijk om te begrijpen waarom het geweld zich had voorgedaan. Het kwam onverwacht, bijvoorbeeld seksueel geweld tijdens het douchen of spelen, of stond niet in verhouding tot hun gedrag, bijvoorbeeld fysiek geweld als straf wanneer ze iets hadden stuk gemaakt. Ook psychisch geweld en verwaarlozing waren moeilijk te begrijpen, ze waren, zoals eerder beschreven, alomtegenwoordig en niet beperkt tot incidenten. Hoewel het geweld voor pleegkinderen dus onbegrijpelijk was, noemden ze al vertellend en terugkijkend op hun verleden diverse risicofactoren op microniveau die mogelijk bijgedragen hebben aan het ontstaan van geweld in hun pleeggezin. Ze noemden met name karakteristieken van pleegouders en -gezin, die kunnen gezien worden als risicofactoren van geweld.

Risicofactoren bij pleegouders

De pleegouders bij wie ze opgroeiden hadden nooit mogen worden geselecteerd, aldus meerdere pleegkinderen die wij spraken, dit voornamelijk om twee redenen: de pleegouders (of één van hen) waren *'psychisch niet in orde'* en/of ze hadden niet de juiste motivatie en attitude voor het pleegouderschap.

Sommige pleegkinderen geven aan dat er fysieke of psychologische problemen waren bij hun pleegouder(s) en schrijven hun gewelddadige gedrag mede hieraan toe. Voorbeelden van psychologische problemen die werden genoemd zijn posttraumatische stress (bv. door oorlogservaringen of traumatische ervaringen in de eigen jeugd) en borderline-persoonlijkheid. Ook

echtelijke problemen tussen pleegouders werden genoemd. Door deze problemen waren pleegouders minder beschikbaar en sensitief, en meer prikkelbaar, agressief en onvoorspelbaar. Ze verloren sneller de controle over zichzelf, wat leidde tot escalaties bij conflicten, en tot geweld.

'Want de Tweede Wereldoorlog liep bij die mensen als een rode draad door het leven heen. En waardoor heb ik dat ontdekt? Dat heb ik ontdekt door, tegen de tijd, als het Dodenherdenking was, dan was zij niet om te genieten. Dan was zij zó gefocust, ze liep te janken door het huis heen, [...], dan moest ik mûsstil zijn. Want ik mocht, als ik een kúchje zou geven, dan zou ik al in elkaar geslagen worden.' (1966-1985)

Pleegkinderen hadden meestal geen idee hoe de toewijzing aan het pleeggezin was verlopen, het werd hen niet verteld en de plaatsing overkwam hen. Maar ze zijn zich daar wel vragen bij gaan stellen, omdat ze als kind of op latere leeftijd dingen vaststelden die volgens hen niet klopten. Enkele pleegkinderen stelden bijvoorbeeld vast dat er een groot leeftijdsverschil was tussen hun pleegouders en hun oorspronkelijke ouders of de ouders van hun peers. Ze waren terechtgekomen bij 'oude' pleegouders (ouder dan 50 op moment van de plaatsing), wat het volgens hen moeilijk maakte een band op te bouwen. Daarnaast gingen pleegkinderen zich vragen stellen bij de motivatie van hun pleegouders. 'Waarom zijn deze mensen pleegouder geworden?' is een thema dat in meerdere getuigenissen aan bod kwam. Pleegkinderen hadden twijfels bij de motieven van hun pleegouders. Ze deden het volgens hen niet uit liefde, maar om het geld, om iets te compenseren, bijvoorbeeld het verlies van een kind, eenzaamheid, gedwongen kinderloosheid, of om pleegkinderen te kunnen misbruiken.

'Maar wat me heel erg verbaasd heeft, mijn pleegvader heeft altijd gezegd, jullie kosten mij handen vol met geld. Dan moest hij bijvoorbeeld een nieuwe fiets kopen, of dan moesten we naar de tandarts. Dan zei hij, ja, ik krijg niks voor jullie, dus ik moet alles zelf betalen. Hij had een ziektekostenverzekering voor ons af moeten sluiten en dan moest hij alles, alles moest hij zelf betalen. Pas toen ik helemaal los was van mijn pleegouders, toen ben ik erachter gekomen dat mijn pleegvader en -moeder een dagvergoeding kregen voor ons. Al jaren, vanaf het begin af aan.' (1986-2005)

'Nou ja, emh ik ... ik heb de indruk dat het gewoon was om haar emh toch ja eh d'r eenzaamheid op te heffen zeg maar. [...] Ja, het klinkt misschien een beetje cru, maar zoals sommigen een hond aanschaffen... Hebben zij dus zeg maar twee pleegkinderen aangeschaft.' (1945-1965)

Een andere risicofactor bij de pleegouder, die in sommige verhalen terugkeerde, is dat het pleegkind tegenviel en de pleegouders andere verwachtingen hadden over hoe het kind zou zijn en zich zou gedragen. Ook dit bemoeilijkte het opbouwen van een band en kon leiden tot een escalatie van negatieve gevoelens naar het pleegkind toe.

'Ehm nou ja en toen kreeg ze dus mij en ik viel gewoon heel erg tegen [...] Dat was gewoon, want ik was helemaal geen meisje, meisje meisje meisje.' [...] '...hij sprak niet tegen me. Als hij naar me keek dan zag je echt haat in zijn ogen. Echt haat.' (1986-2005)

Risicofactoren bij pleeggezinnen

Een patroon in de verhalen ging over de aard van de pleeggezinnen waarin pleegkinderen terechtkwamen. Pleeggezinnen worden beschreven als 'modelgezinnen', die in de omgeving (buurt, dorp, gemeenschap) erg hoog in aanzien stonden en werden gerespecteerd omdat ze sociaal voelend waren en zorgden voor kansarme kinderen.

'Eh ja, als ik er nu zo op terug kijk eh heel erg in de maatschappij staand. Ehm ja goed functionerend pleeggezin waar je niks op aan zal merken. Want alles, alles werd gedaan sport, muziek, school eh...' (1966-1985)

Het opleidingsniveau van de pleegouders varieerde, maar wat sociaal aanzien betrof leken alle pleeggezinnen goed te scoren. Dat maakte het moeilijk voor pleegkinderen om met het geweld naar buiten te komen. De buitenwereld had immers ontzag voor het pleeggezin. Meerdere pleegouders waren actief betrokken bij de kerk en vervulden daar een leidende rol. Naar buiten toe was alles perfect. Pleegouders hielden, mede door hun geloof, de schijn op en niemand vermoedde wat zich in

het gezin afspeelde en hoe de pleegkinderen werden bejegend.

'En dan had je natuurlijk nog de kerk erbij, en omdat hij hooggeplaatst was, weet je dat, iedereen was bang. [...] Wij waren apostolisch. En in het apostolisch genootschap was alles mantel der liefde, [...] en dan was alles vergeten, vergeven. Maar dat kan natuurlijk niet, als jij zo in elkaar geslagen was, en je was bont en blauw, maar dat werd allemaal bedekt, dus je moest altijd lange rokken en weet ik veel wat, en je mocht vooral niet laten zien dat je gehuild had he? Dus je kreeg mooie pijpenkrulletjes en mooie strikjes in, maar ja, dan kwamen we weer thuis en dan was er weer ellende. Dus ja, dus zo zijn wij opgevoed, dag in dag uit.' (1966-1985)

3.3.2 Waardoor werd het geweld in stand gehouden?

We kunnen op basis van de verhalen van pleegkinderen onderscheid maken tussen gedrag van pleegouders waardoor het geweld in stand werd gehouden en niet naar buiten kwam, en het handelen van professionals die bij het pleeggezin betrokken waren, in het bijzonder (gezins-)voogden en pleegzorgwerkers.

Pleegkinderen vertelden dat hun pleegouders op verschillende manieren probeerden om hen te isoleren, zodat er niets naar buiten kwam van het geweld. De oorspronkelijke ouders van het pleegkind werden weggehouden, maar ook vriendjes en burens. Het lijkt erop dat de pleegouders al deze partijen bewust op afstand hielden. De oorspronkelijke ouders werden niet uitgenodigd voor bezoek of kregen hun kind niet te zien. Vriend(innet)jes mochten niet komen spelen, ze werden afgekeurd door de pleegouders, en ook de burens wisten weinig van het pleeggezin.

'...en ik heb altijd wel het idee gehad, nou ja dat is ook wel zo. Dat ze m'n ouders, vooral m'n vader, een beetje op afstand hebben gehouden van mij.' (1945-1965)

Op die manier raakten pleegkinderen geïsoleerd, kon er niets veranderen aan hun situatie en duurde het geweld verder. Op school werd soms iets vermoed vanwege de lichamelijke letsels (bv. blauwe plekken), gezondheidsperikelen, slordige kleren en gebrek aan hygiëne, of plotse gedragsveranderingen (bv. stotteren, angsten), maar er werd niet doorgevraagd over de signalen die pleegkinderen volgens hun herinnering wel hebben gegeven. Hetzelfde geldt voor vriend(innet)jes en burens. Ze vermoeden iets, horen kinderen gillen, maar gezien de status van het pleeggezin denken ze niet het ergste. Bovendien zijn pleegkinderen te bang om te vertellen wat er thuis gebeurt en hebben pleegouders door hun aanzien macht in de gemeenschap. Pleegkinderen geven hoogstens indirect signalen.

'En nou weet ik nog wel dat er een buurvrouw eh aan de linkerkant naast ons, want onze ouders hadden dan twee onder een kapwoning, dat die wel een keer ons zag en wat ze wel zei was van "Ik vind het zo erg, want jullie krijgen echt een Spartaanse opvoeding maar wij als burens weten niet wat we moeten doen" en ik had echt zoiets van ja nou, weet ik veel. Wat moet ik ermee? Maar ik was ook doodsbang dat mijn moeder weer zou zien dat zij wat tegen mij zou zeggen [...].' (1966-1985)

'In elkaar geslagen. Daar hoe vaak ik ook niet emh geen gym, omdat ik helemaal onder de blauwe plekken, dat een juf dat toentertijd ook gewoon niet heeft gezien.' (1945-1965)

'En het gekke is dat ik ook nooit eh.. ook zelfs niet tegen dat vriendje van mij dingen verteld heb hoor, misschien indirect wel maar nooit...' (1966-1985)

Enkele slachtoffers vertelden dat hun pleegouders professionals (bv. pleegzorgbegeleiders) manipuleerden en van hen weg hielden.

'Toen we eenmaal in (plaats) woonden, heeft mijn pleegvader tegen de maatschappelijk werker gezegd 'luister eens, dat toezicht wil ik niet en anders doe ik het niet meer'. Dus hij heeft het toezicht van het maatschappelijk werk, heeft 'ie geminimaliseerd en dat zijn twee, dus het isolement waar in ik terecht kwam en het eh afketsen van het maatschappelijk werk, dat heeft hem totaal uit de kijker gespeeld.' (1966-1985)

Wat duidelijk naar voren kwam in de verhalen van de pleegkinderen, was het optreden van de professionals, in het bijzonder de (gezins-)voogden en pleegzorgbegeleiders. Een eerste opvallend resultaat is dat pleegkinderen weinig te maken kregen met hun voogden en pleegzorgbegeleiders en derhalve weinig herinnering aan hen hebben. Bovendien is er, en dit in alle tijdsperioden, in de beleving van pleegkinderen een groot verloop bij deze professionals. Deze afwezigheid en het grote verloop maken dat er weinig band met deze professionals was, de afstand zeer groot was en de drempel om het geweld te melden zeer hoog was. De professionals waren onbekenden voor het pleegkind.

'Maar wat ik allemaal, wat aan voogden ik heb gehad ... en die werden dus gewoon eh aangesteld door de eh kinderbescherming in (plaats) en die kwamen dan één keer.' (1945-1965)

'Die maatschappelijk werker had zo vertrouwd moeten zijn met ons dat die ook mee naar boven kon met ons, spelen. Maar we hebben iedere keer een andere gekregen en je kan dus ook nooit een band met iemand opbouwen. Dat betekent dat als je daar als kind geen band mee op kan bouwen, dan is er geen vertrouwen.' (1966-1985)

Daarenboven kregen sommige pleegkinderen de indruk dat de professionals onder één hoedje speelden met hun pleegouders. Ze spraken met elkaar zonder dat het pleegkind er bij was en gingen familiair met elkaar om. Nadien zijn pleegkinderen gaan inzien dat het daar is fout gelopen. Ze hebben geen signalen kunnen afgeven en kregen geen ruimte om iets te vertellen over het geweld dat hen werd aangedaan, omdat de professionals van hen werden weg gehouden. Er werd niet echt één-op-één gepraat met de pleegkinderen.

'D'er is wel... d'er is wel dus blijkbaar met het pleeggezin gesproken. D'er is blijkbaar met mijn pleegmoeder gesproken. Maar met mij nooit.' (1945-1965)

Bezoeken van (gezins-)voogden en pleegzorgbegeleiders werden lang van tevoren aangekondigd en vastgelegd. Pleegkinderen vertelden dat ze wanneer deze mensen langskwamen netjes werden aangekleed en dat er door de pleegouders werd gedaan alsof alles in orde was en het pleegkind het goed had in het gezin. Op die manier werden de professionals om de tuin geleid.

'Ja ja ja, als er controle kwam van de Raad van Kinderbescherming of wie dan ook, maatschappelijk werkster. Dan kreeg ik eh, keurig netjes twee boterhammen met beleg. Maar als er niemand kwam en niemand keek, kreeg ik twee van die hele dikke boterhammen.' (1945-1965)

'Om de drie maanden kwamen ze 'ns een keertje langs. En dan eh mochten we een handje geven en dan werden we snel naar de achterkamer...' (1966-1985)

Als pleegkinderen toch eens iets durfden te vertellen over hun situatie aan de pleegzorgbegeleider of voogd, nog niet eens over het geweld, werd het terug verteld aan de pleegouders en werden ze nadien gestraft.

'Kijk, ik heb één keer tegen die maatschappelijk werkster gezegd dat ik mijn oudste broer miste. Nou daar ben ik voor afgeranseld tot en met, want ja, die ging dat gelijk tegen mijn pleegouders zeggen, nou en dat kreeg je dus weer terug, ja dat kan natuurlijk niet.' (1966-1985)

Het gevolg was dat voogden en pleegzorgwerkers weinig zagen en te zien kregen en dat er weinig gebeurde met de signalen die pleegkinderen gaven omtrent het geweld dat plaatsvond. Sommige pleegkinderen getuigden van ongeloof bij professionals als ze iets vertelden over het geweld, of van minimalisering ('*Ze houden heus wel van je, hoor*'). Dit ongeloof, het feit dat ze 'maar pleegkinderen' waren en de angst voor wraak van hun pleegouders maakten dat ze zwegen. Ze gingen verder met overleven (cf. paragraaf 3.4.1), onder andere door het geweld te normaliseren. Pleegkinderen wisten niet beter en gingen pas toen ze in aanraking kwamen met andere gezinnen - bijvoorbeeld als ze een partner kregen - of als ze werden overgeplaatst naar een ander pleeggezin of tehuis, beseffen dat geweld niet normaal was en dat verzorgers op een andere manier omgaan met kinderen als bij hen het geval was.

'Maar ik was op een gegeven moment ook bang voor mijn vader. Overal waar ik aanklopte, daar geloofden ze me niet. Mijn vader had natuurlijk best wel een stevige positive.' (1966-1985)

'Ik heb toch eten, ik heb toch kleren, ik kan slapen, ik ga naar school, dan gaat het toch goed? En het feit dat je klappen krijgt. Ja, zal wel zo horen. Dat weet je als kind niet.' (1945-1965)

'Maar ik had wel een vriendje, toen ik wat ouder werd. Ik heb de hele lagere school met hem gedaan, was hij ook bij. En dan mocht ik, stiekem, ging ik dan, want zij werkte in een naaiatelier, mijn pleegmoeder, en als ze dan nog niet thuis was, dan had ik de sleutels, ging ik bij hem stiekem een kopje theedrinken of iets, chocomel, wat er ook was. Daar heb ik voor het eerst gedacht. Huh? Wat is het hier gezellig.' (1945-1965)

'Laten we eerlijk wezen, wij wisten niet beter dan dat eh...ja we [...] waren pleegkinderen [...]. We waren...we zaten...in een klein internaatje.' (1945-1965)

Tot slot legden sommige pleegkinderen uit dat ze nooit wat hebben verteld over het geweld, aan wie dan ook, omdat een kind er niet op komt om dit soort zaken te vertellen en het geen referentiepunt heeft.

3.4 Wat was de impact van het geweld op pleegkinderen?

We maken een onderscheid tussen wat participanten hebben verteld over de impact van het geweld tijdens hun kindertijd en de impact op volwassen leeftijd.

3.4.1 Tijdens de kindertijd

De negatieve impact van het geweld in het pleeggezin op het welzijn en de ontwikkeling van pleegkinderen was zeer groot. We onderscheiden lichamelijke en emotionele/gedragsmatige gevolgen van het geweld.

Lichamelijke problemen

Op lichamen vlak meldden pleegkinderen de letsels die zij opliepen door het geweld dat hen werd aangedaan, in het bijzonder bij fysiek en in mindere mate bij seksueel geweld. We schetsten eerder de blauwe plekken en andere verwondingen, genoemd door meerdere pleegkinderen. Daarnaast meldden sommige pleegkinderen andere lichamelijke gevolgen zoals (opnieuw) bedplassen, buikpijn, tics en stotteren. Ze herinneren zich deze problemen die hardnekkig waren en lang duurden en volgens hen aan het geweld en de ermee gepaard gaande angst konden worden toegeschreven.

'...totdat de man toch te handtastelijk werd [...]. En toen ging het zo slecht met me. Dat kon iedereen zien, hoor. Dat ik geen enkel woord normaal kon uitspreken. Zo heb ik gestotterd. Ontzettend. En bedwateren, in bed plassen. Dat ging in alle hevigheid weer terug.' (1945-1965)

'Maar ik heb wel op een gegeven moment juist weer heel veel tics en heel veel stress en problemen. Emh, ik ga op een gegeven moment naar een logopedist. Ik kom vaak bij de huisarts met eh onverklaarbare buikpijn en andere problemen. Blijkt allemaal uit rapporten die politie heeft gevonden.' (1966-1985)

Emotionele/gedragsmatige problemen

Problemen op het vlak van emoties en gedrag waren talrijk en verschilden van pleegkind tot pleegkind.

Wat we nagenoeg in alle interviews zagen terugkomen, was de grote angst die het leven van pleegkinderen domineerde. Angst voor geweld en misbruik, angst voor vergelding, angst dat een broertje of zusje hetzelfde zou overkomen angst om te worden overgeplaatst, angst omdat men nooit wist of men het wel goed deed en gestraft zou worden, enzovoort. Behalve angst waren er eenzaamheid en grote onmachtsgedvoelens, en bij sommige pleegkinderen ook schuld- en schaamtegevoelens. Omdat pleegkinderen zo geïsoleerd leefden en er geen einde aan het geweld kwam, werden ze wanhopig.

'En dat gevoel dat is exact wat ik toen had, dat je zo...ik zat ook heel vaak in m'n kamer, dan sloeg ik maar tegen de muur aan, zo boos, zo wanhopig dat je...echt een gekooid dier, zo voelde ik me echt.' (1986-2005)

'En het was mijn schuld, ik zou zelf wel eh...brutaal geweest zijn weet je wel. En dat voel je als kind dan, ja je hebt altijd een beetje gezocht naar...aandacht denk ik.' (1966-1985)

'...op de één of andere manier op de toppen van je tenen, omdat je nooit wist of het nou goed was vandaag of morgen ook nog goed was of wat je deed, [...] dat vond ik het meest vervelende, dat onvoorspelbare.' (1945-1965)

Verder vertelden pleegkinderen dat hun schoolprestaties achteruitgingen en dat ze zich omwille van de situatie in het pleeggezin niet langer op hun schoolwerk konden concentreren.

Andere gedrags- en emotionele problemen die werden genoemd, zijn zelfmoordgedachten - en bij sommige pleegkinderen ook zelfmoordpogingen -, obsessief gedrag, automutilatie en veel huilen. Ook op het zelfbeeld had het geweld impact. Pleegkinderen voelden zich onzeker en minderwaardig (ze kregen continue de boodschap van geen tel te zijn), ze hadden een laag zelfwaardegevoel en een negatief zelfbeeld.

Overlevingsmechanismen

Om het leven in het pleeggezin vol te houden, ontwikkelden pleegkinderen diverse overlevingsmechanismen.

Verdringing hielp pleegkinderen wellicht om de meest traumatische gebeurtenissen te kunnen overleven. Sommige participanten hadden het over gaten in hun geheugen en periodes uit hun kindertijd waar ze zich helemaal niets meer van konden herinneren.

'Ik moet eerlijk zeggen van de hele middelbare school weet ik niks meer.' (1966-1985)

Verder zagen we emotionele afstomping en 'freezing' als overlevingsmechanismen terugkeren. Gewoon proberen verder te gaan, niet voelen.

'Ik was een zombie, ik was gewoon een zombie. Op een gegeven moment functioneer je als een soort van robot. Je ehm het enige wat waar je voortdurend mee bezig bent is eh proberen haar naar d'r zin te maken.' (1986-2005)

Andere manieren om het geweld vol te houden en enige controle op het eigen leven te bewaren, die participanten noemden, waren zich stil houden, proberen niet op te vallen, zich terugtrekken, waakzaam blijven (ook 's nachts, met slecht slapen tot gevolg), doen of er niets aan de hand was, splitsen (de wereld thuis en de 'andere' wereld: school, vriendjes, enz.), het geweld gaan normaliseren (bv. seks met een volwassen verzorger normaal gaan vinden, zich aanbieden voor seks), doen alsof het geweld je niets doet, extreme 'pleasen' en weglopen (met extreem fysiek en emotioneel geweld tot gevolg bij terugkeer).

'Wat ik dus probeerde [...] dat was eigenlijk om een beetje uit te stralen van nou eh het doet mij niks.' (1945-1965)

'...een muur om je heen bouwen. Dit is mijn buitenwereld, dit is mijn binnenwereld. Dat dat echt gescheiden van elkaar werd.'

'Het was ook heel erg van ik emh mensen moeten mij lief vinden, mijn overlevingsinstinct was extreem pleasen.' (1986-2005)

'Ja, ik weet nog heel goed dat ik dagen in mijn hoofd had van, ik kan het niet meer, ik ga in het bos wonen. Dat had ik in mijn hoofd, ik ga in het bos wonen. En op een gegeven moment was er een dag,

ik kwam uit school en toen dacht ik, ik ga niet meer naar die mensen. Ik ga niet meer, ik kan niet meer. Toen ben ik gewoon weggelopen.' (1966-1985)

Tot slot gaven pleegkinderen aan het geweld vol te houden door te proberen sterker te zijn dan de volwassenen die hen het geweld aandeden, te geloven dat er ooit een eind aan het geweld zou komen of afleiding te zoeken, bijvoorbeeld op school of in een hobby (bv. schilderen, lezen).

'Zo leerde je het zelfs fijn te vinden om geslagen te worden. Ja, ze sloegen zoveel en zo intens, dat je gewoon lachte, steeds maar lachte als ze de kleerhangers op je stuk sloegen en je zelfs vaak een vreemd hard gevoel in je geslachtsdelen kreeg van het zoveel van achteren geslagen worden [...]. In jezelf voelde er ook overwinning: Sla maar, sla alles maar op mij kapot, ik voel niets meer.' (1966-1985)

'...op een gegeven moment ga je daar weg en dan is het gedaan.' (1945-1965)

3.4.2 In de volwassenheid

Ook in de jongvolwassenheid en het verdere leven blijft de impact van het geweld in het pleeggezin groot, zo blijkt uit de verhalen van nagenoeg alle slachtoffers. Problemen doen zich voor in diverse domeinen van het leven: geestelijke en lichamelijke gezondheid, arbeid en relationeel-sociaal vlak.

Problemen met betrekking tot gezondheid, relaties en werk

Geestelijke gezondheidsproblemen die slachtoffers vermeldden, waren stemmingsstoornissen, angsten, posttraumatische stress stoornissen, verslavingsproblematiek, obsessies en dwangmatig gedrag en borderline problematiek.

Lichamelijke problemen waren onder andere pijn op plekken van het lichaam waarop vroeger veelvuldig werd geslagen, hoofd- en buikpijnlachten, psychosomatische klachten, hartproblemen en pijn bij geslachtsgemeenschap. Sommige pleegkinderen vertelden ons dat ze vanwege deze problemen in de ziektewet waren gekomen en daarom langere tijd niet actief waren en niet konden werken.

Sommige slachtoffers van seksueel misbruik meldden problemen met intimiteit en seksualiteit of angst voor mannen of vrouwen, en anderen hadden het over onveilig seksueel gedrag en prostitutie.

'Maar nog steeds ben ik bang voor aanraking hoor. Van een vrouw of van een man. Nog steeds ben ik daar niet van gecharmeerd. Mijn hele seksleven is ook helemaal naar de kloten. Ik walg van, als iemand, beetje porno kijken of seksualiteit, ik word er bang van. Dat mag je best weten.' (1966-1985)

Net als in hun kindertijd voelden slachtoffers zich geïsoleerd, erg onzeker over zichzelf en al wat ze deden, en zegden ze een laag zelfbeeld te hebben en een gering zelfwaardegevoel.

'Emh ja. Je zelfbeeld, je zelfvertrouwen. Dat is er gewoon niet, dat was er niet. Dus ja. En om dat op te bouwen ben je wel even bezig.' (1945-1965)

Deze gezondheidsproblemen hebben gevolgen op diverse domeinen: relaties, sociaal leven, werk, huisvesting. Wat relaties betreft, vertelden pleegkinderen onder andere dat het geweld uit de kindertijd zich tijdens hun volwassen leven had herhaald, bijvoorbeeld in relaties met partners, familie, vrienden of personen die hun levenspad kruisten (bv. bij opname in een inrichting). Ze kregen conflicten met familie niet opgelost, kozen verkeerde vrienden en partners, kwamen in criminele milieu's terecht, enzovoort.

Omdat ze weinig vertrouwen in andere mensen hadden, was het lastig om liefdesrelaties of vriendschappen op te bouwen en te onderhouden.

'Want je merkt wel dat het aangaan van vriendschappen of in ieder geval het onderhouden van vriendschappen, ja daar ben ik nooit goed in geweest. Dat is altijd allemaal mis gegaan.' (1966-1985)

De levenslange problemen om met stress om te gaan, uitten zich ook in de werksfeer. Voor sommige pleegkinderen was het bijvoorbeeld moeilijk om werk te vinden - ook al omdat ze geen diploma hadden gehaald en destijds door hun pleegouders niet werden gestimuleerd om te studeren - en om werk te behouden.

'Ik ben nu [leeftijd]...ik moet echt de boel opnieuw uit gaan vinden, ik zit al heel lang in een uitkering. Ja, toch weinig vrienden, heel veel mensen kwijt geraakt.' (1986-2005)

Er was bij pleegkinderen veel tijd nodig om het leven goed op de rails te krijgen als volwassene, het was zoeken naar stabiliteit en veiligheid. Zo waren er pleegkinderen die vertelden dat ze tijdens hun leven heel vaak verhuisd waren, op zoek naar een vaste plek waar ze zich thuis voelden, maar omwille van relationele, fysieke, psychische of financiële problemen lukte dit steeds maar niet. Het was een leven op 'drijfzand'.

'Dat is wel heel erg hoor, je hebt al die tijd geleefd maar tot nu toe je leven niet volop benut.' (1945-1965)

Confrontatie met het verleden

Ook het zoeken naar en geconfronteerd worden met de oorspronkelijke ouders is voor pleegkinderen een bron van stress. Zeker wanneer ze deze lange tijd niet hadden kunnen of mogen zien, of schrikwekkende verhalen over hen hebben gehoord als kind. Er waren (oudere) participanten die ons vertelden dat ze in hun volwassen leven hadden geprobeerd om contact te zoeken met hun oorspronkelijke ouders en hun familie, en dat dit omwille van het doorknippen van de banden destijds en het gebrek aan informatie en contact, een erg moeizaam en pijnlijk proces was geweest. Ze hebben moeten vaststellen hoe slecht het met hun ouders en zussen/broers is gegaan, hoe hun familie uit elkaar werd gedreven, en welke problemen zich in hun familie hebben voorgedaan. Ook de actuele situatie van hun ouders en familie is confronterend. Sommige participanten hervonden het contact met een ouder pas op latere leeftijd, soms kort vóór de dood van deze ouder. Wanneer ze erin geslaagd waren weer een goede band op te bouwen, gaf dit hen een goed gevoel. Maar het opbouwen van deze band kostte heel veel energie en bracht veel stress. Bij het herstellen van het contact met de oorspronkelijke ouders kwam bij meerdere pleegkinderen het lastige thema 'vergeven van wat deze ouders hen destijds hebben aangedaan (bv. afstaan van kind, verwaarlozing, mishandeling)' langs.

'Ik ben heel erg blij dat ik die laatste tien jaar van m'n moeder nog meegemaakt heb.' (1945-1965)

Een andere vorm van impact is de continue herinnering aan het pijnlijke verleden in het pleeggezin. Soms komen herinneringen uit zichzelf en soms worden ze opgeroepen door 'triggers' uit het dagelijkse leven. Het verleden laat de pleegkinderen niet los en dat maakt het moeilijk om aan een toekomst te bouwen.

'Ik ben inmiddels [...], maar daar gaat dan bij mij geen week voorbij dat ik toch nog allerlei dingen weer van vroeger weer... dat weer terug... dat beelden weer terugkomen.' (1966-1985)

'Ik heb, nou niet iedere dag, maar ik heb zeker een paar keer in de week dat ik ehm mezelf betrap op gedrag waarvan ik denk, hè verdorie hou daar nou eens mee op, je bent nou [leeftijd].' (1986-2005)

'...Ik heb het gevoel alsof ik een oorlog heb uitgevochten [...]. Ik ben echt dood en doodmoe.' (1986-2005)

Vrijwel alle pleegkinderen uit onze steekproef van 40 jaar of ouder zijn op een bepaald moment in hun levensloop bezig gegaan met het reconstrueren en proberen begrijpen van hun verhaal en dat van hun familie. Ze zaten met diverse vragen: Hoe zit mijn familiestamboom in elkaar? Waarom werd ik destijds uit huis geplaatst? Hoe verliep die plaatsing? Wie heeft ze geregeld? Waarom werd ik aan dat pleeggezin toegewezen? Waarom werd ik geadopteerd door mijn pleegouders? Waarom werd mijn pleegmoeder mijn voogd? Waarom zag niemand het geweld?, enzovoort. Vaak kregen ze deze vragen niet of slechts deels opgelost. De reconstructie van het verleden was confronterend en verliep moeizaam omdat de slachtoffers klein waren toen ze uit huis moesten, geen herinnering hadden aan wat er aan de plaatsing vooraf was gegaan, hen niets was uitgelegd destijds of ze vergeten waren wat

was gezegd, de personen die bij de plaatsing waren betrokken inmiddels waren overleden, er geen documenten waren te vinden in dossiers, die deze vragen hielpen beantwoorden, dossiers vernietigd waren, enzovoort. Vaststellen dat er geen informatie over het verleden meer te vinden was, kwam hard aan.

'Mijn hele leven is vernietigd.' (1945-1965)

'Ik begrijp het niet, ik zal het ook nooit begrijpen.' (1945-1965)

Voor pleegkinderen die hun dossier konden inkijken kwam er een confrontatie van een andere aard: zij lazen allerlei onthutsende en stigmatiserende zaken over zichzelf, hun familie en hun pleeggezin. Er waren ook pleegkinderen die in hun dossier iets terugvonden over het geweld (of vermoeden hiervan) dat destijds in hun pleeggezin had plaatsgevonden. Dat er daarover iets in hun dossier was opgetekend, maar niets was ondernomen, voelde zeer bitter. Deze confrontaties waren problematisch en riepen pijnlijke herinneringen op. Daarnaast was het feit dat vele vragen niet opgelost raakten (cf. supra), erg confronterend voor pleegkinderen. Ze slagen er hierdoor niet in hun levensverhaal te reconstrueren, het verhaal glipt hen uit de handen, en dit gebrek aan controle is pijnlijk en maakt het moeilijk om het verleden te begrijpen en traumatische ervaringen een plek te geven.

Piekeren over het verleden en levensverhalen reconstrueren doen het verlies zeer scherp naar voren komen. Meerdere pleegkinderen vertelden ons dat ze eigenlijk op latere leeftijd pas echt waren gaan beseffen wat er in hun kindertijd was gebeurd en wat hen was aangedaan. Ze voelen scherp aan dat ze geen kind mochten zijn en dat hun kindertijd hen werd afgepakt. Daarvoor achten ze hun pleegouders en de pleegzorginstellingen verantwoordelijk en willen ze erkenning.

'En die verantwoording ligt gewoon bij die mensen. En die mensen hebben ook mijn leven afgepakt. Mijn kindsjeugd. Nou, ik zou willen dat zo'n overheid gewoon eh, (lachen), ik weet niet, ik weet niet of ja misschien wel. Ik denk dat er gewoon, dat ik gewoon op papier krijg geschreven van luister, wij als overheid, wij zijn gewoon écht fout geweest. Echt fout. Dat is iets wat een pleister op mijn wonden zou kunnen zijn.' (1966-1985)

Vertellen over het geweld

Een andere kwestie waar pleegkinderen mee bezig zijn, is of ze andere personen uit hun omgeving, bijvoorbeeld partner, kinderen, vrienden, zullen vertellen over de traumatische ervaringen uit hun kindertijd. We zagen hier verschillen tussen pleegkinderen - gaande van niets vertellen tot het hele verhaal naar buiten brengen - en ook evoluties binnen pleegkinderen naargelang de levensfase waarin ze verkeerden.

Er zijn pleegkinderen die ervoor kiezen om tegen hun naasten niets te vertellen of alleen maar in vage termen aan te geven dat ze niet zo'n fijne jeugd hadden. Ze doen dit om die naasten geen pijn te doen, hen niet onnodig ongerust te maken, niet te zielig over te komen, en omwille van schaamtegevoelens.

'Wat ik dus probeerde... dat was eigenlijk om een beetje uit te stralen van nou eh het doet mij niks. Ik wil geen probleemgeval zijn.' (1945-1965)

'En in grote lijnen heb ik ze wel wat verteld, maar ik heb het nooit, nooit mijn kinderen laten merken hoeveel pijn het heeft gedaan.' (1966-1985)

Andere pleegkinderen vertellen wel uit zichzelf aan hun omgeving over wat hen is overkomen. Maar ze zijn bang dat ze zielig zullen overkomen, of de schuld zullen krijgen van wat hen is overkomen. Ook de angst dat hun verhaal als aandachtstrekkerij zal worden afgedaan en dat teveel vertellen hen op de duur zal schaden, is aanwezig.

'Ik heb mezelf ook nooit echt zielig gevonden of zo en ik wil [...] als ik ergens over praat, ook absoluut niet zielig gevonden worden, ik vind het al heel wat als ze eh nou ja als ze luisteren.' (1945-1965)

'Ja, het wordt zo'n zielig verhaal, want weet u, dat is nou één van de dingen die mij geschaad hebben, het slachtoffercomplex dat je er van krijgt, dat vind ik zo erg. Dat je je een slachtoffer voelt en wordt en daarmee ook aandacht gaat trekken in plaats van met je goeie kant. Dat vind ik nou één van de ergste dingen d'r van.' (1966-1985)

Niet alle herinneringen over het verleden zijn echter meteen beschikbaar voor pleegkinderen. Het traumatische karakter van wat ze in het pleeggezin hebben meegemaakt, maakt dat ze, zoals we eerder schreven, veel verdrongen hebben. Soms komen de herinneringen pas in een latere levensfase - bijvoorbeeld bij het krijgen van kinderen of het volgen van therapeutische behandeling - in alle hevigheid naar voren. Ze overvallen dan het slachtoffer en brengen soms een escalatie van gezondheidsproblemen met zich mee.

Enkele pleegkinderen zijn hun verhaal gaan opschrijven en hebben het als boek uitgegeven. Een stap die hierop volgt, is naar buiten komen en getuigen (bv. in de media). In onze steekproef kwam dit maar uitzonderlijk voor.

Hulpverlening en verder gaan met het leven

Als pleegkinderen bij meerderjarigheid het pleeggezin verlieten, stonden ze er meestal alleen voor en was er weinig begeleiding vanuit pleegzorg. Enkele pleegkinderen klagen over dit gebrek aan begeleiding en geven aan dat ze daar behoefte aan hadden, omdat ze erg kwetsbaar, geïsoleerd en onwetend waren. Ze probeerden een leven op te bouwen, maar zoals we schreven, ging dat bij de meesten erg moeizaam, vooral wanneer er geen familiaal of sociaal netwerk aanwezig was.

'Je bent niet begeleid. Zeg maar, als een gevangene uit een gevangenis komt, wordt hij begeleid om weer [...]. Ik heb het zelf moeten doen.' (1945-1965)

De meeste pleegkinderen hebben voor de lichamelijke en geestelijke gezondheidsproblemen die ze in de loop van de volwassenheid ervoeren, professionele hulp gezocht. Deze was vaak erg langdurig omwille van de ernst, complexiteit en impact van de problemen. Professionele hulp nam diverse vormen aan, gaande van psychotherapie (bv. traumabehandeling) tot medicamenteuze behandeling (bv. omwille van pijn) en opname in gesloten instellingen (bv. om af te kicken van drugsverslaving).

Deze hulpverlening en ook de innerlijke veerkracht en steun van naasten helpt een aantal pleegkinderen - vaak na een lang proces - om er weer enigszins bovenop te komen en een leven uit te bouwen. Maar bij sommige pleegkinderen is dat proces nog aan de gang of is het gestagneerd. Zij hebben het heel moeilijk om (volledig) deel te nemen aan de maatschappij, bijvoorbeeld om een beroep uit te oefenen, en vastigheid en veiligheid te vinden.

'Ja, zo voelt het als ik terugkijk, een soort van, ja een enorme strijd heb ik geleverd. Ja, en wat levert dat op, ja, ik weet het niet. Maar goed aan de andere kant, ik heb wel een heel sterk karakter en ik, ja, uiteindelijk kom ik altijd wel weer...er boven op.' (1966-1985)

Het valt bij meerdere pleegkinderen op dat het erg lang heeft geduurd eer ze de juiste hulpverlening vonden en de link werd gelegd tussen hun actuele mentale en fysieke problemen en de ervaringen uit hun jeugd. Dat komt volgens hen deels door onbekendheid met de problematiek van posttraumatische stress - vóór de jaren 90 was hierover weinig bekend bij hulpverleners - en deels door de complexiteit van hun problemen. Hulpverleners lijken ervoor terug te schrikken behandeling op te starten en willen, aldus sommige pleegkinderen, de link tussen heden en verleden niet leggen. Ze willen de actuele problemen behandelen en het verleden laten voor wat het is, hetgeen niet tegemoetkomt aan de behoeften van de pleegkinderen.

'Ik liep wel bij een psychiater [...], maar er was nog niet zo heel veel bekend over een posttraumatische stress stoornis bij kinderen [...]. Want ik heb, ik kreeg herbelevingen. Ik was ineens weer terug in de tijd. Ik kreeg herinneringen aan seksueel misbruik. En ik heb dat bij hem (hulpverlener) wel bespreekbaar gemaakt, maar hij gaf toen aan van, ja, zegt ie, dat komt bijna niet voor.' (1966-1985)

'Toen kwam ik aan bij het (naam ziekenhuis), als bekende plek, want ik werd wel steeds doorverwezen naar andere specialisten op dat gebied, die dat dan ook niet konden of niet durfden. Emh, waardoor je

wel steeds meer gaat denken van: 'oh, ik ben echt gek'. Wat eh moet er wel heel veel met me mis zijn als je wordt afgewezen door specialisten die zeggen: 'sorry, maar dit is veel te heftig.' Kom bij het (naam ziekenhuis), heb het verhaal gedaan en dan komt de de directrice [...]. En die kwam naar me toe en legt letterlijk haar hand op mijn schouder en die zei: 'oh, mijn god, hoe kom je hier ooit over heen?' [...] Uiteraard kreeg ik daar ook een afwijzing van, maar dat had ik al wel door. Dacht ik: 'wauw, wat een verschrikkelijke dingen, zeg.' (1986-2005)

Ondanks de vele en vaak intense hulpverlening beseffen slachtoffers dat de gevolgen van het geweld in hun kindertijd en de herinnering eraan nooit helemaal zullen weggaan en dat ze verder moeten met hun leven. Ze proberen dit te doen door in de toekomst te investeren (bv. kinderen, werk), het verleden te vergeten of te nuanceren ('het was een andere tijd') of iets met hun verhaal te doen waar andere pleegkinderen baat bij hebben (bv. gaan getuigen). Wanneer de herinnering aan het verleden naar boven komt, laten ze dit toe om het zoveel mogelijk een plek te geven.

'Ik...heb ook wel mijn verdriet. Maar ik weet heel goed dat ik af en toe best wel mag wegzinken in mijn verdriet, als ik alleen ben. Eh, laat mij een keer een potje janken, weet je. Laat me maar eens een keer zo'n verslag schrijven en laat ik dan maar eens lezen en denken van en voelen van, dat kind van vroeger weet je dat, en er echt heel verdrietig om zijn. Maar heb het gelezen, leg het weg, heb gejankt, veeg je tranen weg en stap weer verder.' (1966-1985)

Tips voor jeugdzorg

Op onze vraag wat er in de pleegzorgsector kan worden verbeterd en hoe geweld ten aanzien van pleegkinderen in de toekomst kan worden vermeden, gaven pleegkinderen antwoord in de vorm van tips.

De tips die werden gegeven gingen voornamelijk over een betere selectie van pleegouders, een betere opleiding van professionals (voogden, pleegzorgbegeleiders, andere professionals uit de jeugdhulp), onder andere om toezicht te verscherpen en snel signalen te leren zien bij pleegkinderen bij wie het mis gaat en hierop te reageren, en praten met pleegkinderen. Vooral dat laatste kwam sterk naar voren in de verhalen. In het bijzonder pleegkinderen uit de jaren 40 tot 80 hadden één-op-één gesprekken met voogden en pleegzorgbegeleiders gemist in hun jeugd en ervaren dat niemand achter hen vroeg en ze nergens terecht konden.

'[U werd gewoon door niemand toegesproken?] Hadden ze dat maar gedaan. Nee. En ik denk dat je echt mensen moet opleiden, echt goed moet opleiden, desnoods in de praktijk neerzetten. Om praktische ervaring op te doen om signalen van kinderen op te vangen.' (1945-1966)

In een wat breder verband suggereren enkele pleegkinderen dat er meer aandacht moet komen voor het thema kindermishandeling en dat we als maatschappij opener moeten durven praten over geweld ten aanzien van kinderen. Al beseffen ze goed dat geweld nooit helemaal kunnen worden vermeden, er openlijk over praten helpt het risico in te dijken.

'...ik denk dat geweld ehm, dat kunnen we met alle macht van de wereld nooit voorkomen. Ehm dat zal altijd blijven bestaan, maar we kunnen het wel bespreekbaar maken [...].' (1945-1965)

Tot slot zagen participanten hun deelname aan ons onderzoek als een bijdrage aan het voorkomen van geweld ten aanzien van pleegkinderen. Participanten wilden getuigden opdat de commissie en de pleegzorgsector zouden leren uit hun verhalen en beleid en praktijk aanpassen ten gunste van huidige en toekomstige generaties kinderen die in pleeggezinnen opgroeien. Behalve aandacht voor de eigen situatie en erkenning door de overheid voor wat er in het verleden met hen was misgelopen, deelden participanten hun verhaal met ons met deze blik op de toekomst.

4. Samenvatting en conclusies

Uit de 'oral history' interviews met pleegkinderen leerden we vanuit kindperspectief wat voor geweld hen is overkomen, hoe dit geweld heeft kunnen ontstaan en werd in stand gehouden, en wat de impact ervan was op de korte en lange termijn.

Pleegkinderen rapporteerden, ongeacht de tijdsperioden waarin ze in een pleeggezin waren, over alle door de commissie onderscheiden vormen geweld. Alleen fysieke en materiële verwaarlozing en exploitatie in de vorm van arbeid op het land of in een bedrijf kwam na de jaren 80 niet meer voor in onze steekproef. Wanneer we het geweld dat participanten overkwam in een historische lijn neerzetten, zien we weinig differentiatie tussen tijdsperioden wat betreft aard van het geweld, maar wel wat betreft andere karakteristieken, zoals intensiteit en vooral omvang en duur. De oudste participanten (vóór de jaren 80) hadden het over een soort van 'totaal- en structureel' geweld dat alomtegenwoordig was en eigenlijk de hele periode in het pleeggezin omvatte. Jongere participanten karakteriseerden het geweld als heftig, maar minder totaal. Het verschil is relatief, maar we zien dus wel een afname van totaalgeweld doorheen de tijd. Dat hangt wellicht samen met maatschappelijke normen en waarden over de opvoeding van kinderen in het algemeen en van pleegkinderen in het bijzonder en met mogelijkheden voor pleegkinderen en hun omgeving om geweld te melden bij professionals en reacties hierop. Ook hier kunnen we (voorzichtig) stellen dat er een positieve evolutie is doorheen de tijd. Vanaf de jaren 80 en vooral vanaf de jaren 90 lijken pleegkinderen meer gehoord te worden, waardoor geweld sneller stopt. Niettemin blijft het ook in recentere tijdsperioden zeer moeilijk voor pleegkinderen om geweld naar buiten te brengen, dit omwille van de isolatie waarin ze opgroeien, de angst voor de dreiging van pleegouders, de angst om niet geloofd te worden, het hoge aanzien dat hun pleeggezin geniet, het gebrek aan contact met voogden en pleegzorgbegeleiders en de vele wisselingen van voogden. Ook worden nog steeds signalen gemist door professionals en duurt het relatief lang alvorens wordt gehandeld.

Van alle vormen van geweld is psychisch geweld het meest prominent aanwezig in de verhalen van pleegkinderen en dit in alle tijdsperioden. Andere vormen van geweld zoals fysiek geweld of seksueel misbruik gingen gepaard met psychisch geweld en het leek of dit laatste echt verweven was in het gezinssysteem. Dat is althans wat pleegkinderen ervoeren. Eén of beide pleegouders mishandelden hen fysiek, één pleegouder - meestal de pleegvader - misbruikte hen, maar bij het psychisch geweld waren alle gezinsleden direct of indirect betrokken. Het psychisch geweld speelde in alle relaties die het pleegkind had binnen het pleeggezin. Het was ook een openlijke vorm van geweld. Het pleegkind werd niet zelden in bijzijn van alle gezinsleden gekleineerd, geminacht, uitgelachen, gestigmatiseerd, enzovoort. Pleegkinderen hadden het over een negatieve bejegening, houding en attitude en ook deze leken in het gezinssysteem te zitten, dit wil zeggen ze werden gedeeld door meerdere of alle gezinsleden. Wellicht bleef omwille van deze redenen psychisch geweld pleegkinderen zo lang bij en staan de harde woorden waarmee dit geweld gepaard ging diep in hun geheugen gegrift.

Pleegkinderen vonden (en vinden nog steeds) dat het geweld dat ze meemaakten onbegrijpelijk is. Het is voor hen moeilijk te vatten waarom het plaatsvond, waarom het zo extreem was en zo lang duurde. Ze noemen een aantal risicofactoren bij hun pleegouders en -gezin die het ontstaan en in stand houden van het geweld volgens hen zouden kunnen verklaren. Deze factoren verschillen niet veel over tijdsperioden heen. De vraag waarom hun pleegouders ooit voor het pleegouderschap hebben gekozen, lijkt nagenoeg alle pleegkinderen vroeg of laat bezig te houden. Het is voor de meeste pleegkinderen duidelijk dat andere dan altruïstische motieven in het spel waren. In meerdere verhalen duikt met name het financiële motief op. Dat is in het bijzonder het geval bij pleegkinderen die in de jaren 80 of eerder in een pleeggezin waren. Als kind hadden ze het niet door, maar later zijn pleegkinderen gaan beseffen dat hun pleegouders geld kregen voor hen dat dit geld niet aan hen werd besteed.

Opvallende karakteristieken van pleeggezinnen waar zich geweld voordeed zijn - over tijdsperiodes heen - een hoog aanzien en een sterke sociale betrokkenheid bij gemeenschap of kerk. Deze karakteristieken hebben tot gevolg dat pleegouders een grote machtspositie hebben, niet alleen binnen het pleeggezin, maar ook in de buurt en omgeving. Daar komt bij dat hun pleeggezinnen nogal op zichzelf leven, men laat hen gerust en de pleegouders zorgen ervoor dat ze met rust worden gelaten. Ze houden vriend(innet)jes van pleegkind, burens en ook professionals af.

Wat professionals betreft zien we grote convergentie in de verhalen van pleegkinderen over tijdsperioden heen. Professionals - zowel (gezins-)voogden als pleegzorgwerkers - hebben weinig contacten met pleegkinderen. Ze spreken hen weinig of nooit in afwezigheid van de pleegouders en door de hoge 'turnover', vooral bij voogden, is het heel moeilijk om een band met hen op te bouwen en vertrouwen te winnen. Deze beeldvorming over professionals bij pleegkinderen uit recentere tijdsperioden is opvallend omdat de begeleiding en het toezicht vanuit pleegzorginstellingen sinds de jaren 90 sterk zijn toegenomen en ook de regulatie hieromtrent (zie Bronstudie 1).

De impact van het geweld dat pleegkinderen werd aangedaan was zeer groot. Hier zien we opnieuw weinig verschillen tussen tijdsperioden. Alle pleegkinderen vertelden wat het geweld als kind met hen deed, wat de gevolgen waren op hun gedrag en emoties, en hoe ze trachtten te overleven.

Hetzelfde geldt voor de impact van het geweld tijdens de volwassenheid. Alle pleegkinderen worstelden ermee om hun leven goed op de rails te krijgen en hadden behoefte aan begeleiding en hulpverlening. De meesten vonden die ook, zij het soms na lang en moeizaam zoeken en nadat hun problemen enorm waren geëscaleerd, bijvoorbeeld in ernstige verslaving of extreem zelfdestructief gedrag. Bij meerdere pleegkinderen groeit met het ouder worden het besef van wat hen destijds is aangedaan, wie daar verantwoordelijk voor waren en wat hen als kind werd afgepakt. Het kunnen reconstrueren van het levensverhaal helpt om het verleden een plek te geven, maar er mist veel informatie over dat verleden en er is weinig opgetekend of overgebleven. Dit versterkt het gevoel van massaal verlies en maakt dat de pijn nooit weggaat.

Een belangrijke vaststelling is nog dat pleegkinderen aangaven bij het verlaten van het pleeggezin weinig steun van pleegzorg te hebben ervaren en niet of nauwelijks te zijn voorbereid op zelfstandig leven. Uit hun verhalen blijkt hoe precair deze periode in hun leven is geweest en hoe het daar is misgegaan inzake opleiding, werk, huisvesting, beheren van geld, relaties onderhouden, opbouwen van een netwerk en voor zichzelf zorgen. Gespecialiseerde hulpverlening, soms zeer intensief en langdurig, familie en sociaal netwerk en individuele veerkracht helpen pleegkinderen om hun leven op te bouwen en deel te nemen aan de maatschappij.

Een sterk punt van dit '*oral history*' onderzoek is dat pleegkinderen via een open interviewformat werden gehoord over wat hen is overkomen. De inbreng van het kindperspectief leert ons verder wat de impact van dit geweld is en hoe pleegkinderen denken over het ontstaan ervan.

Een beperking van dit onderzoek is haar retrospectieve karakter. Verder komt de informatie van deze studie slechts uit één bron, namelijk de verhalen van pleegkinderen, en werd ze niet getrianguleerd met informatie uit andere bronnen, bijvoorbeeld informatie uit dossiers. Deze laatste zou ons meer inzicht geven in de plaatsingsgeschiedenis van pleegkinderen, het handelen van professionals, wat er over het geweld werd gemeld en de reacties hierop. Ook de geringe omvang van de steekproef is een beperking. Verder hebben we weinig pleegkinderen gesproken, die na 1995 of vóór 1955 in een pleeggezin opgroeiden. Generaliseren van uitkomsten naar de populatie van pleegkinderen die in de periode 1945-heden in een pleeggezin geweld meemaakten, is derhalve moeilijk. Die populatie kennen we overigens niet en het is daarom lastig om in te schatten in hoeverre onze steekproef ervan afwijkt met betrekking tot voor het onderzoek relevante variabelen zoals bijvoorbeeld reden van uithuisplaatsing, plaatsingsgeschiedenis, soort plaatsing, meegemaakt geweld, karakteristieken van het pleeggezin en impact van het geweld in de kindertijd en volwassenheid.

Niettemin heeft deze interviewstudie met pleegkinderen veel relevante informatie opgeleverd. We krijgen een goed beeld van wat pleegkinderen aan geweld is overkomen en een beter inzicht in hoe geweld heeft kunnen ontstaan en wat de impact ervan was op korte en lange termijn.

Literatuur

- Bazeley, P. (2013). *Qualitative data analysis: Practical strategies*. London: Sage Publications Ltd.
- Hopwood, N. (2018) *When coding doesn't work, or doesn't make sense: Synoptic units in qualitative data analysis*. Available from <https://nickhop.wordpress.com/2018/11/23/when-coding-doesnt-work-or-doesnt-make-sense-synoptic-units-in-qualitative-data-analysis>.

Bijlagen

Bijlage 4.1

Interviewleidraad ex-pleegkinderen

Introductie

Voorstellen onderzoeker, uitleg onderzoek (o.a. doel onderzoek, onderzoeksvragen, vragenlijsten), praktische zaken

Ethische aspecten

Uitleg geven over informed consent, data-analyse en rapportage

Algemene informatie

- Kunt u iets over uzelf vertellen? *Aandachtspunten: geslacht, geboortedatum, geboortestreek, hoogst genoten opleiding, seksualiteit, religie/religieuze achtergrond, etnische achtergrond, gezinssamenstelling biologische gezin*

Thema 1: Voorgeschiedenis

- *Kunt u vertellen waarom u uit huis bent geplaatst of waarom u in een pleeggezin moest gaan wonen?
- *Was hier een rechter of instantie bij betrokken?
- Wat weet u over de periode voordat u in de pleegzorg terecht kwam? Kunt u iets vertellen over uw biologische gezin?

Thema 2: Verloop van de zorg

- Hoe is uw leven in de jeugdzorg verlopen? Welke pleeggezin(nen)/instellingen, wanneer en was er een voogd of gezinsvoogd betrokken (naam en instelling)? *Evt. tijdslijn maken*
- Kunt u schetsen wat voor pleeggezin(nen)/instellingen het was/waren?

Thema 3: Incidenten van geweld tijdens verblijf jeugdzorg

- Met wat voor geweld heeft u te maken gehad?
 - Wanneer begonnen/leeftijd
 - Context
 - Hoe vaak (eenmalig, dagelijks, wekelijks, maandelijks etc.)
 - Dader
 - Redenen van geweld
 - Getuigen en hoe vaak getuige
 - Betrokkenen
 - Impact
- *Kunt u iets vertellen over hoe u als kind omging met het geweld?
- Leefomstandigheden en reactie van omgeving
 - Hoe zag uw (dagelijks) leven in het pleeggezin eruit?
 - *Heeft u of iemand anders destijds iemand verteld over het geweld? Zo niet, waarom niet?
 - Kunt u iets vertellen over bij wie u destijds terecht kon om te vertellen over het geweld?
 - *Hoe werd er gereageerd op het geweld door betrokkenen (familie, vrienden, professionals)? Wat gebeurde er met uw verhaal? Is er een klacht ingediend en zo ja, wat is er mee gedaan?
- Einde van het geweld
 - *Weet u wanneer en waardoor het geweld is gestopt?

Thema 4: Invloed van geweld op latere leeftijd

- Hoe verliep uw leven nadat u uit de pleegzorg weg was?
- Wat zijn volgens u de gevolgen van wat u is overkomen op uw latere leven?
- Heeft u hulp gezocht en gehad voor wat u is overkomen? Kunt u daar meer over vertellen?

- Hoe ziet uw leven er nu uit (wonen, werk, hobby's, relatie, gezondheid)?
- Heeft u tips voor de jeugdzorg om geweld in de toekomst te voorkomen?

Afronding

- Heeft u nog aanvullingen op de gestelde vragen?
- ACE en EQ5d-3L afnemen of achter laten met uitleg
- Bedanken, uitleg vervolg traject, contactgegevens, contact over een maand, contactgegevens achterlaten
- Nazorg: De Commissie Onderzoek naar Geweld in de Jeugdzorg verwijst mensen die hulp willen naar Slachtofferhulp Nederland. Daar bestaat een hulplijn "Verbreek de stilte" die toegankelijk is voor alle mensen die binnen de doel- en onderzoeksgroep van de commissie vallen. De hulplijn is te benaderen via telefoonnummer 0900-9999 001 of via www.slachtofferhulp.nl. Slachtofferhulp Nederland bekijkt samen met betrokkenen wat er in het specifieke geval aan hulp nodig is. Dat loopt uiteen van het bieden van een luisterend oor, het in contact brengen met slachtofferorganisaties, het deelnemen aan gespreksgroepen met slachtoffers, mediation naar daders of instellingen, het bieden van juridische ondersteuning, het helpen bij doorverwijzing naar specialistische hulpverlening. Ook kunnen respondenten geholpen worden bij het doen van een melding bij de commissie.

Noot: vragen met een * werden op verzoek van de commissie aan alle participanten gesteld.

Bijlage 4.2 Vragenlijsten

Vragenlijst 1 (ACE thuis)

De volgende vragen hebben betrekking op uw jeugd, toen u nog bij uw **biologische ouders** woonde.

1. Is het vaak of heel vaak gebeurd dat een ouder of andere volwassene bij u in huis:
 - a. u uitschold, beledigde, kleineerde of vernederde? ☐ ja ☐ nee
 - b. dingen deed waardoor u bang was dat u misschien gewond zou raken? ☐ ja ☐ nee
2. Heeft een ouder of andere volwassene in het huisgezin:
 - a. u vaak of heel vaak geduwd, vastgegrepen, een klap gegeven of iets naar u gegooid? ☐ ja ☐ nee
 - b. u weleens zo hard geslagen dat u blauwe plekken had of gewond raakte? ☐ ja ☐ nee
3. Is het ooit gebeurd dat een volwassene of iemand die minstens vijf jaar ouder was dan u:
 - a. u op een seksuele manier aanraakte of streelde of zich door u liet betasten? ☐ ja ☐ nee
 - b. orale, anale of vaginale seks met u had of dat probeerde? ☐ ja ☐ nee
4. Hebt u vaak of heel vaak het gevoel gehad dat:
 - a. niemand bij u in het gezin van u hield of u belangrijk of speciaal vond? ☐ ja ☐ nee
 - b. de mensen in het gezin geen oog hadden voor elkaar, zich niet met elkaar verbonden voelden of elkaar niet steunden? ☐ ja ☐ nee
5. Hebt u vaak of heel vaak het gevoel gehad dat:
 - a. u niet voldoende te eten had, vuile kleren moest dragen en niemand had om u te beschermen? ☐ ja ☐ nee
 - b. uw ouders te dronken of high waren om voor u te zorgen of met u naar de dokter te gaan als dat nodig was? ☐ ja ☐ nee
6. Heeft uw moeder of stiefmoeder meegemaakt dat zij vaak of heel vaak werd geduwd, vastgegrepen, een klap kreeg of iets naar zich toe gegooid kreeg? ☐ ja ☐ nee
7. Heeft uw moeder of stiefmoeder meegemaakt dat zij soms, vaak of heel vaak werd geschopt, gebeten, met een vuist of met iets hards geslagen? ☐ ja ☐ nee
8. Heeft uw moeder of stiefmoeder meegemaakt dat zij ooit zeker een paar minuten herhaaldelijk werd geslagen of met een vuurwapen of mes werd bedreigd? ☐ ja ☐ nee
9. Heeft u in uw jeugd samengewoond met iemand die een probleemdrinker of alcoholist was of drugs gebruikte? ☐ ja ☐ nee
10. Was er iemand bij u in huis depressief of psychisch ziek of heeft iemand bij u in huis geprobeerd zich van het leven te beroven? ☐ ja ☐ nee
11. Heeft iemand die bij u in huis woonde in de gevangenis gezeten? ☐ ja ☐ nee
12. Zijn uw ouders tijdens uw jeugd ooit uit elkaar gegaan of gescheiden?
 - ☐ ja, mijn ouders zijn uit elkaar gegaan of gescheiden
 - ☐ nee, dat kwam niet voor in mijn jeugd
 - ☐ geen info

Vragenlijst 2 (ACE_pleegzorg)

De volgende vragen hebben betrekking op uw jeugd, toen u in uw **pleeggezin(nen)** woonde.

1. Is het vaak of heel vaak gebeurd dat een pleegouder of andere volwassene bij u in huis:
 - a. u uitschold, beledigde, kleineerde of vernederde? ☐ ja ☐ nee
 - b. dingen deed waardoor u bang was dat u misschien gewond zou raken? ☐ ja ☐ nee
2. Heeft een pleegouder of andere volwassene in het pleeggezin:
 - a. u vaak of heel vaak geduwd, vastgegrepen, een klap gegeven of iets naar u gegooit? ☐ ja ☐ nee
 - b. u weleens zo hard geslagen dat u blauwe plekken had of gewond raakte? ☐ ja ☐ nee
3. Is het ooit gebeurd dat een volwassene of iemand die minstens vijf jaar ouder was dan u:
 - a. u op een seksuele manier aanraakte of streelde of zich door u liet betasten? ☐ ja ☐ nee
 - b. orale, anale of vaginale seks met u had of dat probeerde? ☐ ja ☐ nee
4. Hebt u vaak of heel vaak het gevoel gehad dat:
 - a. niemand bij u in het pleeggezin van u hield of u belangrijk of speciaal vond? ☐ ja ☐ nee
 - b. de mensen in het pleeggezin geen oog hadden voor elkaar, zich niet met elkaar verbonden voelden of elkaar niet steunden? ☐ ja ☐ nee
5. Hebt u vaak of heel vaak het gevoel gehad dat:
 - a. u niet voldoende te eten had, vuile kleren moest dragen en niemand had om u te beschermen? ☐ ja ☐ nee
 - b. uw pleegouders te dronken of high waren om voor u te zorgen of met u naar de dokter te gaan als dat nodig was? ☐ ja ☐ nee
6. Heeft uw pleegmoeder meegemaakt dat zij vaak of heel vaak werd geduwd, vastgegrepen, een klap kreeg of iets naar zich toe gegooit kreeg? ☐ ja ☐ nee
7. Heeft uw pleegmoeder meegemaakt dat zij soms, vaak of heel vaak werd geschopt, gebeten, met een vuist of met iets hards geslagen? ☐ ja ☐ nee
8. Heeft uw pleegmoeder meegemaakt dat zij ooit zeker een paar minuten herhaaldelijk werd geslagen of met een vuurwapen of mes werd bedreigd? ☐ ja ☐ nee
9. Heeft u in uw jeugd samengewoond met iemand die een probleemdrinker of alcoholist was of drugs gebruikte? ☐ ja ☐ nee
10. Was er iemand bij u in het pleeggezin depressief of psychisch ziek of heeft iemand bij u in het pleeggezin geprobeerd zich van het leven te beroven? ☐ ja ☐ nee
11. Heeft iemand die bij u in het pleeggezin woonde in de gevangenis gezeten? ☐ ja ☐ nee
12. Zijn uw pleegouders tijdens uw jeugd ooit uit elkaar gegaan of gescheiden?
☐ ja, mijn pleegouders zijn uit elkaar gegaan of gescheiden
☐ nee, dat kwam niet voor in mijn jeugd
☐ geen info

Vragenlijst 3 (EQ5d-3L)

Zet bij iedere groep in de lijst hieronder een kruisje in het hokje achter de zin die het best past bij uw eigen gezondheidstoestand vandaag.

Mobiliteit

- | | |
|----------------------------------|--------------------------|
| Ik heb geen problemen met lopen | <input type="checkbox"/> |
| Ik heb enige problemen met lopen | <input type="checkbox"/> |
| Ik ben bedlegerig | <input type="checkbox"/> |

Zelfzorg

- | | |
|--|--------------------------|
| Ik heb geen problemen om mijzelf te wassen of aan te kleden | <input type="checkbox"/> |
| Ik heb enige problemen om mijzelf te wassen of aan te kleden | <input type="checkbox"/> |
| Ik ben niet in staat mijzelf te wassen of aan te kleden | <input type="checkbox"/> |

Dagelijkse activiteiten *(bijv. werk, studie, huishouden, gezins- en vrijetijdsactiviteiten)*

- | | |
|---|--------------------------|
| Ik heb geen problemen met mijn dagelijkse activiteiten | <input type="checkbox"/> |
| Ik heb enige problemen met mijn dagelijkse activiteiten | <input type="checkbox"/> |
| Ik ben niet in staat mijn dagelijkse activiteiten uit te voeren | <input type="checkbox"/> |

Pijn/klachten

- | | |
|--|--------------------------|
| Ik heb geen pijn of andere klachten | <input type="checkbox"/> |
| Ik heb matige pijn of andere klachten | <input type="checkbox"/> |
| Ik heb zeer ernstige pijn of andere klachten | <input type="checkbox"/> |

Stemming

- | | |
|--------------------------------|--------------------------|
| Ik ben niet angstig of somber | <input type="checkbox"/> |
| Ik ben matig angstig of somber | <input type="checkbox"/> |
| Ik ben erg angstig of somber | <input type="checkbox"/> |

Vragenlijst 4

Uw gezondheidstoestand vandaag

Om mensen te helpen bij het aangeven hoe goed of hoe slecht een gezondheidstoestand is, hebben we een meetschaal (te vergelijken met een thermometer) gemaakt. Op de meetschaal hiernaast betekent "100" de beste gezondheidstoestand die u zich kunt voorstellen, en "0" de slechtste gezondheidstoestand die u zich kunt voorstellen.

We willen u vragen op deze meetschaal aan te geven hoe goed of hoe slecht volgens u uw eigen gezondheidstoestand vandaag is. Zet een rondje om het punt op de meetschaal dat volgens u aangeeft hoe goed of hoe slecht uw gezondheidstoestand vandaag is

Best
voorstelbare
gezondheidstoestand

100

90

80

70

60

50

40

30

20

10

0

Slechtst
voorstelbare
gezondheidstoestand

Vragenlijst 5

1. Hebt u betaald werk?
☐ Ja ☐ Nee
2. Bent u gehuwd of woont u samen?
☐ Ja ☐ Nee
3. Hebt u kinderen?
☐ Ja ☐ Nee

Interviews met pleegouders

Bronstudie 5 bij het sectorrapport geweld in de pleegzorg 1945-heden

Hans Grietens, Esther Piersma, Daniëlle Zevulun en Mijntje ten Brummelaar



**rijksuniversiteit
 groningen**

**faculteit gedrags- en
 maatschappijwetenschappen**

Groningen: Rijksuniversiteit Groningen, 2019

Bronstudies bij het sectorrapport geweld in de pleegzorg 1945-heden

1.Een schets van de organisatie van de pleegzorgsector in de periode 1945-heden en van het wetenschappelijk onderzoek naar geweld ten aanzien van pleegkinderen

Hans Grietens, Daniëlle Zevulun, Esther Piersma en Mijntje ten Brummelaar

2.Archiefonderzoeken 1945-heden

Hans Grietens, Daniëlle Zevulun, Anne Steenbakkers, Esther Piersma en Mijntje ten Brummelaar

3.Media-analyse van incidenten van geweld in de pleegzorg in de periode 1945-heden

Hans Grietens, Daniëlle Zevulun, Esther Piersma en Mijntje ten Brummelaar

4.Interviews met pleegkinderen

Hans Grietens, Esther Piersma, Daniëlle Zevulun en Mijntje ten Brummelaar

5.Interviews met pleegouders

Hans Grietens, Esther Piersma, Daniëlle Zevulun en Mijntje ten Brummelaar

Interviews met pleegouders

1. Inleiding	159
2. Methode	159
2.1 Design	159
2.2 Procedure dataverzameling	159
2.3 Data-analyse	160
3. Resultaten	160
3.1. Moeilijkheden bij de opvoeding van een pleegkind	161
3.2 Wat maakt dat de opvoeding (meestal) niet gewelddadig wordt?	164
3.3 Welke steun krijgen pleegouders vanuit de pleegzorginstellingen?	170
4. Samenvatting en conclusies	172
Literatuur	174
Bijlagen	176

1. Inleiding

Om inzicht te krijgen in hoe geweld in pleeggezinnen kan ontstaan, zijn wij in gesprek gegaan met pleegouders. Door middel van de interviews werd getracht een beeld te vormen van wat het betekent om pleegouder te zijn: brengt de zorg voor een pleegkind bijzondere spanningen of conflicten met zich mee? Hoe ga je daar als pleegouder mee om? En waarom leidt het wel of niet tot geweld? De ervaringen en inzichten van pleegouders kunnen ons helpen te begrijpen hoe het mis kan gaan in een pleeggezin, maar ook wat goed werkt en nodig is om geweld (in de toekomst) te voorkomen.

De hoofdvraag van deze bronstudie sluit aan bij de tweede vraag die de commissie ons stelt, namelijk, 'Hoe kon geweld in pleeggezinnen ontstaan?'. De deelvragen die wij hierbij hebben onderzocht zijn: 1) 'Tegen welke moeilijkheden lopen pleegouders aan in de opvoeding van hun pleegkind?', 2) 'Wat maakt dat de opvoeding (meestal) niet gewelddadig wordt?' En 3) 'Welke steun krijgen pleegouders vanuit de pleegzorginstelling?'.

Deze bronstudie is mede gebaseerd op data uit twee bachelorthesissen die in de loop van het studiejaar 2017-2018 werden gemaakt aan de Rijksuniversiteit Groningen onder supervisie van de projectleider: *'Begeleiding van pleegouders in Nederland. Een kwalitatief onderzoek naar de ervaringen van (ex)pleegouders met de begeleiding in pleegzorg van 1945 tot nu'* (Ter Veldhuis, 2018) en *'Motieven en verwachtingen van pleegouders. Een kwalitatief onderzoek naar ervaringen, meningen en interpretaties van (ex-)pleegouders ten opzichte van pleegzorg'* (Steur, 2018).

2. Methode

2.1 Design

Er is gekozen voor een kwalitatief en explorierend onderzoeksdesign, omdat dit design het beste aansluit bij de open onderzoeksvragen (Flick, 2014).

2.2 Procedure dataverzameling

Er is gebruik gemaakt van een semigestructureerd interview. De leidraad bestond, naast een algemeen deel waarin het onderzoek werd uitgelegd en een deel waarin werd ingegaan op de ethische aspecten, uit drie delen: 1) pleegouder worden (bv. 'Wat waren uw verwachtingen van het pleegouderschap?'), 2) zorgen voor een pleegkind (bv. 'Waar liep of loopt u tegenaan in de omgang en opvoeding van uw pleegkind(eren)? En hoe ging u hiermee om?'), 3) organisatie van de pleegzorg (bv. 'Waar liep of loopt u tegenaan in de begeleiding vanuit de pleegzorginstelling?'). In Bijlage 5.1 is de interviewleidraad opgenomen.

De pleegouders werden gerekruteerd via een oproep op LinkedIn en in de nieuwsbrief van het Landelijk Pleegzorg Panel. De pleegouders die hun ervaringen met ons wilden delen werden verzocht een e-mail te sturen. Vervolgens werd er per e-mail of telefoon een afspraak gemaakt voor het interview met één van de vier onderzoekers. In korte tijd hebben twintig pleegouder(s) zich aangemeld.

De interviews vonden plaats op een locatie naar keuze van de pleegouder(s), in de meeste gevallen was dit bij de pleegouder(s) thuis en een enkele keer in een restaurant of café. Eén interview is telefonisch afgenomen. De interviews werden opgenomen met een voice-recorder. De pleegouders hebben hier voorafgaand aan het interview toestemming voor gegeven. De interviews duurden gemiddeld tussen zestig en negentig minuten.

Negen van de twintig interviews werden afgenomen bij alleen de pleegmoeder. Bij vier interviews was alleen de pleegvader aanwezig. Er waren zes interviews met beide pleegouders samen. Daarnaast is er één vrouw geïnterviewd die is opgegroeid als biologisch kind in een pleeggezin. Eén pleegmoeder is gezinshuisouder. Gezien de beperkte omvang van dit gezinshuis (max. 2 kinderen) hebben wij ervoor gekozen om dit interview wel te betrekken in het onderzoek. De leeftijd van de pleegouders lag tussen de 28 en 65 jaar. De pleeggezinnen hadden tussen de 3 en 31 jaar (gemiddelde 13,9 jaar) ervaring als pleeggezin, in de periode 1987 tot heden. Alleen de vrouw die is opgegroeid als biologisch kind in een pleeggezin kon vertellen over een eerdere periode (1969-1981). Op één gezin na hebben alle gezinnen voor meerdere pleegkinderen gezorgd (minimum 1, maximum 61). Er waren dertien gezinnen met biologische kinderen (minimum 1, maximum 4) en er waren twee gezinnen met geadopteerde kinderen. Elf gezinnen hadden op het moment van het interview nog pleegkinderen in huis. Eén pleeggezin heeft alleen crisisplaatsingen gehad en vier pleeggezinnen hebben of hadden alleen perspectiefbiedende plaatsingen (opvoedingsvariant). Vijftien pleeggezinnen hebben/hadden zowel crisis- als perspectiefbiedende plaatsingen. Er zijn twee pleeggezinnen die zowel bestands- als netwerkplaatsingen hebben gehad. De overige interviews zijn gehouden met bestandspleeggezinnen.

Er werd een ethisch protocol opgemaakt volgens de richtlijnen van de Ethische Commissie van de afdeling Pedagogische en Onderwijswetenschappen van de Rijksuniversiteit Groningen. De Ethische Commissie van deze afdeling heeft dit protocol goedgekeurd vóór de start van het onderzoek. Hierbij aansluitend werden ook de richtlijnen van het Research Data Management Protocol van de Faculteit Gedrags- en Maatschappijwetenschappen van de Rijksuniversiteit Groningen gevolgd, wat inhoudt dat de getranscribeerde data en alle analyses worden bewaard op een enkel voor de onderzoekers toegankelijke schijf, en de ruwe data (geluidsopnames) in een afgesloten kluis.

2.3 Data-analyse

Alle transcripten werden zo letterlijk mogelijk uitgewerkt en de pleegouders kregen het transcript van hun interview toegestuurd met de vraag om dit na te lezen en waar wenselijk de tekst te veranderen. Eén pleegouder heeft hiervan gebruik gemaakt. De transcripten zijn hierna thematisch geanalyseerd in Nvivo 11 volgens de methode beschreven door Braun en Clarke (2006). Eerst werden drie transcripten open gecodeerd en werd gezocht naar clusters en thema's. Vervolgens werd er gekeken door twee onderzoekers naar samenhang tussen de thema's in de drie transcripten en op basis van hun consensus werd een codeboek gemaakt. Het codeboek werd gebruikt om de overige interviews te coderen. Tijdens het coderen van de overige interviews is het codeboek waar nodig met nieuwe codes en clusters aangevuld.

3. Resultaten

Om de vraag hoe geweld heeft kunnen gebeuren te beantwoorden hebben we gekeken naar de moeilijkheden waar pleegouders tegenaan lopen, wat maakt dat de opvoeding (meestal) niet gewelddadig wordt en wat voor rol de pleegzorginstellingen hierin (kunnen) spelen. De thema's die gevonden zijn tijdens de analyse zullen hieronder worden besproken.

3.1. Moeilijkheden bij de opvoeding van een pleegkind

3.1.1 Gedrag en achtergrond pleegkind

De thema's die worden besproken hebben betrekking op (de situatie rondom) het pleegkind. Ze kunnen echter spanningen opleveren bij zowel het pleegkind als de pleegouder.

Gedragsproblemen en diagnoses

De ervaringen van pleegouders met het opvoeden van pleegkinderen komen voor een groot deel overeen, maar er zijn ook verschillen te zien. In alle interviews geven pleegouders aan gedragsproblemen bij hun pleegkind tegen te komen. Zestien van de twintig pleegouders geven aan dat er een diagnose is gesteld bij hun pleegkind(eren) waaronder hechtingsproblematiek, een licht verstandelijke beperking, ADHD, autisme, MCDD, FAS, fragiele X-syndroom en syndroom van Down. Daarnaast is er vaak sprake van een trauma vanuit het verleden van het pleegkind. De meeste pleegouders rapporteren vooral over ernstige externaliserende problemen, zoals agressie (slaan, knijpen, schoppen, spugen, voorwerpen gooien naar pleegouder), vernieling (ruiten kapotslaan, gordijnen vernielen, brandstichten etc.), manipulatie, stelen, weglopen en bedreiging.

'Toen stak hij hier de boel in de brand, had hij een aansteker meegenomen. Toen was hij negen. Dan heeft hij de slaapkamerdeur geprobeerd in de brand te steken en dat is hem gelukkig niet gelukt. Anders waren we waarschijnlijk met zijn allen niet meer.'

Daarnaast zien pleegouders ook internaliserende problemen bij hun pleegkinderen. Ze trekken 'een muur' op, hebben last van angsten, automutieren of zijn erg apathisch. Bij deze problemen krijgen pleegouders vaak het gevoel niet binnen te komen bij het pleegkind of het pleegkind kwijt te zijn.

'En toen werd die apathisch en dat was eigenlijk erger nog. Hij was eerst gewoon de hele tijd heel boos, dat was vervelend maar dat was wel snel over.'

Effect aantal en duur plaatsingen

Vier pleegouders hebben iets verteld over hun ervaringen met pleegkinderen die op meerdere plekken hebben gewoond. Zoals eerder benoemd is er vaak sprake van trauma vanuit het verleden van het pleegkind. Pleegouders geven aan dat dit niet alleen verbonden is met de situatie in het gezin van oorsprong, maar ook betrekking heeft op de verschillende plaatsingen die een pleegkind heeft gehad. Zo geeft een pleegouder aan een pleegkind te hebben gehad dat op vijfjarige leeftijd al vijf keer overgeplaatst was. Daarnaast vertelt een pleegmoeder dat haar pleegkind in het ziekenhuis al veel verzorgers had gehad, daarna in een crisispleeggezin woonde en vervolgens bij hen thuiskwam. Pleegmoeder geeft aan dat er in die tijd (jaren 90) werd gezegd dat bij jonge kinderen de beschadigingen nog wel een beetje weggepoetst konden worden. Dit bleek niet zo te zijn volgens pleegmoeder.

'Dus toen was ze hier. Dat was natuurlijk ook huilen, huilen. Ja, drama. Je moet niet denken dat dat kind gelijk denkt 'he, een nieuwe vader en moeder, dat is even leuk'. Zo werkt het niet.'

Niet alleen de vele plaatsingen, maar ook de vele rechtszaken omtrent de uithuisplaatsingen leveren spanningen op. Een pleegmoeder geeft aan dat zij acht jaar lang ieder jaar naar de rechtbank moest voor verlenging van de uithuisplaatsing. Dit leverde niet alleen spanningen op bij de pleegouders, maar zorgt ook voor onzekerheid bij het pleegkind:

'Iedere keer als moeder dan kwam zat ze in de stress. Neemt ze me mee? Ze vroeg aan mij iedere keer ook van, ik mag toch bij jou blijven? Maar eigenlijk kan je dat niet zeggen, als pleegouder zijnde.'

Daarnaast geven pleegouders aan dat het spanningen oplevert wanneer een pleegkind toch niet wordt geplaatst. Zo benoemt een pleeggezin dat zij na weekendopvang een perspectiefbiedende plek zouden bieden aan hun pleegkind. Zij waren twee keer helemaal klaar om hem in huis te nemen, maar de plaatsingen gingen op het laatste moment niet door vanwege dossierfouten (onderzoek dossier

kwijtgeraakt, wisseling voogd). Het pleegkind werd uiteindelijk pas twee jaar later in het gezin geplaatst. Volgens de pleegouders heeft dit invloed gehad op de plaatsing die later is afgebroken:

'Want op een gegeven moment was het ook weer van beter om geen contact houden omdat een kind kan niet snappen dat er moeilijke regels zijn. Die denkt van je komt wel iedere keer op bezoek maar je bent onbetrouwbaar want ik mag toch nooit bij je wonen dus dan ging bijvoorbeeld de pleegzorgmedewerker, schat van een vrouw naar hem toe en die nam dan even alle schuld op zich. [...] Want dat moest dus voor hem helder zijn waarom wij zo onbetrouwbaar waren. En achteraf denken wij dat dat heeft bijgedragen aan de mislukte perspectief plaatsing omdat hij al zo vaak door ons teleurgesteld was zonder dat wij daar invloed op hadden.'

Ervaringen met oorspronkelijke ouders

Veertien pleegouders ervoeren moeilijkheden in het contact met de oorspronkelijke ouders. Met name het gedrag van het pleegkind na bezoek of telefonisch contact met (één van de) oorspronkelijke ouders is een uitdaging. De pleegouders zien terugval in gedrag (bijvoorbeeld weer bedplassen), hyperactiviteit en uitdagender gedrag waarbij de pleegkinderen hun grenzen opzoeken. Eén pleegouder geeft aan dat het twee dagen duurt om dat terugvalgedrag in goede banen te leiden. De bezoeksregelingen geven spanningen en onrust, met name als er meerdere pleegkinderen zijn en dus met meerdere regelingen rekening moet worden gehouden. Een pleegouder geeft aan dat de onrust te begrijpen is, maar dat dit wel van invloed is op de pleegouder-pleegkind relatie. Bij twee pleeggezinnen wilden de biologische ouders er alles aan doen om de kinderen weer terug te krijgen, wat volgens hen invloed had op het gedrag van het pleegkind. In een ander pleeggezin had een pleegkind de intentie om terug te gaan naar de oorspronkelijke ouder, omdat deze dingen had beloofd die het kind niet bij de pleegouders had of mocht. Uiteindelijk is het pleegkind in crisisopvang terecht gekomen. Een pleegouder merkt op dat men het systeem er altijd bij krijgt: als je je daarin vergist of niet genoeg in bent voorbereid, kan het heel zwaar worden. Een aantal pleegouders geeft dan ook aan dat de oorspronkelijke ouders in hun ogen het grootste struikelblok vormen.

Behalve problematische ervaringen met oorspronkelijke ouders, zeggen pleegouders ook dat ze positieve ervaringen hebben gehad, wat de kans op geweld zou kunnen verkleinen. Ze vierden bijvoorbeeld samen familieaangelegenheden, zoals verjaardagen. Door te investeren in de contacten met de ouders kregen pleegouders het idee dat deze hen gingen vertrouwen. Dit was van positieve invloed op de relaties en ten gunste van het pleegkind. Een pleegvader geeft aan dat het contact soms lastig is, maar dat het belangrijk is voor het pleegkind om te voelen dat het zowel bij pleegouders als oorspronkelijke ouders welkom is.

3.1.2 Impact van gedrag van het pleegkind op de pleegouder en andere gezinsleden

Naast het moeilijke gedrag van de pleegkinderen en de contacten met oorspronkelijke ouders geven pleegouders aan wat voor invloed een pleegkind kan hebben op het gezin en op henzelf. Een thema dat vaak naar voren komt is het 24/7 pleegouder zijn. Het leven van de pleegouders draait vanaf de plaatsing om de pleegkinderen en de zorg kan zwaar zijn. Avonden samen komen minder vaak voor en sommige pleegouders geven aan soms op te zien tegen het weekend. Zij benoemen dat pleegzorg veel werk en aanpassing kost, wat effect heeft op het gezin. Zo geeft een pleegouder aan dat hij kribbig en uitgeput raakt, wat ook negatieve invloed heeft op zijn andere kinderen. Pleegouders geven daarnaast aan dat er eveneens impact op de partnerrelatie kan zijn. Meerdere pleegouders vertellen dat zij het op een bepaald moment niet meer trokken en één pleegouder zat bijna tegen een burn-out aan. Hoewel het gedrag van het pleegkind soms pittig kan zijn, geeft één pleegouder aan dat zij hun pleegkind een cadeautje vonden; zij kon niet alleen haar ei kwijt in de zorg voor hun pleegkind, maar vond het ook mooi dat ze haar partner in een andere rol leerde kennen.

Meerdere pleegouders geven aan zich machteloos of radeloos te voelen, wanneer ze niet precies begrijpen wat een kind wil of als zij een kind niet kunnen bereiken. Hierdoor kunnen pleegouders gefrustreerd raken: je wilt heel graag dat het goed gaat, je blijft proberen en proberen, maar het lukt je niet om het pleegkind te bereiken. Pleegouders worden daardoor soms boos op zichzelf of krijgen een gevoel van falen. Daarnaast gaan ze twijfelen aan zichzelf en hun manier van opvoeden. Zo zijn er pleegouders die aangeven dat het in acht nemen van wat meer afstand tot het pleegkind behulpzaam is.

Sommige gebeurtenissen grijpen pleegouders erg aan. Zo is er aan pleegouders gevraagd om aan hun pleegkind te vertellen dat het voor altijd bij hen mag blijven wonen, omdat dit ook de intentie was. De plaatsing is uiteindelijk niet gelukt, waardoor zij hun pleegkind hebben moeten vertellen dat het toch weg moest. Dit vinden zij tot op de dag van vandaag een *'vreselijke en pijnlijke beslissing'*. Een andere situatie die veel indruk heeft gemaakt op een pleegouder is het moment dat hun pleegkind weer bij de biologische ouders ging wonen:

'Dat doet verrekt zeer, als je na twee jaar, ik voel dat nu weer. Dat je pleegkind daar blijft en dat jij weggaat met je eigen kinderen in de auto en hij achter de auto aanrende: 'dag papa, dag mama'. [...] Maar dat ik toen ook bij hem toen heb gezien dat, dat het toch een moment is geweest dat onveilige hechting dat hij dat heeft moeten meemaken. Ik heb het gewoon zien gebeuren en dat laat je ook niet koud.'

3.1.3 Kunnen vertellen zonder oordeel aan voogd en pleegzorgbegeleider

Meerdere pleegouders geven aan dat het belangrijk is om iemand te hebben aan wie ze hun verhaal kwijt kunnen. In de meeste gevallen kan dit bij de pleegzorgbegeleiders of voogden. Een aantal pleegouders vindt dit echter moeilijk. In gesprekken met pleegzorgbegeleiders of voogden hebben zij het idee dat zij hun emoties niet kunnen of mogen tonen, terwijl het voor pleegouders fijn is als de emoties er mogen zijn: *'Het was meer dat je gewoon even kon spuien, het weer even kon volhouden, weet je wel. Dat je weer even de puntjes op de i kon zetten, daar had je wel de behoefte aan.'*

Naast het gevoel dat de emoties er niet mogen zijn vinden pleegouders de dubbele rol van pleegzorgbegeleiders lastig. De pleegzorgbegeleider biedt begeleiding en ondersteuning, maar moet ook kijken naar hoe het gaat en ingrijpen wanneer nodig. Pleegouders geven aan dat je eerlijk moet kunnen zijn over dat het soms moeilijk gaat, en hebben tegelijkertijd het gevoel dat ze niet kunnen zeggen hoe het echt is, omdat er kans bestaat dat er dan wordt besloten om het pleegkind elders te plaatsen. Deze tweestrijd maakt dat pleegouders het lastig vinden om hun verhaal te doen bij professionals en soms erg ver gaan in het proberen volhouden om zo het pleegkind in het gezin te houden.

'Ja, pleegouders zijn ook mensen met emotie, en ik ben ook wel een keer boos [...] maar in pleegzorg kan je dat niet altijd uiten, en zeker natuurlijk niet waar het kind bij is.'

3.1.4 Reacties van andere mensen

Meerdere pleegouders geven aan dat de reactie van andere mensen op hun pleegouderschap soms fijn en soms lastig is. Het is fijn als er begrip is voor hun situatie als pleegouder. Pleegouders merken het bijvoorbeeld wanneer familie achter hen staat, grootouders geen verschil maken tussen hun klein- en pleegkleinkinderen, en er in de buurt of het dorp mensen zijn die hun situatie begrijpen.

'De buren hebben we wel eens dingen verteld; je zult hier af en toe een schreeuw horen. Je hoort hem roepen, schelden, krijsen. En we hebben ook al een aantal keren verteld, hij gaat als een razende tekeer terwijl er helemaal niks aan de hand is. Dan zit ik hier en staat hij daar en dan schreeuwt hij 'je doet me pijn, je doet me pijn'. [...] Je mag binnen kijken als je het niet vertrouwt. Maar er is niks aan de hand. Maar dat zijn dingen die je moet uitleggen.'

Pleegouders krijgen regelmatig te horen dat mensen het knap vinden wat zij doen. Dat kan fijn zijn, maar het is ook *'zo'n standaardantwoord'*, aldus een pleegmoeder. *'Iedereen vindt het altijd heel knap. Dat ik denk, doe het zelf ook. We komen er een paar te kort'*.

Pleegouders stuiten echter ook soms op onbegrip. Zo geeft een pleeggezin aan dat er al gauw naar hun gezin wordt gekeken als er iets is vernield in het dorp, omdat zij pleegkinderen hebben. En andere pleegouders vertellen dat buitenstaanders, maar ook familie, vaak niet snappen waarom ze dit doen en waar de moeilijkheden nou precies in zitten.

'Die denken ja, jullie hebben gewoon een kind erbij. Eentje meer of minder, wij hebben er ook vier. Weet je, zo.'

De omgeving vindt daarnaast wel eens dat pleegouders te hard zijn voor de pleegkinderen. Ze vinden het zielig en denken het *'kind woont al niet bij zijn moeder, daar moet je extra lief voor zijn'*. Pleegouders benoemen dat hun pleegkind regels en structuur nodig heeft en dat mensen daar wat van vinden het soms lastig maakt. Ter illustratie benoemt een pleegmoeder dat haar pleegkind sociaal wenselijk gedrag vertoonde bij anderen, waardoor mensen zich afvroegen waarom pleegouders zo kil tegen hem doen. Pleegmoeder vindt het moeilijk om constant uit te moeten leggen waarom ze zo reageren tegenover het pleegkind.

3.1.5 Pleegoudervoogdij

Bij vijf pleeggezinnen heeft één of beide pleegouders de pleegoudervoogdij over het pleegkind. Aan de ene kant is dit fijn, omdat pleegouders zelf sneller zaken kunnen regelen en niet overal een handtekening voor nodig hebben. Er zijn ook pleegouders die aan hebben gegeven geen voogdij te willen hebben, ondanks dat dit aan hen is gevraagd. Zij geven aan niet te weten wat er nog allemaal op hun pad komt, onvoldoende vertrouwen te hebben in hoe het in de toekomst zal gaan en te denken niet zonder ondersteuning te kunnen. Eén pleegmoeder met voogdij liep hier tegenaan: toen zij hulp vroeg voor haar pleegkinderen werd er in eerste instantie gezegd dat zij niks voor haar konden doen omdat zij zelf pleegoudervoogdij heeft. Deze pleegmoeder benoemt dat ze helemaal niks meer heeft gehoord van de pleegzorginstelling sinds zij pleegoudervoogdij heeft, terwijl ze officieel eens per jaar horen te informeren hoe het gaat.

3.2 Wat maakt dat de opvoeding (meestal) niet gewelddadig wordt?

De thema's die we hierboven hebben benoemd, kunnen worden gezien als risicofactoren die geweld in een pleeggezin kunnen veroorzaken of in stand kunnen houden. Toch leiden deze factoren in de meeste gevallen niet tot geweld in de opvoedsituatie binnen het pleeggezin. Hieronder zal worden ingegaan op wat maakt dat de opvoeding meestal niet gewelddadig wordt en wat volgens pleegouders behulpzaam is.

3.2.1 Omgaan met lastig gedrag

Pleegouders gaan op verschillende manieren om met moeilijk gedrag van hun pleegkinderen. Sommige pleegouders geven aan meer 'praktische' oplossingen te hebben, zoals naar de kamer of een afgesproken rustige plek sturen, in de buggy zetten om uit te razen of ze hebben een box gekocht voor een pleegkind dat eigenlijk niet meer in de box past. Een pleegouder gaf aan het pleegkind op te sluiten in zijn of haar kamer, maar kwam hierdoor in botsing met de pleegzorgbegeleiders, die aangaven dat het een vrijheidsbeperkende maatregel was die zij niet mocht toepassen.

De meeste pleegouders geven aan dat ze geleerd hebben dat het opstellen van duidelijke regels, het bieden van structuur en consequent zijn de beste manieren zijn om het gedrag in goede banen te leiden. Eén pleegouder noemt dit ook wel *'kil ouderschap'*. Op deze manier weten pleegkinderen waar ze aan toe zijn en waar de grenzen van de pleegouders liggen. Een pleegouder benoemt dat ze probeert zo min mogelijk te reageren, maar toch standvastig te zijn en bepaald gedrag niet te accepteren. Andere pleegouders geven aan negatief gedrag te straffen en positief gedrag te belonen, zoals een half uur minder of juist langer gamen. Er zijn ook pleegouders die vertellen dat ze het soms niet weten en uitproberen: *'Echt een beetje dat maar, echt bluffen. En dan ondertussen weet ik niet wat ik moet doen. Ik hoop dat dit lukt'*. Andere pleegouders gaan op zoek naar de behoeften van hun pleegkind. Zo kwam een pleegmoeder erachter dat haar pleegkind er last van heeft dat zij en haar man één lijn trekken, waardoor hij zich alleen voelt staan. Zij hebben gekeken wat hij hierin nodig had en hebben gemerkt dat conflicten minder lang duren als ze meer open staan voor zijn argumenten en hem daarin bevestigen. Bij sommige conflicten werkt het volgens pleegouders goed om minder de confrontatie aan te gaan en wat afstand te nemen. Zo zijn er pleegouders die benoemen dat zij ook wel eens geïrriteerd zijn, mopperen en onderling ruzie krijgen, maar proberen dit niet in de buurt van het pleegkind te doen.

In sommige gevallen is het gedrag van pleegkind zo lastig, dat pleegouders het niet redden met de gebruikelijke opvoedmethoden. Een aantal keer geven pleegouders aan zelf op een grens te hebben gezeten in hun reactie naar het pleegkind toe, bijvoorbeeld door te schreeuwen uit onmacht,

opmerkingen te maken of door het pleegkind af te wijzen ('ja, nu even niet hoor'). In deze gevallen geven de pleegouders aan hier achteraf spijt van te hebben gehad en gingen ze als de situatie het toeliet in gesprek met het pleegkind. Aan de andere kant geven ze aan ook maar mens te zijn met emoties en uit deze situaties te leren. Er zijn pleegouders die wel eens een kind hebben vastgepakt (bij arm of in de nek), geschopt, of een draai om de oren of 'opvoedende tik' hebben gegeven. Zo vertelt de vrouw die in de jaren 70 is opgegroeid in een pleeggezin dat er bij haar thuis ook wel eens werd geslagen, maar dat zij dit niet als geweld heeft ervaren. Haar pleegzusje had bovendien tegen de maatschappelijk werkster gezegd dat ze er nu echt bij hoorde, want ze had over de knie gelegen. Dat er een verschil in opvatting over de 'opvoedende tik' is door de jaren heen laat ook het volgende voorbeeld zien, waarbij een pleegmoeder werd aangesproken door pleegzorg:

'Hoe kregen we hem rustig? Bij zijn arm pakken, ja, af en toe kreeg hij een tik. Een opvoedende tik. En daarvan zei dus de pleegzorg, dat kan niet. Dat was toen ook, toen in die tijd [rond 2010] was dat ook een item. Binnen de hele pleegzorg. Dus het was duidelijk dat wij daarin misschien wat te ver zijn gegaan. Omdat toen ook een aantal gevallen daar in het nieuws kwamen.'

Eén pleegouder benoemt dat zij en haar man wel hun pleegkind hebben vastgepakt nadat hij de trapleuning uit de muur trok. Zij benoemt dat ze dit soort situaties wel met zijn tweeën aangaan, zodat ze het op een manier konden doen die veilig is en het kind op een veilige manier naar beneden kon. Een andere pleegouder geeft aan dat hun pleegkind vaak boos is, hierbij dingen vernielt en moeilijk weer rustig is te krijgen. Het enige dat werkt is in bad of naar het bos gaan, maar ook dat is lastig voor elkaar te krijgen:

'Dan pak je hem dus nog op, hij slaat je, hij bijt je, hij schopt je. Hoe krijg je die kleren uit? Hij heeft in bad gestaan met kleren. Hij heeft in bad gestaan zonder kleren. En je probeert alles maar zo pedagogisch juist te doen. Maar een tik tegen de billen is gegeven. En dan bellen we keurig de voogd en het is gelukkig niet vaak gebeurd. Maar het is wel een spiraal, het is een afschuwelijke spiraal waar je in komt.'

Vaak geven pleegouders aan dat ze zich wanhopig en radeloos hebben gevoeld op deze momenten. In de gevallen dat pleegouders (fysiek) geweld hebben gebruikt, gingen zij in gesprek met de pleegzorgbegeleider of voogd om te kijken wat helpend kan zijn en of het nog veilig is in het gezin.

Pleegouders vertelden verder signalen van kindermishandeling door de oorspronkelijke ouders te hebben gezien. Zo zagen ze hun pleegkind verstijven als iemand zijn stem verhieft of wegduiken als iemand zijn hand omhoog deed. Daarnaast is er een pleeggezin dat de gevolgen van mishandeling zag in de weekenden dat hun pleegkind bij hen thuis was. Zij zagen en hoorden signalen van mishandeling (blauwe plekken, wegduiken, bepaalde uitspraken van het pleegkind) en vonden het moeilijk om hun pleegkind op zondag weer weg te brengen, vermoedend dat hij die avond waarschijnlijk weer mishandeld zou worden. Meerdere pleegouders geven aan dat het niet altijd even makkelijk is om signalen te herkennen en hier goed op te reageren. Zij benoemen dat als zij hadden geweten wat er in het verleden was gebeurd, zij wellicht anders hadden gereageerd.

3.2.2 Waarom er (meestal) geen geweld plaatsvindt

(H)erkennen dat het niet goed gaat

Vrijwel alle pleegouders geven aan dat het belangrijk is om in de gaten te houden hoe het gaat, met henzelf en hun gezin. Het gaat hierbij niet alleen om het *herkennen* dat het niet goed gaat, maar ook het *erkennen*. Met dit laatste wordt bedoeld erkennen dat het niet lukt of niet gaat zoals men het wil en men aan de bel moet trekken. Het is niet goed om altijd maar door te gaan.

'Voor de pleegzoon ook, dat ik denk, het was hier niet goed gegaan omdat we te dichtbij waren voor hem. En dan kan je uit alle macht door blijven proberen maar waar doe je het dan voor? Om jezelf op de borst te kunnen slaan van: ik heb het volgehouden?'

Twaalf pleegouders hebben aangegeven dat een pleegkind invloed had op andere kinderen. Zo zijn er pleegouders die aangeven dat een ander biologisch of pleegkind zich niet meer goed ontwikkelde door het gedrag van het pleegkind. Een pleegmoeder benoemt als voorbeeld dat haar pleegkind agressief

was naar haar baby (op handjes staan en knijpen), waardoor de baby niet durfde te gaan lopen. Daarnaast benoemen pleegouders situaties waarin een ander (pleeg)kind werd bedreigd of misbruikt door een pleegkind.

'Ik was waarschijnlijk even boven iets halen en dat [naam pleegkind] haar gedreigd heeft haar keel door te snijden. Ik was thuis, toen [naam dochter] dat vertelde, ik ben zo boos geworden, ik was zo verdrietig. Ik weet dat nog heel goed, ik vond dat zo verschrikkelijk. Dat was voor mij eigenlijk ook de trigger om te zeggen het kan niet meer. We kunnen het hier niet meer doen.'

Bij vijftien pleeggezinnen hebben de pleegouders moeten besluiten om een plaatsing af te breken. Bij acht hiervan was de reden dat ondanks alle hulpverlening de problematiek te heftig was (met name agressie richting pleegouders of andere kinderen) of dat de veiligheid van de overige gezinsleden niet voldoende gewaarborgd kon worden. De andere plaatsingen zijn afgebroken doordat een kind bijvoorbeeld weer terug kon naar oorspronkelijke ouders, er werd besloten dat begeleid zelfstandig wonen passender zou zijn voor het kind of pleegouders inzagen dat ze bepaalde problematiek zelf niet aankonden.

Elkaar afwisselen en ondersteunen

Acht pleegouders benoemen het belang van een stabiele relatie waarin ze elkaar kunnen afwisselen en ondersteunen. Zij benoemen dat men alleen aan pleegzorg zou moeten beginnen als men het samen echt wil. Daarnaast vinden zij het belangrijk om zoveel mogelijk op één lijn te zitten in de opvoeding. Meerdere pleegouders geven aan wel eens de zorg voor zich op te hebben genomen, omdat de ander het even niet meer trok. Een pleegouder nam bijvoorbeeld het pleegkind even mee om boodschappen te doen, zodat de ander wat lucht kreeg. Hoewel ook pleegouders zonder eigen kinderen dit punt aansneden, geven pleegouders aan dat het ook wel een ongeschreven regel is die men bij de eigen kinderen nodig heeft:

'En bij je eigen kinderen heb je dat ook al wel hoor. Dat je denkt van jeetje, als die druktemakers maar rondlopen. En rond het eten is toch altijd ook een lastig moment want ja, ze hebben honger, daar worden ze ook vervelend van. En je bent er ook niet de hele tijd bij, dus je kunt het allemaal wat minder begeleiden. Dus dan heb je het echt wel even gehad. Maar dat is een soort stil schrijvende afspraak, noem ik dat.'

Wat pleegouders verder belangrijk vinden is het elkaar aanspreken, bijvoorbeeld door te zeggen dat het pleegkind niet schuldig is aan zijn of haar gedrag. Het er voor elkaar zijn en overnemen kan ervoor zorgen dat er geen geweld wordt gebruikt in de opvoeding van pleegkinderen.

'Nee, ik trek het niet meer en ik ben nu zo gefrustreerd, zo boos eigenlijk, op dat kind maar op jezelf vooral dat het niet lukt. Dat je het niet kan oplossen.'

Contact met andere pleegouders

Pleegouders geven aan het vol te kunnen houden door onder andere contacten met andere pleegouders te leggen en te onderhouden. Zoals eerder benoemd, stuiten pleegouders soms op onbegrip van hun omgeving en hebben zij niet altijd het gevoel dat ze bij voogden en pleegzorgbegeleiders hun verhaal kwijt kunnen. In de contacten met andere pleegouders voelen zij wel het begrip en een luisterend oor. Meerdere pleegouders zeggen aan een half woord genoeg te hebben als ze met andere pleegouders praten over waar ze tegenaan lopen. Ze vinden er niet alleen steun, maar leren ook van elkaars ervaringen. Daarnaast vinden pleegouders het prettig om samen te werken met de pleegouders van broers of zussen van hun pleegkind, met name bij de omgangsregeling en contacten met oorspronkelijke ouders. Bij deze mensen ervoeren de pleegouders veel steun. Naast de pleegouders van broers en zussen zoeken pleegouders contacten met andere pleegouders via pleegoudergroepen. Zo organiseert de Nederlandse Vereniging voor Pleeggezinnen koffieochtenden en zijn er op Facebook en bij lokale (pleegzorg)organisaties verschillende pleegoudernetwerken waarin pleegouders elkaar ontmoeten voor het uitwisselen van ervaringen, maar ook voor bijvoorbeeld het oppassen op elkaars kinderen.

Grenzen aangeven en verleggen

Grenzen aangeven bij pleegkinderen, pleegzorginstellingen en voogdijinstellingen is voor meerdere pleegouders belangrijk. Zo zijn er pleegouders die na een lange en moeilijke periode hebben besloten om het contact met hun (meerderjarige) pleegkind te verbreken. Ook in de opvoeding geven pleegouders grenzen aan. Een pleegmoeder vertelde:

'...en toen wou hij niet in de auto en toen zijn we vertrokken. Dat was voor het eerst, normaal gesproken blijf ik altijd achter. Maar nu was het nee, er is een grens, stap jij niet in dan wacht je maar gewoon dat half uur buiten. En toen was die gauw naar (plek) gelopen op zijn sokken.'

Daarnaast proberen pleegouders hun grenzen aan te geven bij voogdijinstellingen en pleegzorginstellingen. Een pleegmoeder bijvoorbeeld wilde haar weggelopen pleegkinderen pas weer in huis wilde nemen als zij beiden aan de pil zouden gaan. De vele wisselingen in voogden en pleegzorgbegeleiders worden als niet prettig ervaren. De pleegkinderen zagen vele gezichten en wisten soms niet wie diegene was of wat diegene kwam doen. Er zijn pleegouders die daarom hun pleegkind pas willen laten spreken met de pleegzorgbegeleider of voogd, nadat deze minimaal drie tot zes maanden bij het gezin betrokken is geweest. Dit om te voorkomen dat het pleegkind elke keer voor een korte periode een band zou moeten aangaan met een nieuwe voogd of pleegzorgbegeleider.

Pleegouders verleggen ook grenzen. Zo is er een pleegmoeder die vertelde na een crisisplaatsing pas weer met pleegzorg te willen beginnen als haar kind vier jaar zou zijn. Doordat de pleegzorgbegeleider aangaf hoe goed ze het had gedaan, besloot ze toch om eerder weer met pleegzorg te beginnen. Een ander gezin dat in eerste instantie alleen crisisplaatsingen wilde, heeft een pleegkind een perspectiefbiedende plaats geboden. Hierbij vertellen de pleegouders dat het goed ging met de andere kinderen samen en dat ze het niet over hun hart konden verkrijgen om het pleegkind weer te laten wennen bij een ander pleeggezin. Het verleggen van grenzen gaat echter wel tot een bepaalde hoogte. Een pleeggezin dat na jaren grenzen te hebben verlegd in de opvoeding van hun pleegkind door steeds te blijven proberen, besloot om uiteindelijk toch de plaatsing af te breken. Volgens de pleegouders konden zij niks meer verzinnen om het gedrag van hun pleegkind, dat steeds extremer werd, te hanteren (*"meer trucs zijn er niet"*) en ook de voogd kon niet meer in staan voor de veiligheid van pleegouders en -kind. Het aangeven en verleggen van grenzen kan worden gelinkt aan het verantwoordelijkheidsgevoel dat pleegouders hebben. Pleegouders worstelen hier vaak mee, bijvoorbeeld als het gaat om een school die het pleegkind niet wil opvangen omwille van zijn of haar gedrag, een diefstal of als het pleegkind het huis uit is. Pleegouders *voelen* zich verantwoordelijk, maar vragen zich tegelijkertijd af of zij wel degene zijn die ergens verantwoordelijk voor *zijn* en niet de pleegzorginstelling, de voogd of de school. Er wordt volgens pleegouders aan deze dynamiek te weinig aandacht besteed in het voorbereidingstraject.

Een ander thema dat werd genoemd is het omgaan met het geloof. In een christelijk pleeggezin bijvoorbeeld zijn de kinderen die langer in het gezin wonen gedoopt. Een andere christelijke pleegouder geeft aan dat hij zijn grenzen heeft verlegd tijdens de opvang van een pleegkind met een islamitische achtergrond:

'Halal was voor mij gewoon een stapje te ver vanuit mijn geloof, maar goed, ik heb wel bij bepaalde kinderen 2-3 jaar lang geen varkensvlees gegeten, maar dan moet je wel gewoon bewust van zijn.'

Daarnaast zijn er wat geloof betreft ook oorspronkelijke ouders die zich aanpassen. Zo wordt er een voorbeeld genoemd door een pleegmoeder die een relatie heeft met een vrouw. Zij kregen de zorg voor een pleegkind met een christelijke achtergrond. De moeder vond dat lastig en is naar de voorganger gegaan om het te bespreken, waarna ze heeft besloten om haar kind toch bij de pleegouders te laten wonen.

'Daar had ze wel een paar restricties bij. We moesten bidden met hem vóór het eten (..) dat had ze hem aangeleerd, en voor het naar bed gaan. Ik denk prima, dat maakt me niks uit, dat zijn rituelen. En sindsdien gingen wij dus bidden, dat was ook heel grappig, want daarna was hij weg, gingen wij weer bidden. Oh ja, dat hoeft niet.'

Andere kinderen niet de dupe

Negen pleegouders benoemen dat andere kinderen in het gezin niet de dupe mogen worden van het gedrag van een pleegkind. Zoals hierboven al is benoemd zijn meerdere plaatsingen afgebroken door

de impact van het pleegkind op (de veiligheid van) het gezin. Pleegouders stellen vast dat zij de invloed van pleegkinderen op andere kinderen hebben onderschat. Zo is er een pleegmoeder die niet verwachtte dat haar eigen (volwassen) kinderen negatief tegenover pleegzorg zouden staan. Verder zijn er pleegouders die inzien dat zij zelf misschien nog wel met het gedrag kunnen *dealen*, maar dat de andere kinderen in het gezin het allemaal zien en dat dit heel heftig voor hen is. Daarnaast benoemen pleegouders situaties waarin een ander kind negatief beïnvloed werd door een pleegkind (bijv. roken, opstoken tegen pleegmoeder). Niet alleen het heftige gedrag, maar ook wisselingen van pleegkinderen kunnen van invloed zijn op de andere kinderen in het gezin. Er zijn pleegouders die stoppen met (crisis)pleegzorg, omdat ze merkten dat hun eigen kinderen er last van hadden.

'Ja, er is altijd een bepaald gedrag van pleegkinderen aan tafel en hoe ze zich gedragen in huis en zo. Dat kon mijn jongste dochter niet hebben. Mijn oudste dochter wel, mijn jongste dochter niet. Daar hebben we toch voorrang aan gegeven. Hoe moeilijk ik het ook vind, vond.'

In hun keuze om de plaatsing te beëindigen geven pleegouders dus aan dat zij in eerste instantie toch voorrang geven aan hun eigen kinderen, hoe moeilijk zij dit ook vinden.

Grenzen voor welke pleegkinderen we zorgen

Om de impact op het gezin te verkleinen kiezen pleegouders er soms voor om duidelijk grenzen aan te geven betreffende de pleegkinderen die hen mogen worden toegewezen. Elf pleegouders vertellen hierover en geven aan dat zij bijvoorbeeld geen crisispleegzorg meer willen, geen ernstig getraumatiseerde kinderen of meerdere pleegkinderen tegelijkertijd. Daarnaast zijn er pleegouders die grenzen trekken wat betreft de leeftijd, bijvoorbeeld alleen of juist geen hele jonge kinderen willen, of geen kinderen die onder de leeftijd zijn van de eigen kinderen of de andere pleegkinderen. Een pleegmoeder vertelt dat zij en haar man een bewuste keuze hebben gemaakt om alleen kinderen tussen de 12 en 18 jaar op te vangen. Zij wilden geen jonge kinderen, omdat zij zelf nog jonge (eigen) kinderen hadden en nog eigen kinderen wilden. Door alleen voor oudere kinderen te zorgen, was het minder nodig om een vergelijking te maken tussen de pleegkinderen en eigen kinderen en hebben de pleegkinderen een rol in huis met andere regels en vrijheden. Bovendien vond deze pleegmoeder het een verrijking voor de pleegkinderen om te zien hoe zij en haar man met jonge kinderen omgingen, omdat de pleegkinderen zelf niet altijd een goed voorbeeld hebben gehad.

Ervaring

Pleegouders benadrukken het belang van ervaring. Ze leren nog steeds bij en met de kennis die ze nu hebben, zouden ze het vroeger wellicht anders aangepakt hebben. Een pleegouder geeft bijvoorbeeld aan dat zij hun pleegkinderen erg integreerden in hun eigen gezins- en familielevens. Achteraf gezien vragen zij zich af of zij voldoende afstand hebben gehouden tot het pleegkind. Ook geeft een pleegouder aan dat hun normen en waarden over opvoeding in de loop der jaren zijn veranderd. Toen zij één eigen kind hadden, waren ze wat strenger en zetten ze het kind bijvoorbeeld in de bijkeuken als het vervelend was. Toen er pleegkinderen kwamen (met onder andere hechtingsstoornissen) deden zij dit niet meer, maar schoven zij de stoel naar achter zodat de kinderen hen nog wel konden zien.

'Ja dan hebben die andere meiden ook wel eens gezegd 'Jullie vinden dingen goed die wij nooit mochten'. Ja, 'pick your battle' zeggen ze dan of zo he, je kon met haar niet overal een strijd van maken omdat ze ook niet alles begrijpt. Dat heeft ons gezin niet ontwricht, maar heeft wel invloed gehad op onze ja, normen en waarden in het gezin denk ik.'

Daarnaast spreken pleegouders over 'beginnersfouten'. Men probeert alles eerst zelf, aldus een pleegouder. Een andere pleegouder zegt dat zij eerst niet eerlijk was over de reden waarom de oorspronkelijke moeder niet op kwam dagen. Zij vonden dat zielig voor het pleegkind en zei dan bijvoorbeeld dat de bus niet reed, maar zag later in dat dit niet de goede manier was. Naast de ervaringen in de opvoeding zelf, willen pleegouders ook anders reageren op de pleegzorginstelling en de voogdijinstelling, door bijvoorbeeld bij de plaatsing de volledige achtergrondinformatie te vragen. En ze hebben samen met de andere kinderen in het gezin in de loop der jaren geleerd om minder hoge verwachtingen te hebben bij de komst van een nieuw pleegkind.

'Dat was in het begin zo. Ik dacht van oh, en wij waren dat zelf ook wel een beetje, het heeft ook iets

romantisch dan. Zo van, je neemt een kind op. (..) En in de loop van de jaren hebben we dat wel afgeleerd. Want het is natuurlijk niet zo, zo'n kind wil natuurlijk helemaal niet bij ons wonen. Die wil dat gewoon helemaal niet, nooit. (..) want ze mochten er gewoon zijn en dat was het, meer hoefde niet. Er waren dus geen verwachtingen meer. Dat vond ik ook wel goed.'

3.2.3 Hoe volgens pleegouders geweld zou kunnen ontstaan en kunnen worden voorkomen

Aan pleegouders is de vraag gesteld hoe volgens hen geweld zou kunnen ontstaan en kunnen worden voorkomen in pleeggezinnen. Op de vraag hoe het zou kunnen ontstaan geven de meeste pleegouders aan dat het te maken kan hebben met frustratie en onmacht. Men wil het goed doen maar het lukt niet, waardoor er iets kan knappen en er geweld wordt gebruikt.

'Kan ik me wel voorstellen als je daar, wij hebben ook best wel wat frustratiemomenten gehad. Ik kan me wel voorstellen als je, als daar een keer wat knapt of zo. Dat je dan in die emotie doorslaat en dan.'

Stressfactoren kunnen van invloed zijn op het ontstaan van geweld, zoals verhuizingen, ziektes, problemen op het werk of moeilijkheden in de contacten met biologische ouders. Pleegouders geven aan dat ze door de stress minder kunnen hebben en sneller geïrriteerd raken, waardoor de kans op geweld wordt vergroot. Daarnaast wordt genoemd dat geweld kan ontstaan wanneer men niet in staat is afstand te nemen wanneer een pleegkind *'het bloed onder je nagels vandaan haalt'*.

'En als je dan niet in staat bent om afstand te nemen he, om een stapje terug te doen om dat te onderkennen bij jezelf dan ga je uit je eigen emotie en niet meer uit opvoedkundige handeling iets doen. Ja, dan ligt geweld gewoon voor de hand ja, dan ben je gewoon onmachtig.'

Een autoritaire opvoedingsstijl waarbij een corrigerende tik normaal wordt gevonden, wordt ook benoemd, evenals de verwachting een ideaal pleegkind te zullen krijgen en het niet terug ontvangen van liefde van een pleegkind. Meerdere pleegouders geven bovendien aan dat de begeleiding een grote rol speelt. Te weinig begeleiding, overvraagd worden, geen goede afstemming in de zwaarte van de plaatsing en het pleeggezin, niet open kunnen zijn over de thuissituatie, zich niet gehoord voelen, een tekort aan handvatten, te laat ingezette of onvoldoende kwaliteitsvolle hulpverlening en onduidelijkheden rondom bezoekenregelingen en voorgeschiedenis zijn volgens hen factoren die er voor kunnen zorgen dat het komt tot geweld.

'Ik heb zelf ook weleens staan schreeuwen uit onmacht, dan weet ik ook helemaal dat ik het niet moet doen. Dat ik anders moet handelen. Het overkomt iedereen wel eens dat je ontploft. En nou ja, dat je dat erkent voor jezelf en kunt bedenken, ja, ik ben ook maar een mens. En daarop terug kunnen komen naar het kind toe denk ik, dan kun je de relatie herstellen.'

Pleegouders hebben uiteenlopende ideeën over hoe geweld voorkomen kan worden. Goede samenwerking met de oorspronkelijke ouders, pleegzorgbegeleiders, voogden en andere hulpverleners is van groot belang. Pleegouders moeten het gevoel hebben dat ze niet alleen staan, dat er naar hen geluisterd wordt en dat ze kunnen terugvallen op bijvoorbeeld de pleegzorginstelling. Zij geven aan dat het fijn is als er gevraagd wordt naar hoe de plaatsing is verlopen en hoe het gaat. Daarnaast benoemen zij dat er meer geanticipeerd moet worden, zoals afspraken maken over wat te doen als er iets gebeurt. Het reageren op signalen is een andere belangrijke factor die helpt om geweld te voorkomen. Pleegouders benoemen dat er vaak niet (tijdig) wordt gereageerd op de signalen die zij geven. Hierdoor loopt de spanning op, waardoor het voor pleegzorgbegeleiders en voogden lijkt alsof pleegouders snel hun grens hebben bereikt, terwijl zij er al langere tijd mee zitten. Signalen zouden niet alleen sneller moeten worden opgepikt, maar ook serieuzer moeten worden genomen. Pleegouders hebben soms het idee dat er meer kennis en deskundigheid moet komen binnen de pleegzorg. In sommige gevallen leek het of de pleegzorgbegeleider meer had aan de tips van de pleegouders dan andersom. Bovendien vinden pleegouders dat pleegzorginstellingen eerlijker moeten zijn over de situatie van het pleegkind: maak het niet mooier dan het is en leg de achtergrond van het pleegkind uit. Hierdoor krijgen pleegouders beter inzicht in het pleegkind en realistischere verwachtingen van de plaatsing. Ook wordt er aangegeven dat pleegzorgbegeleiders en voogden vaker (onverwachts) langs zouden moeten komen, sneller hulp zouden moeten inzetten en moeten praten met het pleegkind zonder pleegouders erbij.

'Kom eens onverwachts langs, kom hier eens sfeer proeven. Ze heeft hem nu al een jaar niet gezien, ik vind dat niet mogen. Wie zegt dat ik eerlijk ben? Wie zegt dat het hier goed gaat?'

Aandacht voor de oorspronkelijke ouders wordt meerdere malen genoemd; de contacten met hen maken de opvoeding soms lastig. Pleegzorginstellingen kunnen hierop inspelen door duidelijk te maken dat met het pleegkind een heel gezinssysteem komt. In het contact met oorspronkelijke ouders gaat het om respect, afspraken nakomen, duidelijkheid en begrenzen. Dit maakt dat het pleegkind minder in loyaliteitsconflict komt. Daarnaast geven pleegouders aan dat men als pleegouder bepaalde eigenschappen of vaardigheden moet hebben zoals geduld, tijdig aan de bel kunnen trekken, bespreekbaar houden van de situatie, niet denken dat men alles al weet, zich realiseren dat veel gedrag te begrijpen is vanuit het verleden van het pleegkind en de schuld bij het pleegkind weghalen als men het even niet meer volhoudt. Ten slotte spreken pleegouders over hun verwachtingen. Het is van belang om in te zien dat men er is om een pleegkind te ondersteunen en dat het pleegkind er niet is om de behoeften van de pleegouder inzake erkenning als ouder te vervullen. Men dient zich ervan bewust te zijn dat de relatie met een pleegkind niet vanzelfsprekend is, zoals dat met eigen kinderen is.

3.3 Welke steun krijgen pleegouders vanuit de pleegzorginstellingen?

3.3.1 Verwachtingen en voorbereidingen

Pleegouders benoemen verschillende motieven om pleegouder te worden, zoals kinderloosheid, altruïstische overtuigingen (iets willen betekenen voor een kind), zorgbehoeften die niet per se voor een eigen kind hoeven te zijn en het hebben van ruimte in huis. Voorafgaand aan de plaatsing hebben pleegouders verschillende verwachtingen. Er zijn pleegouders die er idealistisch tegenover stonden en hadden verwacht dat er weinig problemen bij de opvoeding zouden zijn. Uit de interviews blijkt dat de praktijk weerbarstiger is. Andere pleegouders vonden het lastiger om hun verwachtingen onder woorden te brengen of gaven aan dat ze niet zo goed wisten wat ze konden verwachten, evenmin als bij hun eigen kinderen.

'Eigenlijk niet zo heel veel meer van goh, kunnen wij iets voor een kind van een ander betekenen? Nou dan is dat goed en moeten we dat doen. Maar niet zo heel erg veel meer dan dat.'

De pleegouders die na begin jaren 90 pleegouder zijn geworden hebben een cursus gevolgd ter voorbereiding op het pleegouderschap. Vaak was dit de STAP-cursus. Sommigen hebben deze cursus als onvolledig of onvoldoende ervaren. Eén pleegouder benoemt dat ze vindt dat er te veel een vergelijking wordt gemaakt tussen pleegzorg en adoptie. Zij geeft aan dat de problematiek van de pleegkinderen vaak complexer is, niet alleen door eventuele gedragsproblemen maar ook door het contact met oorspronkelijke ouders. Daarnaast noemen enkele pleegouders dat ze de cursus te algemeen vinden en er onvoldoende diep wordt ingegaan op zaken als hechtingsproblematiek en de pleegouderrol. Er zijn echter ook pleegouders die positieve ervaringen hebben met de cursus. Zij geven aan dat ze veel geleerd hebben, informatie opgefrist werd en zij vonden het fijn om verhalen te horen van al ervaren pleegouders. Naast deze voorbereiding hebben sommige pleegouders op eigen initiatief meer cursussen gevolgd, zoals Basic Trust en Knoop. Anderen gingen toen zij eenmaal pleegkinderen hadden regelmatig naar informatieavonden en cursussen aangeboden door de pleegzorginstelling. Pleegouders die zelf in het veld werkzaam zijn, vinden het niveau van het aanbod in de sector niet voldoende aansluiten bij hun behoeften.

3.3.2 Ervaringen met voogden en pleegzorgbegeleiders

Alle pleegouders hebben iets verteld over hun ervaringen met voogden en pleegzorgbegeleiders. De negatieve ervaringen met pleegzorgbegeleiders hebben betrekking op het gevoel niet gehoord of begrepen te worden, een verschil in visie op opvoeding en de frequentie van de afspraken. Een aantal pleegouders geeft aan een bezoek eens in de zes weken te weinig te vinden, omdat er veel in die tussentijd kan gebeuren en als er iets geregeld moet worden door de pleegzorgbegeleider is dit een lange tijd om te overbruggen. Verder benoemen pleegouders een gebrek aan deskundigheid, waarbij het niveau van de pleegzorgbegeleiders als onvoldoende wordt ervaren. Opvallend is dat de meeste

negatieve ervaringen vooral betrekking hebben op voogden. Pleegouders noemen hierbij vooral de (extreem) vele wisselingen. Het is soms niet duidelijk wie de voogd is, iedere voogd neemt een eigen strategie of visie mee waardoor men zomaar weer een ander pad in kan slaan. En er zijn voogden die zich niet willen inlezen voordat ze in een pleeggezin komen. Eén pleegouder benoemt hierbij dat een voogd aangaf blanco te willen beginnen, terwijl een pleegkind volgens haar niet blanco is. Bovendien zijn er soms dingen in het dossier van het pleegkind gezet die niet kloppen of worden dossiers niet goed bijgehouden:

'Toen is hij zijn dossier in gaan zien. En toen was hij daar ook heel boos over. Van ja, alles wat er met mij gebeurd is, dat staat niet in het dossier.'

Overvraging door de voogden is een ander moeilijk punt: voogden plannen bezoekenregelingen in zonder te overleggen of plannen overleggen met betrokkenen op momenten dat de pleegouders moeten werken. Een ander voorbeeld is een pleeggezin waarbij de voogd aangaf dat zij hun weekendje weg maar moesten afzeggen voor een bezoekmoment van een uur met opa en oma. Andere pleegouders trekken het plannen van bezoekenregelingen maar zelf naar zich toe, omdat het anders niet werkt. Daarnaast zijn er pleegouders die benoemen dat voogden geen toestemming willen geven voor bepaalde behandelingen, waardoor bijvoorbeeld een pleegouder zich genooddaakt voelde om de afspraken bij de kinderpsychiater door te laten gaan zonder dat de voogd hiervan afwist. De vele wisselingen, het overvragen en het niet meewerken aan hulp leveren frustratie en spanningen op, omdat hier veel communicatie over is en er daarom minder tijd is om te praten over hoe het met pleegouder of -kind gaat.

'Voor ons was op gegeven moment de focus niet meer op ons gezin maar was gewoon de focus op wanneer het in de agenda van hulpverleners om ons heen kon.'

Verschillen in visie tussen pleegzorg en het pleeggezin betreffende de opvoeding van pleegkinderen kunnen ook frustratie opleveren en escaleren wanneer pleegzorginstellingen hun macht gaan gebruiken (bv. dreigen met stopzetten plaatsing). Een ander punt van frustratie is het regelen van praktische zaken, zoals een ID-kaart of geld voor een fiets.

Verder geven pleegouders aan dat voogden en pleegzorgwerkers zich vooral richten op de oorspronkelijke ouders en minder op de ontwikkeling van het kind in het pleeggezin:

'Ja, weet je, de ouders die roepen maar en het kind moet zich conformeren zeg maar.'

Een pleegouder merkt hierbij op dat de voogd wel bij haar thuis komt met veiligheidschecks en dergelijke, maar niet kijkt naar wat er zich bij de oorspronkelijke ouders afspeelt tijdens de weekenden. Daarnaast wordt benoemd dat er zelden wordt gevraagd hoe het met de pleegouders gaat, hoe het loopt en hoe je het als pleegouder volhoudt om je grenzen te bewaren. Meerdere pleegouders vinden dat de bezoekenmomenten intensiever zouden moeten worden, meer ondersteunend en minder controlerend.

De beperkte positieve ervaringen met voogden die in de interviews werden genoemd, gaan over de bereikbaarheid en het serieus genomen worden. Pleegouders vinden het fijn wanneer een voogd een luisterend oor biedt of goed advies geeft. Daarnaast vinden ze het fijn als voogden signalen oppakken en actie ondernemen, bijvoorbeeld als het niet goed gaat met de oorspronkelijke ouder of de gezondheid van het pleegkind. Meerdere pleegouders deelden ook positieve ervaringen met pleegzorgbegeleiders mee. Deze hebben betrekking op het contact, de betrokkenheid, de goede adviezen, het meedenken en de vertrouwensrelatie die ze met hen konden opbouwen. Pleegouders waarderen het als pleegzorgbegeleiders voor hen klaar staan, vragen hoe het met hen gaat en net even een stapje extra zetten voor hen.

'Ik ben ook wel een voogd tegengekomen die zei, nou X, ik vind het belangrijk hoe jij er tegenover staat, want ze is elke dag bij jou. Nou toen begon ik te janken want die had ik niet zien aankomen. Want er was niet iemand die mij belangrijk vond.'

3.3.3 Kennis over de achtergrond van het pleegkind en de problematiek

Pleegouders willen meer kennis over de achtergrond van hun pleegkind. Vaak was het niet duidelijk wat een kind allemaal had meegemaakt, waardoor ze niet gepast konden handelen. Informatie over de

achtergrond kwam vaak pas maanden of zelfs jaren later tot bij hen terecht, via de voogd, pleegzorgbegeleider of familie van het pleegkind. Eén pleegouder geeft als voorbeeld dat haar pleegkinderen niet wilden douchen en niet in bed wilden slapen. Zij begreep niet hoe dit kwam en probeerde het keer op keer weer. Totdat de voogd na enkele bezoeken aangaf dat het niet gek was dat ze dit niet wilden: de pleegkinderen waren nooit onder de douche geweest en sliepen voorheen op de betonnen vloer. De pleegmoeder geeft aan dat als zij dit eerder had geweten, ze op een hele andere manier zou hebben gereageerd.

'Je begint met 480% voorliefde, weet je, en van daaruit ga je maar putten. Met je eigenwijze hoofd.'

Naast kennis over de achtergrond missen pleegouders kennis over wat voor gevolgen bepaalde diagnoses of gebeurtenissen kunnen hebben op het pleegkind op latere leeftijd. Zo is er een pleegouder die meer kennis had gewild over wat een verslaving tijdens de zwangerschap kan doen met een kind en wat voor zorg dat vraagt. Een andere pleegouder stelt dat weinig kennis over bijvoorbeeld hechtingsproblematiek ervoor kan zorgen dat de zorg zwaar wordt, doordat men niet de juiste verwachtingen heeft van het pleegkind. Ondersteuning is nodig zodat men weet hoe een pleegkind te lezen. De vraag om handvatten komt daardoor vaak naar voren. Pleegouders krijgen die handvatten niet altijd aangereikt van de pleegzorgbegeleider of de voogd en moeten zelf op zoek gaan naar hulp bij een kinderpsycholoog of -psychiater. Hierdoor komen bepaalde diagnoses soms laat aan het licht, waardoor er vaak langere tijd niet adequaat gereageerd is op het gedrag van het pleegkind. Om hun kennis te vergroten gaan pleegouders soms zelf cursussen volgen, lezingen bezoeken en toolboxes in huis halen. Vooral trauma bij pleegkinderen is een onderwerp waar meerdere pleegouders momenteel meer over willen weten.

Vijf pleegouders uit onze steekproef werken zelf in de pleegzorgsector, de jeugdhulp of het (speciaal) onderwijs. Hun professionele kennis kan soms goed van pas komen bij de opvoeding van hun pleegkind. Zo zien ze bijvoorbeeld het belang van goed contact met de oorspronkelijke ouders in en willen ze zich hiervoor inzetten. Aan de andere kant kunnen professionele kennis en ervaring soms risico's met zich meebrengen. Pleegouders lopen wel eens te snel vooruit op de toekomst.

'Ja, en dan neemt mijn kennis een loopje met hem. Dan zie ik meteen doemscenario's. Van, ja, dit gaat niet meer, dit kan niet meer. We zijn hem kwijt. En dan maak ik het te groot.'

Een goede pleegzorgbegeleider die wijst op deze risico's kan een verschil maken. Maar soms stellen pleegouders vast dat ze meer kennis hebben dan de pleegzorgbegeleider en dat ze bepaalde tools om de omgang met het pleegkind te verbeteren al hebben uitgetoetst, voordat de pleegzorgbegeleider hiermee komt. Hierdoor is de pleegzorgbegeleider niet meer dan een luisterend oor. Ten slotte geven deze pleegouders aan dat pleegzorgbegeleiders hen wel eens als te kritisch en moeilijk ervaren, precies vanwege hun professionele kennis en ervaring:

'We kregen continu te horen van 'maar je bent nu niet aan het werk, dus dat heeft er niks mee te maken' en dan denk ik je kan niet de kennis van je werk een soort van parkeren. [...] We moesten het meer loslaten. A: Nee je bent toch gewoon wie je bent. Ik ben echt niet zo anders als ouder dan als professional, behalve dat je veel liefdevoller bent en noem het maar op. Maar ik kan moeilijk denken: dit heeft niks met gehechtheid te maken want dat weet ik nu even niet. [...] En er werd letterlijk gezegd, nee jullie denken te snel, denk nou eens langzamer.'

4. Samenvatting en conclusies

Het doel van deze bronstudie is een antwoord te krijgen op de vraag hoe geweld kan ontstaan in pleeggezinnen. Hiervoor hebben we 19 pleegouders/pleegouderstellen en één vrouw die is opgegroeid als pleegkind in een pleeggezin geïnterviewd. Dit onderzoek leert ons dat pleegouders tegen verschillende moeilijkheden aanlopen in de opvoeding van hun pleegkinderen. Zij hebben diverse manieren gevonden om met deze moeilijkheden om te gaan.

De moeilijkheden waar pleegouders mee worden geconfronteerd zijn onder andere het gedrag van het pleegkind en de impact van dit gedrag op hen en de andere gezinsleden. Het is niet opvallend dat dit thema wordt benoemd door pleegouders. Uit diverse onderzoeken blijkt dat pleegkinderen meer dan andere kinderen problemen hebben met onder andere gedrag en emoties (zie bv. Burns et. al, 2004; Grietens, 2012; Maaskant, 2017). Dit maakt ook dat pleegouders voor een intensieve taak staan in de

opvoeding van een pleegkind (Maaskant, 2017). Andere moeilijkheden waar pleegouders over rapporteerden zijn de contacten met oorspronkelijke ouders van het pleegkind, het niet kunnen vertellen over hun situatie zonder oordeel en onbegrip vanuit de omgeving. Al deze moeilijkheden kunnen zorgen dat spanningen in het pleeggezin ontstaan of escaleren.

De vraag die wij vervolgens hebben gesteld heeft betrekking op hoe pleegouders omgaan met de moeilijkheden die zij ervaren: wat maakt dat ondanks deze moeilijkheden de opvoeding (meestal) niet gewelddadig wordt? Hierover geven pleegouders allereerst aan dat zij verschillende manieren hebben gevonden om het pleegkind op te voeden en om te gaan met lastig gedrag. Deze manieren zijn praktisch van aard, maar zijn soms ook ingebed in het dagelijks leven van het gezin, bijvoorbeeld door middel van regels en structuur. Verder geven pleegouders aan dat het belangrijk is om steun te vinden bij elkaar en andere pleegouders, tijdig te kunnen herkennen en erkennen dat het niet goed gaat en te leren van hun eerdere ervaring(en) als pleegouder. Bovendien geven pleegouders aan dat het soms nodig is om de eigen grenzen aan te geven, door bijvoorbeeld een plaatsing af te breken of pleegkinderen met bepaalde problemen niet op te vangen. Dit alles kan geweld helpen te voorkomen, maar het is lang niet altijd voldoende. Pleegouders benoemen dat zij het niet altijd redden met de gebruikelijke opvoedmethoden, waardoor zij een grens overgaan of zijn gegaan door te schreeuwen, opmerkingen te maken, het kind vast te pakken, een draai om de oren of een 'opvoedende tik' te geven. Op deze momenten voelden deze pleegouders zich erg wanhopig en radeloos. In een aantal gevallen hebben ze dit kunnen bespreken met voogden en/of pleegzorgbegeleiders.

Over de ondersteuning vanuit pleegzorgbegeleiders en voogden hebben pleegouders gemengde gevoelens. Ze vinden het prettig wanneer pleegzorgbegeleiders en voogden bereikbaar zijn, goede adviezen geven, hen (tijdig) serieus nemen, signalen oppakken en iets met de signalen doen. Negatief zijn zij over het gebrek aan deskundigheid, de lage frequentie van de bezoeken, het gevoel niet gehoord of gevoeld te worden, de vele wisselingen (van met name voogden) en het niet goed bijhouden van dossiers. Opvallend is dat de meeste negatieve ervaringen betrekking hebben op (gezins-)voogden.

Onvoldoende ondersteuning door professionals wordt in een recent Noors onderzoek een van de belangrijkste oorzaken genoemd van ongepland afgebroken plaatsingen in pleegzorg (Tonheim & Iversen, 2018). Onze pleegouders hadden ook met de 'breakdown'-problematiek en haar gevolgen te maken. Ze hadden zelf soms plaatsingen ongepland moeten laten stopzetten omdat het gedrag van het pleegkind te heftig en te moeilijk was, en ze daarbij wellicht te weinig ondersteuning hadden ondervonden. Daarnaast rapporteerden onze pleegouders over problematiek bij hun pleegkinderen, voortkomend uit eerdere plaatsingen. Dit laatste wordt bevestigd door onderzoek van onder andere Strijker (2009) en Maaskant (2017). Het afbreken van een plaatsing heeft niet alleen een negatieve invloed op het kind, maar vergroot tevens de kans dat een volgende plaatsing mislukt. Hierbij geldt dat hoe meer plaatsingen een kind heeft gehad, hoe ernstiger de gevolgen zijn, onder andere meer gedrags- en emotionele problemen, meer moeite met het aangaan van hechte relaties, vaker schooluitval en vaker in aanraking komen met justitie.

Pleegouders geven aan behoefte te hebben aan meer ondersteuning, respect en erkenning vanuit de pleegzorginstellingen. Behalve ondersteuning missen pleegouders kennis. Ze willen meer informatie over de achtergrond van hun pleegkind, zodat zij beter kunnen reageren op het gedrag van het kind. Daarnaast zouden zij graag meer kennis willen over bepaalde diagnoses en gebeurtenissen, mede met het oog op de gevolgen daarvan voor het kind op latere leeftijd. Ook zouden de pleegouders meer handvatten vanuit de pleegzorg willen om met het gedrag van het kind om te gaan. Over de voorbereidingscursussen zijn de pleegouders wel positief, hoewel een aantal pleegouders deze cursussen niet helemaal aan vond sluiten bij hun niveau.

De vraag die in dit onderzoek centraal stond, is hoe geweld in pleeggezinnen zou kunnen ontstaan. Deze vraag is niet eenduidig te beantwoorden. Verschillende factoren lijken een rol te spelen in het ontstaan van geweld. Zo zijn er meerdere moeilijkheden waar pleegouders tegenaan lopen, die spanningen kunnen veroorzaken in de opvoeding. Verder wordt aangegeven dat de gebruikelijke opvoedmethoden niet altijd toereikend zijn voor het gedrag van het pleegkind. Daarbij komen negatieve ervaringen met pleegzorgbegeleiders en voogden, met name op het gebied van ondersteuning en het (aan)bieden van kennis en handvatten. Door oplopende spanningen, onvoldoende steun en kennis bestaat de kans dat pleegouders een grens bereiken en het tot geweld

komt. Frustratie, onmacht, overmatige stress, te weinig (goede) begeleiding, overvraging, zich niet gehoord voelen, problemen rondom bezoekenregelingen, onvoldoende hulpverlening voor het pleegkind en een gebrek aan kennis over de voorgeschiedenis vormen een cocktail van risico's die kunnen uitmonden in geweld. Een deel van deze risicofactoren zijn algemene risicofactoren van kindermishandeling die gelden voor alle gezinnen (zie bv. Berger, Ten Berge, & Geurts, 2004; Ronan, Canoy, & Burke, 2009). Specifiek voor pleeggezinnen zijn de zwaarte van problemen bij het pleegkind, het complexe relationele veld waarbinnen pleegouderschap zich situeert, het vaak grote gebrek aan kennis over de achtergrond en voorgeschiedenis van het pleegkind en het gegeven dat pleegkinderen geen eigen kinderen zijn.

Een sterk punt van dit onderzoek is dat we gebruik hebben gemaakt van een semigestructureerd interview, waarbij er veel ruimte was voor pleegouders om open over hun ervaringen en behoeften te vertellen. Dit onderzoek heeft ook enkele beperkingen. Er is maar een relatief kleine groep pleegouders geïnterviewd. Zij zijn na 1987 pleegouder geworden. De kleine steekproef en de korte periode (ong. 30 jaar) maken het moeilijk om de bevindingen te generaliseren naar de populatie van pleegouders toe en over de gehele periode heen waarop het onderzoek van de commissie betrekking heeft. Daarnaast hebben de pleegouders zichzelf aangemeld voor de interviews. Hierdoor bestaat er een kans dat ze een positiever beeld aangeven of juist aangeven tegen meer moeilijkheden aan te lopen in vergelijking met de populatie pleegouders. Tot slot hebben we slechts één informatiebron geïnccludeerd (nl. pleegouders) en konden we onze data niet trianguleren met informatie uit andere bronnen, bijvoorbeeld interviews met de pleegkinderen of eigen kinderen van deze pleegouders, of met informatie uit dossiers.

Ondanks deze beperkingen levert dit onderzoek nuttige en unieke informatie op over het primaire proces in de pleegzorg, in het bijzonder de dynamieken die zich voordoen binnen pleeggezinnen en de interacties tussen pleegkinderen en -ouders, alsook over de relatie tussen pleegouders en professionals.

Literatuur

- Berger, M., ten Berge, I., & Geurts, E. (2004). *Samenhangende hulp: interventies voor mishandelde kinderen en hun ouders*. Utrecht, NIZW Jeugd.
- Burns, B.J., Phillips, S.D., Wagner, H.R., Barth, R.P., Kolko, D.J., Campbell, Y., & Landsverk, J. (2004). Mental health need and access to mental health services by youths involved with child welfare: A national survey. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 43, 960-970.
- Flick, U. (2014). *An introduction to qualitative research* (5th edition). London: Sage Publications Ltd.
- Maaskant, A.M. (2017). *Pleegzorg onder de loep*. Amsterdam: B.V. Uitgeverij SWP.
- Ronan, K.R., Canoy, D. F. & Burke, K. J. (2009) Child maltreatment: Prevalence, risk, solutions, obstacles. *Australian Psychologist*, 44, 195-213.
- Steur, R. (2018). *Motieven en verwachtingen van pleegouders. Een kwalitatief onderzoek naar ervaringen, meningen en interpretaties van (ex-)pleegouders ten opzichte van pleegzorg (Bachelorwerkstuk)*. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.
- Strijker, J. (2009). *Kennisboek pleegzorg*. Utrecht: Stili Novi.
- Ter Veldhuis, A. (2018). *Begeleiding van pleegouders in Nederland. Een kwalitatief onderzoek naar de ervaringen van (ex)pleegouders met de begeleiding in pleegzorg van 1945 tot nu. (Bachelorthesis)*. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.
- Tonheim, M., & Iversen, A. N. (2018). 'We felt completely left to ourselves.' Foster parents' view on placement disruption. *Child and Family Social Work*, 23, 137-335.

Bijlagen

Bijlage 5.1

Interviewleidraad (ex-)pleegouders

- Introductie
Voorstellen onderzoeker, uitleg onderzoek (o.a. doel onderzoek, onderzoeksvragen en definitie geweld), praktische zaken
- Ethische aspecten
Uitleg geven over informed consent, data-analyse en rapportage
- Algemene informatie (naam, geslacht, leeftijd, opleiding/werk, netwerk of bestandspleeggezin, hoeveel pleegkinderen en wanneer, hoeveel eigen kinderen)
- Thema 1: Pleegouder worden
 - Wanneer en hoe heeft u de keuze gemaakt om pleegouder te worden?
 - Wat was de voornaamste reden om pleegouder te worden?
 - Wat waren uw verwachtingen van het pleegouderschap?
 - Hoe werd u voorbereid op uw eerste pleegkind?
 - Indien van toepassing: Hoe werd u voorbereid wanneer er een nieuw pleegkind bij kwam?
- Thema 2: Opvangen van een pleegkind
 - Kunt u wat vertellen over de pleegkinderen die u heeft opgevangen/opvangt?
 - Op welke manier is uw pleegkind/zijn uw pleegkinderen bij u terecht gekomen?
 - Wat betekende/betekent het opvangen van pleegkind 1, 2, 3.. voor uw gezin?
 - Waar liep/loopt u tegenaan in de omgang en opvoeding van uw pleegkind(eren)? Hoe ging u hiermee om?
 - Kunt u een gebeurtenis herinneren waarbij er veel spanning was tussen u of een gezinslid en uw pleegkind? Wat gebeurde er precies? Wat zorgde ervoor dat het wel/niet escaleerde?
 - Wat kunnen volgens u redenen zijn waardoor situaties met pleegkinderen escaleren en er geweld ontstaat?
- Thema 3: Organisatie van de pleegzorg
 - Wat vindt u van de instelling voor pleegzorg?
 - Wat voor hulp krijgt/kreeg u vanuit de instelling?
 - Wat vindt u prettig aan deze begeleiding?
 - Waar liep/loopt u tegenaan in de begeleiding vanuit de pleegzorginstelling?
 - Hoe zou volgens u de begeleiding eruit moeten zien?
 - Wat zouden volgens u instellingen kunnen doen om geweld te voorkomen in pleeggezinnen?
- Slot
 - Heeft u nog aanvullingen op de gestelde vragen?
 - Bedanken, nazorg, uitleg vervolg traject